

Незагублені історії

Галина Дацюк

О

Д

Н

А

З нас

нас

Галина Дацюк

ОДНА *з* нас

Незагублені історії

Чернівці
«Букрек»
2020

УДК 821.161.2'06-92+070(477.85)
Д 21

Дацюк Галина

Д 21 Одна з нас: незагублені історії. Чернівці: Букрек, 2020.
240 с. : іл.

ISBN 978-617-7770-99-1

Історії, що оприявлені в книзі, розкажуть вам про одну з нас — українську жінку. І хоч ми підіймаємося на Еверест, отримуємо паралімпійські медалі, пишемо книги та беремо до рук зброю на Сході, усе ж мусимо щодня долати стереотипи про те, що нам щось не під силу.

Ми не живемо напоказ, але точно знаємо, що кожна з нас так само має унікальний досвід, про який варто світові розповісти. Завдяки «Одній з нас» ми робимо до цього перший крок. Наші історії повні натхнення, вони про силу духу та любов — незважаючи на будь-які перешкоди: фізичні чи психологічні.

Ми розказали про себе на радіо, про нас ви можете прочитати у книзі — паперовій та електронній. А бути ближчими до вас допоможе аудіовидання в особливому форматі — саме для тих, хто може книгу лише послухати.

УДК 821.161.2'06-92+070(477.85)

ВИДИМІ – НЕВИДИМІ

Три роки тому, трохи бравуючи, я написала на своїй сторінці у фейсбуку: «Чи можна жити без Українського радіо? Від завтрашнього дня перевірю!». Сказала, що хочу порозкошувати у принадах вільного часу, упорядкувати папери, позбутися боргів, виконати обіцянки, начитатися, відлежатися. І звільнилася з посади головної редакторки Радіо Культура. Трохи лукавила. Бо справжня причина була в тому, що після другої онкооперації, опроміненнь і хіміотерапії ходити щодень на роботу стало вкрай важко, дарма що мій дзвінкий голос в ефірі не видавав нашої «таємниці».

Через три місяці інтенсивної реабілітації і маминої молитви я відчула себе здоровішою і запропонувала щотижневу авторську передачу «Моя Історія». Вдячна, що рідне радіо підтримало. Друзям і подругам у ФБ повідомила: «Життя без Українського радіо можливе. Але кому потрібне таке життя?». Так починалася «Одна з нас».

Кожна Історія цієї книжки чиясь, але кожна — моя. Я проживала їх, коли запрошувала жінок на передачу, працювала в прямому ефірі на UA: Радіо Культура, розпитувала, слухала і захоплювалася. З кимось виходили зі студії на вільний від автівок недільний Хрещатик. Після смак розмови дегустували разом з кавою, обіцяючи не загубитися. Щоразу хотілося зафіксувати ці прямоефірні миттєвості і оприязнити їх у друкованому слові. І ось!

Історії не загубилися. За три місяці захопливої роботи радіопередачі стали текстом книжки «Одна з нас», що зібрала 55 жіночих імен. Їхні життя яскраві вчинками, творчістю і різноманіттям. Всі героїні — на однаковій віддалі від мікрофона, а нумерація сторінок — умовна. Ця книжка не відбулася б без жодної з учасниць, які добирали фотографії, вичитували тексти, вносили певні корективи.

Одні з нас пишуть книжки, які перевертають уявлення про війну. Вони знімають документальні фільми, де просто в об'єктиві пульсує кров. Вони розгортають прапор на найвищій вершині світу. Волонтерки, письменниці, ветеранки, художниці, режисерки, парамедики, командирки, вони доводять своїм життям, що жінка — суб'єкт історії. Зрештою, їм нічого доводити, вони просто живуть. Хтось втратив фізичне здоров'я, але інклюзія дала можливість відкрити нові таланти і ресурси. Жодна з них не приховує своєї Історії, але й не живе з нею напоказ.

**Галина
Дацюк**

Журналістка, письменниця. Працювала завідувачкою відділу газети «Комсомольское знамя» («Независимость»), часопису «Україна», головною редакторкою Українського Радіо Культура. Авторка книг «Слава Богу за все», «На Хресній Дорозі». «Янголи небесної чоти». Очолює Жіночий Центр «Спадщина» (1995). Нагороджена золотою медаллю «Незалежність» Київської міської організації НСЖУ (2015). Лауреатка Всеукраїнських премій: імені Анатолія Погрібно-го (2012), імені Софії Русової (2016), імені Івана Огієнка (2017).

Леся Денисенко сідає за гончарний круг і творить вічну Зозулицю. Андріана Су-сак одягає балаклаву і штурмує Щастя на Луганщині, бо на Сході йде війна. Наталка Осьмак по краплині досліджує історію батька, Кирила Осьмака, що очолював УГВР воюючої України. Марина Ткачук знімає унікальний фільм «Три Івани» про історію українців у Казахстані. Одні з нас були учасницями Всесвітньої Жіночої конференції в Пекіні 1995, після якої в Україні відбувся прорив до рівності прав і можливостей чоловіків і жінок. Катерина Левченко стає урядовою уповноваженою з гендерної політики. Олена Суслова запроваджує програму уповноважувальної освіти, до якої приєднуються десятки країн.

За три роки авторської передачі «Моя Історія» її учасниці народжували дітей і книжки, картини і пісні, скульптури і рушники, ідеї і фестивалі. Всі разом і кожна зокрема вдосконалювали світ, долаючи стереотипи про можливості і призначення жінок, і стверджували, що дівчата можуть усе!

Одна з нас — і помітнішими стають фемінітиви у назвах професій. І не ріжуть вухо цифри про кількість жінок, що воюють на Сході. І наша держава позбувається списку заборонених «жіночих» професій. Ми маємо командирок батальйонів ЗС і командирку першої жіночої чоти в ліцеї імені Івана Богуна Юлію Микитенко. Від подоланих стереотипів світ розвидняється. І кожне жіноче життя у ньому стає видимим.

Частина Історій — про жінок з інклюзією, котрі долають подвійні стереотипи: щодо жінок і щодо жінок з інвалідністю. Вони теж одні з нас. Олена Юрковська без обох ніг стала паралімпійською чемпіонкою. Письменниця Людмила Таран, перемагаючи онкологію, пише книжку «Яблуна». Учасниці АТО Оксана Якубова, Вікторія Дворецька, Ірина Цвіла долають ПТСР, поранення і контузії й після війни повертаються до активного життя. Ірина Довгань після полону збирає свідчення для подання в МКС в Гаазі. Ольга Самолєвська після важкої травми хребта і місяців нерухомості знову знімає прекрасні документальні фільми.

Ця книжка надихне життєствердними прикладами і додасть впевненості тим, хто хоче зробити наступний крок до власного Я і своєї мрії.

Ключові меседжі проекту: «Голоси сильної статі», «Унікальний досвід однієї з нас», «Жінки можуть усе!», «Творимо себе — творимо Україну!».

Завдяки фінансовій підтримці Українського культурного фонду проєкт «Одна з нас» — тривимірний. Крім паперової книжки, ми створили її аудіо- та електронну версії, які ви знайдете на нашому сайті. Аудіокнига розрахована, перш за все, на людей з порушеннями зору.

P. S.

Я жодного разу не пошкодувала, що 8 серпня 2017 написала заяву на звільнення. Бо інакше б не набулася з мамою раю, що тривав рівно рік — до 8 серпня 2018... Бо інакше не було б трьох років авторської передачі «Моя Історія», яку я з вдячністю і радістю вела на Радіо Культура. Не було б цієї книжки. Не відбулося б ще багато прекрасних моментів, які переконують тебе, що не треба боятися змін. Життя можливе і без Українського радіо, воно триватиме на землі і без нас. Але наше життя без нас — не відбудеться. От що найголовніше! І коли здається, що резервуар твоєї сили висох, треба вірити, що завше знайдеться краплина роси чи дощу, яка впаде тобі на серце і оживить надію.

«Свою першу паралімпійську перемогу та золоту медаль я присвятила мамі, яка навчила вірити у себе, перемагати й радіти життю»

Вона, наче королева, вийшла з авта, яким кермує сама. Усміхнулася, затримавши сонце в очах. І ми пішли до студії. «Навіщо мене жаліти? Я здорова жінка», — каже Олена. Сьогодні вона щасливо долає «дистанції» разом з маленьким сином Макаром. Зовсім скоро він скаже: «Мамо, я захоплююся тобою!»

— Я народилася в Коломиї. У два з половиною роки вдруге захворіла вітрянкою, яка спровокувала капілярний токсикоз, а згодом гангрену. Все відбувалося дуже швидко. Мене забрали до лікарні, де медики старалися врятувати кожну частинку мого тіла. Проте аби зберегти життя, потрібно було ампутувати обидві ноги.

Маленькою я не усвідомлювала, що не така, як усі. У мене були хороші друзі, з якими ми разом проводили багато часу. У дворі всі діти ставилися до мене дуже добре, ніхто не зауважував, що не маю ніг. Я почувалася значно здоровішою, ніж багато дівчаток мого віку. Удома тато був до нас із сестрами однаково вимогливим і однаково всіх трьох любив. Мене не жаліли, і я не відчувала своєї інакшости.

Так було, допоки не пішла в школу. Там почалися випробування, з мене знущалися. Я не розуміла, чому мене не сприймали. Коли я йшла на протезах, мені ставили підніжки, насміхалися, дражнили, обзивали. Поскаржитися вчителям я не наважувалася, бо було б ще гірше. І я терпіла це пекло, поки вистачало сил. Після третього класу я сказала мамі, що хочу навчатися вдома. Вона мене підтримала.

Батьки виховували в мені любов та жагу до життя, вчили не зважати на фізичні вади. Але в підлітковому віці я почала усвідомлювати, що не така. Люди жаліли мене — це теж було знуцанням. Одного разу я шукала маму, яка затрималася на ринку, і люди, коли бачили мене, пропонували гроші. Мені було так соромно — я ж не жебрачка. Наше суспільство не вміє нормально реагувати на дітей з інвалідністю. Ти хочеш, щоб тебе сприймали як звичайну людину, а тобі вказують, що ти каліка.

**Олена
Юрковська**

Герой України, п'ятиразова чемпіонка Паралімпійських ігор (2006, 2010), багаторазова срібна і бронзова призерка Паралімпійських ігор (2002, 2006, 2010, 2014), п'ятиразова чемпіонка світу в лижних гонках і біатлоні, заслужений майстер спорту України, лауреатка спеціальної нагороди МОК «Sport Star Awards» (2006), «Жінка III тисячоліття», лауреатка Всеукраїнської премії «Герої спортивного року» (номінація «Сильні духом»). Усього здобула 5 золотих, 6 срібних і 7 бронзових паралімпійських медалей.

МОЯ ІСТОРІЯ

22 жовтня
2018 року

У той період я стала більш сором'язливою, закритою. Тоді наша родина переживала ще одне випробування: тато поїхав на заробітки і зник. Мама залишилася з трьома малими дітьми. Тоді я дізналася, яку дивовижну внутрішню силу вона має! Мама вирішила переїхати в Макарів, що під Києвом, де я щороку проходила протезування. Там тренер з волейболу запропонував віддати мене на гру. Я, звісно, заперечувала: було дуже цікаво, але хвилювалася, як до мене поставляться. Але врешті-решт піддалася на вмовляння мами і старшої сестри та пішла на своє пробне тренування. На той час мені було неповних 13 років.

Коли вперше прийшла в зал, де мала займатися, побачила там лише чоловіків. «Ого, їм вже за 25!», — подумала я. Проте хлопці були дуже доброзичливі, не сердилися і не обурювалися, коли я пропускала багато м'ячів, з радістю мені все пояснювали і підтримували. Саме завдяки їм та тренеру Олександру Івановичу Каурайнін я стала спортсменкою-волейболісткою. Тренер навчив мене не боятися і бути впевненою у собі. Він дав мені право боротися за повноцінне щасливе життя, пробудив бажання бути сильною, змагатися, не здаватися, змінюватися. До мене поставилися як до рівної, мене не жаліли, мені аплодували, захоплювалися, не помічали, що я без обох ніг! Справжнє добро не зверхне, воно не принижує, а робить сильнішою.

Згодом мене покликали в жіночу збірну з волейболу сидячи. 1999 року в команді змішаного складу я вперше виїхала на змагання за кордон. Мені було 15 років. Змагання відбувалися в Голландії, ми зайняли перше місце. Пригадую, як мені не хотілося їхати додому з тієї, здавалося, казкової країни. Ми приїхали навесні, коли розквітали тюльпани, все навкруги буяло красою! Я просто закохалася у цю країну і не вірила, що зможу колись ще раз поїхати за кордон. Тоді й не здогадувалася, що згодом буду більше часу проводити за межами України.

У 16 років я спробувала себе в лижному спорті та біатлоні, паралельно займаючись ще й волейболом. Тренувалася багато, змагання і перемоги приносили радість, надавали впевненості. Потім навантаження з біатлону збільшилися: закупили лижоролери, на яких ми могли тренуватися впродовж року. Важко було все встигати. До того ж на волейболі вибила плече, і травма давала про себе знати. 2004 року на Паралімпіаді в Афінах я провела свою останню гру з волейболу і вирішила займатися лише біатлоном.

Першу медаль на Паралімпійських іграх у 2002 в Солт-Лейк-Сіті я не присвячувала нікому — не вірила, що зможу перемогти. У те, що я здобуду срібну медаль у біатлоні, не вірив ніхто, навіть тренери.

За наступну гонку я отримала бронзу. Проте медалі переплутали і повісили мені золото. І от на зібрання нашої команди приходять норвезька спортсменка Рангельд Мюкельбуст і каже, що її золота медаль — у мене. Я навіть не зауважила: нагороди мало відрізняються — золото трішечки світліше від бронзи. З усмішкою ми обмінялися.

Через чотири роки, у 2006, була Паралімпіада в Турині. Я сподівалась на бронзу, і раптом — золото! Недаремно мені його напроорокували. Першу золоту медаль я присвятила мамі, завдяки якій я сьогодні є саме такою. У Турині мене визнано найкращою спортсменкою Паралімпійських ігор — 2006: 4 золотих, 1 срібна та 1 бронзова медалі.

Після моїх перемог у Солт-Лейк-Сіті Людмила Кучма сказала, що мені хочуть подарувати квартиру. Я мала вибрати, де хочу жити. Не знаю, звідки я почула цю

Олена Юрковська

назву, але сказала, що хочу квартиру у Вишневому. Я ніколи там не була, але мені хтось розповів, що там дуже спокійно, тихо і зелено. А після змагань хотілося саме такого затишного місця. Досі радію, що переїхала саме туди.

20 квітня 2006 року в Олімпійському музеї в Лозанні у Швейцарії мені вручили спеціальну нагороду Міжнародного олімпійського комітету — статуетку «Sport Star Awards». Неймовірні відчуття — стояти на першій сходинці п'єдесталу світового рівня і слухати Гімн своєї держави. Хоч я не проявляла емоцій, всередині вирував ураган почуттів. В Україні указом Президента Віктора Ющенка мені присвоїли звання Герой України та вручили орден «Золота Зірка».

Найбільше ціную перемоги, які здобуваю у рівній боротьбі. Для мене справжній спорт — це адреналін, запал, змагання на влучність, швидкість. Пригадую, у Німеччині на Кубку світу я йшла третьою. І тут переді мною падає спортсменка-італійка, а я здобуваю срібну медаль. Я не сприйняла нагороду для себе, хоча й взяла її з рук організаторів. Люблю змагатися у чесній боротьбі, коли я можу перевірити свої сили. Люблю випробування, а не випадковість. Коли після моєї перемоги колега каже, що в неї заклинило гвинтівку, тому вона так погано стріляла, думаю, що це вже не перемога.

Я захоплююсь своїми колегами. Ці люди надихають власним прикладом. Завдяки спорту я відкрила нові грані життя: розширила коло спілкування, відвідала багато країн, познайомилася з різними культурами. Я побачила людей з інвалідністю, які не страждають від цього, а живуть щасливо і реалізують себе.

Ми з чоловіком тривалий час намагалися завагітніти, але у нас не виходило ні після Турину, ні після Ванкувера. Після паролімпіади в Сочі у 2014 я поїхала в Карпати, щоб трохи відпочити, розслабитися. Наша команда саме тренувалася там на базі. Мій тренер запитав, чи буду повертатися. Сказав визначитися до кінця літа, я погодилася. Перед останньою спробою завагітніти я собі сказала: «Якщо до вересня вдасться — іду зі спорту. Якщо ні — повертаюся». Наприкінці літа я дізналася, що вагітна.

Тепер у нас росте синочок Макар. Хочу виховати його гідною людиною. Я знаю, що мама не повинна розчинятися в дитині. Але материнство — це сьогодні моє найбільше щастя.

Чоловік мій — паролімпійський спортсмен-біатлоніст, змагалися з ним в одній команді, а від 2006 року ми разом. Він також завершив спортивну кар'єру і присвячує себе сім'ї. Йому, як і мені, було певний час важко звикати до життя без великого спорту. Коли планували вагітність, я думала, що народжу і далі здобуватиму олімпійські перемоги. Але потрібно вирішити для себе, чого насправді хочеш. Ми вибрали родину.

Тепер мрію, щоб мої рідні були здорові. Більше бажати мені немає чого. Я справді багато досягла і впевнилася, що не треба боятися мрії — варто пробувати її втілити. Шалене задоволення — здійснювати свої мрії!

«Мені зателефонували і спитали: “Де дістати шоломи?”. Звідки ж я знала? Але чомусь звернулися саме до мене. Отже, треба дізнатися!»

**Леся
Борсук-Янківська**

Письменниця, майстриня художнього розпису по тканині, активна учасниця Революції гідності, волонтерка, номінантка волонтерської премії «Євромайдан SOS-2017».

Лесину роботу називають ланцюжком добра, промінчиком від серця до серця, довжиною в безкінечність. Вона промениста, готова змінювати світ навколо, сіяти добро. До Революції гідності Леся написала чудові книжки для дітей, одна з яких називається «Як стати козаком за 7 днів». Коли на Сході України розпочалася війна, Лесі зателефонували: «Потрібен шолом!» Менше, ніж за 7 днів вона стала волонтеркою.

— Мені не зовсім імпонує слово *волонтерство*, вважаю, що краще називати це взаємодією людей. Добročинність — не миттєвість, а умова буття кожної людини. Утрагічні моменти бажання допомогти посилюється. Давня практика взаємодії називається «хрест-навхрест» — це коли одне одному люди протягують руки і утворюють «ланцюжки добра».

Ми витягуємо одне одного, піднімаємось — це наше споконвічне, українське, ми за цими принципами живемо. Колись толокою будували хати, орали поле, клали дороги — об'єднувалися постійно. У цьому наша національна свідомість. Події на Сході відродили ці риси і змусили об'єднатися для великої справи. Це пробудження, як на мене.

Бути доброю і щедрою мене вчила мама, яка працювала все життя вихователькою в дитячому садочку: діти любили її і пам'ятають досі. Потреба піклуватися про когось, любити, ділитися — це мамина наука.

А татове виховання — це національна самоідентифікація. «Україна — понад усе, вона — на першому місці, сім'я — на другому. Якщо не буде України, не буде нас», — завжди казав тато, хоча я не розуміла цієї фрази. Маленькою мені здавалося, що він більше любить Україну, аніж нас. Насправді, він нас сильно любив! Але розумів, що коли ми втратимо державу, втратимо себе, розчинимось. Йому не хотілося такого майбутнього для своїх дітей.

МОЯ ІСТОРІЯ

9 лютого
2020 року

Він дуже хотів, щоб ми залишалися вільними людьми, знали свою історію. З дитинства ми читали Грушевського, Кобзаря. Тільки з часом я зрозуміла, для чого це все було. Я була дитиною у час, коли українство було немодним, незвичним, непопулярним. Таких людей, як ми, називали селяками і бандерівцями.

Добре пам'ятаю себе маленькою, біжу назустріч батькові, розкриваю обійми, кричу: «Тато!», а якась жінка, почувши, називає мене бандерівкою. Я не розуміла, що це означає, спитала тата. «Знаєш, якщо ще колись хтось тобі таке скаже, подякуй йому! А пізніше я тобі все поясню». Такі були 80-ті роки — перед Незалежністю України.

Любов до Батьківщини, яку виплекали в нас, — це не пафос, вона має бути у вчинках людей, які прагнуть допомагати нашій армії. Ця допомога була необхідна, як повітря, в перші дні війни, коли бійці захищали нашу землю голі-босі й без зброї. І люди жертвували кошти на армію: від копійчаних сум — до танка.

Після Майдану я відчула, що виснажилася. Переживши стільки втрат, анексію Криму, я не знала, чи зможу ще для когось бути корисною. Я попросила: «Боже, якщо я потрібна там, я прийму і візьмуся за це».

І тут мені зателефонували й спитали: «Де дістати шоломи?». Звідки ж я знала? Але чомусь звернулися саме до мене. Отже, треба дізнатись! Так все і почалося...

Насправді, я пацифістка: мені хочеться, щоб все було мирно, через любов і домовленість. Але ж не вдається по-доброму. Уся історія з Росією — це постійні зазіхання на нашу свободу, наш вибір, мову, ідентичність, кордони! Коли все почалося на Сході в 2014, прийшло розуміння, що ми знову потрапляємо в російський капкан. У ту ж ситуацію, в якій ми вже були.

Я довго змагалася з собою і не могла скласти слова в речення: «Мені потрібно 100 підсумок для гранат». Розумію, що таке граната, але й знаю, що нам вона потрібна для захисту. Ми не збираємося когось завойовувати, лише хочемо, щоб наші хлопці вижили. Мені не треба кидати цю гранату, мені треба, щоб бійці були захищені від ворожої кулі, щоб мали хороший бронезилет, теплий одяг і спорядження.

2014 був найважчим. Ти всім переймаєшся, пропускаєш крізь себе. Саме тоді зрозуміла усю масштабність того, що відбувається: якщо війна приходить до тебе тут, у мирному житті, то які її масштаби на Сході, де хлопці на початку не мали навіть води і ночували в норах? І якби тоді всі не почали швидесенько оцими «ланцюжками» підхоплювати допомогу, не знаю, як би ми вистояли. Не знаю, як би вижили, чекаючи, поки наша армія зміцніє. Перших два роки я постійно їздила на фронт, збирала і спорядження, і пристрої нічного бачення, і ліки, і теплий одяг.

Запитання, чи закінчилося волонтерство, у мене викликає усмішку. Це не щось тимчасове, що я можу завершити, це спосіб життя. Нічого не робити для інших — неможливо. Це той самий «хрест-навхрест», коли ми об'єднуємося, відстоюємо своє і виживаємо в найскладніші часи.

Останні місяці мого перебування на фронті я наче відчувала, що Бог хоче вберегти мене. Щоразу в роботі наштовхувалася на перешкоди: то машина зламається, то захворіє хтось. Раніше долали складнощі, бували там, де страшно, небезпечно, але все вдавалося — отже, потрібна була наша підтримка. А тут все не складається!

Відчула, що мене спрямовує до дітей — тієї сфери, якої я боялася, бо все приймаю близько до серця. Перший раз мене попросили допомогти Ганні Широковій.

Її чоловік Андрій з позивним «Сім'янин» загинув на Різдва. У подружжя залишилися п'ятеро дітей.

Я довго не наважувалась набрати номер жінки, хоч і їй важко. Щоразу до горла підступав клубок. Коли ми поспілкувалися, я зрозуміла, що вона дуже любила покійного чоловіка. Двоє дітей у сім'ї були прийомними. Як з'ясувалося, вона не одна багатодітна вдова. Чоловіки з таких сімей переважно були добровольцями. Татусям було що втрачати. Але вони знали — аби захистити своїх дітей, повинні захистити Україну. Бо найбільше в житті вони не хотіли, щоби ворожі танки їхали під вікнами їхніх осель.

Так розпочалося моє спілкування з родинами загиблих, тяжкопоранених. Я зрозуміла, що тепер я потрібна тут.

Мене завжди вражало, скільки сили в жінок із таких родин — триматися і ще й допомагати іншим. Долучатися до різних волонтерських «ланцюжків», коли, навпаки, хотілося б закритися в своєму горі. Вони навчили мене не чекати розпоряджень від держави, бо держава — це ми.

2014, замість армії були художники, сантехніки, водії. На фронті серед солдатів я зустрічала багато митців: брудних, із руками, обпеченими снарядами, в мазуті, але очі промовляли: «Не треба нас жаліти, ми робимо те, для чого народилися, — захищаємо свою державу».

Крізь пекло війни на Сході пройшли 25 000 жінок. Наші жінки завжди були сильні. І зараз на собі багато тримають. Вони — крила України. Боляче сьогодні спостерігати зневагу до жіноцтва, порушення справ проти військових і проти волонтерів. Здається, що це роблять навмисно, аби змусити відступити, опустити руки у найбільш відповідальний час. Бо це переламний момент перед світанком. Бо ось-ось зійде сонце. Треба витримати найтемніші часи, бути максимально сильними, зібратися, пережити — і темрява розвіється.

Мені завжди допомагала творчість. Бажання творити — це те, що є всередині кожного з нас, воно — наш ресурс. Я знайшлась у малюванні. А коли зрозуміла, що це потрібно не лише мені, що є попит, зраділа. Розумію, що комусь саме моя підтримка і творчість допомагають!

P.S.

Протягом двох років вона возила на фронт продукти, спорядження, прилади нічного бачення, підсумки для гранат, медикаменти. Про найстрашніші часи на війні хоробра Леся не розповідає. А от для ланцюжків добра вважає найстрашнішим ворогом ланцюг бюрократа. Леся намагається відгукнутися на кожен голос у телефонній слухавці, на кожне повідомлення. Її історії сьогодні — це допомога родинам загиблих бійців. У когось сиротами залишилося по дев'ятеро дітей. До свят Леся готує кілька сотень пакунків для хлоп'ят і дівчат. Від емоційного вигорання рятується творчістю. Малювання — її радість! І радість для тих, кому його присвячує!

«Найбільша ейфорія на війні — це коли ти визволяєш людей! Коли вони виходять з підвалів Луганщини, виносять прапори України, пригощають яблуками та цукерками і дякують тобі!»

**Андріана
Сусак**

Жила собі дівчинка, яку в дитинстві називали Нянею, і зростала вона в Карпатах, серед косівських жовто-зелено-помаранчевих кольорів. Школа з золотою медаллю, дорога до Києва, омріяний виш, лінгвістика, диплом, відмінне знання іноземної і Японія, де планувала працювати. І в одну мить вона змінила свій маршрут і поїхала за щастям у Щастя, на Луганщину, 8 травня 2014 року.

— Моє рішення йти з Майдану на Схід — не випадок, а обов'язок. Я росла на Прикарпатті, з дитинства була охаяна любов'ю, природою, але і патріотизмом. Моя бабуся зробила генетичний вклад у мій вибір. Свого часу вона відбула 20 років сталінських таборів за те, що її брат був учасником Української повстанської армії. Пам'ятаю, як замість казок про принцес розповідала мені казки про Сибір...

Перед Майданом я мала робочу поїздку в Японію, яка мене вразила. 21 листопада я повернулася звідти з дуже великими планами: підписати контракт, поїхати на рік працювати і вивчити японську мову. І все воно «поїхало», бо почався Майдан. А Майдан — це народження Незалежності, нації, це відбиток на все життя, це повністю зміна поглядів, стереотипів, які тобі нав'язувала радянська система. Це свобода, це воля! На Майдані у всіх були крила, і нам здавалося, що можемо все.

На початку травня ми почали збирати активістів, які готові були поїхати на Схід. Ми не знали, куди їдемо, що нас чекає, це були перші 100 осіб і перші маршрутки від Українського дому. 8-го травня ми виїхали на Луганщину. У нас не було зброї, військового одягу. Це ще не була військова частина, і батальйону «Айдар» не існувало. На Схід їхали люди з абсолютно різним досвідом: миротворці, афганці, дівчата, хлопці, старі, молоді, зовсім юні.

Штурмовичка штурмової частини батальйону «Айдар», кавалерка ордену «Народний Герой України», Жіночого Ветеранського Руху, учасниця фільму «Невидимий батальйон», координаторка проєкту «Мандри ветеранок».

МОЯ ІСТОРІЯ

18 серпня
2019 року

На Луганщині ми спочатку зупинилися в населеному пункті недалеко від кордону з Росією, але нам не можна було повідомляти, де ми є. Я просто подивилася на карту і побачила назву. І коли телефонувала батькові, то сказала: «Ти мене знайдеш... Просто відкрий карту, пригадай, як мене в дитинстві називали, і додай кінчик "чин"»... Мене називали Няня, місто, яке треба було відбити у ворога — Няньчине Новоайдарського району.

11 травня ми оформили перший офіційний документ, куди включили 11 осіб, які мали військовий квиток чи були дотичні до Збройних сил України. У перші дні, до того, як я стала частиною штурмової групи, була діловодом штабу, оформляла людей. Пізніше нам дали зброю, за документами оформили як офіційну військову частину. Ми почали казати усім, хто телефонував, що ми військова частина, маємо зброю. Друзі на Майдані чекали наших дзвінків, питали, чи можна відправлятися на Схід... Ми їхали усього на 5 днів, а війна триває 6-ий рік...

Перші два тижні на законодавчому рівні вдалося оформити близько 250 людей, решту за законом заборонялося, бо для сімнадцятирічних — це призовний вік, старші 60-и років теж не підходили під мобілізацію, контракту не було, усі решта вже були добровольцями. Зброю ми здобували в бою і роздавали побратимам, що були не оформлені. Так створювали «Айдар». Тепер це одна з найкращих добровольчих військових частин.

Я думала, що і далі буду діловодом, бо військових посад для жінок не було згідно з законодавством. Але мене оформили начальницею швейного цеху з ремонту та пошиття речового майна, тобто швачкою в армії. Ще можна було стати медиками, інколи зв'язковими — це те, що дозволяв закон. Психологинь з вищою освітою ми оформляли військовими психологинями і включали до офіцерського складу. Пізніше мені дали звання молодшого сержанта.

Перший мій постріл пролунав, коли ми підходили штурмувати Щастя. Ми зупинилися на «Кемпінгу», у нас була засада, 30-ий блокпост... Виїжджали вороги, і їхня машина зупинилася біля моєї засідки. Мені треба було вистрілити, не бачачи ворога. Я зробила це неправильно — не одиночними, а чергою. Гуля, покійний мій побратим, мене підстрахував... А наступний вистріл зробити не змогла. Побачила ворога за метрів два... Він вийшов із лісу, і ми не зрозуміли одне одного. Він дивиться на мене, я дивлюсь на нього. Єдине, що сказала: «Здрасте». І він сказав мені: «Здрасте», і теж не зміг вистрілити. Але прибіг побратим і допоміг...

Як кажуть у нас в армії, це треба, щоб «перемкнуло». Я розуміла, що якщо буду в штурмовій групі, доведеться стріляти. Але повне усвідомлення прийшло під час штурму Металіста, коли біля мене вбили побратима Камаза, дуже харизматичну і добру людину, активіста Майдану. Камаз врятував нас, коли ворог наблизився в обхід і міг усіх убити. Він зробив те, чого я не змогла...

Коли йшла з побратимами штурмувати Щастя, багато чого не вміла. Але я знала, що маю там бути. Коли мені дали першу гранату, я ще не працювала з різними видами зброї і дуже боялася, що вона зірветься просто у руках. Я замотала її скотчем, заховала в бюстгальтер. Перед штурмом хлопці сказали, може, жартома: «Після бою — віддаси». Так і зробила. Зброї у нас було небагато.

Шест, Куля, Лялік, Камаз — це все втрати й історії, яких ніколи не забути. Я всіх їх пам'ятаю. Коли вінчалися з чоловіком, шукали дату, аби в той день не було нікого загиблого, не було похоронів. Сьогодні зранку глянула на календар — 14 серпня, а в мене перед очима штурм міста Хрящувате, яке ми звільнили. Це один із найскладніших боїв з великими втратами, з російськими танкістами, з регулярною армією Російської Федерації, з фосфорними снарядами, які заборонені у всьому світі. Ось просто зараз на нас ідуть російські танки, і ми відбиваємо атаку. Загине багато побратимів, але ми будемо тримати міст! 11 днів тривали бої, заходило нас близько 100, виходило 40...

Я планувала підписати контракт до завершення особливого періоду, і якби не син, я б не поверталася звідти. Дуже хотілося залишитися, але після Мінських угод це вже була окопна, позиційна війна. Я не могла знайти собі місця, бо психологічно було важко від того, що ми не наступаємо, не відвоюємо території. Найбільша ейфорія на війні — це коли ти визволяєш людей! Коли вони виходять з підвалів Луганщини, виносять прапори України, пригощають яблуками та цукерками і дякують тобі! Ти розумієш ціну цієї війни, розумієш, за що побратими поклали своє життя.

Ми з чоловіком ніби й планували дитину, але в мене були особисті протиріччя. Я ще не оговталася від штурмів, власної місії на війні. А тут я вже чекаю на дитину. Я була впевнена, що народжу і швидко повернусь. Але затрималася тут...

Усі, хто повертаються з війни, найперше, люди, які були в місцях активних бойових дій, не можуть знайти спільну мову з соціумом. Ми не розуміємо тих речей, за які тут люди сваряться. Для нас на першому місці — життя побратимів, людські цінності, а не матеріальні. З людьми, які кажуть, що втомилися від війни, не хочуть слухати про неї, я не маю про що говорити. Для мене світ поділився на «до і після», на «чорне і біле». На жаль, війна розділяє народ, тому ветерани гуртуються, ми створили Жіночий Ветеранський Рух. Зараз ветеранській спільноті потрібно об'єднатися і боротися далі.

Коли я їжджу світом з проектом «Амбасадор. Ветеранська дипломатія», то кажу, що наша історія повторюється. Моїй бабусі вже 88, а вона досі «невидима»... Добре, що тепер є технології, які дозволяють назагал розказати справжню історію, відродити пам'ять. Але ми маємо те, що не зміниться ніколи, — Росія залишиться нашим сусідом. Треба пам'ятати про це сусідство і відстоювати свою ідентичність, свою країну, будувати життя і державу. І не зупинятися у цій боротьбі ні на мить.

Наш фільм «Невидимий батальйон» поєднав багатьох українців і українок у діаспорі, яких до цього ми не знали, і мали щодо них певні стереотипи. Насправді ці люди важко працюють і багато вкладають в Україну. Цей фільм і про права жінок, і про людські взаємини. А ще він утверджує правду! Міжнародним експертам чи політикам стрічка відкриває очі на те, хто є насправді нашим ворогом. Росія не може привести своїх ветеранів до штаб-квартир НАТО, ООН, конгресу США, тому що «їх там нет», як вони кажуть. А ми там є! Були і будемо.

Війна триває не лише на Сході. Вона точиться за голови, за ментальність, за серце, за любов до України врешті-решт. Штурмувати — це легко, а змінити

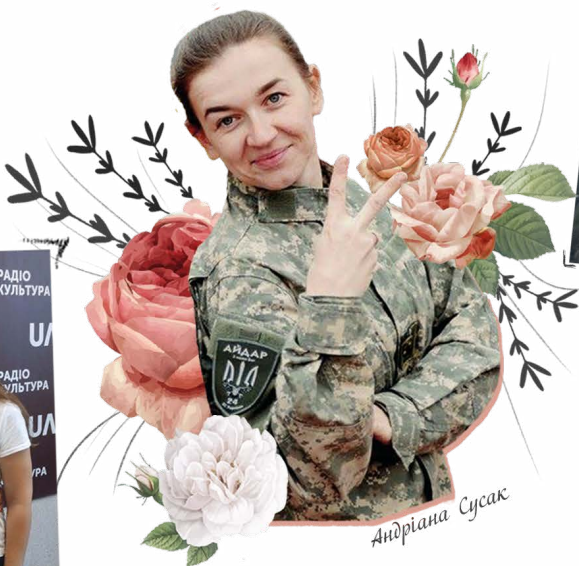
спосіб мислення — важко. Інформаційну війну ми програли 2014-го. І досі програємо.

Сьогодні в Україні найскладніше питання — обстоювання людської гідності, поваги до ветеранів, нової історії, армії без пострадянського минулого, яке, на жаль, повертається і вкорінюється в сектор безпеки і оборони. Найважче пояснити людині, що вона повинна бути людиною.

У США кожного загиблого солдата Президент зустрічає перший. У Пентагоні військове кладовище — перед вікнами генералів, які відправляють на війну в Сирію чи Іран. Я йшла вулицею в Америці в американській військовій формі волонтерки, яку мені передали в 2014, оскільки не мала форми ЗСУ. До мене підходили американці, бо думали, що я їхня військова, і казали: «Дякую тобі за службу!». В Україні мені так не кажуть. У нас забувають подякувати військовим, генерали не пишуть листів батькам загиблих героїв і героїнь і не ходять на їхні похорони.

Що відчувають люди, коли бачать у військовій формі жінку? Чи можуть зробити один простий жест пошани — прикласти руку до серця? Для людини, яка захищає тебе 6 років, це дуже важливо.

З війни мене витягнув Макар, стверджує моя мама. Так, якби не народження сина, я б ніколи не пішла з передової, де все очевидне і справжнє: смерть, вірність, любов.

Емма Бабчук

Заслужена журналістка України. Авторка і ведуча політично-публіцистичних програм Національної радіокомпанії у прямому ефірі: «Незалежність», «Конституція. Держава. Стабільність», «Фактор часу», «Суботні зустрічі», «Нехай не гасне світ науки». «Журналіст року — 96», володарка титулу «Всенародне визнання» (1997), журналістська «Ніка» (1998). Лавреатка Міжнародної української премії імені Пилипа Орлика.

«Мені хочеться, щоб майбутня журналістика була добротворча, чесна, просвітницька і відповідальна перед народом. Щоб не ламала, а будувала»

Нагадала пані Еммі, що рівно 50 років тому вона прийшла на Українське радіо! «Хіба? Боже, як летить час!» Її попросили замінити редакторку всього на 1 місяць. Робота на радіо стане її творчістю, любов'ю і життям! Студія — щоденним сходженням на найвищу точку, звідки бачитиме всю Україну. І говоритиме з нею серцем, бо без емоції слово — холодне. Стане «подругою Правді», за яку доведеться боротися.

— На радіо я прийшла з тремтінням і острахом на місяць, а «застрягла» на 41 рік! Я відчула і магію живого слова, і магію спілкування з мільйонною аудиторією, і свою відповідальність. Мені приходили тисячі листів від слухачів! Але, найголовніше, завдяки роботі я відкрила світ неординарних людей, серед яких і політики, і громадські діячі, і письменники, кожен з них — цілий безмежний світ. Я настільки закохалася у свою справу, що коли через 41 рік пішла з роботи, то тієї душевної порожнечі вже ніщо не могло заповнити.

Багато років я продовжувала проводити творчі вечори, ходити на мистецькі події, вести публічне життя, але й донині мені не вистачає радіо. Деколи навіть сниться, що я у студії, що в мене падають аудіоплівки. Тепер, звісно, все простіше, цифрове, не треба носити 7-кілограмового репортера на плечі й спускатися в шахту чи йти на завод за репортажами. Технічні можливості в покоління — різні. Але завжди в центрі передачі залишається людина, яка приходить у студію і розповідає слухачам про сокровенне. Особиста історія людини найцікавіша. Але тут потрібно знайти ключик до її душі. Беземоційне слово в ефірі мертво, ніколи не торкнеться людського серця. Воно може засісти скалкою в мозку, але серця не торкнеться. Колись в університеті на лекціях з виразного читання у відомого диктора Петра Бойка, якому я на все життя залишуся вдячна, я добре запам'ятала його вимогу говорити неофіційним

МОЯ ІСТОРІЯ

15 вересня
2019 року

і нештучним живим голосом. Пригодилось... Мабуть, саме тому мені було довірено самій вести свої передачі (здебільшого це робили диктори, носії вірцевої культури мовлення). Улюбленим жанром був для мене репортаж — із заводського цеху, чи з хліборобської ниви, з місця певних подій.

На мою долю випав надзвичайно щасливий період журналістики, натхненні і романтичні 90-ті роки, коли ми вже виходили з-під гніту радянської цензури, позбавлялися журналістики, де контролювалося кожне слово. Це давало впевненість і свободу.

Колись у передачі до Дня радянської армії я назвала номер військової частини в Івано-Франківську, після чого була позбавлена права цілий місяць звучати в ефірі. Це вважалося диверсією, мало не шпигунством. Пригадую, до Дня міліції робила передачу і запросила вихователя дитячої колонії, то мені прямо головний редактор сказав: «А хіба в нас можуть бути дитячі колонії і малолітні злочинці?!» Тоді я не змогла такого фальшу пережити і пішла з радіо на якийсь час. Власне, розпрощатися з ним не могла: була активно позаштатною авторкою. А тут засурмили сурми політичних перемін: повіяло Свободою, і я повернулася у свою стихію...

Потреба правди витала тоді в повітрі. І коли понад 30 років тому почався Рух України за перебудову, люди були готові до цього. На радіо, як і у всіх вагомих колективах, організувався осередок Руху з колегами Валентином Щербачовим, Валерієм Лапікурою, Таїсою Косенко — багато було тих, хто прагнув змін. Вирували пристрасті, народжувались нові ідеї, нові акценти творчості.

У 1989 році почалася програма «Незалежність», і мені запропонували вести прямі ефіри в складі творчої групи. На радіо приходили всі: державні діячі, активісти, п'ятиканальний телефон з першими прямоефірними дзвінками розривався. Дзвінки були різні, не всі слухачі дякували, були звинувачення, що журналісти руйнують Батьківщину. Але це був той казан, у якому виварювалася ідея державної незалежності, і мені безмежно шкода, що ми не записували ефіри через брак плівки, а «цифри» ще не було. На одну передачу записувалася інша, щось стиралося, і цей літопис державотворення залишився лише в пам'яті тих, хто слухав.

Я пам'ятаю полум'яного В'ячеслава Чорновола, Михайла Гориня, Левка Лук'яненка, майже всіх легендарних будівничих нашої держави: вони прибігали в студію просто з сесії Верховної Ради з живими ідеями і враженнями, щоб пояснити народу шляхи, які він має пройти. Потім аналітики стверджували, що саме радіо вибороло Незалежність. Бувало, їде машина, прямо на вулиці зупиняється, а звідти гуде трансляція, і вже навколо збираються люди, слухають передачу «Незалежність». Або заходжу якимось в магазин на Хрещатику, а там гримить наша програма! У людей була потреба почути нове слово, і ми його шукали, йшли шляхом спроб і помилок, не все сказане, що треба було сказати. Але це був справжній пошук доріг, якими йшла Україна до своєї вимріяної віками державності. Я щаслива, що була причетна до цього процесу. До кожного ефіру готувалася, як вояк до бою.

На сторінки радянської преси почала обережно і частково вихлюпуватись історична правда. Я намагалася максимально начитатися всього, виписки зроби, словом, намагалася поповнити свій арсенал. Звичайно, сумнівалась у собі, але відповідальність моменту, як кажуть, а ще небайдужі листи і дзвінки слухачів

спонукали до пошуку потрібного факту і слова... Пізніше я вела програми «Соборність», «Фактор часу» «Конституція. Держава. Стабільність». Тут також було безліч незабутніх моментів.

Пригадую, у Верховній Раді приймається Конституція України, засідання триває до ночі. І невідомо, як проголосують, бо в Раді повно депутатів-комуністів. І це тривога, невизначеність, непевність. Ввечері я готую вступне слово до передачі і приблизно обдумую, що скажу. «На політичному барометрі України позначка зупинилася на слові "буря", і ця буря не вщухає, клекоче, розтривожений вулик нагадає Верховна Рада. Мислячі патріоти намагаються ту стрілку зрушити до позначки "ясно", але вона б'є навідліг і відкидає всіх назад». Я накрутила цих образів, метафор, а депутати засідають вночі і приймають серед ночі Конституцію! Я пам'ятаю цей день! Мені вранці йти в ефір з авторами Конституції, а я готувала лише вступне слово, над кожним рядком билася, а тепер треба все наново писати, аби передати відчуття свята і радості, які охопили людей. Але, слава Богу, впоралася в ефірі достойно. Таких моментів просто купа, я картаю себе, що не записувала, не вела щоденників. Наша історія — це не тільки минуле, вона ще й майбутнє. У мене було дуже багато пропозицій стосовно написання книги, але поки ще не дійшли руки. Окремі передачі я «оцифрувала», там є і Дмитро Павличко, Євген Сверстюк, Леонід Кравчук, Микола Кагарлицький, Іван Драч і Володимир Забаштанський. Я щаслива, що їх усіх знала і спілкувалася з ними на відстані душі. Сотні невимовно цікавих особистостей пройшли через моє серце, через мої прямі ефіри: політичні і мистецько-публіцистичні, як-от «Суботні зустрічі».

Історія з поетом Володимиром Підпалим — це історія життя, дружби і людських почуттів, до всього він ще й був моїм кумом. Його дружина Ніла Підпала — моя подруга номер один на все життя. Михайлина Коцюбинська назвала Підпалого «совістю нашої літератури». Він писав: «Слово шукатиму ночі і дні, в полі, у морі, на купині. Як до межі без нічого дійду, може, до слова ближче впаду»... Для нього слово було релігією, і він її сповідував. Але, на превеликий жаль, прожив усього 37 років.

Мені хочеться, щоб майбутня журналістика була добротворча, чесна, просвітницька і відповідальна перед народом. Щоб вона не ламала, а будувала. Вона така може бути, тільки коли буде справжня українська Україна. Такими хвилями відбувається наше державотворення: щойно піднімемося, з'явилась надія і все повертається назад, надія слабне. Багато з тих, хто був у перших лавах борців, зійшли з дистанції. А нам треба твердо стояти на своїх позиціях і не відступати ні на крок, бо це величезний гріх. Мені подобається, що зараз є громадські активісти і маса розумних діяльних людей, які знають, що кому треба сказати. І як діяти. У нас немає права на поразку.

Ольга Кравченко

Художниця, працює в стилі імпресіонізму з елементами декоративності та національної колористики. Власні картини завжди пише з натури. Членкиня Спільноти художників України (2005). Учасниця багатьох міських, всеукраїнських, міжнародних мистецьких виставок. Її роботи — в музеях і приватних колекціях Великобританії, Італії, Іспанії, Норвегії, США, Румунії і України.

«Кілька років тому я пережила операцію на відкритому серці і думала, що не зможу жити так, як раніше. Але вирішила не здаватися. І в мене вийшло!»

У січні вона розфарбувала київську зиму в дивовижні закарпатські кольори, і відвідувачі виставки відчували, який прекрасний наш світ. Свої картини вона пише тільки з натури, за будь-якої погоди. Майстриня деталі, вона вміє вловити вітер. Її картини можна розповідати, як захопливу казку. Її життя — теж!

— Враження від виставки дивовижні! Це найкраща експозиція у моєму житті! Я про неї мріяла і довго готувалася. З назвою визначилася завдяки доньці, яка порадила: «Мамо, оскільки в тебе більшість робіт про Закарпаття, назви її "Срібна земля"». Я заздалегідь підготувала каталог. Визначилася з датою: 26 лютого 2014 року. А 18 лютого загинула Небесна сотня... Виставку скасувала. А сама пішла малювати на вулицю Грушевського. Кажу донечці: «Будемо на зв'язку, якщо «Беркут» почне стріляти, зателефонуй мені»...

І от «Срібна земля» дочекалася шанувальників. На відкриття виставки в Музей історії Києва прийшло багато авторитетних, цікавих і дорогих мені людей. Музейні працівники сказали, що це третя виставка за десять років, яка їх вразила. Було чудове оформлення, банери, освітлення, експозиція — все дуже престижно. Я ходила в Музей щодня і раділа. Тільки зберуся додому, знову заходять люди, і я знову веду їх залами. Виставка тривала два тижні, я навіть втомилася, але тепер сумую за тим періодом.

Я завжди пишу з натури. У майстерні можу лише дещо переписати. Помічаю кожну дрібничку. Коли починаю роботу, акцентую на тому, що мене найбільше зацікавило. Так мене вчили художники: звертати увагу на той момент, що вразив найбільше в обраному сюжеті. Нещодавно я забрала з майстерні роботу «Вокзал Воловця», яка пролежала там років зо п'ять, і повісила її вдома. Тепер дивлюсь на неї поглядом сторонньої людини: вокзал, вулиця, люди, горять ліхтарі, похмура погода, на передньому плані — «риє» машина... Все, що я бачила, відчувала, — все

МОЯ ІСТОРІЯ

10 лютого
2019 року

писала, таким чином створюючи образи часу і місця. На кожній картині я передаю свій настрій.

Я ніколи не пишу красивих будинків, переважно малюю старенькі та ті, які можуть знести. Моя донька живе на вулиці Гончара в одному з таких. А в мене є прикмета: тільки напишу, наприклад, дерево — його тут же зріжуть, напишу лавочку — її демонтують, тому донька просить жартома: «Мамо, не пиши наш будинок, а то ще знесуть». Я не думаю, що передрікаю долю, лише встигаю впіймати життя споруд, дерев, щоб увіковічнити їхню присутність у місті. На жаль, моє улюблене старе місто зникає.

Знакове місце для моєї творчості — Воловець. Тут ми купили будинок двадцять років тому. Онуки були маленькі, ми приїздили декілька разів на рік і жили тут тижнями. Діти спускалися на санчатах, поблискував морозець, від природи не можна було відірвати погляду. Воловець розташований в низовині, оточеній горами, наша вузька вулиця — в горах. Карпати зачарували одразу, я відчула подих гір, там фантастично красиво. І я взялася писати цю красу.

Згодом мене почали впізнавати люди, підходили знайомитися на вулиці, дякували, що прославилася Воловець. Він справді дуже красивий, як і вся місцевість. Поруч село Пилипець із церквою 18 століття, побудованою без єдиного цвяха. Ходжу довкола, приглядаюся — це ж сюжет. Молодшою вставала рано-вранці і йшла писати копиці, вони були в ранковій росі, тумані, такі красиві... Подруга сказала, що в мене з копицями — перебір, на що я відповіла, що Клод Моне зробив виставку з 15 робіт лише з копицями. І всі їх розкупили в один день! Я не претендую на славу Моне, але знаю, що мої закарпатські роботи цікавлять людей більше, ніж київські. Якось прийшов до мене покупець зі Львова, дивиться на копиці в снігу під синім небом, радиться з товаришем і каже: «Знаєте, може, вони не досконалі в художньому плані, але я від них не можу погляду відірвати!».

За освітою я філолог, тривалий час працювала редактором у видавництвах. Писати картини почала після сорока років. Мій батько, Андрій Селих, теж був художником-любителем. Колись його в робочих справах відправили з Красилова, де ми жили, до Ленінграда. Там батько відвідав Ермітаж. Кілька годин вражений ходив залами. Коли вийшов з музею, купив полотно і фарби, а приїхавши додому, почав малювати. Йому тоді виповнилося сорок років, а через вісім його не стало. Батько намалював сотні картин, такий кітч: лебеді, русалки, закохані пари в човні. Одна з татових картин висить у мене в спальні. Колись Світлана Йовенко сказала, що одна з його картин схожа на полотно Брейгеля: діти спускаються на санчатах, під горою йдуть чоловіки, несуть на плечах торби з борошном.

Я теж почала писати в сорок років. Я не мала можливості вступити до художнього інституту, бо для цього треба було знайти вчителя, який би мене підготував. Але для мене стала доленосною зустріч з художником Віктором Зарецьким. Нас познайомила подруга. Я приїхала до неї в Конча-Заспу з Гагр після відпустки, засмагла, відпочила... Наступного дня Зарецький сказав: «Олю, я хочу написати ваш портрет. Ви згодна?». «Згодна!» — відповіла я одразу. Запросив мене до майстерні. Я провела з ним приголомшливий місяць. Він зробив не один портрет. Написав великий олією, ще один — у графіці. Стільки років минуло, як він пішов з життя, а я і досі знаходжу свої портрети, яких ніколи не бачила. Наприклад, недавно в збірнику його сина,

Олексія Зарецького, бачу підпис картини: «Оля Кравченко». За життя я приходила до Зарецького дуже часто, і в скрутні часи, і в гарні. Дивилася, як він пише. Розпитувала, він мені радив, пояснював. Спитав: «Хочеш навчитися малювати? Тоді напиши дещо і покажи мені». Я написала кілька робіт, копії Серова, і одразу не насмілилася показати, лише згодом. Він сказав: «Олю, може бути». Це була найвища похвала — він не був дуже емоційним. Для мене це була висока оцінка — може бути. Після того я почала писати, багато писати.

Найперша моя виставка була в Спілці письменників. Тоді у мене вкрали дві роботи. Напередодні мені наснився про це сон. Вранці приїжджаю в Спілку — а моїх картин і справді немає. Я засмутилася, розповіла про це дружині Зарецького Майї, а вона: «Олю, радій! Колись у Віті вкрали полотно в Чехословаччині, він був такий щасливий, сказав, це означає, що воно комусь сподобалося!» На першій моїй виставці були представлені квіти, я з них починала. Вони всім дуже подобались, і це мене надихнуло працювати далі. У 1993 році я організувала першу серйозну експозицію — у Музеї історії Києва.

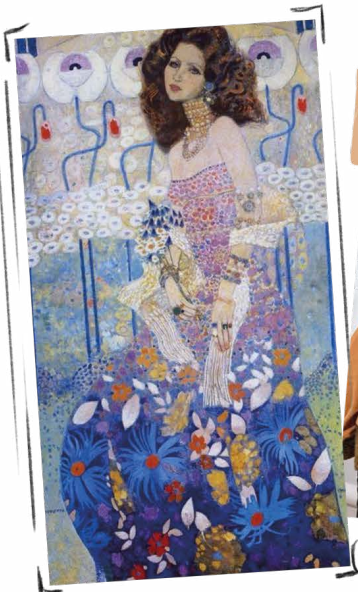
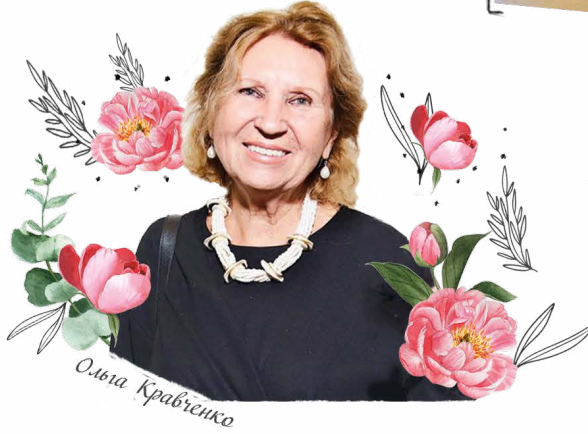
Зарецького називають українським Клімтом. Він справді був захоплений цим художником, хоча творив власне мистецтво. Якось сказав мені: «Олю, якщо буде можливість відвідати Відень, поїдь і подивись Клімта». Коли була у Відні, там саме проходила виставка. Сідаю у таксі й кажу лише одне слово: «Клімт». І водій мене привозить у Бельведерський палац, де я побачила потужну експозицію. Знову сідаю до авта і кажу: «Софітель». І мене везуть у готель. Так я без знання мови, з двома лише словами — Клімт і «Софітель» — побувала на дивовижній виставці великого художника!

На «Срібній землі» в Музеї історії Києва я презентувала 73 картини. Зараз вже готові три виставки. Одна про Київ, тема другої — закордонні мотиви. Третю поки триматиму в таємниці. Куди б я не їхала, скрізь беру з собою фарби і планшет з трьома полотнами, тому обов'язково привожу готові замальовки. «У час, коли розлита плазма зла, в Олі вибухає елеґійність», — сказав про виставку Михайло Слабошпицький. Мені хочеться саме такої елеґійності на полотнах.

Я написала майже тисячу робіт. За рік вдається створити близько 35. Багато картин дарую. Чоловік робить для них красиві рами і каже: «Олю, цю роботу треба подарувати». Я зараз не можу вже й перелічити, хто їх має. Мені приємно. Може, те натхнення і радість, з якою я дарую свої роботи, повертаються до мене.

Працювати люблю в першій половині дня і завжди з пристрасстю. Коли пишу, віддаю всю енергію. Я люблю малювати Київ. Мені подобаються вулички, затишні двори, вигляд з вікна на якусь стару кав'ярню, з якої я змальовую навіть вивіски до найдрібніших деталей. Це моє зізнання в любові зворушливим місцям і будиночкам древнього Києва.

Я пережила непрості випробування, але мене завше підтримували друзі, родина, чоловік, діти, онуки. Хочу порадити людям: не треба здаватися, треба рухатися, віднаходити сили для радощів і творчості. Після операції я знову буваю в Закарпатті, пишу, відвідаю виставки і готую власні. Кожен мій ранок починається з горнятка кави і новин в айпаді. Я освоїла комп'ютер, у мене багато друзів у Фейсбуці. Треба жити повноцінно і скрізь встигнути. Щоб знову і знову творити невідому любов на полотні.

**Тетяна
Скіртач**
(позивний «Ромашка»)

Парамедик медичної служби ASAP. Народилася в Києві. Вищу освіту отримала на геологічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Волонтеркою — парамедиком на фронті «Ромашка» від початку 2015, а в компанії «ASAP RESCUE» — від листопада 2015. Врятувала сотні життів.

«Реагувати парамедику треба миттєво: при пораненні в артерію кров витікає з тіла за 2–3 хвилини, якщо в шию — за 30 секунд»

За тиждень у Ромашки ротація, і вона знову взує берці. А сьогодні прийшла на радіо на височенних підборах, у стильному платті, з ароматом французьких парфумів. Красива і справжня! Без пафосу, трохи знічена, бо не ходить на передачі і вважає, що життя її негероїчне. Просто у війни — обличчя жіноче. Просто вона парамедик служби ASAP, чия назва перекладається «так швидко, наскільки це можливо»!

— Наша посестра Христинка Панасюк написала пісню «Змінила підбори на берці...». Це дуже правильна зміна взуття, бо там на височенних підборах не ходиш. Кажуть, що у війни не жіноче лице... Я особисто вважаю, що вона багатоліка, але обличчя має все ж жіноче. Бо за кожним чоловіком стоїть жінка: мати, сестра, дружина, кохана. І часом саме їхня молитва допомагає вижити.

Коли почалася війна в 2014 році, я зрозуміла, що маю захищати життя. Я, жінка, його дарую і я хочу його зберегти. Брати зброю до рук не вмю і не вважаю за потрібне. Тому для себе знайшла шпаринку, де могла б пригодитися, — ми з сестрою вирішили вчитись на парамедиків. Пройшли курси НАТО «Медсанбат», потім ще кілька... Коли зрозуміли, що чогось навчилися і зможемо надавати достойну допомогу, звернулись до громадської організації Медкорпусу, де від березня до листопада 2015 були парамедиками. У листопаді Медкорпус став частиною ASAP, і ми, відповідно, почали працювати там. Назва парамедичної служби ASAP в перекладі з англійської означає «так швидко, наскільки це можливо»! Миттєво! Бо життя поранених обчислюється не хвилинами, а секундами. При пораненні в артерію кров витікає з тіла за 2–3 хвилини, якщо в шию — за 30 секунд.

Стріляють щодня, але не завжди є поранені. Ми навчились воювати, армія вже не така, як у 2014. Вона змінюється на очах!

МОЯ ІСТОРІЯ

5 листопада
2017 року

Медична служба в армії теж змінилася. Хоча досі багато важить волонтерська допомога. Якби не волонтери, не знаю, чим би ми рятували наших бійців. Реанімобілі купували саме за зібрані кошти. Українці й українки, які працюють за кордоном, зокрема в Італії, купували і передавали реанімобілі на Батьківщину. Вони постачали і прилади для порятунку поранених, і ліки. Допомога досі надходить, і не лише з Італії — з Люксембургу, Америки, Німеччини. Передають дуже дорогі засоби і медтехніку, яких немає в Україні. Але люди не шкодують коштів із власного бюджету і відправляють все на Схід, за що ми дуже вдячні. Тепер на базі ASAP формується служба Медевак, яка буде підпорядковуватись Генштабу і Міністерству оборони. Це не волонтерська служба, а підрозділ Збройних Сил України, і це правильно.

Чому Ромашка? Я дуже люблю цукерки «Ромашка». І коли бійці до нас приїжджають, весь час хочуть зробити щось приємне, тому постійно мені привозять цукерки. «Ромашка» — Ромашці... Розумієте, ми для них є обличчям рідних жінок, коханих, мам, які залишилися там, у цивільному житті... Цей позивний звучить по рації, навіть базу нашу називають «Ромашка». Коли ми облаштували машину для вивозу поранених, на якій я їздила, то назвали її Ромашкомобілем.

Моя бригада — дивовижна. Коли веземо поранених, то можемо бути спокійні: надійні водії вивезуть з-під будь-якого вогню. Називаємо їх нашими ангелами-охоронцями. Бували, звісно, різні випадки, я не хочу їх згадувати... Ми довіряємо їм своє життя і життя поранених. З нами працюють чудові, дуже віддані парамедики. Вони мають велику любов до людей, не обов'язково військових, бо ж надаємо допомогу і цивільним. Був випадок, коли рятували стареньку з інфарктом (ми не возимо цивільних по одному — завжди з родичами, то ж взяли її чоловіка). Вони дуже поважного віку. Вивезли до шпиталю з зони обстрілу, залишили там, а в спину почули: «Щоб ви здохли, укропи!». Навіть таким людям ми співчуваємо. Коли надаємо допомогу, люди по-різному реагують. Та для нас то не важливо.

Зазвичай, виклики до поранених починаються звечора, іноді тривають до ранку. Ми можемо зовсім не спати, часом працюємо так по кілька діб. Іноді дуже спокійні дні: раненько встали, приготували їсти, шпиталізували бійців із соматичними захворюваннями. Зазвичай, це такі самі хвороби, як і в мирному житті. Але там вони загострюються через нерви, депресію, виснаження. Буває, нас викликають цивільні, бо до них не їздять «швидкі» — це ж зона обстрілу. Тоді виїжджаємо ми. Стоїмо далеко від КППВ Майорськ, там є свої медики, але, зазвичай, вони працюють тільки від 8-ої до 15-ої, у них немає машин. Хвороби часу не вибирають. І обстріли теж.

Я закінчила геологічний факультет Київського національного університету. У Києві мала хороший бізнес, який покинула. Після війни його доведеться реанімувати, бо щоб справа приносила прибутки, треба весь час нею займатися. А зараз у мене є Ромашкомобіль...

Ми живемо на війні, тому про неї нічого говорити... Коли повертаємося до Києва, про тамтешнє життя спілкуємося тільки між собою, та й то дуже мало. З іншими людьми я не говорю про війну. По-перше, треба багато пояснювати, по-друге, завжди у когось виникає запитання: «Навіщо ти там?», «Навіщо воно тобі?». Кажу: «Коли ми звідти підемо, — і я не тільки про себе, але й про служ-

бу ASAP, про всіх хлопців, які воюють, — коли ми звідти підемо, ви зрозумієте, чому ми там... Я для себе зробила вибір: бо я там потрібна».

Можливо, люди про війну розпитують, щоб виправдати свою бездіяльність? Бо як би вони не хотіли себе переконувати в зворотньому, війна є в кожному житті. Люди навіть не усвідомлюють, наскільки вона присутня — ця війна точиться у нашій країні.

Там ми багато сміємося. Як сказав один військовий: «Це неймовірно! Тут ви смієтесь, раптом виклик — і в наступну мить ви вже зібрані і виїжджаєте!». Без гумору неможливо. Часом говоримо про близьких, про дітей, про те, як ми будемо жити, коли закінчиться війна, про моду, про що завгодно, тільки не про війну, бо у ній ми живемо.

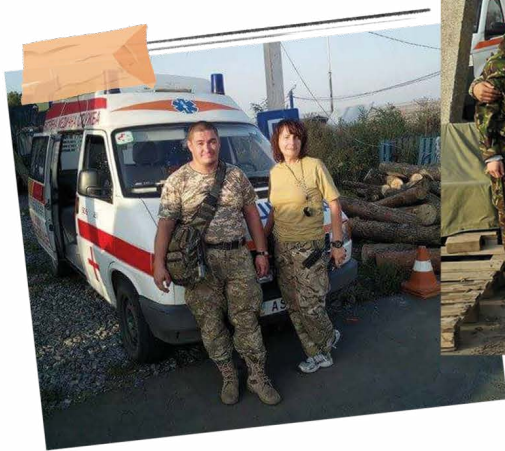
На базі нас перебуває 12–16 осіб, це тільки на локації «Логістичний центр», яку я очолюю. Якщо порахувати всіх помічників, які не виходять на ротачію, але допомагають нам, то в ASAP набереться до 100 осіб. Але склад змінюється. По-перше, деякі люди вигорають, дехто не має можливості виїжджати, але ми все одно вважаємо їх частиною ASAP.

Наша база на Донеччині, але одна з точок перейшла на Луганщину. Коли я виїжджаю до цивільних, бачу, що люди виснажилися, «стомилися від війни», багато з них збайдужіли. Там, де ми стоїмо, дуже багато обстрілів, немає дітей, мешканці самі про себе кажуть: «60+». У такому віці вони вже не хочуть нікуди їхати. Але при цьому дуже часто чуємо: «Коли вже все це закінчиться, коли Україна все поверне назад?». Все ж таки, як би вони не ставилися до держави, та хочуть, щоб був мир і щоб була Україна.

З ASAP вийшли такі народні герої як Юрій Бондар (Шаман), Ольга Башей (Кроха), Галина Алмазова (Вітерець), Юлія Паєвська (Тайра). А я — звичайна людина, я не героїня... На моїх руках були втрати і були врятовані життя. Я знала Василя Сліпака і бачила його в останні хвилини... Врятовані не завжди нас бачать, часом лише чують наш голос. Якось їхала на ротачію, зі мною в одному поїзді їхав побратим на псевдо Фриц. Ми його колись врятували, але він залишився без ноги. І він мені каже: «Ромашка, я тільки пам'ятаю твій голос, а що ти робила, не пам'ятаю». Коли веземо пораненого, ми весь час тримаємо з ним контакт, щоб він «чіплявся» за наш голос і не втратив свідомість. Фриц не пам'ятав, що мені казав. А його словами були: «Ромашка, пристріли мене»... У такому стані вони не завжди пам'ятають, хто їх рятував, але іноді дехто телефонує і дякує.

Жінка на війні — це берегиня, ким і де б вона не була. Ті, хто поруч, це відчувають, розуміють, дякують... Амінна Акуєва — берегиня... Наташа, яка загинула на Світлодарській дузі, — берегиня. Їх багато — таких жінок. Усі вони там оберігають своєю присутністю. Бо там важко, страшно, але вони стоять стіною. З-за кожного бійця на нас дивиться жінка.

Якось ми вивозили важко пораненого молодого хлопця. Привезли його в шпиталь і поїхали за іншим. А коли повернулися, лікарі сказали, що перший помер... У мене в кишені був його телефон, на який саме телефонувала мама. Третя година ночі... Я дивлюсь на екран і бачу: *Мама!*.. Тому й певна, що жіночі обличчя проглядаються за будь-яким чоловіком. За кожним серцем — чолові-

чим чи жіночим — б'ється інше серце — чоловіче і жіноче. І не одне... Бо війна багатоліка.

P. S.

Під час передачі на прямий ефір зателефонував Олексій Доля, дивовижний етнограф, дослідник української культури, який з перших днів війни не раз виїжджав з допомогою на фронт і добре знав парамедичну службу. Ми оприлюднюємо його слова, бо вони дуже важливі. Він встиг подякувати Ромашці за кілька тижнів перед своїм вічним відходом... З яким теплом і радістю він сказав: «Таня — це дивовижна людина, дуже скромна. Коли бійці дякують за стільки врятованих, Таня лише усміхається. Вона завжди усміхається. Бійці кажуть, що Таня «безбашенна», вона повзе за пораненим під такими обстрілами, куди ніхто не полізе. Ромашка витягне тих, кого вже ніхто не зможе витягти. А вона так спокійно до цього ставиться і ніколи про це не говорить... Таня робить неможливе, але вона непомітна, ніхто її ніколи не бачив на телебаченні, на ефірах, бо є люди, які раз поїхали і сто разів пропіарились. Відвіз хлопцям цукерок і ходить щодня на телебачення, про це розповідає. Є ті, що роблять на війні славу, кар'єру, бізнес. Це не про Таню. Вона себе присвятила цій справі. І поки війна не закінчиться, Таня буде там. У неї є онук, родина, але вона щоразу каже: «Ще трошки — і все»!..

Тисячі бійців залишилися живими завдяки Ромашці. Вона виносить поранених з найнебезпечніших місць. «Я б могла залишитися в Києві, але хто тоді рятуватиме хлопців, хто буде цим займатися?» Війна закінчиться, і вона ходитиме на підборах, бо їй це подобається, як і запах французьких парфумів із мирного життя Тані-Ромашки...

«Я завжди хотіла відштовхнутися від долі моєї мами, бо вона мені бачилася як нереалізована. Її заступив батько, а мама була покірна, тиха, мовчазна»

**Людмила
Таран**

Колись Людмила написала, що в улюблених місцях вона може запасатися часом. І що найкраще він зберігається, коли зсуканий у нитку. Її припасений у клубочку час — для осмислень, мандрів, книжок, спогадів. І для розмов, бо Людмила вміє розпитувати і слухати. Жінки довірливо оповідають їй свої історії. Вона переповідає їх на шпальтах газет і часописів, їхні образи «списує» у свої книжки.

Народження книжки «Яблуна» — це теж результат вислуханого жіночого життя. Яблуна — це мама, яка родить любов навіть із неба. Яка вчила доньку, коли була з нею, і навчає тепер, коли пішла до веселки. Це переосмислення маминого життя сьогодні. На жаль, Людмила не встигла розпитати багато про що свою маму. Але встигла записати історії матерів своїх подруг. Про книжку, яку присвятила мамі Галині, про досвід наших мам, який передається у спадок, про науку «любити себе» і про мрії, які не встигли здійснити наші мами — Моя Історія.

— Життя кожної людини — це роман, а «Яблуна» — роман подвійний. Ця книжка писалася без конкретної концепції і задуму. Перший нарис надруковано 2001 року, він був про маму Софії Майданської — Марію Миколаївну. Цю жінку відправили на десять років, ні за що ні про що, на заслання. І саме там народилася майбутня відома письменниця. З цього нарису почалася підготовка книжки, хоч я про це навіть сама ще не здогадувалася. Наступна історія була про маму Наталки Білоцерківець, з якою я знайома ще зі шкільних років. Потім я подумала: всі ж знають Оксану Забужко, але звідки вона, хто її мама? І тоді на світ з'явився третій нарис.

«Яблуна» — це книжка-діалог, книжка про матерів і дочок. «Яблуна» — бо ж кажуть, що яблуко від яблуні не далеко падає. Мені хотілося дізнатися, чи передається досвід матерів своїм відомим дочкам. Ідеться про Оксану Забужко, Наталку Білоцерківець, Софію Майданську, Дану Павличко, Мар'яну Савку та їхніх матерів.

Письменниця, журналістка. Авторка численних збірок поезій, упорядниця, авторка статей до видань. Поезії перекладалися англійською, литовською, польською, російською мовами. Членкиня Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників. Нагороджена орденом Св. Великомучениці Варвари, лавреатка премій імені Олександра Білецького, Василя Мисика та Мистецької премії «Київ» імені Євгена Плужника.

МОЯ ІСТОРІЯ

29 вересня
2019 року

Життя кожної з нас — це документ епохи, але якщо він зафіксований. Наші матері — це непрочитані історії. І коли вони відходять у вічність, часто в дочок залишається певний смуток, розчарування і біль, бо не встигли багато про що розпитати мам. У моєму житті більшу роль відігравав батько, а мама — це щось звичне, буденне, побутове. І її історію, мабуть, я знаю дуже поверхово. Розпитувати щось у рідної мами не зовсім зручно, скоріше будеш цікавитися чужою людиною. Але так не у всіх: наприклад, Оксана Забужко дуже добре знала життя своєї мами, між ними була дружба.

Здається, наші рідні поряд, ти знаєш їхнє життя, але насправді є речі, які відкриваються досить пізно. Кожна людина відповідальна перед собою за Божий дар, та часто мами ним жертвують. Я не хотіла повторювати долю моєї мами, бачила її нереалізованою. Її заступив батько, а вона була покірна, тиха, мовчазна. Мені дуже відгукнулася її гірка фраза: «І що я бачила в своєму житті?».

Я все життя відштовхувалася від цих слів, реальних і метафоричних. На ті копійки, які мала від своїх гонорарів, завжди намагалася побачити трохи світу, не хотіла замикатися у своїй шкаралупці.

Перечитуючи свої вже готові тексти у книжці «Яблуна», я відчувала, як же дивно перегукуються долі цих жінок! Анастасія Лисивець, мама Наталки Білоцерківець, пригадує, як радісно батько сприйняв ідею колгоспів, і розповідає про гірку реальність, якою ця ідея обернулася для нього. Фактично цей колгосп його і вбив. А в часи Голодомору вся родина була винищена, окрім мами та брата Наталі. І мама жила з цією травмою все життя.

Долі цих жінок пов'язані з музикою: дуже гарно співала мама Оксани Забужко, а мама Мар'яни Савки, дуже музично обдарована, — керувала професійними хорами. Це голосисті жінки. До речі, Мар'янина мама теж згадувала долю свого батька, який записався у колгосп у післявоєнній Західній Україні. І там — свій перегук гіркого колгоспного життя. Це справді невігадані документи епохи крізь призму людських долі.

Коли думала про обкладинку книжки, то згадувала твори художників Розстріляного відродження. Зазвичай йдеться про письменників цього покоління, але художники серед «розстріляних» теж були: й Іван Падалка, й Микола Рокицький. У книжці дуже виразний повторювальний мотив — яблуні й жінки, обкладинка «озвучує» його.

Скільки ми живемо, стільки будемо «читати» своїх мам, навіть якщо їх із нами вже немає. Не біймося говорити з ними, розпитувати: мусимо побачити любов у їхніх переживаннях, сподіваннях, думках. Це сприятиме глибшій любові між нами, доньками, і нашими мамами.

Зараз продовжую журналістську діяльність, беру інтерв'ю переважно у письменників та письменниць. Журналістика — цікавий жанр, дуже мобільний і завжди своєчасний, коли хочеться зафіксувати і оприлюднити людську історію. Я завжди казала, що перш ніж брати інтерв'ю в людини, треба в неї закохатися. Тобі має бути цікавим її життя.

P.S.

На презентації книжки доньки пригадували зворушливі деталі з життя своїх матерів, приміряли на себе їхні крепдешинові сукні й модні зачіски, читали з пам'яті їхні листи, повторювали напучування... Софія Майданська пригадувала, як вперше зустрілася

Людмила Таран

зі своєю мамою, коли та відбула десять років ГУЛАГу: «Я так хвилювалася, що почувши мамин голос, просто вмерзла в стіну в сінях бабусиної хати».

У мами Наталки Білоцерківець в часи Голодомору вимерла вся родина. «Може, щоб продовжити пам'ять про свій рід, мама не перейшла на батькове прізвище, а залишилася на своєму — Лисивець?» — думала Наталка і пригадувала, що мама завше питала: «Чи ти пишеш?». І напучувала: «Наталко, займайся творчістю!»

І поки точилася розмова, кожна з нас приміряла історії на себе. «І моя мама так само!..» Мабуть, в цьому сила «Яблуні», що вона стала не просто документом життя кількох українських матерів на тлі епохи, а й спонукою встигнути записати історії життя тисяч мам! Щоб не загубити сполучні лінії пам'яті, щоб не було чорних дір в основі нашого буття.

Мама — світ, через який ми приходимо у життя, не лише фізично, а й ментально. На жаль, він уже заклав у нас пам'ять про голодомори, війни, ГУЛАГи, депортації, колгоспи... Ці події радянської епохи мами переживали ще й з бабусиним «спадком», який не менш трагічний.

Як прожили наші мами життя? Кожна будувала своє, як уміла. На жаль, не завжди для себе, а, як правило, для дітей, заради їхнього щастя, «щоб дітям було краще, ніж мені». Ця самопожертва була для нас природньою щедрістю і ласкою, швидкою допомогою, само по собі зрозумілими ліками першої необхідності. Але чому «само по собі»? А про що насправді мріяли наші мами? Та ми не вміємо їх розпитувати. Це якось «неприродньо»... Але розказані й почуті історії зцілюють наших мам!

P.S.

Після презентації київські яблуні притрусив перший сніг. Щоб ми пам'ятали про зиму як про час, коли можна розмовляти, розпитувати, чути, запам'ятовувати мамин голос, тихі зойки, усмішку, безпорадність, жаль і біль. Струшувати з її обличчя сльозу, яку ми жодного разу не втерли. Це час, коли можна «читати» мамину історію як живу книжку. І додумувати їхній світ, який би міг бути інший і в сто разів щасливіший!

Ця презентація стала зціленням для нас усіх. Бо кожна з присутніх відчула себе частинкою Людминої книжки. Вона додала краплину щастя. І кожній з нас хотілося поділитися щасливим бальзамом з авторкою. Їй це було потрібно. Бо на презентацію вона прийшла, перемагаючи біль. Вже кілька років Людмила бореться з онкологією. Вона перенесла кілька складних операцій у Національному інституті раку, пройшла курси променевої й гормонотерапії. Багато чого довелося змінити у розкладі повсякденного життя. Але не творчість — це незмінне. Це те, що лікує без рецептів. І письменниць і читачок.

«Капеланка сестра Симеона розповіла, що коли вперше зайшла в чернечому одязі в палату до поранених, хтось вигукнув: «А що, я вже вмер?»»

У цьому році вона вислухала десятки розповідей і оприлюднила почуті історії в книжці «Капелани. На службі Богу і Україні». Ці люди — військові священники російсько-української війни, які борються за дух воїна і нашої держави.

— Проект «Усна історія АТО» ми розпочали в 2016 році. Він розповідає про сучасну російсько-українську війну. Є різні історії — натхненні, драматичні, трагічні. Однозначно, спілкування з героями проекту збагачує. Як воно змінило мене, важко сказати. Я віруюча людина, але не традиційно-релігійна, не часто ходжу до церкви і не завжди дотримуюсь релігійних приписів. Деколи, можливо, навіть критично ставилася до священників. Але серед них є видатні особистості. Священники і капелани для нас дещо дистанційовані, це трохи розмиває їхню особистість. Але коли з ними близько і довго спілкуєшся, відкриваєш для себе особливі глибини людей цієї професії.

Я розумію, що це не зовсім фах, швидше призначення, адже це особлива категорія людей. Прекрасно відкривати їх поза тією дистанцією, яку створює служба в церкві. Я спочатку дуже переживала, і навіть коли спілкувалася з митрополитом Іоаном, котрий є Головою синодального управління військового духовенства Православної церкви України і опікується саме капеланами, перепитала його, чи є такі делікатні питання, які не можна ставити капеланам і священникам. Він відповів, щоб я не переживала: «Ви можете запитувати все, що вважаєте за необхідне. А священник чи капелан сам знає, на які питання відповідати». Так я отримала благословення від владики Іоана на цю роботу.

Книжка присвячена отцю Омеляну Ковчу. Це теж капелан, визнаний блаженним священномучеником української греко-католицької церкви. Був переслідуваний нацистами і радянською владою. Під час нацистської окупації врятував багато євреїв. Кілька разів си-

**Тетяна
Ковтунович**

Координаторка усно-історичних проєктів Українського інституту національної пам'яті, укладачка книги «Капелани. На службі Богу і Україні». Співкоординаторка проєктів: «Майдан від першої особи: 45 історій Революції Гідності», «Майдан від першої особи: Мистецтво на барикадах».

МОЯ ІСТОРІЯ

29 грудня
2019 року

дів у в'язниці у Львові. Був відправлений у табір смерті Майданек, де й загинув. Це великий гуманіст, і йому ми присвятили книгу.

Для мене ця книжка — своєрідна реабілітація. Священники несуть благодать, яка очищає від душевних травм. Я пережила це на собі.

Я чула багато історій і про Майдан, і про війну, всі вони трагічні й залишаються з тобою надовго. Ти з ними живеш. Моя колежанка Зоя Бойченко якось запропонувала: «Тобі треба записати розповіді капеланів, це буде душевне оздоровлення». І справді, коли з ними спілкуєшся, просиш про участь у проєкті, ніколи не відмовляють, дуже легкі на підйом! У них є якась тонка душевна енергія, яка тебе трішечки оберігає. Я дуже рада, що доля дозволила мені зробити цей проєкт.

На війні люди стають скептичними до певних речей. На початку бойових дій до капеланів дуже часто ставилися як до тягаря. У книзі є історія про монаха Макарія з Волині. Його доля склалася так, що він тепер служить у храмі у Волновасі, який побудували волиняни в пам'ять про своїх загиблих бійців.

До війни Ігумен Макарій був у скиті на Волині, але одразу після Майдану вирішив піти в добровольчий батальйон на війну. Зізнався, що йому теж було страшно, бо не знав, що потрібно буде робити. А під час навчання на нього дивилися скептично, мовляв, що ти там робитимеш, батюшко, ти навіть зброї не можеш тримати в руках.

Усі герої нашої книги стверджують, що не можна стати корисним капеланом на війні, якщо не ввійдеш у довіру до бійців. Говорять про те, що треба постійно бути з ними поряд. Тобто робити все те, що роблять інші: допомогти, і на кухні постояти, і дров нарубати, і поспілкуватися, і, можливо, приборати. Хтось на складі працював. Ігумен Макарій і Юрій Казміренко були водіями. Казміренко йшов через військкомат, потрапив у «Айдар» водієм карети швидкої допомоги. Був травмований: контузія і два інсульти. Після цього має проблеми з вимовою, але налаштований дуже оптимістично. Вони всі різні, у кожного власний досвід, і відчуття переживаєш разом з ними різні.

Трапляється, що деякі історії героїв не хочуть виносити на загал і розказують лише мені. Бувало, що я вимикала камеру, а людина готова ще далі розповідати, і просить: «Давайте вже без камери». Я підтримую з ними зв'язок, ми спілкуємося. Деколи в мене виникають особисті запитання, і я можу час від часу звернутися.

Якби не цей проєкт, навряд чи я б поспілкувалася і з католицькими священниками, і з греко-католицькими, і з православними. Маємо історії про мусульманина і протестантів. Чудовий Василь Хіміч опікується капеланською службою у Всеукраїнському союзі церков євангельських християн-баптистів. Андрій Полухін — зовсім юний капелан, але через багато що пройшов і говорить мудрі речі. У такі моменти думаєш, що війна, окрім великої біди, допомагає зростати потенціалу, особистісному та духовному.

Не всі капелани мають посвідчення учасника бойових дій, з цим є проблеми. Звичайно, є ті, що просто пішли на фронт. Наприклад, католицький священник Павло Гончарук спершу привозив гуманітарну допомогу, зараз працює у Хрис-

Тетяна Ковтунович

тиянській службі порятунку із різними бригадами. Говорить, що йому не потрібне посвідчення УБД.

На початку не було як такого капеланства, священники просто приходили під час свят у бригади. Але вони, як і військо, зростали і формувалися. Зараз хочуть, щоб їх прирівнювали до офіцерів, бо вони теж повинні мати і освіту, і духовний сан, — вимоги великі, а преференції маленькі.

У книжці є дві історії капеланок. Сестра Симеона зі Свято-Веденського монастиря, що у Великих Гаях на Тернопільщині, розповіла, що коли вперше зайшла в палату до поранених, хтось вигукнув: «А що, я вже вмер?» Це перша жінка, яка прийшла в капеланську спільноту, хоча сестринське право служити людям на фронті їй довелося обстоювати. «Я не буду знімати свій чернечий стрій, бо я така є. І я не можу його зняти, навіть якщо його не видно»... Сестра Симеона і сьогодні служить на передовій і стверджує, що війна, незважаючи на деструкцію, кожному і кожній з нас дає шанс стати кращими.

Проповідувати у церкві і на війні — це різні служіння. Але в часи викликів священнослужителі сходять з амвону до людей. Понад 500 священників різних конфесій, з різних регіонів від 2014 року пройшли фронт російсько-української війни. Ігумен Макарій зізнається: «У скиті я жив, ніби в раю, і відчував, наче Бог десь далеко, на війні я жив, як у пеклі, але Бог був поруч, здавалося, до нього можна було доторкнутися».

Хтось із капеланів пригадає, як бійцєві подарували валянки, бо він був у кашцях, а вже падав сніг. І захисник поцілував ці валянки. «Як пригадаю, — каже капелан, — то хочеться плакати».

«На війні приходить момент, — кажуть вони, — коли ти усвідомлюєш: мені однаково, чи прийде смерть, чи ні, я маю робити те і те... Було б неправильно — прочитати молитву і зникнути. Треба жити, як воїни, мерзнути і рятувати Божим словом».

P.S.

Війна закінчиться, а капеланське братство буде, впевнені капелани. Війна закінчиться, а книжка «Капелани. На службі Богу і Україні», видана Українським інститутом національної пам'яті, служитиме Україні правдою про смертельну війну. І про Воїнів Світла — капеланів. А ми читатимемо у вступному слові митрополита Іоана: «Для нас рай — це Україна. Ми його маємо доглядати і оберігати. І цю священну заповідь ми маємо виконувати сумлінно, не шкодуючи свого життя. І коли є ворог, який зазіхає на нашу землю, ми маємо захиститися, зупинити його. Якщо він не розуміє слова — значить, маємо зупинити зброєю!»

«У людській душі вони поруч: почуття героїчні й інтимні. Оці переклади італійської поезії від минулих століть до сьогодні, які я зробила, об'єднує тематична тріада: Бог, війна і кохання»

Валентина Давиденко

Вона гадає, що першим у творчості прийшов до неї, як не дивно, колір. І це фіолет, який потім домінуватиме і в живопису. А з'явився знаєте звідки?

— З польовою фіалкою, образ якої несподівано відгукнеться через дуже-дуже багато років і викличе не тільки поезію, але й наукову розвідку, і мою картину нову — «Лютневу фіалку». Тому що місце, де я народилася, з давньою історією: за нинішніми розвідками науковців це був навіть острів, Артанія. Зараз поблизу мого села знаходять римські монети, тобто, торгували тут ще в давні часи. Також відомо, що населення — людність острова — дуже відрзнялась від навколишньої людності. І від весни завжди було засипане цілковито квітом це місце моєї малої вітчизни на Черкащині. А ось фіалку доводилось шукати, і я чомусь прикипіла до неї з перших моментів, коли побачила.

Чому я в дитинстві взяла пензлика, тому що багато й гарно малював мій батько Іван Олександрович, він навіть писав мої портрети. Був учителем математики, але викладав малювання і креслення. Батько показав мені техніку акварелі, і вона мене полонила. Але згодом я вже не прагнула так глибоко розвиватися в образотворчому мистецтві, бо рано почала писати вірші.

Коли казати про асоціацію стосовно себе, то, гадаю, це скоріше метафора-образ Середземномор'я, отієї культурної цивілізації, джерелами якої і донині живе увесь цивілізований світ. Тобто, цивілізація, яка дала нам міфічні, але дуже промовисті образи. І, отже, щодо асоціативного образу — то це Артеміда. У нашому нинішньому світі і середовищі журналістки, безумовно, мусять бути Артемідами, носити той лук і стріли та бути напоготові.

Свобода — це дуже природне відчуття, і мені здається, що ним, чи дуже відкрито чи потаємно, але живе кожен справжній українець і українка. Це те, що нам дало питомо рідне геологічне плато, оця сфера магнітна, на якій наша Україна. Про неї пишуть історики, з давніх-давен українців по-різному характеризують, але щонайперша риса — вони не мислять себе без свободи.

Журналістка, письменниця, перекладачка, художниця, лауреатка літературних премій імені Бориса Неcherеди, імені Дмитра Нитченка, імені Володимира Свідзінського, мистецької премії «Київ».

МОЯ ІСТОРІЯ

8 грудня
2019 року

Чому раптом став близьким італійський світ... Я сама недавно замислилася: справді, я мандрувала Європою, була залюблена в Грецію, але перше справжнє потрясіння викликав візит до Італії. Гадаю, що це, теж давні асоціації, тому що вперше я побачила репродукції Сандро Боттічеллі раніше, в альбомах мого батька, він збирав живопис. І недарма, коли закінчувала Шевченківський університет, у фотоальбомах однокурсників, що ми на пам'ять надписували одне одному, я комусь написала, що моя найбільша мрія потрапити до галереї в Уффіці, зали із картинами Сандро Боттічеллі. Я до неї таки потрапила теж через багато-багато років і стояла в сльозах перед ними, було таке потрясіння. Але тепер, досліджуючи глибоко ту історію, а надто — культуру, бачу дуже багато спільного, хоча це, можливо, тривіальна, як скаже хтось, думка. Адже хто інший, закоханий у культуру Шотландії, так само переконаний: «Ой, та ми ж такі схожі! Ми ж також щиросердечні й бунтівливі!» Але, тим не менше, я перекладала багатьох італійських поетів від 12 століття до 21-го, і ось у Вінченцо да Філікайя знаходжу, знаєте, ніби про Україну написано: «Італіє, тобі нещасна доля фатальний дар оцю красу дала...» Тобто, справді, є природна краса й української материзни, яка приваблює чужинців. І потім він продовжує: «І прочинила вічну браму зла, в майбутнє із вінцем страждань і болю. Аби твою красу плекала воля! Чи ти хоча б сильнішою була, ти б кожен хижий зір застерегла, як звіра, що вистежує спроквола...». На чому закінчує автор, що тоді б «не опинивсь булат в чужих руках»... І завершальні рядки: «Герої сплять в могилі, і на вино хтось чавить виноград». Тобто, історія України так само переплетена прагненням до свободи і щоразу тривалими уроками для цілих поколінь, страшними, жорстокими. Інші європейські народи їх перейшли, і я сподіваюсь, що ми їх теж перейдемо. Одне лиш, що вороги у нас сильніші і вони, на жаль, по сусідству, поруч. Європа більш дистанційована від такої реальності.

Бачите, фіалка мене не відпускала все життя, і раптом я її знайшла тут, — в урбаністичному середовищі Києва, на диво. Як з'ясувалося, романс Миколи Лисенка за переспівом Лесі Українки, вона його називає «Смутної провесни», у авторки оригіналу — італійської поетеси Ади Негрі, звучить як «Васіо morto» — мертвий, або зів'ялий поцілунок. І, як виявилось потім, кожен із цих авторів був зі своєю власною історією, у центрі якої — образ лютневої фіалки. Що ж поєднує творчі долі цих трьох видатних особистостей?

У Лесі Українки і Ади Негрі тільки рік різниці в народженні. Але обидві народилися у лютому. І, отже, про лютневу фіалку Ади Негрі. Цей образ народився із її почуття до італійського журналіста Етторе Патріці, який виїхав у ті часи до Америки з іншими емігрантами. Молоді люди сподівалися поєднати долі та це не вдалося. І Ада Негрі, написавши про лютневу фіалку в «Зів'ялому поцілунку», потім згадує цей образ ще в одному своєму дуже щемливому вірші: «Цього року знову піди по фіалки уздовж берега в лютневому холоді. Їхні пелюстки бліді ще й дуже холодні, та однак з'являються, щойно розтануть сніги. І між ревінням повені та промінням тобі промовляють: завтра — весна...». Тобто, мова йде про символ душі, перейнятої почуттями, які, незважаючи на сніги й морози долі, не зникають. І, цікаво, що Леся Українка звернулася до перекладу Ади Негрі теж у такий особливий особистий період свого життя, пов'язаний із коханням до Сергія Мержинського. І Микола Лисенко пише потім музику до солоспіву «Смутної провесни», переживаючи тяжку втрату другої дружини Ольги Липської.

І коли я зробила розвідку, з'ясувала, що на цей текст Ади Негрі написали музику того ж часу, коли й український композитор Лисенко, 16 італійських митців. А в нас Лисенко — один (!) відчув пісенну мелодійність і драматизм цього вірша! А ро-

манс Миколи Лисенка, на жаль, не знають в Італії... Я хотіла просто узагальнити, що в людській душі живуть поруч почуття героїчні і почуття інтимні. Мої переклади поезій численних італійських авторів різних століть об'єднує тематична тріада: Бог, війна і кохання. Доторкнувшись такого пласту італійської поезії протягом 9-ти століть, усвідомлюєш, що це теми-домінанти. Вони яскраво передають сутність людської душі.

У світ живопису я входила досить боязко, бо все життя спілкуюся з художниками, про них знімала телефільми, писала статті, а тут — заявити саму себе! Але мене підтримали як мої дуже близькі друзі, так і відомі художники. Дуже важливим було ближче спілкування із видатним майстром сучасності художником Миколою Стороженком. Десь останні п'ять років, перед тим як він пішов від нас, ми з ним просто дружили. Я наважилася запросити його на свою велику виставку, і він ходив 1,5–2 години від полотна до полотна, це при тому, що був дуже зайнятою людиною.... Потім він написав післямову до моєї книги «Білу лампу несучи тобі в ніч», я була щаслива, що знайшла таке розуміння у видатного митця сучасності, та ще й у людини, дуже духовно мені близької. В нього ні на грам не було якоїсь зверхності чи просто втомленої байдужості: «Ой, скільки вас таких!», як це буває не тільки в художників, але й майстрів інших жанрів. Він був щирим у своїй правді і в своїх почуттях, які викликало це мистецтво.

Жіночі образи на моїх полотнах чи у віршах не мають якоїсь адресності чи прототипів. Спочатку, коли я почала писати полотна, вони виникали часто, і мені інколи зауважували: «ну що ти в цей жіночий світ»... А я розуміла, що пишу власне про себе, так само, як висловлюю у віршах завжди свої відчуття. Але й жінки на території України дуже особливі, як і їхня роль в історії. Ось і є притаманний їм образ Артеміди: з одного боку міфічний, навіть, позаземний, а з іншого — дуже заземлений і духовний, тому що це жінка, яка в своїх сандаліках біжить по цьому світу, вона його оберігає і водночас ним захоплюється, надихає його, і цей лет її сам собою підтримує! Це така українська жінка, може, ми в ідеалі про неї говоримо, але це — таки є!

Я ніколи не створювала спеціально тексти до пісень, та одного разу відомий український композитор Іван Тараненко до мене звернувся, щоб показати кілька своїх творів на мої тексти. Виявилось, що вже рік, як із моєї збірки він вибрав вірші і написав пісні. Я дуже здивувалася і сказала: «Та ж у мене дуже довгі рядки, як їх можна покласти на музику?» Але наша подальша творча співпраця засвідчила протилежне. Цей композитор широковідомий у світі класичної музики, його твори виконують нині в багатьох європейських країнах, але він ще й автор прекрасних джазових композицій. Саме в цьому жанрі Іван Тараненко створив альбом джазових пісень на тексти моїх поезій «Майстер снів». Цю музику я вважаю маленькими шедеврами жанру. Серед них і «Лет», поезія, яку я писала особисто про себе. Дім, про який йдеться в пісні, це і є наша материзна, наша батьківщина, яку ми постійно маємо захищати заради наших дітей.

Вірші я пишу тепер нечасто, дуже в цьому плані прискіплива, щоб висловити те, що важливо. А живопис — це таке раювання, хоча над тим полотном працюєш, буває, пів року, але тим самим перебуваєш у світі, який твориш власноруч. І я перший час дуже боялася, щоб одна муза не ревнувала до іншої. Остерігалася, що втрачу можливість писати вірші. Але тепер у мене досить часто буває так, що коли напишу поезію, мені хочеться якийсь образ звідтіля перенести на полотно.

Не доводиться вибирати час, бо його стає все менше і менше, а тільки радієш і щаслива, коли тебе досягає чи вдень чи серед ночі той рядок, і ти його, покинувши все, записуєш. Або можеш мати шматочок дня, добре освітленого, бо для мене світло — це головна умова, щоб я могла писати полотно. І вдовольняєшся цим, і радієш таким хвилинам...

«Коли руйнували Михайлівський собор, мій дідусь Антон сказав моїй мамі: «Ти ще згадаєш мене, настане час і все відновлять». Через багато років я зняла про це фільм»

**Ольга
Самолевська**

Вона вміє приручити час, спресувати його в кольорових і чорно-білих кадрах документального кіно, в улюблених вулицях Міста, його храмах і людях, з яких особливо шанує лицарів без страху. І сама відважно виступає за правду, пам'ять і шану до людей, що були «одними в полі воїнами». «Времена» — назва її поетичної збірки, «Час недитячий» — назва нового фільму.

— Лейтмотивом нашої розмови стане час, що проєктується на теперішнє: день Соборності України, День пам'яті жертв Голокосту. А завтра — День пам'яті Героїв Крут, коли проти війська цілої імперії повстала маленька чота курсантів і добровольців вільного козацтва. Подвиг приречених відчайдушів виявився живучим. Майданівці, молоді студенти і студентки теж пішли шоптою проти системи. Наша вдячність і пам'ять цьому опору...

Я би хотіла пом'янути ще одного відчайдуха, героїчну людину Миколу Омеляновича Макаренка. Його вчинок можна заримувати з нашими крутянцями: він один у полі воїн, як Бог один у небі, став проти цілої імперії зла, що руйнувала собори і знищувала цвіт нації. Він один відмовився підписати варварський акт про знесення Михайлівського Золотоверхого, і за це в січні 1938 року його розстріляли. Чи є ще в когось сумніви в сатанізмі ленінізму-сталінізму?

Сумщина має пишатися Миколою Макаренком, адже він походив звідси, з козацького роду. Поїхав до Санкт-Петербурга, навчався в Археологічному інституті, потім був помічником головного хранителя Ермітажу, входив у раду Імператорської археологічної комісії, 17 років досліджував археологічні місця, зокрема й на території України. Це великий вчений, науковець, дослідник, колекціонер, мистецтвознавець.

Ще до революції його дуже шанували і відправили в Німеччину для вивчення культури романського періо-

Кінорежисерка, сценаристка, поетка, громадська діячка. Членкиня Української Кіноакадемії, Національної спілки кінематографістів України та Національної спілки письменників України. Лауреатка і дипломантка міжнародних кінофестивалів, літературних та мистецьких конкурсів, премій, фестивалів, зокрема, міжнародної премії імені Арсенія та Андрія Тарковських, мистецької премії «Київ» ім. І. Миколайчука.

МОЯ ІСТОРІЯ

28 січня
2018 року

ду, потім — у Туреччину. Після революції він повернувся в Україну, бо завжди відчуваючи себе українцем, мав великі сподівання на нову народну владу. Але... Його тричі заарештовували. Не відпустили до Лондона, звідки йому прийшло запрошення і де він мав виступити з науковою доповіддю на конференції. Там він би підлікував туберкульоз кісток... Але сталінські холоуї замість того, щоби пишатися такою людиною та пропагувати нашу культуру, — мордували його нещадно і врешті розстріляли.

Нагадаю, що в 1934-ому році діячі культури зобов'язані були підписати варварський акт, за яким яничари придумали знищити у Києві 150 культових споруд, зокрема Михайлівський Золотоверхий собор, бо це нібито не має ніякої історичної і культурної цінності! Акт підписали усі діячі культури, крім Миколи Макаренка. Зруйновано було більше 70-ти дзвіниць, соборів, церков! Цей вандалізм зробив свою чорну справу — спотворив обличчя Києва, такого древнього міста з унікальною історією!

Коли я потрапила у Францію, то була подивована, як ставляться до своєї спадщини французи: тисячі феодальних замків збереглися! Чому так руйнували нашу історію більшовики? Микола Макаренко говорив, а сексоти записували: «Я почуваю себе не між людьми, а між тваринами. Мабуть, те, що колись звали людьми, зникло з поверхні земної. Суспільство загнане, забите, боягузливе, не має жодного почуття гідності. Ті цінності, що формувалися і зберігалися в Україні з 17 століття, за козацтва, зникли безслідно і на їхньому місці настало жалюгідне боягузтво. У радянської людини — безмежне терпіння, що хочеш, те й роби з нею, вона все стерпить. Комуністи — мої найзапекліші вороги»...

У нас повно людей, які носять звання Героїв України, не вчинивши жодного подвигу, а він — справжній герой України, на жаль, не поцінований, не пошанований, забутий суспільством. Так, я відчула Миколу Омеляновича як рідного, бо його історія переплетена з історією мого дідуся Антона, якого розстріляли на 10 днів пізніше. Влітку 1937 дідусь і моя матуся були свідками того, як руйнували Михайлівський собор, це зло творилося на очах шокованих киян. Мама передала мені слова дідуся: «Ти ще згадаєш, мине час, років 40, і все відбудують». Він не міг змиритися з цим, відчував це як абсурд, як хворобу.

1987 року я повернулася до цієї історії і стала знімати документальний фільм «Пам'яті загиблих споруд» — про руйнацію Києва. Ідея відновлення собору пролунала у фільмі саме з вуст моєї мами. А 2000 року мамочка вже була дуже слабка, ми її привезли подивитися на відроджений Михайлівський собор — реалізоване пророцтво її розстріляного батька. Коли дідусь говорив про неодмінне відродження собору, він ще не знав, що попереду буде страшна війна, і його 20-річний син Іван загине за країну, яка розстріляє Іванового батька...

Наш фільм мав великий резонанс, був номінований Спілкою кінематографістів СРСР на професійну нагороду «Ніка» 1989 року, отримав призи фестивалів, але головне — він був першим фільмом, який висвітив тему руйнації Києва більшовиками. Для мене велика честь, що «Пам'яті загиблих споруд» став послом доброї волі — його було розтиражовано в ООН для збору коштів діаспори. І тепер, коли на масивній стіні Михайлівського собору я бачу мармурову дошку

із золотим переліком фондів і меценатів діаспори, радію з того, що якусь лепту у відбудову собору вніс і наш давній фільм.

Мрію, щоб між Софійським собором і Михайлівським Золотоверхим, на оцій лінії спротиву Миколи Макаренка, був би сквер, названий його ім'ям, де обов'язково має стояти пам'ятник, який би розповідав про цю Людину...

Мій новий фільм — «Час недитячий» — спогади людей про дитинство. Це спокута моєї втрати, не записаних спогадів моїх батьків і моїх близьких, які вже ніколи не розкажуть свої маленькі історії, що складаються в образ історії великої. Я стала опитувати своїх співробітників, сусідів, лікарів, вчителів... І почула надзвичайно зворушливі спогади дитинства, цього найчарівнішого періоду життя.

Хотілося назвати фільм «Чарівний час життя». Але раптом я почула від нашої славетної журналістки Емми Бабчук, що своє дитинство вона не може назвати чарівним — воно було воєнним. І це перевернуло назву фільму. Володимир Винниченко вважав, що історію України не можна читати без брону... Без брону, але з корвалолом я стала збирати свідчення дітей II Світової війни, про переживання дитячої душі у недитячих випробуваннях. Коли подалася у 2004 році на конкурс проєктів — прообраз нинішніх державних — мені відповіли: «Все це цікаво, але знімайте своїм коштом». Як своїм? Без апаратури, без монтажного комплексу? А де ж культура держави? А культура держави така, що за усі роки Незалежності профінансовано 2 повнометражних і 2 короткометражних моїх документальних проєкти. Таке в анамнезі не тільки у мене. А фільм «Земляни» чекав запуску аж 13 років! Цей повнометражний фільм було профінансовано як короткометраж-ку. Але фестивальні відзнаки він отримав як повнометражний.

Тільки частково мені вдалося реалізувати задуманий документальний цикл «Благослови дітей, старих та звіряток». До нього увійшли фільми «Мені страшно малювати маму», «Я себе запитую», «Перша леді зони відчуження», «Земляни», «Час недитячий»...

Від 2005-го я їздила з етнографічною експедицією в Чорнобильську зону і задумала трилогію про тамтешніх старожилів. Перший фільм — «Перша леді зони відчуження» (2009) — став лауреатом та дипломантом міжнародних кінофестивалів. Але «Укртелефільм» не заплатив кіногрупі жодної гривні... Друга частина Чорнобильської трилогії загинула назавжди, хоча я виграла конкурс на її фінансування. Там була абсолютно унікальна кінематографічна історія про двох сестер-близнят 1925 року народження. Одна з них «у куфайці» гріла поріжечок своєї хати на мертвій вулиці у мертвому селі Чорнобильської зони, а інша в шовках сиділа в Бразилії у 8-кімнатному будинку з басейном. Їх вже, на жаль, нема на світі. Держава так довго зволікала з підтримкою такого золотого міжнародного проєкту, що врешті згубила його. І ні в кого з чиновників ніякого почуття провини не пробудити...

Повнометражний фільм «Час недитячий» (за який нам, до речі, теж не заплатила кіностудія, вже інша — «Укркінохроніка») теж дуже довго чекав запуску, від 2005 року, поки не почалася нова війна... Ми втратили багато унікальних героїв. Юрій Ілленко розповідав мені вражаючі деталі свого дитинства, але вони, на жаль, не зафільмовані... Про воєнне дитинство розказували режисер «Київнаукфільму» талановитий оповідач Василь Кравчук, знаменитий скульптор Ва-

лентин Зноба, моя улюблена монтажерка Елеонора Дудікова, драматург Євген Шафранський... На жаль, цих людей вже немає, і їхні історії дитинства втрачені.

Ми встигли зафільмувати старожила Чорнобильської зони, колоритного дідуся Антона Рудченка, він залишив нам такі унікальні спогади про окупацію! Минулого року він помер. Царство Небесне! І поета Бориса Олійника, і режисера Леся Танюка, світлої пам'яті, ми встигли, на щастя, відзняти теж. Записали спогади народних артисток України Ади Роговцевої і Галини Яблонської, краснзавця Дмитра Малакова, його дружини Ірини Магомедівни. Ми записували простих людей в електричках, на ринку, навіть на цвинтарі.

На превеликий жаль, Україна унікальна тим, що має дві генерації, які пережили жахливий досвід війни. Ми їздили на Донбас до діток, слухали їхні розповіді, вдивлялися у їхні прекрасні обличчя. Вони розумні, таке розповідали, що навіть не все пропустило наше Держкіно, недитячі у них думки... Триває війна не лише за територію України, а за її серце, за свідомість і гідність людини.

Більш за все у житті мені щастило на дружбу з чудовими людьми. Коли я через травму хребта перенесла важку операцію і була більше року в гіпсовому корсеті, а потім — у металевому, зрозуміла, хто мої справжні друзі. Кінооператорка Наталія Компанцева перевезла мене в інститут травматології, де, світлої пам'яті, професор Віталій Якович Фіщенко зробив віртуозну операцію на моєму хребті, вставивши три штучні імпланти. Мої шкільні подружки, теж Олі, і організаторка київських бардів та поетів Майя Марківна Потапова, і режисери Володимир Хмельницький, Роман Ширман, Сергій Проскурня скрасили мої лікарняні будні. Мій інститутський викладач, феноменальний інтелектуал Дмитро Омелянович Горбачов вчив мене ходити, а потім щедро підтримав мою сім'ю матеріально, як і співачка Олена Камбурова та, світлої пам'яті, поетка Тетяна Кулікова. Це не забувається!

За все життя роботи на київських кіностудіях я не заробила ні загарника на чорний день, ні дачі, ні квартири, ні машини — тільки пенсію-мінімалку. Хоча усі мої фільми відзначені нагородами кінофестивалів, вітчизняних і міжнародних. П'ять стрічок я поставила безкоштовно. Але в мене є справжній капітал — це родина і друзі. Чого варті матеріальні статки, якщо в людини немає справжнього?

Мирослава Барчук

Журналістка, телеведуча
UA: Суспільного, донька
Ніли Крюкової.

Ніла Крюкова — українська акторка. Народна артистка України. Лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка. Герой України. Працювала в Національній філармонії України. Майстриня розмовного жанру. Внаслідок фатального випадку травмувалася, пошкодила хребет і була 12 років прикута до ліжка.

«Свій останній концерт моя мама давала в інвалідному візку, сказавши на прощання: «Скиньте мені по пір'ячку, і я полечу!»...

Пані Ніла була фактично вже прикута до ліжка три роки, коли вирішили організувати той незабутній концерт у Національній філармонії України.

— Дмитро Павличко переконав маму, що їй треба вийти на сцену. І мама була свідомо того, що це її останній концерт на сцені рідної Національної філармонії. Мама думала, що вона це не витримає, але, коли вийшла на сцену, залишилася там на 2,5 години, і не можна було зупинити дійство! Тому що і реакція залу, і всі разом розуміли, що це був останній її виступ, лебедина пісня, і вона закінчила концерт такими словами: «Скиньте мені по пір'ячку, і я полечу!» Ось такими словами мама закінчила цей концерт, знаючи, що вона останній раз бачиться з глядачем.

Згадую свою маму. Пригадую, як 2004 року мама стоїть на Майдані. Помаранчеве море співає «Ще не вмерла Україна», і ми відчуваємо, що таке наш народ. Для мене тоді це було відкриття, я вперше так сильно зрозуміла, що таке мій народ. Коли ти повністю зливаєшся і відчуваєш свій народ, його силу, дух, красу. І мама дивилася на це море помаранчеве, і сказала мені: «Напевне, тут і моїх є кілька тисяч людей». Тобто, тих, які не розминулися з мамою, яких вона переконала, насатила духом України. Оце для неї було важливо — побачити результати своєї творчості.

Мама обійшла з програмами української поезії (Ліни Костенко, Василя Стуса, Дмитра Павличка, Олійника, Івана Драча, Лесі Українки) школи, гімназії ліцеї, підприємства. Немає такої школи, ПТУ чи університету, де б мама не виступала. Вона їздила по всій Україні — до того подібного не було. Ще з радянських часів вона працювала в Спілці письменників України, і вони мандрували Україною зі Словом. Для мами таке спілкування з морем людей було важливим!

Пригадувала: «От заходжу — діти..» Для мами найтяжчий вік і найтяжчий виклик — це 6–7 класи, власне, це підлітки, і вона каже: «От я бачу, що вже з 6–7 рядка ці очі мої і діти — мої, і я починаю з ними працювати»... Я пригадую, і в мене досі мурашки шкірою, коли вона сказала, що «тут кілька тисяч і моїх»...

МОЯ ІСТОРІЯ

17 листопада
2019 року

У 1994 році мама балотувалася до парламенту, вважаючи, що в парламенті мають бути представлені жінки. «Україна має все, крім патріотів у парламентів», — казала мама. Вона, у піднесенні 90-і, провела багато зустрічей з виборцями, переконувала, агітувала. Зізнаюся, я дуже рада, що мама не пройшла у парламент, вважаю, що це дало можливість їй займатися своєю улюбленою професією.

Але і після 95-го року мама весь час була «на барикадах», читала Ліну Костенко, Івана Драча. І коли з нею сталася трагедія 2006 року, коли вона фатально травмувалася і ушкодила хребет, її слова були: «Чому це сталося не на барикадах?» Тобто, мама була на барикадах дуже багато часу, що б вона не робила.

На жаль, так мало записів маминого голосу збереглося у фондах українського радіо та телебачення. Мама дуже шкодувала, що не збереглася чудова телеставка 1987-го року «Маруся Чурай», її просто розмагнітили в 90-х роках. Ми не встигли її відцифрувати і зберегти в домашньому архіві. Фактично у фондах не залишилося жодних маминих програм. Хіба, «Собор» Олеся Гончара, записаний на телебаченні, залишився та гуморески. А були ще «Твоя зоря» і оповідання Олеся Гончара, ціла програма поезії Василя Стуса, поезії дисидентів, півторагодинний творчий вечір поезії Івана Драча. І «Марусі Чурай» Ліни Костенко не залишилося. Той запис, що зараз має Українське радіо, зроблений в 1991-му році в Канаді, як і запис Тараса Шевченка «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине». На щастя, фірма «Кобза» зробила ці записи, і це все, що є в архіві з багатогодинних маминих виступів, програм, читань, концертів, передач.

До радянської влади у мами завжди був негатив, бо вона кожною клітиною була вільною людиною, а Радянський союз — це режим, який забирав свободу від людини, і для моєї мами, це було неможливо, неприйнятно, і мама всіма силами опиралася цій системі. Фактично, все її життя було боротьбою із цим ментальним спадком, який ми далі несемо як постраданське, посткріпацьке, пост арабське суспільство. Мамині виступи, її позиція — це була боротьба за національну державу, за свободу і за звільнення суспільства від цього страшного ментального спадку, носіями якого є ще дуже багато людей, на жаль.

Мама дуже сильно шкодувала, що багато чого не записала, що не написала книгу спогадів. Часто говорила про це після травми, коли не могла вже писати, і це було 12 років страждань, хоча мама вміла триматися. У мами, крім акторського таланту, був письменницький талант. Цей талант бачив Григорій Тютюнник, він її заохочував писати. Але через те, що мама мала таку полум'яну суть, натуру, вона не змогла себе вчасно посадити за письмовий стіл. І туди енергію спрямувати, на, як вона казала, «білу сторінку», якої боялася. Але деякі записи і спогади лишилися. І тепер я хочу взяти на себе це завдання: написати про маму і про мамині спогади.

Кілька разів я сідала і хотіла написати про маму якусь статтю чи есе. Але як тільки починала писати, то розуміла, що це книга, і тому вчасно себе зупиняла, всі начерки, що я робила, це, фактично, — література. Мамині розповіді — це література. Вона, коли починала розповідати, то всі замовкали за столом, тому що коли мама говорила, це були художні тексти, імпровізовані та виконані великою актрисою.

Маму любили тисячі, але розуміли не всі. Для мами спілкування з її малою батьківщиною, з усіма її родичами — були і великий біль, і велике щастя. Це все дуже складно було. Це Наддніпрянщина, Кіровоградщина. Багато хто не зрозумів тоді в 90-х роках, чому мама приєдналася до студентського голодування. Її навіть родичі не зрозуміли, казали, що це «завдяки таким як ти розвалився радянський союз». Для

неї це було боляче, і разом з тим, ті самі люди були такі рідні для неї. Це зрештою були герої її прекрасних теплих розповідей. Це та сама література: коли воно все складно і складається з різних речей — любов і біль.

22 травня, в день перепоховання Тараса Шевченка, радянська влада щоразу забороняла, «даби чого не вишло», нести квіти чи збиратися біля пам'ятника. Якщо ти в радянські часи прийшла до пам'ятника Шевченка в парку Шевченка в Києві — тебе могли просто затримати КГБ або радянська міліція. Великі неприємності мали після цього люди. І ось мама в один із таких днів вирішила в аудиторії для студентів прочитати «Кобзаря» (це були 70-ті роки). Але того дня радянська влада заборонила читати будь-який текст Шевченка, навіть «Садок вишневий...» І мамі адміністратор концерту сказав читати вірші чи про партію, чи про хліб, чи про натружені селянські руки.

Мама пригадувала: «Я починаю читати вірш про хліб, і чую, що аудиторія починає гудіти, і я в цьому гулі вловлюю протест студентів проти того, що я покорилася!» Мама казала, що це було найстрашніше враження і відчуття пекельного сорому від того, що вона піддалася забороні. І вона розповіла про це Григору Тютюннику, який був маминим учителем і справив колосальне враження на її розвиток. І коли вона розказала цю історію, Григир відповів: «Бачиш, як актриса ти повинна навчитися нести не лише щит, але й меч». І після цього мама стверджувала, що дуже все всередині змінилося. Тобто, в мамі сформувався стрижень протесту проти несвободи і проти заборон. Вона була ще дуже молода людина і гартувалася.

Я не стала актрисою, саме через те, що бачила перед собою приклад великої актриси. Моя мама колись сказала мені таку фразу: «Ти знаєш, що коли Гнат Юра виходив на сцену і говорив монолог спиною до аудиторії, аудиторія плакала. Ти так зможеш зіграти?» Відповідь для мене була очевидна, «ні», і для мене було зрозуміло, що таке актор, до кожної клітинки організму. Я бачила і розуміла, що я не така, як мама. Мама казала, що треба бути або великою актрисою, якою себе не вважала, або не бути. Це вона мені казала.

Мама для мене була, звичайно, — вибух. Що таке велика актриса? Це людина, яка внутрішньо має колосальну енергію, емоційний відгук на все. Мама з півоберту заводилася і реагувала: будь-який рядок, кіно, цитата, метафора. Вона просто реактивна була, з внутрішнім вогнем всередині. Мені здавалося, що я не маю цього вогню достатнього, щоб стати такою великою актрисою, як мама.

Досі, навіть після її смерті, коли слухаю «Марусю Чурай» чи Шевченка у її виконанні, то розумію, скільки енергії вона вкладає в кожен рядок. Останні мамині слова, коли вона ще могла говорити до мене, за день до смерті. Вона сказала: «А нагадай мені, як закінчується в Павличка оця строфа...» А я кажу: «А для чого тобі це зараз?», а вона мені: «Ну як, я ж актриса!» І знову вона провалювалася в несвідомість. Перед смертю у неї були такі стани, я їх називаю «вікна», коли вона з'являлась, і от в останньому своєму такому «вікні» вона мені сказала, що вона актриса... Ви уявляєте, наскільки це було її покликання і Боже призначення. З цими словами вона відійшла. Це були її останні слова.

Мама була всередині дуже чистою людиною, загостреного відчуття справедливості і сумніння. Вона була дуже совітливою, їй могли о третій чи о четвертій ранку подзвонити і сказати, що потрібна допомога, я б можливо відмовила, а мама — ні. Вона йшла і допомагала. Тому вона пішла голодувати зі студентами на Майдан. І вийшла на Помаранчевий майдан. Це людина, яка не йшла проти сумніння. Я мало людей таких зустрічала. Зустрічала це в Євгеніві Сверстюкові. Від мамі до кінця життя йшло сяйво такої сили.

Мирослава Барчук

Ніла Крюкова

**Ірина
Цвіла**

Учасниця українсько-російської війни, доброволиця батальйону «Січ» (полк «Київ») 2014–2018, ландшафтна дизайнерка, фотомайстриня, художниця з виготовлення прикрас. Під час Революції Гідності фотографувала події Майдану, на фронті створила сотні світлин військових.

«Треба жити навіть, якщо війна з тебе не вийшла. Бо не можна капітулювати перед життям»

Вона стане прекрасною ландшафтною дизайнеркою і виростить у квітучому саду 500 сортів троянд. Але в один день залишить недоглянутим і сад, і ружі... Вийде з трояндового світу і стане на Майдані. Біля її ніг впаде вбитий побратим. Але вона натисне на кнопку фотоапарата, і в об'єктив потрапить Ігорева «арафатка», що стікатиме кров'ю...

— З дитинства я хотіла все спробувати опанувати, пам'ятаю, як маленькою брала в братів плівковий фотоапарат, ще не вміла ним користуватися, але намагалася це робити. Думала, що вони не помітять, але потім проявлялася плівка, і брати бачили, що хтось користувався фотоапаратом... Але вони заохочували всі мої починання, і я їм дуже вдячна за те, що мої брати мене розвивали, прищеплювали мені любов до книги. Дякую за книжки моїм батькам. Якщо наш тато купував книги, то купував їх великими коробками, привозив додому і нам залишалося тільки читати їх і розвиватися.

На той час радянське суспільство профорієнтувало дівчаток на білі халати медсестричок або учнівські зошити в клітинку, хлопчиків — на «калаші» мужніх захисників. Тож у мене іншого шляху не було, мої батьки, родичі наполягали на тому, що дівчинка має бути вчителькою. Я обрала професію педагога, хоча несвідомо весь час ламала стереотипи. Це був мій несвідомий бунт, постійно я замислювалася, чому так, а не по-іншому, чому такі рамки, обмеження. У родині в мене було чоловіче оточення — три брати, тато — і якщо ми щось робили, то не розподіляли справи на «чоловічі» і «жіночі», а ділили все в міру сил, можливостей, бажань.. Іноді ми торгувалися, бо я, наприклад, не любила прибирати кухню і готова була приборати «за кухню» всю квартиру...

Пізніше в моє життя прийшли троянди, я захопилася ними і почала опановувати трояндову культуру. Знайшла людей, які цікавилися трояндами, обмінювалася з ними досвідом. Ми організували доволі серйозну спільноту, почали колекціонувати рідкісні сорти, знаходили можливості привозити з-за кордону ті, яких в Україні не було. Я ство-

МОЯ ІСТОРІЯ22 грудня
2019 року

рила власний сайт, на якому планувала зібрати свої здобутки і напрацьовану досвідом інформацію про те, як ростуть троянди в нашому кліматі. Саме для того, щоб ми не ходили на російські сайти. За рік до війни в мене створився трояндовий сад. Я стала робити те, що люблю, і любити те, що роблю. Це мені приносило задоволення і зиск, бо мене почали запрошувати для створення трояндових садів. Я робила це натхненно, і люди, яким я створювала сади, залишалися дуже задоволені. Відчуття гармонії, що ти робиш те, що любиш, приносиш користь, твориш красу, переповнювало мене. І все б мало розвиватися в цьому напрямку

Але почався Майдан... І я вийшла з мого саду... Моя колекція, 500 видів троянд, фактично загинула, адже всю зиму провела на Майдані. Від першого до останнього дня, за винятком декількох тижнів, які я була біля батька, котрий помирав... 13 лютого я поховала тата, а 18 лютого 2014 я повернулася на Майдан і потрапила в криваві події. Я вважаю, що батько охороняв мене, бо з ситуацій, в які я потрапляла, дивом виходила живою. Прострелений побратим Ігор Сердюк впав мені просто під ноги, це все відбувалось, як в уповільненому фільмі. Я бачила кров, яка пульсувала з його голови, але не відчувала страху, все було як уві сні... Потім штурм, потім усіх погналі з Кріпосного до Маріїнського парку, далі до Арсенальної, далі — китайське посольство... Потім мене переховували люди з будинку поруч, бо беркутівці ходили зачищали і всіх добивали. Я ще встигала натискувати на фотоапарат, за що мало не поплатилась.

Біля китайського посольства до мене підбіг озброєний здоровенний беркут, удвічі вищий за мене і ширший відповідно. Біля них були тітушки з металевими палками, які на мене направляли рушницю, хапали фотоапарат. Я зорієнтувалася дуже швидко і вчасно. Сказала, що ми знаходимося під камерами і я нічого забороненого не роблю. «Тому ви подумайте перед тим, як будете щось робити». Вони ображали нецензурною лайкою, погрожували, якщо я ще раз наведу об'єктив у їхню сторону, то мене не пошкодують. Але за якусь мить зупинилися...

Потім було війна — 3 роки і 10 місяців, 2014 — 2018, у батальйоні «Січ»... Війна — це 90 відсотків побут і 10 відсотків — бої, де однаково важко чоловікам і жінкам. Я ніколи не розділяла воїнів на жінку і чоловіка, бо коли ми перебуваємо в одному становищі, в однаковій ситуації, там не до гендерних переваг. Я це розуміла від самого початку, ще від часу вишколів у 2014. Коли ми тренувалися чи всі разом з батальйоном йшли на обід, я ніколи не йшла без черги, хоча мені пропонували. Ніяких привілеїв собі і поблажок до себе я не вимагала. Я вдячна людям, які прийняли мене як рівну і розумію, чим вони ризикували. Командир говорив мені: «Зрозумій, я не хочу частини жіночого тіла пакувати, відправляти і дивитися матері в очі». Я поклялася не знімати бронік, носила його постійно, через що фізично мені було набагато важче, ніж іншим. Така була ціна нашої з командиром угоди.

Остання моя ротація — шість місяців на фронті. Я не хотіла повертатися у Київ... Але 15 травня 2018 року я звільнилась, тому що не бачила ефективності в підрозділі, до якого йшла добровольцею. Я хотіла потрапити в більш дієвий підрозділ, але склалося так, що не втілила в життя цих задумів... Прислухалась і подумала, що, може, так і треба, може, мені потрібно зробити паузу і трошки переформатуватися, набратися енергії і сили. Тому що боротьба не може бути швидкою, вона розтягується на роки, і потрібна буде наша ефективність, наше відновлення. Я прийняла вольове, дуже складне для себе рішення зупинитись поки що і звернути увагу на себе.

Повертатися завжди складніше, ніж воювати, я не оригінальна у відчуттях людей, які повертаються. Там, на війні, все очевидно: біле і чорне, є ворог і є свій. От за цією

розв'язкою — ворог, і ти маєш його не допустити. А тут, у мирному житті, все набагато складніше, тут існують тони, півтони, нюанси кольору, нюанси настрою, ставлення. Тут і прихований ворог... Найбільше мене засмучує людська байдужість... Я щаслива своїм оточенням, тому що ми всі в одному човні, всі дивимося в одному напрямку, ми кожен на своєму ґрунті робимо свою роботу... Не обов'язково бути на фронті з автоматом, хтось має забезпечувати тил, хтось має вчити дітей, займатися історією, підіймати економіку країни, але всі мають дивитися в одному напрямку. І розуміти, що в країні йде війна. А тут є люди, яких нічого не цікавить, а вони ж впливають на вектор розвитку України, на голосування, на те, хто буде керувати нашою державою. І їм байдуже, хто там гине за їхню спокійну ніч і день тут. Байдужість — це ба-ласт на наших ногах...

Я не так швидко поверталася... Був у мене період депресії доволі сильний, мені до-велось звернутися до психолога і спати з пігулками. Я прокидалась серед ночі і думки бомбили голову, не давали спокою. А потім стався чудовий досвід — тренінг «Посе-стри», в якому я брала участь від червня до жовтня 2018 року. Цей тренінг спрямова-ний на повернення жінок з війни і попередження посттравматичного синдрому. Спо-чатку я не хотіла на йти на це навчання, але мій побратим взяв мене «на слабо», сказав: «Чого ти боїшся, на війну ж іти не боялась?»

Я пішла на тренінг і не шкодую ні краплини. Спочатку ми всі були дуже насто-рожені, кожна захищалася у своїй мушлі... Потім зріднилися, здружилися і це чудово всім дуже допомогло нам, принаймні мені. Під кінець тренінгу кожна написала собі завдання, що повинна зробити в найближчий час свого життя. Я запланувала собі ба-гато справ і виконую їх, не тільки тому, що хочу, а тому, що взяла зобов'язання перед своїми посестрами. Це така відповідальність, що творячи своє життя, ти даєш приклад іншим і підтягуєш когось. Це як рівний рівному: якщо стати одна до одної плечима, то можна деколи і послабитись, бо ти знаєш, що тебе підтримають і зліва, і справа. Тре-нінг став чудовий стартом у цивільне життя. А далі я вибрала творчий напрямок.

Я люблю робити і дарувати щось прекрасне, тож виготовляю прикраси з епоксид-ної смоли і рослин — кулони, каблучки, кульчики, люстерка. Я вкарбовую українські рослини в українську сльозу, на сьогодні я так трактую своє мистецтво. Це все з глибо-ким змістом, щоби ми не забували, що навіть у прекрасному ми маємо бачити і любити тих, заради кого живемо і продовжуємо наші життя. Це моя вдячність тим людям, які не з нами, але вони з нами...

Можливо, повернуся до свого саду, якому писала листи... «Пишу тобі з фронту, мій дорогий закинутий Сад. Можливо, комусь це може здатися безглуздя — пи-сати деревам та квітам, та тільки не мені. Бо знаю, як ніхто інший, який ти живий і як вміють співати щасливі троянди, а поетичні лілії підносять до небес свою оду любові життю»...

Зі мною залишається мій фотоапарат. У селі Свято-Петрівське в Музеї доброволь-ця, під Києвом, діє моя фотовиставка «Від Майдану до АТО» — близько 70 моїх фото-графій. Там сумні, правдиві і чесні світлини подій, людей. Війна логічно перейшла з Майдану... Для мене не існувало важкого прийняття рішення, чи піду я далі. Було лише питання: ким я піду на війну.

Я хотіла б побачити і відчутти нашу спільну велику радість від перемоги України. Нехай це звучить пафосно, але це є пріоритетним у моєму житті і має бути у житті кожної людини, яка творить новітню історію.

Леся Грова

Народна артистка України. Має в репертуарі понад 400 пісень. Пише пісні для молодих виконавців, дітей, інструментальну музику. Пісні часто звучать в ефірі. Дебютувала у жанрі авторської пісні на першій «Червоній руті-89» у Чернівцях, отримала диплом. Бере активну участь у конкурсах, фестивалях і благодійних концертах в Україні та за кордоном. Учасниця двох Майданів, від початку війни на Сході України дала в зоні бойових дій понад 300 концертів, підтримуючи наших військових.

«Леся, ви створили для нас «духовний бронезилет», — пишуть мені бійці. «Ваша пісня нас зберегла і допомогла вижити!» — розповідають мені реальні історії»

Вона виступала перед бійцями на Сході України понад 300 разів — від Станиці Луганської до Маріуполя. Вона співає перед пораненими в госпіталях, бійцями з інвалідністю і зцілює їх. Вона нічого не робить спеціально, лише співає серцем, наповненим любов'ю, власні пісні.

— Мої перші пісні народилися на Львівщині, в селі у баби Теклі, де щороку проводила літо. Тут мене обступала райська краса. Біжу полем — жайвір кричить, гори синіють десь удалині. Природа, небо, виднокіл у бабиному селі надихали. Дуже рано я почала складати літо в куплети і записувати. Вірю, що рідна земля дає мені найбільшу силу. І чарівне дерево в бабиному селі, яке росте на світі не одне століття, але свою силу відкрило лише мені. Сьогодні провідуємо його разом з доньками. «Дякуємо тобі! Дай нам ще наснаги і натхнення!» Обнімаємо утрюх могутній стовбур. І чекаємо наступного приїзду в село на Львівщину.

З чотирьох років я вже грала на бандурі. Потім захотілося написати власні мелодії. А тоді народилася перша пісня — музика разом з віршами. Свої перші пісні показала вчительці української мови, вона похвалила. І я почала писати нові, тоді виконувати. Хоча підросла в лікарській родині, але зрозуміла, що моя місія — писати музику і співати. Закінчила спеціальну музичну школу імені Соломії Крушельницької, Львівську консерваторію, де моїм педагогом був Мирослав Скорик. Коли у Львові стало «затісно», переїхала в Київ. Стала працювати в Київській дитячій Академії мистецтв, де викладаю і сьогодні.

На одній зустрічі у друзів я почула, як співає Сергій. Це були пісні мого дитинства — стрілецькі, повстанські. Це мене вразило! Виявилося, що Сергій колись у Луцьку придбав касету з патріотичними піснями, і наслуховавшись їх, вирішив, що дружина у нього буде лише з Західної України. З тих пір нас єднає пісня

МОЯ ІСТОРІЯ

15 березня
2020 року

і любов. Любов — це Бог, який має жити в нас повсякчас, це найкоротша дорога до Сонця і Неба!

У мене нема плаксивості, бо вважаю, що на плачі нема часу, а депресію треба розганяти працею. Пісні мають наснажувати, а не купати в сльозах. Я — людина дуже емоційна, щоб сильне написати, треба сильне пережити. Колись паралельно писала шість пісень. Сиджу на лавочці і записую в зошиті, то один рядочок «прийде», то інший, то з однієї пісні, то з четвертої. На поїзд запізнююся, а треба записати, бо може забутися!

Коли мене запитують, чому не пишу симфоній, великих оркестрових творів, то відповідаю: «Я беру те, що мені дає Бог! Я нічого не видумую і не силую себе. Можливо, колись напишу і симфонію, якщо буде натхнення. А поки що триматимуся пісні. Бо пісня — це Україна!

Пісні приходять до мене по-різному, спонтанно, наче хтось «надсилає». Я «зчитую» їх у мандрівках, в літаку, на київських вулицях, у тиші на Виноградарі. Одного разу в Румунії, де презентували фільм, раптом прийшла пісня «Солдатику мій!», яку тут і проспівала поетові Івану Драчу. «Хороша пісня буде, Лесю!» — сказав Іван Федорович.

Сьогодні ця пісня — улюблена на фронті. «Лесю, ви створили для нас «духовний бронезилет», — пишуть мені бійці. Пісня справді сердечна, як знеболювальні краплі. «Ваша пісня нас зберегла і допомогла вижити!» — розповідають мені реальні історії. Я вважаю, що пісня — це і зброя, і зцілення. Там, на фронті, слова «зігрію, напою...» перетворюються в реальну силу, воду і тепло. Бійці дякують і знову запрошують на фронт. І я знову їду. За роки українсько-російської війни виступала перед бійцями близько 400 разів. Несу на фронт наповнений любов'ю світ пісень, які потрібні на фронті, як патрони. Мій пісенний світ нагадує глобус України. У ньому присутня краса, сила, меридіани любові, полюси характерів, багатство.

Я не сприймаю людей, які кажуть: мистецтво для мистецтва. В першу чергу ти фахівець, патріот, людина. Якщо ти не патріот, то ти амеба. Я народилася у свідомій сім'ї, тато політв'язень. Тата вже нема з нами, він у далеких світах, але все, що я почерпнула від тата, — зі мною. Коли я була маленька, в нашій хаті завжди збиралися однодумці, співали повстанських пісень. Мені казали вдома, щоб мовчала і нікому про це не розповідала. Я з цим росла, вбирала в себе, розуміла, чому не можна. Але я була щаслива, що знаю це. Це була ніби моя маленька таємниця про Україну.

Я об'їздила багато країн, побувала в Іспанії, Бразилії, Америці, Італії. Кругом красива земля. Але лише Україна — земля, яку Господь нагородив такими піснями як найбільшим даром! Я не розумію лише, чому в такій багатій країні ми так бідно живемо. Чому її постійно хтось обкрадає, а недостойні пробиваються до влади.

Є така легенда, що Бог Україні подарував пісню, як найбільший дар. Вважаю, що це багатство, якого нема в цілому світі. Я їздила в багато фольклорних експедицій і збирала пісні, яких раніше ніколи не чула. Вони дуже різні, бо українці співали багато, за різних обставин, коли їм було сумно і весело, коли народжувалися і йшли за межу, коли приходила весна і Коляда. Це духовний код, який три-

має націю. Заберіть від нас пісню — і ми станемо безголосими! І кожен зможе нас перекинути!

У мене нема вихідних, канікул, є просто зміна занять. Але завше є у графіку місце для родини, для доньок, які обрали творчі професії. Старша Лідія — на акторському факультеті Київського Національного університету театру, кіно і телебачення імені Карпенка. Зоряна обрала танці з елементами спортивної гімнастики. У родині завжди мають бути стосунки поваги одне до одного, поваги до справи, яку кожен і кожна робить.

По життю я оптимістка, не впадаю в депресію. Якщо навіть трапляються такі нотки в настрої, то намагаюся швидше себе вивести з цього стану, зайняти чимось. Відкрити піаніно і зіграти! І всі негаразди відходять. Я перетворюю енергію, що накопичується, в пісню! Дослідники вважають, що я удосконалюю авторську пісню, джерела якої сягають у народне мистецтво, у філософські пісні Григорія Сковороди. Дуже хочеться, щоб це було саме так.

Я була на двох Майданах, співала на Помаранчевому у 2004 і закликала зі сцени «не здаватися!» під час Революції Гідності. Все життя пам'ятаю настанови і виховання батька і мами. Так виховували мене, і добре виховували. Я знаю, що сила нації — в українізації! Роблю посил до українців, до їхньої свідомості. Я не можу жити окремо від України. Моя пісня «Разом!» теж спрямована до свідомості українців. Я не знаю, як дивитися дітям у вічі, коли, боронь Боже, відбувається задача України. Я не розумію, як бути українським митцем і не любити Україну?

Моя баба Текля прожила 101 рік, багато, Слава Богу. І от якось, пригадую, було дуже сильне сонце, баба поралася на городі, щось копала. Я їй кажу: «Бабо, та йдіть до хати, бо надворі така радіація!». «Знаєш, що я тобі скажу, Лесю? Радіація чипає сі тільки лінивих, а добрих і працьовитих — сі не чипає!».

У добрих людей є адреналін у крові, щоб дати відсіч біді! Випробування даються людині, щоб передумати свої цінності, життя, зробити те, що не встигаєш і про що мрієш давно! Час на найголовніше дається нам, щоб ми зрозуміли себе і свою місію. І не відклали найголовнішого на потім.

Леся Горова

**Ірина
Галай**

Українська альпіністка, перша у світі українка, яка 20 травня 2016 року підкорила Еверест. Альпінізмом захопилася у 2013, того ж року здійснила сходження на Казбек. Виконує програму «Клуб семи вершин».

«Коли виходиш вночі з намету, тобі здається, що кожну зірочку ти можеш погладити рукою, настільки вони там близько»

Вона — перша в світі українка, що підкорила Еверест. Народжена у Мукачевому, Іринка змалку каталася на лижах у рідних Карпатах. Кавказьку гору Казбек підкорила, побившись об заклад з другом. А затим були Кіліманджаро, Ельбрус, Монблан і, нарешті, Гімалаї, де вона відсвяткувала свій день народження. Піднявши прапор України на найвищій точці планети, Ірина довела, що сила духу, мета і наполегливість допомагають здійснити найсміливішу мрію. Бо жінки можуть усе!

— Еверест — це неймовірне відчуття і я дуже довго до цього йшла. Хоча під час підйому ти постійно в діалозі з собою: зможеш чи не зможеш. Постійно потрібно себе якось підштовхувати, мотивувати. Деколи пролетить думка, що не зможеш. Ти сумніваєшся навіть тоді, коли до вершини — рукою подати, коли вона ось, поруч. «Але мені так важко! Може, я не дійду туди?».

І от ти дійшла, ступаєш ногою і починаєш розуміти, що перемогла. Усвідомлюєш, що стоїш на вершині світу і що ти змогла! І ти — перша українка за роки Незалежності, що відважилася на такий подвиг. Я була настільки собою задоволена, що навіть егоїстично тоді подумала, що для мене немає нічого неможливого.

У мене в житті багато було гір. Перед самим Еверестом ми відправилися на найвищий вулкан у світі — Охос-дель-Саладо, розташований в Чилі. Ми тоді були ще не дуже добре знайомі з моїм теперішнім гідом Віктором Бобком, тому й вирішили здійснити сходження на вулкан, аби він подивився, як я поведжуся в горах, чи зможу взяти Еверест. Він зі мною вчетверте піднявся, а на мене треба було ще подивитися — ризикувати чи ні з Еверестом. Бо бачити мої фотографії у Фейсбуці і провести якусь паралель з тим, що я можу, тренеру було важко. І коли я досить легко піднялася на вулкан, він сказав: «Якщо ти так само підіймешся на Еверест, як на цей вулкан, то ніяких проблем взагалі не буде».

МОЯ ІСТОРІЯ25 березня
2018 року

У 2015 ми були у Гімалаях в той час, коли стався страшний землетрус. У Катманду я бачила жахливу картину біди, яку принесла стихія. Коли я потрапила на базу, в табір Евересту, зустріла людей, яких щойно накрила лавина, і вони втратили своїх друзів. Загинули десь 20 осіб. Я дивилася на альпіністів і думала: «Якісь ненормальні...». В той момент я не те що думати про сходження на Еверест не могла, я не розуміла людей, які ризикують своїм життям, щоб піднятися на вершину. Я й гадки не мала, що через рік вже буду стояти сама на цій вершині. От як доля грає з нами.

Я намагаюся володіти часом. Коли прокидаюся вранці, у мене в голові вже повністю складений алгоритм дій на весь день. Ця мобілізація у мене закладена в характері. Я дуже не люблю запізнюватися, не розумію людей, які запізнюються. Вважаю, що кожна людина має розподіляти свій час, щоб не створювати дискомфорт для себе та інших. До всього ставлюсь дуже розслаблено, не впадаю в паніку, все встигаю. Коли бачу, що не встигаю — призначаю зустрічі на інший час. Це — алгоритмічне мислення, недаремно я навчалася в авіаційному університеті на програмістку.

З дитинства я не була схожа на звичайних дівчаток. Мені завжди подобалися так звані чоловічі розваги: футбол, бокс. Я і тепер займаюся боксом і мені це дуже подобається, я впевнена на багато років вперед, що буду цим займатися. Але не готова зараз до таких кроків як сім'я, не тому що не зможу її створити, просто у мене стільки планів, стільки пригод попереду! Зараз, коли в мене все складається так, що багато чого дається, то буду підніматися. Це захоплення швидко треба пережити, щоб потім заспокоїтися і усвідомлено створювати власну сім'ю.

У нас прекрасна родина, яку я завжди ставлю в приклад. Історія кохання моїх батьків, які 35 років разом, наче історія з фільму. Вони досі щовечора беруться за руки і йдуть гуляти містом разом зі своїм чотириліпим другом. Тато з мамою працювали в одній установі і щодня обідали разом. Тепер, коли мама вийшла на пенсію, батько все одно приїжджає на обід додому. Вони разом відпочивають і не можуть жити одне без одного.

Ми з сестрою росли в любові. Нас дуже правильно і чітко батьки поставили перед життям. Сказали, що ми розумні і маємо самі вирішувати, що нам потрібно. Тато з мамою молодці, вони ніколи не втручаються в моє життя, але, звичайно, переживають. Коли я вирішила йти на Еверест, то боялася їм про це сказати, бо в Інтернеті, коли відкриваєш Google, там все, що можна знайти про Еверест, відразу «вивалюється» як страшилки: «групи на Евересті», «зона смерті» й все інше.

Еверест сьогодні зробили комерційною проблемою, країна на сходженнях заробляє великі гроші. Це їхній сезонний заробіток, який вони отримують з альпіністів і потім живуть увесь рік. Ти платиш там за все. Ми жартували, що скоро платитимемо і за кисень, яким дихаємо в базовому таборі. Я вважаю, що це має бути набагато дешевше, тому що гора нікому не належить, а ти мусиш купувати дозвіл на сходження — в Тибеті чи Непалі, за 10 тисяч доларів. Ти платиш за те, що тобі готують, платиш за кисень у балонах, який ти використовуєш. Це великі гроші — до 40 тисяч, не менше. Є великі компанії, які підтримують такі сходження заради реклами, своїх логотипів, прапорів. Я багато працюю над тим, щоб компанії фінансово допомагали людям, які ходять у гори. У кожному виді

спорту спортсмени мають зайняти таку нішу, щоб не просити собі копійку на спорядження. Я знаю, що якщо хтось в Америці чи Канаді захоче піднятися на Еверест, там не буде проблеми, щоб знайти кошти, таких людей підтримають.

Після Евересту мій організм постраждав. Але якщо тобі подобається те, що відбувається на горі (а мені подобається) то приймаєш усе, що відбувається з тобою не нарікаючи. Я не знаю, навіщо йти в гори, щоб страждати, нервувати, плакати. Мені теж важко, я в таких самих умовах, як інші, в дискомфорті. Але я намагаюся від цього абстрагуватися і отримати задоволення. Я працюю над собою. Я сама себе привела туди, де нема теплого ліжка. «Але ти ж не вічно житимеш у цій палатці», — кажу я собі. У горах я зрозуміла, що таке життя без смартфона, без айфона, без техніки. У тебе є просто блокнот і олівець, і ти спокійно виживаєш, і нічого з тобою не відбувається. І коли ти повертаєшся гір, то вже по-іншому починаєш ставитися до матеріальних благ. Так, вони спрощують наше життя, але вижити можна і без цього.

Мені подобається, як я стала змінюватися з кожною вершиною. Я перестала чекати чогось від когось, зрозуміла, що в кожній людині — своє життя, і не всі підуть з тобою у гори. Що треба спокійно до всього ставитися і вибір кожного поважати. Що треба допомагати тим, кому потрібна допомога. Що треба надихатися паралімпійцями, бо це неймовірні люди. Коли мені хтось скаржитися, що не може займатися спортом, бо щось болить, то я кажу: «Друзі, ввімкніть Паралімпіаду і подивіться, як люди можуть змусити себе щось зробити!» Це сильні люди! Взяти себе в руки в складних ситуаціях, це треба мати нереальну силу волі.

...Я розуміла, що для батьків моє повідомлення про те, що хочу піднятися на Еверест, стане великим потрясінням. Я терпляче намагалася пояснити, що насправді там немає такого жаху, як в Інтернеті про це пишуть. Батько запитав, чи я впевнена, що зможу піднятися. Я відповіла, що буду не одна і запропонувала батькам познайомитися з моїм гідом — Віктором Бобком. Він щойно прилетів з Мексики в Київ, з Києва ми сіли в авто і поїхали на Закарпаття, 725 км, щоб провести ніч у мене вдома з батьками. Гід сказав їм, що я піднімусь, бо він відчув у мені цю впевненість, ентузіазм і позитив. «Вона йде в гори для себе, тому що їй це подобається, а не з бажання щось комусь довести, тому все вийде!», — сказав батькам Віктор Бобко.

Батьків це заспокоїло, та все ж то був місяць нервів, переживань і стресу. Я їх розумію, тому що так само переживаю за своїх друзів, коли ті ходять в гори. Коли моя подруга Даша Душечкіна водила групу на Кіліманджаро як гід, я багато разів на день заходила в інтернет, подивитись, як там вони. Уявляю, як підсилюється хвилювання, коли в гори йдуть твої діти. Дуже дякую, що батьки все це пережили і знову відпускають мене в експедиції. Мені приємно, що хтось мене чекаю і мотивує повернутися з поїздок неушкодженою.

Я хочу здійснити, вперше в Україні, безкисневе сходження в «зону смерті». Вирішила, що на Евересті було цікаво, але є багато факторів, які треба дослідити на собі. Чому комусь важко, а мені — ні? Наприклад, я провела на висоті 6400 м дев'ять ночей і розумію, що це дуже велике випробування для організму. Але разом з тим я нормально почувалась, нормально їла. Мені самій цікаво, чому люди втрачають по 15–20 кг на очах за 4–5 днів, усі абсолютно, а я

навпаки — набрала на Евересті 2–3 кг. Як це можливо? Це якийсь нонсенс. Я читаю про особливості людського організму багато літератури і розумію, що треба спробувати! Багато хто з всесвітньо відомих альпіністів підіймаються без кисню. Чому вони можуть, а хтось ні?

Гора Лхоцзе, на яку я планую піднятися, — сусідка Евересту. Цей четвертий за висотою восьмитисячник світу — на кордоні між Китаєм і Непалом, в гірському хребті Махалангур-Гімал. Коли я стояла на вершині Евересту, я бачила Лхоцзе і вона мені запала в душу, це одна з найвищих точок світу. Гора набагато важча в технічному плані за Еверест, але треба ставити перед собою нові цілі. Такі експедиції займають 1,5 місяця. Я думаю, вони траплятимуться в мене не частіше, ніж раз на 2 роки. До них треба ретельно готуватися, потім відновлюватися, бо сильно страждає організм. Знову буде намет, буде каміння, мороз і сніг, і дискомфорт...

Але буде й нереальне зіркове небо вночі... Коли ти виходиш із намету, тобі здається, що кожную зірочку ти можеш погладити рукою, настільки вони там близько до людей. Гімалаї — просто неймовірні. Це захопливі види, це енергетика, це така краса, яка тільки один раз тобі в серце западе, і ти більше ніколи її не забудеш. Непал дуже душевний, як і все Катманду. Попри суцільну розруху, там живуть щасливі люди, з якими ти забуваєш про всі негаразди, чвари, політику. Ти перебуваєш в іншому світі, де немає курсу валют, проблем з президентом... Нічого немає, тільки ти і гори. Я зустрічала людей, які поїхали в подорож Непалом і непомітно для себе залишилися там на 8 років і досі продовжують там жити.

Колись я піднялася на одну вершину на Кавказі, там сиділи хлопці, які теж її подолали. До них підійшли поляки і спитали англійською мовою, звідки вони. Хлопці сказали: «З Росії, з Донецька...» Почувши це, я трохи з обуренням, трохи з іронією сказала: «Як зараз візьму свій бандерівський льодоруб, то покажу тобі, з якої ти Росії!». Після цього ми з друзями почали льодоруб називати «бандерівським». І коли я піднімалася на Еверест, то вирішила «добити» усіх моїм рожевим льодорубом, обклеївши його камінням Сваровські. Я його постійно реставрую, він у мене гарний і світиться на пів гори.

Своє сходження я присвятила своїй мамі Анні Галай і сестричці Марії Іванчо. Мене захоплюють українські жінки, які здатні реалізувати будь-який задум, взявши висоту — і на землі, і в горах. Мені подобається, що вони і сильні, і вичукані. Недаремно нашими жінками захоплюється світ.

«Зміна моєї свідомості відбулася у 1995 році, завдяки участі в IV Всесвітній конференції ООН зі становища жінок, яка проходила в Пекіні»

**Катерина
Левченко**

Вона — перша в історії України Урядова уповноважена з питань гендерної політики. За глобальним рейтингом міжнародної організації Apolitical в 2018 році вона увійшла в число 100 найбільш впливових осіб у світі, які працюють для досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Пройшла шлях від голови Міжнародної громадської організації «La Strada — Україна» до державної службовиці з рангом «перший»!

— Я з родини науковців і викладачів. Мій батько Борис Олексійович та мама Жанна Володимирівна заклали в мою душу і серце любов до знань, роботи й справедливості. Мабуть, це все йшло ще від дідусів і бабусь, бо родина відіграла і відіграє дуже велику роль у моєму житті. Коли я навчалася, то мріяла бути викладачкою філософії в Харківському Національному університеті імені Каразіна. Я для цього багато вчилася і дуже щаслива, що захистила першу дисертацію з філософії, яка була присвячена дослідженню проблеми авторства в культурі.

Але життя складалося таким чином, що я бачила несправедливість, яка є в суспільстві і розуміла, що ті знання, які я отримала, маю віддавати не лише як лекторка і викладачка, а й конкретно допомагаючи іншим. Так я почала займатися громадською діяльністю і в 1997-ому році разом з колежанками Оксаною Горбуною та Ольгою Швед створила громадську організацію «Ла Страда-Україна», яка сьогодні відома не лише в Україні, а й у світі.

Зміна моєї свідомості відбулася в 1995-ому році, завдяки участі в 4-й Всесвітній конференції ООН зі становища жінок, яка проходила в Пекіні. Це був перший захід всесвітнього масштабу, у якому брала участь делегація жінок незалежної України, який відкрив перспективи українському жіночому руху, науковцям і науковицям, політикам у застосуванні до тих стандартів міжнародного права, яке базується на принципах рівності. Ми тоді побачили, що таке міжнародні організації, конференції, що таке всесвітній жіночий рух, коли на конференцію зібралось одночасно близько ста тисяч людей. Саме тоді стало зрозумілим,

Українська правозахисниця, громадська і політична діячка. Урядова уповноважена з питань гендерної політики України, докторка юридичних наук, професорка. Президентка Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда — Україна». Авторка популярної книжки «Гендерне тяжіння», (2018).

МОЯ ІСТОРІЯ

24 березня
2019 року

що ті думки, які виношувалися в Україні разом з однодумцями, колегами є не чимось хуторянським, а частиною глобального прогресивного всесвітнього руху.

Без сумніву, зрушення є. Одне з головних — це прийняття у 2005 році Закону України про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків. Робота над його опрацюванням почалася саме після цієї конференції, вона тривала чимало років і викликала багато дискусій. Але це сталося завдяки народним депутатам, експертам і науковцям, які провели значну роботу. Цей закон конкретизував важливі положення, які є в Конституції України про рівність прав людей незалежно від різних ознак, у тому числі й статі. Сьогодні коли ми говоримо про гендерну рівність, ми завжди говоримо про формальність рівних прав. Відповідно до міжнародних стандартів, національного законодавства ми маємо однакові права — чоловіки і жінки. Якщо б мова йшла лише про права, все було б дуже просто, але гендерна рівність — це рівні права і можливість їх забезпечення. Для того, щоб втілити в життя цей принцип рівних можливостей, який в концепціях ООН називається позитивним зобов'язанням держави, якраз і потрібна державна політика. Ми з вами є і учасниками, і свідками, й безпосередніми творцями державної політики в цій сфері: Формування законодавства, яке б не мало дискримінації за ознакою статі, формування гендерних компетенцій фахівців, зокрема, державних службовців, навчання молоді, студентів й створення навчальних посібників, підручників, і навчального контенту загалом, вільного від дискримінації, яка є, фактично, порушенням людської гідності.

Для цього здійснюється, наприклад, антидискримінаційна експертиза навчальних підручників, яку робить Міністерство освіти і науки України спільно з великою групою експертів та науковців. Це і практичні перетворення, які ми спостерігаємо у різних секторах. Наприклад, у секторі безпеки та оборони України — 55 тисяч жінок проходять сьогодні службу в Збройних силах України. Відкрита і узаконена велика кількість спеціальностей і посад для жінок, а ще кілька років тому вважалося, що жінки не можуть працювати в певних сферах. Цей прорив було здійснено й завдяки міжфракційному об'єднанню у Верховній Раді України «Рівні можливості», і діяльності уряду, і співпраці з міжнародними та громадськими організаціями. Хоча проблем чимало, одна з них — великий розрив в оплаті праці між жінками та чоловіками за працю рівної цінності.

Я знаходжу сили і насагу в тому, що можу працювати на землі, біля землі. У нас є сад, квіти і невеликий город. Я зрозуміла, що це те тяжіння, яке є вічним для людини і яке пов'язує із рідною землею, країною та своїм краєм. Для мене — це те місце, де відпочиває душа. У мене немає багато часу для того, щоб проводити його з друзями чи подругами, тому що робота забирає основний час. Але моя родина — це також те, до чого тяжіє душа. Дві мої дорослі доньки залишатимуться для мене дітьми завжди. Моя робота і мій початок саме в жіночому русі майже збігся з народженням першої доньки, і я розуміла, що маю робити все для того, щоб у наших дітей було майбутнє, більш багате на можливості для самореалізації.

Я дуже люблю читати, і не зважаючи на обмаль часу, намагаюсь щотижня прочитувати книгу. Наразі я читаю дуже багато соціально-політичної, філософської літератури, книги з менеджменту та комунікації. Сучасні інформаційні потоки, що переполюють наше життя — це не просто розвага, а війна за наші мізки. Тож дуже важливо, щоб вони був тверезими.

Гендерна політика, яка спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, базується на законах України і міжнародних документах, перш за

Катерина Левченко

все, Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, які ратифіковані Україною відповідно до чинного законодавства. Війна в Україні — це не тільки Крим і Донбас. Невипадково вона часто зветься гібридною. Бо зброєю є не тільки автомати, але й маніпуляції людською свідомістю, розповсюдження брехні та фейків.

Чимало маніпуляцій і навколо гендерної політики. Її опоненти люблять говорити, що вона є незаконною і привнесеною в Україну ззовні. Насправді це не так, бо вона базується на принципі справедливості, який є традиційною цінністю українського народу, на національному законодавстві та стандартах міжнародних документів з прав людини, які ратифіковані Україною в чинному порядку.

Чому рівні права і можливості викликають такий серйозний супротив? Бо є люди, що не хочуть справедливості та рівних прав і можливостей для всіх. Історично саме жінки були обділені правами — на освіту, на працю, на вільний вибір при укладанні шлюбу, на спадщину, участь у політичному та громадському житті. І ці права не були даровані, а виборювалися поколіннями жінок і чоловіків. Дуже часто заперечується таке явище, як домашнє насильство, серед постраждалих від якого майже 90 відсотків — це жінки. Домашнє насильство — це не лише злочин проти гідності, нанесення болю, позбавлення можливості для існування, це ще й вияв влади на мікрорівні. Той, хто сильніше, намагається довести психологічно або фізично слабшій стороні свою правоту в будь-який спосіб. Виходить, що насильство — це спосіб контролю, і той, хто заперечує насильство, хоче продовжити контролювати людей. Контроль над людиною — це вияв авторитарного і тоталітарного мислення і режиму. Може, саме такі люди не хочуть сучасної гендерної політики, які не бачать Україну в Європі з її демократичними і правовими цінностями. Дуже багато закидів, що у нас низький рівень соціальної справедливості, високий рівень порушення прав, є проблеми в рівні життя. Але це наша з вами робота — змінювати щось.

...Наш із чоловіком улюблений сад росте в Чернігівській області, Козелецькому районі, в селищі Данівка. І кожної весни і кожної осені ми з родиною прибираємо ліс довкола і щоразу його забруднюють. І днями, мандруючи, ми знову побачили серед дивовижної природи бруд, який накидали в цій маленькій чудовій Данівці. І таких Данівок у нас тисячі. Щасливе життя починається, в тому числі, з чистоти, яка буде довкола.

Я щаслива, що вчуся у своїх доньок. Моє виховання дітей полягає в тому, що я постійно чомусь від них навчаюся. Одна моя донька закінчила Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова і зараз грає в студентському театрі «Вавилон», який є одним з найкращих студентських театрів. Молодша донька є втіленням того, що ми називаємо стем стрім, ідея полягає в тому, що жінки мають більше виражати себе в науці, математиці, техніці, економіці, тобто, в тих дисциплінах, у яких найменше себе виражали. Вона — студентка інституту прикладного системного аналізу Київської політехніки. Я рада, що можу говорити з нею на науково-технічні теми, це наше майбутнє. Кожного разу ми радіємо, думаючи, що її дідусь, тобто мій батько — доктор технічних наук, професор, дивиться на нас із неба і думає, що критичне мислення продовжує бути цінним в родині. На мою думку, дуже багато проблем у нас в суспільстві полягають у тому, що багато речей приймаються на віру, без осмислення, без перевірки, просто з посиланням на авторитети, це такий собі крок у середньовіччя. А мислити середньовічними категоріями живучи в 21 столітті — це означає створювати ще більше розривів і проблем для країни.

Подорожувала я чимало, і кожна країна — це окремий світ. Україна є частиною великого цілого і я дуже завжди радію, коли бачу, що в інших країнах нас знають.

«Я лежала з контузією у шпиталі і була впевнена, що це не кінець, що я повернуся. Але потім відчула, що занадто слабка для повернення»

Спочатку був Майдан, який перейшов у війну. Коли 30 березня 2014 року їй вдруге зателефонували з військкомату, питання: йти чи не йти на фронт не стояло, звісно, вона пішла.

— Уперше мене викликали ще 18 березня, у день початку війни. Але «спрацював» гендерний момент, і дорогою мені повідомили, що «дівчат немає куди поселити».

А 30 березня мене забрали в армію, як і всіх інших. За 2 години я виїхала з Києва і поїхала до Новоград-Волинського у військову частину. Вдома і на роботі про це ніхто не знав. Коли я телефоном повідомила про своє рішення, в усіх був шок, хоча для мене воно було абсолютно обдумане. На той момент я була колишньою військовою, раніше служила в армії і звільнилася в 1994 році, на момент призову була старшим лейтенантом.

Мені сказали, що потрібні офіцери, які можуть розгорнути військову частину на бойовий час. Коли я прийшла в частину, то побачила, що армія абсолютно не готова до мобілізації. Мене це дуже здивувало. Бо ми тут вже побачили ворога, а армія ще його не побачила. Люди думали, що все якось дуже швидко закінчиться, хоча Крим вже був анексований. Більшість людей, які прийшли з Майдану, почали змінювати військо. Завдяки офіцерам, які прийшли, зникла «солдафонщина».

Ми розуміли, що якщо нас тільки призвали і одразу бригада, а це люди, які служили 15–20 років тому, виходить на бойове чергування, то, мабуть, буде щось страшне. Страх ми пережили на перехідку з Кримом, у районі Чаплинки. Ми тоді возили зарплатні гроші, очолювала фінансову службу. Не було інформаційних документів, як це все правильно оформляти і мені доводилося використовувати власний досвід, бо людям треба було виплатити зарплату. Попереду їхав БТР, ми — позаду з мільйонами гривень. І от я бачу, як у метрах 200–300 від нас солдати російської армії копають окопи... Тоді я зрозуміла, що це війна. Ще нема кордону, смуги, при-

**Оксана
Якубова**

Майор ЗСУ, учасниця російсько-української війни, 30-та і 54-та окремі механізовані бригади, заступниця командира батальйону з роботи з особовим складом, героїня документальних фільмів «Невидимий батальйон» та «Явних проявів немає».

МОЯ ІСТОРІЯ

20 травня
2018 року

кордонників, але лайка, образи і крики, які росіяни кидали в наш бік, свідчили, що це війна.

22 травня прийшло повідомлення, що наша бригада зайшла в зону АТО і БМП потрапив у засідку. Це було в районі Рубіжного. Наші хлопці сподівалися на допомогу місцевих, але місцеві оточили і викликали сепаратистів, які фактично на пряму розстріляли БМП. Було 7 пораних, 2 загиблих і 1 пропав безвісти... Коли пішли перші убиті, це не вкладалося в голову. Але то був тільки початок, крапля в морі... Потім були Савур-Могила, Степанівка, Дебальцеве...

Потім я стала заступницею командира батальйону. Приїхав начальник фінансової служби на свою штатну посаду, а в мене фактично закінчувався термін мобілізації, і мене почали залучати до роботи з особовим складом. Починаючи від серпня, я займалася пошуками тих, хто пропав, хто не повернувся, і вже тоді я вирішила, де буду до закінчення війни.

Коли Президент підписав Указ, у якому був пункт, що офіцери можуть укласти контракт до закінчення особливого періоду, я вже знала, що підпишу його. Але у мене була умова: це має бути зона АТО. Це було не тільки покликання, а ще й розуміння, що в мене чоловік і син призовного віку і їх могли теж забрати. Мій син служив строкову, але він майже нічого не знав про армію, а чоловік не служив ніколи. Якщо б вони потрапили на фронт, а я сиділа вдома, то мабуть би я цього не пережила, бо знаю, що таке фронт. І знала, що якщо я залишуся на службі, то їх не мобілізують.

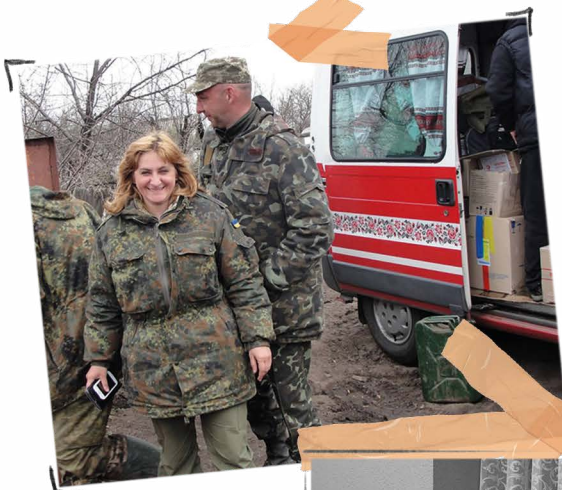
Спочатку на фронті жінок майже не було, а потім у батальйоні було більше 20 дівчат, зараз багато хто з них служить далі. Перше до мене запитання, коли я прийшла в армію було: «Ти заміжня?» Багато чоловіків думають, якщо ти прийшла сюди, то тобі треба «щось». Пояснити, що тобі «щось» не потрібно, що ти прийшла воювати і захищати свою землю, важко. Якщо чоловік має право фліртувати, жартувати, то жінці не дозволено, тим більше, якщо ти жінка-офіцер.

Коли я прийшла в батальйон, який фактично формувався на моїх очах, всі призови дивилися на мене зі скептичним запитанням: «Що вона тут робить?» Коли, я пояснювала, що тут вже не перший рік, що вони в мене не перший призов, і коли вже лід недовіри розтоплювався, то тільки тоді вони сприймали тебе як свого гетьмана.

Пригадую, я приймаю 4-ту хвилю мобілізації, ми стоїмо на фронті під Дебальцевим, приїхало поповнення, мене командир відправляє зустрічати, я шикую 150 чоловіків, а вони дивляться на мене запитально: «Баба командує?». Для більшості це був шок...

Жінка-берегиня означає, що вона береже свою сім'ю. Якщо твоєї сім'ї, дитині загрожує небезпека, ти повинна як-небудь її зберегти. Якщо в тебе одна країна і тобі немає куди їхати, то це твій дім і ти повинна його зберегти. На фронті воюють чийсь діти, чийсь чоловіки, чийсь сини. Навіть якщо йому 50 років, у нього теж є мама і він чиясь дитина. Тож ти йдеш на фронт і солдати — це, в першу чергу, твої діти. Я завжди казала: «Хлопці, в мене є одна задача — привести вас додому живими». 2014 рік показав, що ми могли навіть тіла не повернути...

У моєму підпорядкуванні було більше 600 чоловіків, до середини 2016 року я була єдиною жінкою в батальйоні. Через моє командування пройшли десь 4–5 тисяч хлопців, в обличчя я пам'ятаю всіх, майже всіх пригадую по іменах,

Оксана Якубова

а загиблих пам'ятаю всіх до єдиного. Є такі матері, які вже поховали своїх дітей, але до сьогоднішнього дня впевнені, що ховали не своїх і що їхні діти живі.

Для того, щоб служити в армії, треба бути корисною. А коли ти перестаєш відчувати небезпеку, перестаєш на війні боятися, починаєш спеціально лізти під кулі, то треба йти з війни... У мене загинула дівчина, це для мене була дуже травматична ситуація, я не могла заспокоїтися... Я поховала свою санінструкторку Наташу Хоружу, вона була майже мого віку. Я не могла зрозуміти, чому загинула саме вона, не відслуживши навіть року. А я була в таких місцях і мене «пронесло», чому я жива?

Після таких ситуацій, як пояснюють психологи, ти починаєш гратися зі смертю. Цей адреналін тебе проковує, тобі подобається йти по лезу ножа. Тебе не спіймало сьогодні, ану спробуємо ще завтра. У зв'язку з тим, що я була заступницею командира батальйону з роботи з особовим складом, у нас теж проводились певні заняття, під час яких я спіймала себе на тому, що таке повне ігнорування небезпеки не годиться.

Коли я приїхала додому у відпустку, то думала, що відпочину і все мине... Я лежала з контузією у шпиталі і розуміла, що щось не те, але була впевнена, що повернуся і це не кінець. Але потім побачила, що занадто слабка для повернення. Зараз я про це шкодую, мене досі тягне туди... Лікарі кажуть, що я не унікальна, такі наслідки є у багатьох, хто повертається з фронту. Я спілкуюся з хлопцями, у них те ж саме «тягне». Єдине, що мені дуже пощастило, я повернулася і маю роботу, я можу себе чимось зайняти. Ми всі розуміємо, що війна не закінчилась, і я хочу принести якусь користь зараз тут.

У тих, хто повернувся, змінилися погляди, пріоритети, цінності. Ми стали зліші, але людяніші, ця злість людяна. Ти не переживаєш за своє життя, в тебе пропали меркантильні інтереси, гроші стали сміттям, ти починаєш цінувати кожен день прожитого життя. Я усвідомила, що треба прожити життя із користю, бо завтра його може не бути...

Зараз у кожного є своя думка, як закінчити війну. Війна не закінчиться, коли ми вийдемо на кордон і поставимо солдат, вона закінчиться, коли прошарок населення, що живе на окупованих територіях, змінить життя. Вони повинні жити у вільній Україні, а не в совку. А для цього ми повинні показати, що у вільній Україні жити набагато краще і продемонструвати справжні цінності. Там люди не можуть виїхати в найближчі міста, а ми їх хочемо долучити до Європи. Спочатку в 2014 році вони не сприймали нас, ми були окупанти. У 2015 році вони казали, аби лише не стріляли, «нам все одно хто буде». Зараз ставлення змінюється, хоч і дуже повільно.

Тим, хто на фронті, я хочу побажати повернутися живими. Я їм заздрю по добромому, що вони на фронті. Тим, хто тут, хочу нагадати, що війна не закінчилась, і вони повинні виконувати свою роботу. Тут ворога важче розпізнати, ніж на фронті: він такий як ти, і говорить українською мовою, і в день вишиванки одягає вишиванку. Але одягає він її проти України...

«Для України Василь, як факел,
завжди був першим, на нього
рівнялись, за ним, як за світлом,
тягнулися. А для мене — він
найкращий у світі брат»

**Марія
Стус**

І ми сприймаємо невід'ємно від людини, яку радянська влада вважала особливо небезпечним рецидивістом, а насправді боялася його слова настільки, що знищила. Для нас — це поет з поетів і совість нації, а для пані Марії — це рідний брат Василько, якого вона пам'ятає найкращим і найбагатшим, і не розуміє, як таку людину можна було вбити.

— Я вважаю, що моє життя вдалося, бо все, про що я мріяла, збулося. Я з першого класу хотіла бути вчителькою, хоча батько нас всіх дуже просив стати медиками. Багато людей не люблять працювати, а я дуже любила свою роботу. Понад 45 років я працювала вчителькою у Донецькій школі. Нещодавно мої учениці приїздили до мене — одна з Німеччини, інша з Чернівецької області. Їм вже сьомий десяток, але для мене це все ще діти. Я радію, що вони пам'ятають нашу науку.

Тепер я живу на два міста — Донецьк і Київ. У Донецьку я мешкала понад 70 років, але Київ я люблю більше. На жаль, переїхати сюди остаточно не можу, оскільки мою хату в Донецьку зараз не продати, їх багато там стоять пустою. Там у мене город, квітник, подвір'я, там мої спогади і велика частина життя.

Тато наш працював на воєнному заводі, після війни йому дали шматок землі, і він побудував дім. Йому було дуже важко — він сильно захворів. З нього сміялися, казали, що поки побудується, то помре, а жінка заміж вийде і житиме в новому домі. Але тато був наполегливий і добився свого — дім побудував.

Я і Василько народилися на Вінниччині. У Донецьк я переїхала 1941 року. Спочатку тато 1939 року на Донеччині влаштувався і забрав старшу сестру. Їй було дуже важко вчитися в російській школі, але вона все одно була відмінницею. Мама переїхала до них через рік, а нас залишила в бабусі. За цей час ми батька забули. Пам'ятаю, коли він нас забрав і віз потягом, ми втікали від нього.

Учителька української мови, сестра поета Василя Стуса. Після початку війни переїхала з Донецька в Київ. Зустрічається з молоддю, розповідає про брата, якого вважає святою людиною.

Василь Стус, видатний український поет ХХ століття, перекладач, мислитель, літературознавець, правозахисник, борець за Незалежність України в ХХ столітті. Один із найактивніших представників українського дисидентського руху. Лавреат Державної премії ім. Т. Шевченка, Герой України.

МОЯ ІСТОРІЯ

26 січня
2020 року

Потім батько розповідав, що йому було соромно за нас. Згодом ми звикли, і Василь дуже любив тата. Батько був спокійний, врівноважений.

У нас було щасливе дитинство, незважаючи на голод і бідність. Я ніколи не чула, щоб мої батьки сварилися, ніколи не було між нами ніякого поганого слова. Вдома, між собою, ми розмовляли тільки українською, але всі навколо говорили російською, і з товаришами теж доводилось переходити на російську.

Коли Василько пішов у садочок, вихователька розповідала, що як хтось із дітей плакав, він обцілював всіх і заспокоював. А якщо хтось не заспокоювався, сидав поруч і з розпачу бився голівкою об стіну — так йому тяжко було дивитися на дитячі сльози. Він був дуже вразливою дитиною.

Я старша від Василя на рік, але вже з 5-го класу вважала, що він старший. Все, за що б не брався, у нього виходило: і фотографувати, і майструвати, і грати на гітарі. Такий він був талановитий.

Тато боявся працювати на шахті і обрав роботу слюсаря, а вони заробляли дуже мало. Мама не працювала ніколи, бо після смерті старшого сина у неї хворіло серце. Всі гроші, що нам давали на буфет, ми заощаджували, щоб купити книги. Але не можу сказати, що ми бідували, дитинство було щасливим.

Василь закінчив школу з золотою медаллю, потім — інститут у Донецьку. Коли у місті відкривали пам'ятник Тарасу Шевченку, він був на 2-му курсі. Василь пішов на подію, після чого КДБ поставив його на свій облік.

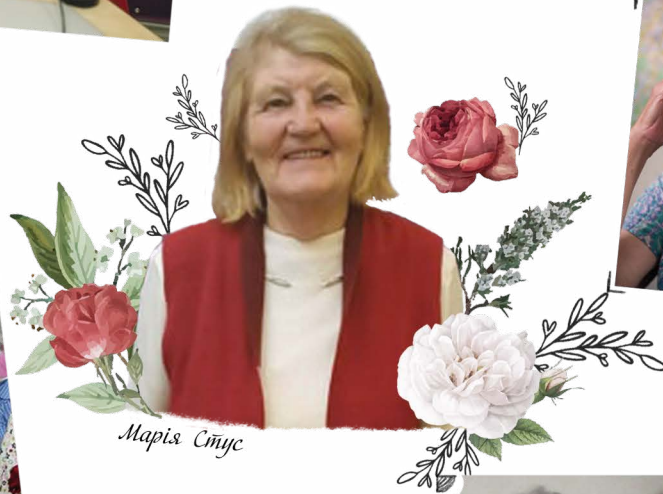
З дитинства у Василя було не дуже добре здоров'я, ми дуже переживали, коли дізналися, що його заарештували. Спочатку, думали, відпустять, а потім виявилось, що йому загрожує 62-а стаття*. Слідчий сказав: «Ви розумієте, він вважає себе поетом, зводить наклеп. Ось у нього є вірш, про те, як в селах люди ходять бідні з торбами. Це ж наклеп...» Я намагалась довести, що це лише спогади з дитинства, і я теж пам'ятаю такі картини. Батьки були сильними і не показували сліз, а я дуже важко це все сприймала, була в розпачі.

Цього року 35 років, як Василя Стуса з нами немає. Для України він, як факел, завжди був першим, на нього рівнялись, за ним, як за світлом, тягнулися. Він був надзвичайно добрим і вільним, поки його політ не перервали. Із 47-ми років життя 13 він провів у слідчих ізоляторах, карцерах, камерах-одиночках, мордовських таборах, на Колімі, на каторжній роботі в шахті. Його позбавляли побачень з рідними, вилучали вірші, листи й рукописи, знущалися фізично й намагалися знищити морально. А він не хотів підкорятись. Він вибрав долю борця.

2010 року влада прийняла рішення встановити пам'ятник Василю в Києві, але його досі нема. Тепер з Василем Овсієнком, побратимом Василя Стуса, з Ритою Довгань, його подругою і колегою по роботі, ми ходимо до брата. Насадити квітів, носимо йому чорнобривці. Він поруч зі своїми побратимами — Олексою Тихим, Юрієм Литвином, Іваном Світличним. Він один такий поет — на всю Україну. Писав колись: «Народе мій, до тебе я ще верну»... І повернувся.

У новій київській квартирі живуть мої онучки з чоловіками і четверо правнуків. З 22 поверху я дивлюся на вулицю імені свого брата Василя Стуса. І наче бачу його.

* Стаття 62 КК УРСР «Антирадянська агітація і пропаганда».

Марія Стус

**Оксана
Кісь**

Науковиця, історикиня, антропологиня, феміністка, докторка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України, президентка Української асоціації досліджень жіночої історії. Авторка книжок «Жінка в традиційній українській культурі» (2008) та «Українки в ГУЛАГу. Вижити, значить перемогти» (2017), редакторка збірника «Українські жінки в горнілі модернізації» (2017) та ін.

«Жінки не були пасивними жертвами, які покійно приймали важкі обставини, вони намагалися протистояти, вижити. Жінки були учасницями подій і змінювали цей світ»

Коли вона вирішила ближче подивитися на жіночий досвід політичної неволі в таборах і в'язницях ГУЛАГу, була певна, що про це вже щось написано.

— Політичні репресії — це трагічна сторінка для українського народу, яка вже давно мала б привернути увагу дослідників, тим паче, що в 90-ті роки був справжній бум пам'яті, коли публікувалося чимало особистих свідчень і документів.

Але виявилося, що досліджень про повсякдення в'язнів ГУЛАГу, ані чоловіків, ані жінок, немає. Я сфокусувалася саме на жіночому досвіді в таборах і в'язницях — матеріалів для цього є досить багато. Збереглися чимало спогадів, записаних колишніми невольницями у формі мемуарів чи листів, є також усно-історичні свідчення. Спочатку я поставила собі за мету просто реконструювати їхні життя, зрозуміти, що відбувалося, але з часом зрозуміла, що найважливіше — це придивитися до їхніх стратегій виживання. Ми маємо справу з десятками свідчень жінок, які вижили, але сотні тисяч загинули і не залишили жодних спогадів. А ті, що вижили, очевидно, знайшли якийсь спосіб зберегти своє тіло і психіку в нелюдських умовах. Опинившись на волі, вони змогли створити родини, працювати і знайшли у собі достатньо сил, щоб поділитися цим травматичним досвідом. Я думаю, що для багатьох із них це були величезні емоційні зусилля і справжня життєва місія.

Загалом ГУЛАГ як державна репресивна інституція була заснована ще 1929 року за особистим наказом Сталіна. Але система набула найбільших масштабів і була найжорстокішою у 1940–50 роках, час пізнього сталінізму, і саме про цей період моє дослідження. Ця інституція складалася з приблизно 30 тисяч місць, де відбували покарання невольники. Значна частина в'язнів були саме політичними засудженими — майже

МОЯ ІСТОРІЯ11 лютого
2018 року

60 відсотків, — і практично кожен 5-й з них — українець. Серед ув'язнених жінок було приблизно 35 відсотків.

Місця утримання були різними: виправні колонії, звичайні табори, так звані «особливі табори» посиленого режиму і в'язниці, де найчастіше сиділи в одиноких камерах, як, наприклад, Надія Суровцева. «Особливі табори» і тюрми були призначені для утримання «найнебезпечніших злочинців» — політв'язнів, засуджених на 10–25 років. Велика частина таборів розміщувалася на території Сибіру, в Казахстані, переважно в центральній Азії — у віддалених регіонах із суворим кліматом, де розташовані лісоповали, великі будівництва залізниць і міст, шахти і рудники. Жили в бараках — дерев'яних приміщеннях з переважно двоярусними нарами — від кількох десятків до кількох сотень людей в одному. Нормами ГУЛАГу регламентувалося, що на одну людину передбачено 2 кв. метри, але навіть цієї норми дотримувалися не скрізь, часто виділяли один, півтора метра. Там практично не було вентиляції, опалення (хіба що примітивні саморобні з металевих діжок «буржуйки»), а тому було дуже вогко, холодно і стояв страшенний сморід. Через антисанітарію дуже потерпали жінки, жодної можливості підтримувати жіночу гігієну не було. Замість відпочинку і сну вони мали втому і додаткові хронічні захворювання. Є спогади, що волосся чи хустка примерзали до стіни бараку. Холод був такий, що замерзала набрана у відра вода, не було можливості висушити одяг. Багато жінок розповідали, що одяг змушені були висушувати теплом власного тіла.

Норми виробітку були шалені, жінки виконували усі можливі роботи, тоді як рівень механізації був дуже низький, переважно використовувалася ручна праця. І лісоповали, і шахти, і будівництво, і довбання котлованів у вічній мерзлоті, і прокладання залізниці — скрізь використовували жіночу працю. Вона часто була безсенсовою: вони могли копати котлован, який весною розмивали талі води. Це була чиста експлуатація...

Система ГУЛАГу була спрямована на те, щоб перевиховати людей, а для цього треба було позбавити людину її ідентичності, в першу чергу, політичної, національної, гендерної. Людина мала перетворитися на біомасу, з якої можна було виліпити «совецького человека». Загальним принципом був тотальний контроль усіх сторін життєдіяльності людини. Напрямок контролю було безліч, один з них — інформаційна ізоляція, людина мала відчутти себе вирваною з природного оточення, загубленою в чужому ворожому світі. В'язнів часто переводили із табору в табір, щоб вони не створювали ніяких спільнот, не мали зв'язків. Дуже часто рідні навіть не знали, де їхні ув'язнені родичі, адже їм дуже обмежували кореспонденцію. Навіть звичайне радянське радіо чи газети були недоступними, людина почувалася цілковито дезорієнтованою.

Інший прийом — це контроль над розпорядком дня, коли все — харчування, робота, сон — за розкладом. Важливим інструментом знеособлення був одяг. З великою гіркотою жінки пишуть, як їм важко було звикнути до цього безформного, безбарвного, одноманітного, абсолютно не за розміром одягу з нашитими номерами. У жінок відбирали ім'я — ідентифікували в'язнів винятково за номерами, які вони до смерті пам'ятають. Ці номери були для них настільки прилизливими, що однією з вимог Кенгірського повстання в 1954 році поміж багатьох інших було прибрати їх з одягу.

В'язні за всяку ціну, ризикуючи життям, шукали способу налагодити зв'язок з домом, передати лист, звістку. Є теплі згадки про людей, які погоджувалися допомогти — часом навіть охоронці, часом цивільні люди, повз яких проходила колона в'язнів, і хтось кинув лист. Посилки з дому, які дозволяли отримувати з певною періодичністю, були символічно дуже значущими, і не через їжу і одяг, а тому, що жінкам було важливо, що про них не забули, що вони все ще залишаються частиною родинного кола.

Для того щоб виживати, людина мусила мати певну мету — для чого їй терпіти усі ці невимовні страждання? Серйозним стимулом для багатьох жінок було материнство — бажання повернутися до своєї дитини. Ті невільниці, які мали досить серйозні політичні переконання, розглядали неволю як продовження боротьби — самим фактом свого життя вони протистояли системі.

Як жінки підтримували своє психічне і фізичне здоров'я? Жіночі стратегії виживання — гендерно обумовлені: вони спираються на досвід і знання, якими культура наділила жінок у процесі соціалізації. Наприклад, дівчаток вчать доглядати, турбуватись про інших — ця етика в таборах набула форми так званого сестринства. Жінки ставали ближчими за кривних родичів. У спогадах вони постійно називали одна одну «сестра», «мама», «бабуся», тобто сприймали своїх посестер як квазі-сім'ю.

Турбуючись одна про одну, вони спільно виживали. Йдеться не тільки про те, що вони ділилися своїми посилками, а й про моральну, психологічну підтримку, розраду. Ота звична буденна жіноча розмова в таборах мала психотерапевтичну функцію, коли жінки проговорювали свої жалі і скорботи і одна одну підтримували. Завдяки гендерованим господарським навичкам вони могли подбати про свій одяг — перешити, відремонтувати, випрати. Жінки краще могли дбати про своє здоров'я, тому що в традиційній культурі народна медицина — це компетенція жінок. Часто в жіночих спогадах йдеться про те, що лікарка не могла дати ради, і дівчата збирали трави, чим і вилікували людину. Жінки намагалися навіть бараки перетворити на щось, схоже на дім, проєктуючи свої уявлення про затишок. Навіть у спогадах представниць інших націй, наприклад, Євгенії Гінзбург, є яскравий пасаж про те, як у барак привезли молодих жінок із західної України. Ті все вичистили і прикрасили рушничками, квіточками й надали вигляд дому цьому жалюгідному нелюдському житлу. Невільниці трималися за те, що «правильно», і привнесли зі своєї культури образ нормального світу. Правильний дім має бути чистим і чепурним, правильна жінка — охайною.

Тема жіночої тілесності і сексуального насилля дуже травматична для жінок, які пережили табори, вони говорять про це дуже скупко, уникають цієї теми. Більше про це пишуть чоловіки — політв'язні, які були свідками насильства над жінками. Останніх привозили в табори, де вони мали пройти образливу, принизливу процедуру «санобробки» — повного оголення і гоління всіх волосистих ділянок тіла, яку найчастіше здійснювали чоловіки-наглядачі під хтивими поглядами охоронців. Для жінок, для часом незайманих дівчат це була травматична сторінка. Проте ще на етапі слідства вони починали розуміти, що їх не сприймають ні як людей, ні як жінок, і що їхнє тіло більше їм не належить. Вони втрачали право на недоторканість чи приватність. Жінки були дуже вразливі й беззахисні через свою стать. Потерпали від насильства і з боку охоронців, від кримінальних

Оксана Кісь

в'язнів, яким потурала адміністрація. Сором, почуття провини, страх змушують жінок мовчати про такий досвід.

Жінки і творчість у ГУЛАГу — це окремий важливий феномен. Він мав чимало функцій, особливо в тому, що стосується збереження соціальних ідентичностей, їхньої репрезентації. Творчість об'єднувала жінок, дозволяла проявити свій креативний потенціал, була арт-терапією. Психічний та емоційний стани цих жінок були дуже важкими, і через груповий спів, вишивання, віршування вони могли звільнитись від обтяжливих думок і почуттів. Види жіночої творчості в неволі були дуже різноманітні. В'язнів з пропагандистською метою заохочували до театральної самодіяльності, але через виступи, вистави і танці вони намагалися проявити свою українськість. Творчість давала жінкам відчуття власної свободи — те, що табірний режим контролювати не міг.

Важливими було відзначення релігійних свят, зокрема Різдва й Великодня, до них жінки готувалися дуже завчасно. Вони були неймовірно винахідливими, щоб підібрати якісь продукти і з цього мізеру створити бодай ілюзію свята. Потреба радості, чогось прекрасного в цьому нелюдському середовищі була справді колосальна. Тримаючись за позитивні емоції, продовжували жити.

Вони залишилися дуже світлими жінками. Про цей досвід жінки розповідають найчастіше, не зосереджуючись на болючих і страшних моментах. Радше згадують, як колядували, як казали «Христос воскрес!»

Як дослідниця жіночої історії — я вивчала і жіночий досвід голодомору, і участь у національних змаганнях — зауважила, що історики, громадські діячі дуже схильні описувати жіноче минуле, насамперед, як досвід страждань і втрат. Але що пильніше ми придивляємося, то більше бачимо ознак жіночої дієздатності, того, що жінки не були пасивними жертвами, які покійно приймали важкі обставини. Вони намагалися протистояти ситуації, пристосуватися до нестерпних умов, вони виживали і шукали ресурси, хоч які обмежені були їхні права і можливості. Вони були учасницями цих подій, вони змінювали цей світ!

«Мій прадід Олекса своїм коштом видавав книжки. Його вважали трохи дивним, бо люди купували землю, поле, а він — книжки»

**Зірка
Мензатюк**

Наш день пахне яблуком, грушкою і медовою сототою. Він урочистий, як наша вишиванка. Він промовляє глибокою традицією Свята Спаса, яку у великому місті береже Зірка. Береже кожною сторінкою своїх книжок, які пише для дітей як захопливу історію про Україну.

— Для мене цикл літніх свят, особливо серпневих — як апофеоз української культури, тому що ми хлібороби. І Маковія, і Преображення, коли освячують яблука, груші, виноград, ті плоди і ті квіти, які наша земля вродила, — це свято врожаю і краси. Було й святкування обжинок, але наші обжинкові традиції майже не збереглися, бо коли забрали в колгоспи землю, пропала потреба в цьому обряді.

Мені дуже пощастило: я родом із села Мамаївці на Буковині, і саме там дуже добре збереглися народні традиції. Радянська влада прийшла до нашого села тільки 1940 року, тож мої батьки ще мали своє поле і знали всі свята та обряди. Моя мама і ткала, і вишивали бісером, і писала писанки, й, звісно, вчила мене. Я з дитинства писала писанки, колядувала, щедрувала і входила в наші традиції дуже органічно. Для мене стало відкриттям, що всюди традиції мають свої особливості. Одного разу, в Красній Слобідці побіля Обухова, я була на службі Божій в отця Олександра (Фадєєва) на свято Петра і Павла. Там традиційно на це свято випікають велику хлібину з нового урожаю, а після служби священник розрізає її і дає всім по скибці. Це своєрідне вміння народу зосередитись на основному: не треба їм пишнот, коштовностей, освячується простий хліб, навіть не білий, а житній, «хліб наш насущний».

Я пишу про те, що люблю, про те, що мені здається дуже важливим. Пам'ятаєте, Григорій Тютюнник казав: «Немає загадки таланту, є вічна загадка любові»? Мені дуже хочеться, щоб діти перейняли наші традиції, шанували їх і розуміли, щоб сприймали наші звичаї не як архаїку, а як яскраву барву. Як жити без свята? Будуть

Письменниця, журналістка, лавреатка премії ім. Наталі Забіли (2005), премії ім. Лесі Українки (2007), претендентка від України в 2017 та 2018 роках на здобуття Меморіальної премії імені Астрід Ліндгрєн. Авторка книжок: «Таємниця козацької шаблі» (2006), «Макове князювання» (2008), «Український квітник» (2008), «Зелені чари» (2012, 2020), «Зварю тобі борщику» (2012), «Як я руйнувала імперію» (2014), «Чарівні слова» (2016), «Дике літо в Криму» (2018) та ін.

МОЯ ІСТОРІЯ

19 серпня
2018 року

одні будні, буде не цікаво. Іноді мене запитують: «Чи є якісь особливі звичаї у Вашій родині?» Особливих — немає, бо ж навіщо їх видумувати, якщо вони і так є, вони загальні. Гарно, що є ці свята, але потрібно їх знати, відчувати і розуміти, що це прикрашає наше життя і робить нас щасливими, а водночас — цікавими для світу.

«Макове князювання» — збірка моїх оповідань, що вийшла у 2008 році, — якраз про українські народні свята. І в дочки моєї Наталки Фіцич є чудова книга «Культ предків» про старовинні обряди і традиції різних регіонів нашої країни. Онука Яринка також поціновувачка народної традиції. Вона ходила в дитячий хор «Цвітень» при хорі імені Григорія Верьовки, яким керує Марія Пилипчак. Завдяки цьому хору Яринка знає десятки народних пісень: і колядки, і щедрівки, і веснянки, і обжинкові вона співає з величезною любов'ю. Вона, як і моя дочка, росла вже «на асфальті», це міська сучасна дитина, але коли доторкаєшся до звичаїв, вони ведуть за собою. Не можна людину відривати від народної стихії, навпаки, у неї треба занурюватися.

Хто видає мої книжки? Я люблю видавництво «Букрек», з яким часто співпрацюємо. Для мене важливо те, що це видавництво думає про школу, випускає книжки для дітей. Тепер тривають суперечки про українську мову, про те, як її відновити, як її захистити. Що може зробити письменник? Написати книжку. І я написала «Чарівні слова», щоб діти зрозуміли, що мовою можна гратися, і вчити її абсолютно не нудно. Можна не тільки втовкмачувати в голову якісь правила, а й посміятися, зробити щось дотепно і з вигадкою.

Іноколи я пишу книжки для себе маленької, — такі, які б мені хотілося почитати в дитинстві і яких бракувало. До речі, дітей я не сприймаю як менш важливих, ніж дорослі, це дуже цікаві співрозмовники, це люди, які багато хочуть дізнатися, зрозуміти. У дітей так само є багато проблем, складнощів. І якщо комусь із них моя книжка допоможе, дасть якісь розв'язки у непростих стосунках із друзями, батьками, вчителями або допоможе чимось зацікавитися, щось полюбити в цьому світі, я буду рада. Чим більше ми любимо, чим більше є речей, які нас гріють у цьому світі, тим нам тепліше.

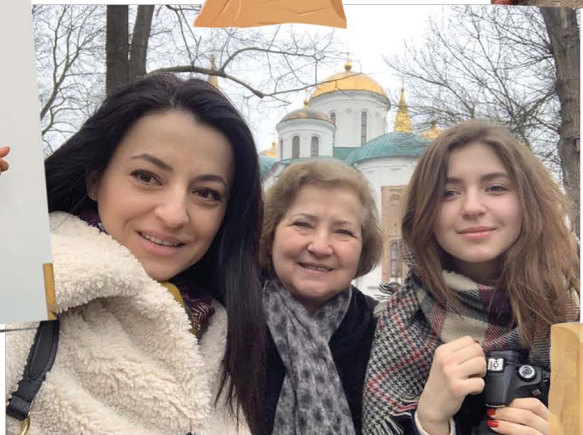
Коли я мандрувала з родиною і друзями влітку в Крим, то ніколи не думала, що це вилетіть у книжку «Дике літо в Криму». Ніколи не знаєш, про що будеш писати, все стається само собою. Я дуже непосидюча людина і не люблю мандрувати протоптаними туристичними дорогами. Мені треба шукати щось своє, невідкрите, якісь складні стежки, невідомі місця. Я дуже люблю дику природу, хоч іноді це не легкий відпочинок.

Моя подруга Тетяна Островська, прекрасна вишивальниця, яка створює не сорочки, а шедеври, і читає народні узорі як книжку, залучила мене до мандрів з наплічником. Я зі своїм чоловіком Степаном Фіцичем, а вона зі своїм — Богданом Островським — вибиралися з наметами і завжди шукали диких берегів і місцин. І пригоди — якісь і смішні, а якісь трохи прикрі — були дуже цікавими. Коли ти цілий день на природі і під твоїм оглядом весь живий світ: сколопендри, чайки, дихання моря, яке постійно змінюється, — це захват. Мені хотілося, щоб діти, які будуть читати цю книгу, придивилися до моря і побачили, що воно дуже різне, дуже несподіване, дуже мінливе та красиве.

У Криму ми часто зупинялися на місці, де було зруйноване татарське село, і це вплинуло на те, що в твір уплелася кримськотатарська історія. І той виноградник, який лишився де-не-де серед шипшини, і своєрідно влаштоване татарське джерело,

Зірка Мензатюк

в якому воду збирали по краплях і яке збереглося навіть у радянський час. Було багато таких речей — гори, море, які примушували задумуватись: от люди жили серед цієї краси, і вони втратили це місце. Їх вигнали в одну мить з рідної землі. Не можна не тужити за такою батьківщиною... Згодом моя дочка Наталка Фіщич знімала майстер-клас про народні ремесла, не лише українські, а й кримськотатарські, розповідала про культуру татар. Вона познайомила мене з багатьма кримцями. Одна з її героїнь — Хаїрбанат Сеїт-Аметова — мати великої родини, котра пам'ятає депортацію. Вона повернулася і привезла з собою вивезену колись марому — жіночу татарську накидку. Історія її родини і лягла в основу повісті «Дике літо в Криму». Сьогодні знову кримським татарам нелегко, знову вони переживають гіркі часи...

У моїй книзі йдеться не тільки про трагедію, кримські татари — це й дуже колоритна потужна культура, з прекрасною керамікою, танцями, пластикою, казками і стравами. Чим більше дізнаєшся, тим цей народ стає цікавішим. Там є у що занурюватися, і є що пізнавати. Я писала цю книжку зовсім не для кримських татар, а для українських дітей. Але мені дуже приємна реакція саме татарів: вони сприйняли мою книгу з особливою теплотою. Ми заборгували увагу кримським татарам, вони наші співвітчизники, наші брати і сестри. Їхня культура робить Україну як державу багатшою, цікавішою для туристів і для нас самих. У нас живуть і болгар, і роми, і німці. Не забуваймо, що поруч з нами багато народів, які мають і свої страви, і свої свята, і свої традиції.

У дитинстві я дуже любила читати. Я росла у сім'ї, де дуже шанували книжку. Ще мій прадід Олекса Мензатюк, багатий чоловік, своїм коштом видавав книжки. Його навіть вважали трохи дивним, адже люди купували землю, поле, а він — книжки. Але як потім нам ті книжки знадобилися! Це були в основному релігійні тексти, але також збереглися українські газети тих часів, які він передплачував. Тож це особливе, трепетне ставлення до книжки я мала з дитинства. Звичайно, я читала і Тараса Шевченка, і Лесю Українку, з чиїм товстелезним томом я носилася, коли пасла корову. І казки я дуже любила, Астрід Ліндгрен, Ганса Крістіана Андерсена. Взагалі-то я читала все, що потрапляло до рук.

У наш час діти не дуже охоче читають, а в моє дитинство для книжки був «золотий» період, коли вона була дешевою і загальнодоступною і не мала суперників. Я не маю нічого проти Інтернету, комп'ютерних ігор, але дитина бачить яскраву картинку і перестає реагувати на слово. Дитина не сприймає слово в школі, їй потрібна картинка, і педагоги вишукують особливі способи, щоб достукатися до дітей. Дитина читає там, де читають у сім'ї, де за дитяче читання точиться боротьба. Це важливо, щоб дитина читала. Читання розвиває уяву. Розкриваєш книгу, а там нічого, крім букв, немає, тож ми читаємо і уявляємо. А щоб дитина розвивалася, треба, щоб працювала уява. Без уяви не може обійтися жодна професія, вона потрібна скрізь: чи щоб модельні сукні пошити, чи щоб красиво подати страву.

Колись у школі в мене був підручник з історії України, за яким не провели жодного уроку. Я закінчила десятирічку і не дочекалася жодного заняття з історії України. А тепер діти вчать історію, до нашої культури їх привертають свята, колись заборонені. Коли вони приходять у школу у віночках і вишиваночках — це квітник, з якого я дуже тішуся.

«Я люблю людей, які ніколи не здаються, дивляться високо, але стоять ногами на землі»

**Олена
Суслова**

Тисячі жінок вчаться у неї — бути. Захоплюються тим, що вона робить, надихаються оптимізмом, з яким вона впроваджує в Україні й світі принципи рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок. Радіють з колосальних змін, які відбуваються у суспільстві завдяки їй. Опановують її підручники і програми, щоб видобути знання, критично їх осмислити і перетворити в досвід. Бо «без критичного осмислення знання — це лише непродуктивний склад інформації»...

— Щороку асоціації з Днем знань — різні. Цього року 1 вересня — вихідний, діти не пішли в школу. Зранку хвилиною мовчання Україна і світ згадували початок війни. І хоча для нас початок Другої світової начебто давня історія, коли нас на мапі ще не було, але все одно виникають певні аналогії з сьогоденською війною. Це все взаємопов'язано і свідчить про те, що ми небагато навчились з минулого досвіду воєн, зі своєї історії. Деякі уроки вже засвоїли, а деякі продовжуємо залишати на другий і на третій рік, так і не опанувавши. Ми можемо рухатися, але при цьому залишаємося неуками. А коли неuki приймають рішення і розпоряджаються долями інших людей — це дуже небезпечно і ризиковано. І краще, щоби вони все-таки вчилися, перш ніж пропонувати свою кандидатуру.

Де добуваються знання? Знання є всюди, скрізь, в усьому. У нашій улюбленій програмі Уповноважувальної освіти, яку ми розпочали близько 30 років тому, ми завжди вчили, вчимо і будемо вчити людей, з якими працюємо, дивитися довкола і аналізувати. Нинішній медійний простір дає нам силу-силенну різної інформації, і важливо не просто «проковтнути» її, а подумати, чому вона прийшла саме мені і що я можу з нею зробити. Що я можу посилити, якщо хотіла б, наприклад, розвивати або розвиватися в цьому напрямку. Дай Боже тільки часу і сил все це вивчити. Раніше я теж казала, що ось відкладу якісь моменти до того часу, як вийду на пенсію, і от — я на пенсії, і не помітила, як вже вийшла... І тепер вже не

Правозахисниця, гендерна активістка, тренерка, дослідниця з досвідом більше 25 років в Україні та за кордоном з гендерних питань, трансформації конфліктів, миротворення. Очолює інформаційно-консультативний жіночий центр. Номінантка на Нобелівську премію миру 2005 року.

МОЯ ІСТОРІЯ

1 вересня
2019 року

знаю, куди відкладати. Є, звісно, деякі речі, які в силу різних обставин просто не встигаєш опрацювати.

Колись ми переклали в Україні Майкла Кіммеля, який, не побачивши потрібних книжок з викладання гендерної тематики, сів і написав сам. Це приклад того, як можна не відкладати справи на потім і самому творити знання. До речі, цього року ми зустріли автора на Книжковому Арсеналі. Потрібна книжка — це ще одне джерело, звідки черпаєш знання. На превеликий жаль, розвиваються тенденції, не на пошану книжки чи то електронної, чи паперової.

Пам'ятаю, коли мені було років із 10, я жила і вчилася в селі, шкільну бібліотеку вже давно прочитала, сільську бібліотеку теж усю прочитала і тут по телевізору чую: «голографія». Для мене це здавалося фантастичним явищем. Прийшла в бібліотеку, питаю: «Є щось із голографії?», мені у відповідь: «Нічого немає». Що робити? Я пишу на телебачення і прошу розказати мені або прислати якусь інформацію, якщо десь є, що таке «голографія». Минає час... Від академіка Гінзбурга з Москви приходить відповідь, в якій він на трьох сторінках розповідає мені, що таке голографія. Отакі пошуки інформації спонукають ставитися до неї більш відповідально.

А що сьогодні відбувається? Якщо людина не знає якогось терміну чи поняття, вона просто тисне пальчиком або мишкою на планшеті чи телефоні, пише слово «голографія», може з помилками написати, її Інтернет все одно виправить, потім дасть визначення. Правильно він підкаже, чи не правильно, зрозуміє людина, чи не розуміє, вона все одно «ковтає» запропоновану підказку і починає нею оперувати як всесильним аргументом. Так от, Том Ніколз у книжці «Смерть експертизи» сформулював те, про що я давно думаю: Інтернет починає витісняти знання хибною, неправдивою інформацією. Інформація витісняє справжнє знання, тому що люди не докладають зусиль до того, щоб ці знання створити. Знання — це не просто написаний і прочитаний текст, не дарма кажуть — «засвоїти знання». Засвоїти — означає проаналізувати, поміркувати і подумати, як їх використати. Для мене — це тема для власних щохвилинних міркувань і ста запитань — чому.

На превеликий жаль, я бачу тенденції, коли люди споживають знання, не аналізуючи їх з усіх боків. Нещодавно я переглянула інсталяцію, яку підготував Інститут Національної пам'яті про трьох провідних особистостей в історії української державності — Мазепу, Петлюру та Бандеру. І зраділа, бо це не просто суха інформація, сліпий текст, який дуже складно читати. Це продуманий виклад фактів про те, що зробили ці люди персонально, у яких подіях вони взяли участь, що доброго і позитивного це принесло, які були ризики або негативні наслідки. Ось так подаються і формуються знання!

Важливо щоразу дивитися на наповнені знання в скрині так, наче ми їх бачимо вперше, і знову ставити запитання, на які можемо отримати безліч відповідей! Не може бути однієї відповіді раз і назавше на одне й те саме запитання відносно будь-якої події.

На запитання про асоціації з Днем знань хтось скаже: айстри. А для мене в дитинстві перед першим вересня важливо було добути ці айстри, з якими потім піти в школу. У селі квіти не продавалися і не купувалися, до того ж квіти не завжди добре родили, часом вже підсихали в цей час... Сьогодні і на айстри, і на День знань ми дивимось інакше, бо з тих пір у нашому житті були інші дні. Так само і знання: як би сильно ми не були впевнені у чомусь, завжди варто знову і знову ставити собі

запитання, щиро, тихенько і під ковдрою, щоб ніхто не чув ту відповідь, яку ми даємо. Різні запитання і відповіді дають нам можливість залишатись довше адекватними для самих себе і для оточення, робити більше у справах, які ми робимо: чи то вирощування капусти чи вирощування прекрасної держави, будь-які.

Важливим методом, за яким можемо опрацювати знання, є «метод місс Марпл». Мені він подобається. Є дрібні речі, несподівані повороти, малюсінькі факти, які можливо у загальній тенденції нічого не означають, але на які дуже важливо зважати! Тому що часом це і є той метелик, який продовжує або розпочинає торнадо.

Є дуже багато речей в нашому житті, на які не можна дати однозначну відповідь, добрі вони чи погані. Гроші добрі чи погані? Вони просто гроші. Так само й Інтернет — він не добрий і не поганий. Оціночні категорії, які до нього додають, залежать від того, як людина ним користується. Ми про це згадували, коли говорили про мир і війну в ті далекі часи, коли сподівались, що війна нас обмине, що будемо завжди говорити тільки про превентивну діяльність щодо певних конфліктів.

В Уповноважувальній освіті є така вправа. Потрібно взяти якийсь предмет, що є під рукою, і відповісти, як його можна використати. На це запитання є дуже різні відповіді, бо олівцем, наприклад, можна писати, а можна використовувати як вказівку... Я користуюся Інтернетом щодня в своїй сфері, де працюю майже 30 років, і в мене не буває тижня, щоб я ґрунтовно щось не передивилася. Я не критикую Інтернет, а кажу про споживацьке, некритичне ставлення до нього. Некритичне ставлення до інформації веде до некритичного ставлення до всього навколо. І часом ми отримуємо безглузду інформацію, так звані фейки, яким люди вірять.

Згадаймо недавні події, як Україна чекає повернення ув'язнених РФ українських моряків. І раптом людина при високій посаді кидає зранку в Інтернет інформацію, що «вони прилітають сьогодні», і люди із завмиранням чекають, коли ж вони прилетять, коли ми побачимо їхні обличчя. Приїжджають родичі... Але то виявився фейк. Я не звинувачую Інтернет, бо він не винен. Але випуск на загал такої інформації — безвідповідальний. Це ті речі, які роблять у свідомості людей страшенні квантові стрибки.

Знання поширюються з величезною швидкістю, і добре, коли вони змінюють світ на краще. Наступного року 25 років «після Пекіну» — IV Всесвітньої конференції зі становища жінок. Думаю, що знання, добуті на тій конференції і після неї, змінили Україну в галузі жіночих прав і можливостей. Бачу, що приходить той час, про який я завжди мріяла. Я завжди говорила, що ми маємо робити будь-яку справу так, щоб коли ми підемо, вона рухалася без нас. І зараз суспільство рухається, і я від того щаслива, коли чую нові імена, дізнаюся про зміни, зроблені без нас, начебто без нас, але все одно — з нами.

Сьогодні прочитала інформацію, що прекрасний Київський військовий лицей імені І. Богуня вперше набрав жіночий взвод. Дівчата прийшли в лицей не просто потанцювати з хлопцями на черговому балу, а опанувати професію військових. Я прочитала дві історії мотивацій, обидві дуже сильні. Одна — це приклад тата, який ходив на війну і повернувся. Друга мотивація, іншої дівчинки, — з Луганської області. Зла сила, про яку ми сьогодні згадуємо, пройшла по її молодому життю, тому вона обирає професію захищати Україну.

Багато уваги ми приділяли боротьбі з рекламою, яка в спотвореному вигляді або з наругою показувала зазвичай жіноче тіло. Сьогодні створено Гендерний індустріальний комітет — структура громадянського суспільства, яка працює з рекламистами, рекламистками, маркетологами — і це прекрасно.

Наступного року планується великий міжнародний гендерний форум. 25 років тому ми були ще слабкі, наші голоси були не чутні. Переглядаючи нашу тодішню платформу, помічаю, що є речі ретроспективні, про які треба сьогодні сказати. Я рада, що громадські організації України написали паралельний звіт за підсумками і наслідками Пекінської конференції, що відповідає на ті же питання, на які відповідала держава, але з погляду громадянського суспільства.

Як і в опануванні знань, ми не можемо зупинитися. Будь-яка зупинка призводить до того, що знання, навички стають не актуальними або не є такими сильними. У сфері рівних прав і можливостей, про яку ми говоримо, згадую статтю «Фемінізм — це подарунок чоловікам». Я бачу, наскільки важливо чоловікам, зокрема, в секторі безпеки і оборони побачити, що вони люди, а не просто машини для будь-чого, так само як і жінки. І ця людяність, яку приносить наша робота в державних та решти секторах, показує, що наші зусилля не марні. Завжди, закінчуючи тренінг, я кажу фразу: «Якщо після сьогоднішньої роботи, хоч одна людина замислилась чи змінила думку, я вважатиму її добре виконаною».

Я люблю людей, які ніколи не здаються, дивляться високо, але стоять ногами на землі. Тому що люди змінюють цей світ, навіть якщо їм не ставлять пам'ятників. Саме такі люди змінювали цей світ, і я їм вклоняюся.

P.S.

Історія нашої дружби триває 30 років. На граніт студентської Революції ми носили узвар. На Майданах кричали "Хмарі — волю!" В Олешні, в 1991, повертали ім'я Софії Русової. Згодом ми заспівали у Вільності "Червону калину", і з тих пір співали завжди. І дуже різне — в Пекіні, Ташкенті, Бішкеку. За програмою Уповноважувальної освіти ми проводили тренінги в Центральній Азії. Під синім небом Самарканда обговорювали з узбецькими жінками принципи гендерної чуйності. Після занять релаксували в засніженому Ісик-Кулі і зимовій Латориці. Під час пилової бурі в Кара-Калпакстані наш маленький літачок надовго застряг в аеропорту, але ми злетіли. Утім, усе це, приватне, — за межами сьогоднішнього ефіру. Бо ж передача про Олену Суслову, голову правління Інформаційно-консультативного жіночого центру, миротворицю, волонтерку, експертку. Вона знімає корону з дрімучих гендерних стереотипів і вони миттєво знесилюються. Питання забезпечення гендерної рівності вона обговорює і лобіює на найвищих міжнародних форумах. Протестує проти посилення законодавчих ініціатив, які відмовляють жінкам у людських правах. Про щось ми встигли розповісти сьогодні, про щось — наступного разу. Головне, є ж про що! Дякую тобі!

Юлія Микитенко

Бойова офіцерка. Виконувала завдання в районі

Світлодарської дуги. У жовтні 2017 року прийняла посаду командира розвідувального взводу 25-го батальйону «Київська Русь» 54-ї бригади Збройних сил України і перебувала на посаді до червня 2018. Внаслідок ворожого обстрілу втратила чоловіка, теж військового 25-го батальйону. Перевелася з підрозділу до Київського військового ліцею імені Івана Богуна, командує першим в історії ліцею взводом дівчат. Учасниця Жіночого Ветеранського Руху.

«На передовій ти розумієш, що перед тобою ворог і його треба знищити. А в мирному житті розумієш, що роботи —тьма, а ворог не завжди видимий»

«Курсант Микитенко до бою готова! Вогонь! Нічого не чуєш, тільки голос в голові, який владно каже: вдих! видих! спокій... приціл!.. Затримка дихання. Серединою першої фаланги вказівного пальця м'яко тиснеш на спусковий гачок. Постріл. За пострілом — адреналін і потім наступний постріл, і так — поки не вистріляєш набої. У мішень, рухому чи не рухому. І тоді — тріумф. Мішень, чи вона стоїть, чи вона — лежить, вона має впасти, бо вона — загроза для дому, і дім ми будемо захищати до кінця!» З допису Юлії у ФБ.

— Спочатку я була мирна філологиня, студентка Могилянки. Наступна історія почалася з «немирної» Могилянки, коли багато студентів вийшли на протест, я, звісно, теж була в їхньому числі. Виходила на Майдан, пропускала пари, але ми розуміли, що потрібно стояти за свою країну вже в той момент.

І потім 2014 рік — анексія Криму, війна, я буквально відразу зрозуміла, що хочу піти на фронт, але не «просто зараз», бо мені потрібно було закінчити Могилянку. Я розуміла, що якщо пробуду певний час на війні, то вже не зможу повернутися до мирного студентського життя. Це буде морально важко. Тому я вирішила закінчити навчання і з певним освітнім бекграундом послужити своїй країні.

17 липня 2016 року, за день до мого дня народження, ми приїхали з чоловіком у бойову частину і підписали контракт. Це був 25-ий батальйон «Київська Русь» у складі 54-ої механізованої бригади Збройних сил України. Мені виповнився 21 рік.

Багато в чому мене підтримав мій чоловік Ілля Сербін. 80 відсотків тих кроків, які я зробила, це — його заслуга. Я зовсім не військова людина, з військом у мене були стосунки оскільки-постільки, тому він мене навчав, пояснював, радив і підбадьорював. Розповідав про зброю, про те, як потрібно поводитися, в тому числі, і в чоловічому колективі, як себе правильно поставити. Хоча я була на штабній посаді, але все одно це був чоловічий колектив,

МОЯ ІСТОРІЯ

27 жовтня
2019 року

і потрібно було себе поставити так, щоб тебе поважали, вірили, щоб ти напрацювала авторитет. Бачите, тут потрібно доводити, що «ти можеш добре нести військову службу, хоч і жінка». Певні стереотипи, на жаль, працюють досі.

Мій чоловік пройшов строкову службу в 2014–2015, служив у розвідувальному батальйоні в секторі «М», це під Маріуполем: Широкине, Гнутаєве, Павлопіль... У нього вже був досвід у зоні АТО і військовий досвід за статутом.

Ми обоє підписали контракт у 25-ому батальйоні, але мене як жінку з вищою освітою направили працювати при штабі, де спочатку я була діловодом, а потім бухгалтеркою. Перший місяць чоловік теж працював при штабі, але сильно рвався на лінію зіткнення, безпосередньо на передову, і його призначили в одну з мотопіхотних рот. І він вже до кінця свого життя був на позиції...

Після смерті чоловіка, я вирішила воювати за двох. Бо не воювати — це прийняти пасивну позицію. Насправді воювати можна не тільки на Сході. Як показує практика, набагато важче якраз у тилу. На передовій ти розумієш, що перед тобою ворог, його треба знищити, а коли я повернулася в мирне життя, то побачила, що насправді тут дуже багато роботи, і ворог не завжди видимий. Тому потрібно приймати стратегічніші та важчі рішення.

Першим законом, прийнятим у 2016 році, було легалізовано 63 військові посади для жінок, включаючи снайпера. Це ті посади, які доти жінки займали в зоні АТО, але без законодавчих нормативів їх ніяк офіційно не могли записати. Тому на папері вони рахувалися як секретарки, завідувачки гардеробом, швачки, відповідно, вони не мали жодної соціальної підтримки.

З того моменту, як я прийшла у військо, багато що змінилось в армії, і зазначений закон стосовно участі жінок — добре тому свідчення. В умовах нашої бюрократичної машини його прийняли через 2 роки після початку війни — це доволі швидко. Закон відкрив можливість дівчатам-курсантам потрапити в артилерію, в піхоту, вони вже можуть випускатись і бути офіцерками на бойових посадах, котрі зазвичай займали чоловіки. Ну і, відповідно, мій військовий лицей імені Івана Богуна — теж є яскравий приклад того, що ставлення суспільства до жінки у війську змінилося, жінки стають «видиміші».

У мене хороший набір, бо було з кого вибирати. Ми оголосили про початок набору буквально за тиждень до закінчення роботи приймальної комісії, і при цьому за один тиждень з усієї України приїхали 40 претенденток, тобто 2 дівчини на одне місце. Ми сумнівалися, що стільки набереться, розраховували на 10–15 дівчат. Але конкурс виявився великим, ми розширилися до цілого взводу. І це насправді хороший маркер того, що суспільство готове приймати жінок — військових. Дівчата вмотивовані, професія військової — їхній свідомий вибір.

Я знаю, мій чоловік дуже б тішився, що в нас сьогодні є новий набір. Він дуже підтримував вибір жінок у прагненні служити у війську, їхнє право обрати військову професію. Мій чоловік насправді був феміністом. Мені страшенно не вистачає його підтримки та порад, він стратегічно мислив і завжди казав, що основне для нас — це молодь, діти. Це ті, хто можуть вивести нашу країну на новий рівень. Він би й тепер мені допомагав. Я вдячна йому за науку, за поради, які давав мені, коли служили удвох... Цей досвід допомагає мені сьогодні, коли стала командиркою взводу дівчат у військовому лицейі імені Івана Богуна.

У нас ще невеликий досвід спілкування з курсантками, навчання щойно почалося. У чомусь ми порозумілися, а до чогось потрібно звикати. Курсанткам я не дозволяю їсти цукерки в казармі, бо статутом лицейом заборонено їсти на «ходу». До того ж у ка-

зармі це створює певну антисанітарію, є для цього певні відведені місця. Вважаю, що фарбування косметикою забирає певний час, який в наших умовах мав би бути використаний більш продуктивно, наприклад: прибрати, застелити ліжко чи перевірити зайвий раз, як зібрана планшетка, чи готова вона до заняття. Це необхідна дисципліна.

Щодо керівних документів, то ми тут, як піхотинці з малою піхотною лопаткою на саперному полі — не знаємо, де міни, де їх очікувати. Тому всі, фактично, нормативно-правові документи я зараз розробляю по ходу. В статуті немає навіть чіткого переліку, що має бути в тумбочці і в шафі у хлопців та дівчат. Є окремо для хлопців, але те, що для хлопців, не завжди підходить для дівчат. У дівчат є певні власні потреби, в тому числі додаткові засоби особистої гігієни. Немає визначеного переліку, тому я по ходу подаю свої пропозиції, узгоджую з начальством, словом, займаюсь цим.

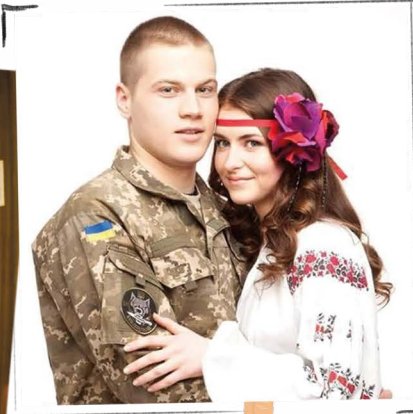
Формую певні нормативні напрацювання і буду їх виводити на законодавчий рівень. Тому що, якщо ми хочемо продовжувати цю практику, нам потрібно мати необхідну законодавчу базу. Бо прийде інший офіцер і скаже: «Я вам цього не дозволяю». А курсантки скажуть: «А нам інший офіцер дозволив». Якщо нема певних затверджених нормативів, то виходить, що кожен тягне в свою сторону і немає чітко узгоджених дій. Першопрохідницям завжди важко.

Перед строем курсантки обов'язково мають звертатися до мене за військовим званням: «пані лейтенант», в інших випадках я їм дозволяю називати себе «Юлія Миколаївна». Деякі командири кажуть, що таких поблажок не потрібно допускати, але, як на мене, це трохи зменшує дистанцію, бо все-таки — це дівчата, неповнолітні, в доволі ніжному віці. Я намагаюся з ними працювати не тільки як командир, але й і як наставниця — менторка. Вони потребують не тільки жорсткого командування, але й психологічної підтримки, перш за все. І тато однієї з курсанток проговорився, що вони називають мене поза очі «мама Юля».

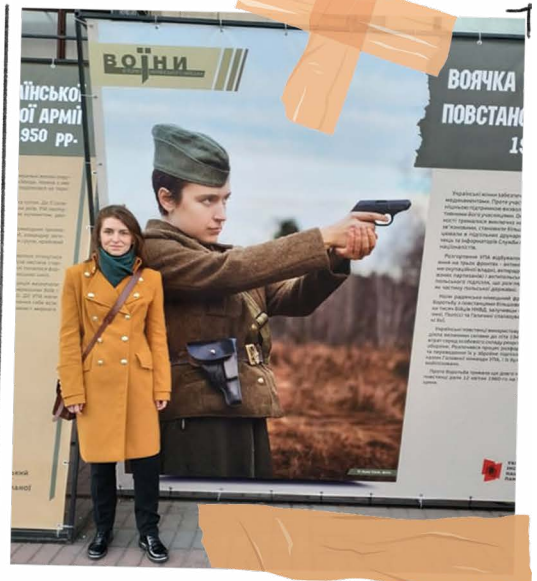
Армія для мене перш за все — поле для діяльності і поле для змін, а не кар'єрні сходи. Поле, де я можу реалізовувати певні свої проекти і напрацювання. Чесно кажучи, я не збиралася продовжувати контракт, але маю цю честь із появою у мене курсу дівчат. На базі свого досвіду, хочу їх підтримати, навчити та уберегти від проблем із якими зіштовхувалася сама.

Я веду також роботу в Жіночому Ветеранському Русі. Під час поїздки з ветеранками у США за проектом «Амбасадор: ветеранська дипломатія», яка проходила на найвищому рівні, мене найбільше вразило ставлення до військової форми. Ми мали зустрічі з представниками уряду США, різних організацій, відповідно, як представниці ЗСУ ми мали бути у військовій формі. І коли ми йшли по вулицях, люди прикладали руку до серця, дякували нам. За нашими українськими прапорами було зрозуміло, що ми не від збройних сил США, але при всьому було видно повагу людей до нас, до жінок у військовій формі. І якщо чесно, я себе відчувала за океаном більш важливою, потрібнішою, ніж тут... Це дивне відчуття, коли в іншому культурному середовищі ти себе відчуваєш комфортніше, аніж в рідній країні. Це і є лакмус того, що нам є над чим працювати в нашому суспільстві.

Ці відведення військ за Мінськими домовленостями свідчать про нерозуміння того, якою ціною нам ці позиції діставалися. Бо тепер дають команду відходити від позицій, які реально були відбиті кров'ю і життям побратимів і посестер. А хто буде відповідати за залишених там людей, які не хочуть, щоб наші військові їх залишали?.. Ми! Бо ми дивилися їм у вічі!

Юлія Микитенко

**Марія
Перевальська**

Філологиня, художниця.

Після закінчення філологічного факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка викладала українську мову й літературу в Республіканській художній середній школі ім. Т. Г. Шевченка. Працювала у НУБіП. Від 2015 року стала багаторазовою мисткинею — з пам'яті та за уявою, розпочавши в знаменитому родоводі митців Перевальських власну творчу історію.

«Коли після інсульту лікарі заборонили мені телевизор, комп'ютер, книжки, я взяла до рук пензлі і фарби»

Вона багато років викладала українську мову і літературу в НУБіП України. Вийшла на пенсію, у 2015 році перенесла інсульт, після чого лікарі порадили не користуватися телевизором, комп'ютером і менше читати.

— Цілий день у квартирі не висидиш, діти живуть окремо, чоловік на роботі. Якось я йому сказала: «Давай мені папір і прості олівці, буду малювати». Показала спершу роботи синові, він — художник, живе в Іспанії. Син подивився і сказав, що мені пора переходити на колір. А я ніколи не працювала в кольорі, боюся. «Я впевнений, мамо, що у Вас вийде!» Ми поговорили з чоловіком, він порадив взяти акрилові фарби. А я питаю: «А як ними користуватися?» Він каже: «Я сам ніколи ними не користувався, все — олійними, акварельними, спробуєш і мені розкажеш, як то». Після того я почала працювати в кольорі, акриловими фарбами. Малювала, пригадуючи дитинство, рідне село, природу.

Я народилася в селянській родині Підвисоцьких, де було шестеро дітей: четверо хлопців і двоє дівчат. Сім'я велика, селянська, з присадибною ділянкою, домашньою роботою, колгоспом.

Наше село Пиків — велике, старовинне. Як стверджують дослідники, було засноване ще у 16 столітті. Село надзвичайної краси! Тут протікає річка Снивида, яка впадає в Південний Буг, кругом розкішні поля та великі луки. Славився наш край подіями і окремими історичними постатями. У 1649 році тут бував Богдан Хмельницький, є історії, пов'язані з Устимом Кармелюком, Северином Наливайком. Прізвища в нашому селі збереглися козацькі: Барабаш, Козак, Нечай. У 1891 році родина Михайла Коцюбинського протягом двох років жила Пикові, його батько тут мав роботу.

Закінчивши школу, я поїхала з села вступати до Львівського університету, але не пройшла за конкурсом. Вирішила пошукати щастя в Києві. Тут, попрацювавши кілька років, вступила на філологічний факультет

МОЯ ІСТОРІЯ

14 липня
2019 року

Київського університету імені Тараса Шевченка. Невдовзі доля звела мене з моїм чоловіком Василем Перевальським, на той час уже відомим художником. Познайомилися в музеї Івана Гончара, побралися в 1969-ому, в нинішньому році відсвяткували золоте весілля. Василь Перевальський — народний художник України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка. Знаменитий його пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932—33 рр. стоїть на Михайлівській площі в Києві.

Мій чоловік — свята, добра людина, він мене в усьому підтримує. Коли що, то він на жарт переводить, і так нам легко спілкуватися. Дуже важливо, коли чоловік бачить у тобі особистість. Якось Василь Євдокимович показав фотографії моїх робіт письменнику Петру Перебийносу, а той показав їх Івану Федоровичу Драчу. Подивившись, Іван Федорович дуже захотів, щоб мої ілюстрації ввійшли до його книжки. Я з радістю погодилася. І в останню книжку Івана Драча «Золотий цап» (яку він, на жаль, так і не побачив) увійшли мої ілюстрації (15 живописних робіт і 1 малюнок). Ми з поетом близькі етнографічно, бо він народився у Теліжинцях на Київщині, це на межі з моєю Вінниччиною. Мені близька його мова, назви. Чоловік мій з Черкащини, колишня Полтавщина, там таких слів, як у нас, нема. Щось споріднене гріло поетові душу в моїх картинах: спогади про рідне село, дитинство, юність...

Я пишу картини з чіпкої дитячої пам'яті, які бачила в 50-тих — на початку 60-тих. Пиків славився величезними ярмарками, люди з'їжджалися з усіх-усюд, привозили різний крам. А наша хата стояла на центральному шляху, на Кривошії, поруч дорога, далі річка. І отак люди йдуть, йдуть пів дня, і волами, і кіньми, чоловіки, жінки, несуть, везуть щось на красивих возах. Я цю кольорову ярмаркову дорогу мала можливість спостерігати, переживати, запам'ятовувати. Моя пам'ять все дуже добре, до найменших деталей, зафіксувала.

Велике враження справив у дитинстві циганський табір. Роми в нашому селі постійно не жили, але табором стояли. І коли старший брат пас корову, я з ним теж ходила, бо сама боялася, у нас циганами навіть дітей лякали. А мені все це дуже подобалося. І перша моя робота — це саме спогади про ромів. Я пам'ятаю, як циганка грала на скрипці, а циганчата танцювали. Підходили жінки, бо вони ж по селах ходили, збирали продукти, ворожили. Люди часто просили поворожити, а плата яка була — якісь продукти, яйця, курка. Я пам'ятаю їхні латані кибитки, красиве поле, далі на Тасьмі росли верби... І цигани під красивою розлогою вербою табором стояли. Під вечір вони розкладали вогонь, співали і це було дуже красиво. Мій брат пригадував, що вони й у селі стояли, чоловіки працювали в кузні, але я цього не пам'ятаю.

Я любила малювати з дитинства, але в школі малювання завершується в початкових класах, і нічому за такий проміжок часу дитини не навчиш. А коли доля звела мене з Василем Євдокимовичем, то він увів мене в художній світ. Ми з ним протягом життя збирали бібліотеку, тепер у нас більше 10 тисяч книг. Це і українська, і зарубіжна література, не лише художня, а й історична, чимало книг з образотворчого мистецтва. Я любила розглядати репродукції, ходити на виставки, бувати в музеях. Мені здавалося, що я все знаю, поки не потрапила в Музей Івана Гончара, це був 1967 рік. Те, що я побачила, мене вразило! Після цього я намагалася ходити до музею Івана Гончара кожен вихідний день. Мене приваблювали цікаві люди: Леопольд Яценко з дружиною Лідією і синами, Дмитро і Галина Че-

редниченки, багато талановитих митців, співаків, письменників. Це було цікаве українське середовище, близьке мені по духу. Я йшла на ці зустрічі, як на свято.

Коли в мене з'явилися діти, вони почали малювати, як тільки взяли в руки олівчика. Чоловік давав їм для роботи різні матеріали, я за цим спостерігала. Потім протягом 13 років я викладала мову і літературу в художній школі і придивлялася, як там малюють. Оскільки я була класною керівницею, то була членом художньої ради, тобто, багаж до малювання в мене був, бажання в мені дрімало і тільки чекало слухного часу, щоб ожити картинами.

У кінці життя кожна людина згадує своє минуле. Хоча ми живемо і майбутнім, але постійно повертаємося до дитинства, юності. Це ті роки, які людина вважає щасливою і радісною порою. І я повертаюся до неї в уяві. І малюю те, що мені близьке, дороге, що гріє душу, що я добре знаю. Я дуже добре знаюся на селянському житті, шаную цих людей і люблю, бо це справжні трударі. Вони не поділяються ні на жайворонків, ні на сов, встають літньої пори ще до сходу сонця і лягають часто за північ. Коли я дивлюся на ті згорблені постаті, спрацьовані руки, мені жаль, що сьогодні держава їх не поцінує. Та й село зникає...

Те патріархальне село, яке я пам'ятаю, не змінювалося з ХІХ століття, зміни прийшли вже після 60-х. Ми завдячуємо селу, що заклало і зберегло основи культури: українську народну пісню, прислів'я і приказки, безліч легенд, а, найголовніше, — мову. В українських селах збереглися діалекти, якими не варто нехтувати. Я розумію, що повинна бути єдина для всієї України літературна мова, але сьогодні мова стає аж надто стерильною. Не треба забувати про мовні особливості, які створив народ, це треба шанувати, а не піднімати на кпин. Коли я чую, що молоко «згурдилося», то мені це приємно чути, бо саме так кажуть у нас, на Вінниччині. Бо «кожне сільце має своє слівце». На відкритті моєї виставки в Спілці народних майстрів України мистецтвознавець Дмитро Степовик сказав, що в моїх картинах відображений колорит мови.

Мені близькі Ієронім Босх, Анрі Руссо, Ніко Піросмані, Пітер Брейгель, Франсуа Міле. Я дуже люблю Кете Кольвіц, першу жінку-художницю в Пруссській академії мистецтв. Посаду професора вона вимушено покинула після приходу до влади фашистів у 1933 р. У роки влади нацистів твори художниці були викинуті зі збірок Пруссської академії мистецтв, а решта — заборонена для показу.

Надихають мене і українські художники, звісно. Малювання стало моєю пристрастю. Я вночі прокидаюся і вже уявляю, як мені переставити постаті, як вони будуть спілкуватися між собою, і вже розмовляю з ними, а вони зі мною. Я намагаюся відчутти їх і показати живими, енергійними. Може, мені не все вдається, бо бракує професійної підготовки, я самоук, але на основі баченого, знаного і засвоєного я творю. Сьогодні у мене понад сотня власних картин і народжуються нові.

Мене тримає творчість, родина і віра в те, що ми станемо однією з найкращих, найрозвиненіших і найбагатших держав світу. Бо в нас народ трудолюбивий, чесний і порядний. «Бо якщо ти не віриш у свій народ, то навіщо на світі жити?», — казав Іван Драч.

Марія Перевальська

Тамара Горіха Зерня

Письменниця, перекладачка, фронтова волонтерка від 2014-го, активна учасниця жіночого волонтерського руху, авторка книжки «Доця», яка стала книжкою року BBC (2019). Мама трьох дітей.

«Дівчата, виділяйте трохи часу на реалізацію своїх мрій, «вигризайте» цей час із побуту, з роботи, з дітей, з чоловіка»

Завтра я стану іншою. Бо нема на світі серця, яке б залишилося з непорушною кардіограмою після слів: «війна — це коли ти їси землю. І що важливіше, коли годуєш землею». Авторка «Доці» — «найкращої книжки про українсько-російську війну» — вірить, що найважливіші відповіді на найголовніші запитання заховані на Донбасі.

— «Доця» серйозно змінила мене. Бо коли ти берешся за справу, яку уявляєш ідеалістично, але ніколи не займалася нею практично, і врешті-решт доводиш її до пуття, отримуєш результат, то це додає тобі на порядок впевненості в собі.

Я за професією перекладачка, лінгвістка, філологиня, але не письменниця. Ще кілька років тому я навіть амбіцій таких не мала і не думала, що писатиму, і не планувала письменницької роботи. Але в один прекрасний момент мені здалося, що коли я не напишу цю книгу, то більше охочих поки що не буде.

Для мене особисто був очевидний і відчутний дефіцит цікавої художньої прози, присвяченої війні, яку ми ведемо вже 6-й рік. Я була впевнена, що ця трагедія, ці випробування для цілого народу, в яких дуже цікаво розкриваються люди і характери, це щось таке, чого в нас ще не було і що дало колосальний поштовх змінам у житті людей. Я була впевнена, що ці події так само дадуть поштовх, бум до появи нових театральних вистав, прози, поезії, кіно, музики воєнної!

Так, ветерани, які відвоювали і повернулися, почали писати мемуари, щоденники. Колосальна робота зроблена для відновлення хронології, фактажу, скажімо, Іловайської трагедії. З'явилася якісна хороша документалістика, фотоальбоми, кінорепортажі. Але художньої книжки бракує, тим більше, книжок українською мовою! Подивилася — немає лісу рук охочих взятися за цю справу. Професійні письменники збері-

МОЯ ІСТОРІЯ

11 листопада
2019 року

гають мовчанку. Дивно мені це було. Я набрала повітря і сказала: «Я напишу». Хоча пообіцяти таке легше, аніж зробити.

До написання цієї книжки я підійшла як до кожної незнайомої роботи: коли в тебе є величезний слон, якого тобі треба з'їсти, ти починаєш відкушувати по шматочках.

Ми з моїм чоловіком два роки від'їздили на фронт як волонтери. Тобто я добре знаю тогочасну лінію фронту, ситуацію, яка там була, волонтерську кухню. Я можу розказати, які історії відбувалися, що було смішного, веселого, цікавого, що було драматичного, трагічного. Але мені захотілося написати історію про початок цієї війни не своїми очима, а очима героїні, яка живе в Донецьку, де все почалося. Я досі впевнена, що ця війна як почалася там, так вона й закінчиться там. Ті запитання, які були поставлені на Донбасі, отримають свої відповіді також на Донбасі.

Більше того, я впевнена, що нас чекає нова хвиля розквіту української ідентичності, культури, самосвідомості, і вона почнеться саме на окупованих, прифронтових територіях. Це вже було. Ми знаємо, що Донбас виступив величезним донором для руху шістдесятників. Кожен з них або є вихідцем з Донбасу, або жив там, або працював, або народжений на цій землі. Донбас рятував Україну як явище, як ідентичність. Те, що закопане в тих землях, проростає. Саме тому за цю територію ведеться така нещадна безкомпромісна боротьба. Ми ж розуміємо, що Росії не потрібні донецькі шахти і Донбас як такий, це не та економічна цінність, за яку варто нести такі колосальні ресурсні і репутаційні втрати. Що їм потрібно, крім того, що Росії потрібна вся Україна? Чому саме там, чому вони саме туди б'ють? Вони знають, що напевне ота твердь, на якій стоїть Донбас, має велике значення для України.

Я зустрічалася з реальними людьми, вони різні й серед них багато свідомих українців. Ми дуже добре відчуваємо вплив пропаганди з різних боків, ми всі маємо схильність до легких і простих рішень. Легко і просто сказати, що вони сепаратисти, що вони самі цього захотіли, що «страждають тому, що спокутують свій гріх, бо покликали Путіна». Це простий шлях і величезна спокуса ним піти і думати, що особисто зі мною такого ніколи не трапиться.

Один із моїх героїв говорить і я повторюю за ним: «Найгірші речі трапляються і з хорошими, і з поганими людьми». Життя у принципі непередбачуване, іноді воно здається дуже несправедливим. Думаєш, що несправедливі колосальні випробування, тортури, смерть, втрати і страждання випадають на долю хороших людей, які цього не заслуговують. На жаль, не існує механізму, завдяки якому можна цього уникнути або запобігти. Все, що ми можемо зробити — це правильно знайти в собі якусь силу опори і відреагувати правильно на становище.

Щоб щось зробити, не потрібен дозвіл згори, все в твоїй голові. Успіх кожної жінки у волонтерському жіночому русі полягає в тому, що була пройдена дорога від ідеї до реалізації. До речі, історія «Доці» — така ж історія успіху, від ідеї до її реалізації, без очікування посвідчення волонтерки, схвалення, акредитації, ліцензії. Я знаю хороших, ефективних, толкових волонтерок, які ніколи в житті себе так не називають і є противницями цього слова, вважаючи його надто медійним. «Я просто допомагаю, це моє, я не хочу світитися».

У кожному випадку людина вирішує спочатку для себе: «Яку конкретну маленьку справу, замість обурення і невдоволення, я можу зробити, аби виправити ситуацію?» І починається маленький аудит: що в мене є? Виявляється, є часу трохи, є здатність говорити, писати, дві руки, дві ноги — це вже дуже багато.

У нас був дуже хороший друг Андрій Юрченко, на жаль, вже покійний, він був повністю паралізований, у нього працював лише один палець на руці, яким він вів інформаційну війну проти РФ, мав у Фейсбуці дуже хорошу сторінку, робив багато перепостів і власних текстів. У людини була невиліковна хвороба, але його ресурсом був один робочий палець. У нас є набагато більше пальців і дві здорові руки.

Я зареєструвала сторінку в ФБ лише в серпні 2014, коли ми закупували тактичні військові маски і вичерпали ресурс, своїх знайомих, саме про маски і був мій перший пост. Фейсбук — це теж ресурс і дуже потужний, його значення зараз дуже зросло. Завдяки тому, що я працювала багато років перекладачкою і переважно перекладала комерційні документи, інвойси, дуже тісно пов'язані з логістикою речі, я собі уявляла, як відбувається доправлення вантажів, розмитнення, реалізація. І коли ми стали закупувати за кордоном військову амуніцію, розмитнювати все це, той мій досвід пригодився.

Моє волонтерство народжене з величезного страху. Я дуже добре пам'ятаю той момент, коли ми проходили спеціальні тренінги в Києві, де нам розповідали, що потрібно робити в разі бомбардування, куди ховатися, що має бути в «тривожному» наплічнику, що ти маєш взяти в першу чергу, якщо в руках одна дитина, а за спідницю тримається інша, а ти будеш виходити з Києва з-під обстрілів і йтимеш пішки, бо в місті транспортний колапс. І я собі приблизно прикидала, куди я зможу вийти і яким чином, адже місто можуть бомбити, бо була величезна загроза повномасштабного вторгнення війська, і не тільки з боку східного кордону, а й Білорусі.

Я викинула прапор на Фейсбуці і сказала: «Люди, давайте щось робити! У нас є ось такі потреби». А потреби, насправді були дрібні: купити комусь щось, скинутися, бо з'явилися перші вдови, фронтовички, яким треба було допомагати, перші збори чоловіків у нашому середовищі, і ми всі кидалися в різні боки і шукали, де що можна було дістати.

До мене почали писати люди зі своїми пропозиціями. Наприклад, у нас був прекрасний проєкт, який називався «Баночки». Звернувся хлопець і каже: «Давайте будемо робити польові грілки, польові свічки». В жерстяну банку з-під згущеного молока вкладається шматок картону і заливається гарячим парафіном. Потім, коли цей картон підпалюєш, то свічка горить 6 годин і дає велике полум'я. Її можна використовувати і для обігріву бліндажів, і як сигнальні речі, і для приготування їжі.

Ми зібралися в гаражі і перший чайник з парафіном розтопили на бензиновій горілці, ледве не вчаділи. Потім ми зішлися на дачі в знайомого і привезли вже казан парафіну, і хлопці на вогні його розтоплювали. Ви собі не уявляєте, як важко розтопити парафін. А ми з дівчатами розливали в чайники і заливали ці баночки, а це була зима, температура мінус 20. Ти його лєш, а він на лету замерзає. Наступного разу, коли ми описали ці страждання і показали мізерний результат — кілька сотень баночок, які були залиті з нашою кров'ю, до нас при-

Тамара Горіха Зерня

йшло десять людей, потім двадцять, почали щотижня зустрічатися і в підсумку зробили більше десяти тисяч цих банок! Когось вони реально зірлили.

Перший наклад «Доці» ми практично розпродали. Ми зібрали колекцію нагород для цієї дебютної книги накладом у 2 тисячі примірників. Для мене важливо, коли її читають біженці, коли читають військові, коли читають люди, дотичні до цієї теми. Мені розповіла одна жінка, що для її чоловіка це була перша в житті книжка українською мовою. Я запитала: «А скільки років вашому чоловіку?» Вона відповіла: «75!» Мені пише людина і каже: «Знаєте, ваша книжка, як "Гаррі Потер"». «Як це?» «Ну я не могла від неї відірватися!» Це дуже приємно.

У друге видання «Доці» буде включений розділ з документальними свідченнями, спогадами очевидців — людей, які жили в Луганську і Донецьку і застали початок окупації. Ми попросили їх поділитися тим, що бачили на власні очі. «Я вийшов на вулицю і побачив...» Спочатку невпевнено, а потім широкою хвилею нам почали писати. Неможливо придумати, як жінка описує реакцію, коли вперше почали бомбити їхній район, а вони з дітьми граються на майданчику. «І тут почали обстрілювати будинки поруч. А ми всі стоїмо, як завмерли. Стоїмо і просто дивимося».

Для того щоб написати книгу, мені знадобилося півтора року. Це досить багато, але в плані життєвому — що таке півтора року? Це той час, яким можна пожертвувати, якщо ти справді чогось хочеш. Я впевнена, що багато наших Ремарків, геніїв, філософів не дійшли до написання своїх книг через те, що зайняті тим, що варять борщ і витирають підлогу.

Дівчата, виділяйте трохи часу на реалізацію своїх мрій. «Вигризайте» цей час із побуту, з роботи, уривайте від дітей, чоловіка. Майте собі прихисток, де ви будете справжньою. Розвантажте собі час і побачите, який потенціал вирветься на волю, і яка це буде величезна користь для країни і для вас. Починати можна і в двадцять, і в сорок, і в п'ятдесят, і у вісімдесят, тоді, коли виникає бажання, не оглядаючись на те, що будуть про вас казати. Робіть це. «Пірнаю з головою у Прадавній Океан... може, вирину звідти з рибиною в зубах»...

«Я щиро переконана, що українська мова, яку дехто вважає лише одним з інструментів спілкування, — це світоглядна річ. Вона формує наше буття»

Тетяна Яровицина

Її життя — у вирі подій. На її шляху: «Шевченко єднає народи», «Українські передзвони», фестивалі авторської пісні — моменти життя, які ні списати у когось, ні підглядіти — лише творити самій. Її вірші — бальзам, гостре серце, скальпель, повітря, найтонша струна, прозора любов, здатна пробудити до життя. Вона — «тендітна сила української поезії».

— Я не думаю, що така вродилася. Трапляються переламні моменти, коли болісно стаєш собою, позбуваєшся комплексу меншовартості, приймаєш у серце розуміння того, що мова українська, яку дехто вважає лише одним з інструментів спілкування, — насправді світоглядна річ, яка визначає і формує наше буття. Так сталося, що ми тепер зовсім інші книжки читаємо, інші фільми дивимося, іншу музику слухаємо, іншу історію сприймаємо — все інше. І дуже хочеться, і вірю, що прийдемо до того, коли точок дотику між українцями буде справді багато, всі пазли вкладуться, і ми все здужаємо. А поки — живемо в умовах війни України української і України неукраїнської всередині кожного з нас. Ми перекладаємо Україну українською мовою і засвоюємо її.

Я формувалася, як усі. Хіба що навчалася у фізико-математичному ліцеї, де було дуже непросте навчання. Хоча насправді себе бачила як майбутню філологиню, не «замахувалася» на фізика-ядерника... Але я була, щиро кажучи, така сором'язлива, що навіть маючи якісь перемоги в Малій академії наук, банально злякалася вступної співбесіди, на яку мала право. Вступила у Політехнічний інститут. Обставини склалися так, що за результатами репетиційних іспитів (від рідного фізмату) у травні я фактично була готовим студентом-технарем (варто було лише вибрати факультет і подати документи). Проте в 90-ті можна було вступати лише в один ВНЗ (винятково за оригіналом атестату), а терміни зарахування абітурієнтів у Політеху закінчувалися раніше,

Поетка, волонтерка, громадська діячка, авторка поетичних збірок «Контрасти» (2011), «Тендітна сила» (2017), «Я буду тінню твоєю, Світе...» (2019), авторка текстів пісень, лауреатка і дипломантка Міжнародних фестивалів поезії та авторської пісні. Співзасновниця Міжнародного проєкту-конкурсу «Шевченко єднає народи», Народного мистецько-історичного фестивалю «Українські Передзвони», Благодійного проєкту «Непереможні».

МОЯ ІСТОРІЯ

24 червня
2018 року

ніж починалося подання документів на омріяний філфак. Не подайся я тоді в Політех, утратила б здобуті тяжкою працею «технарські привілеї», а в разі «прольоту» на філфаку (очна співбесіда була для мене смерті подібною, мені легше давалися письмові іспити) втратила б рік. То я й пошкудувала свій рік і стала студенткою КПІ.

Я сподівалася: «От рік провчуся тут, підтягну всі питання і прийду, така собі сформована філологиня, вступати». Але там стрівся майбутній чоловік, десь щось зачепило в навчанні, так воно й покотилося... Зараз я працюю інженером, сушу собі мізки, вболіваю, що Україна перебуває в стані перебудови, якихось змін, коли люди часом не розуміють, що відбувається... Я, до прикладу, скоро можу залишитися без роботи, наше підприємство переживає болісне скорочення — це все долі, люди... Але ж таки мусимо перебудовуватися на європейський лад, і все, що тут у нас працює звично, має працювати ефективно. Тому тримаємося, залишаємося людьми. Ліктями я не працюю, працюю мізками, серцем, словом, бо інакше немає сенсу бути.

Нас рятує наше завзяття. Рятують вірші, насамперед, від себе, від зовнішніх впливів, які резонують зсередини. З першого листопада минулого року ми втілювали в життя III конкурс «Тарас Шевченко єднає народи», очолюваний Галиною Яблонською, народною артисткою України, послом миру. Він відбувається в три етапи. Перший, неконкурсний, полягає в проведенні 9 березня флешмобів біля пам'ятників Тарасу Шевченку по всьому світові. Другий етап проводиться 22 квітня на конкурсній основі. Відбираються переможці, які мають право представляти свої країни на заключному етапі Міжнародного проекту-конкурсу, який традиційно відбувається 22 травня в Національному університеті імені Тараса Шевченка в Києві. Цього року він був особливий. По-перше, ті учасники і учасниці, яких ми раніше вмовляли взяти участь, цього року охоче зголосилися, і кількість їх виросла в чотири рази. У перший рік було 110, а цього року подали 440 заявок із 26 країн, 35-а мовами світу, і тішить, що дуже багато українською. Бо ті українці, які перебувають за межами України, щиро її люблять, хто б там що не казав, і дякують нам за те, що даємо їм можливість спілкуватися з Україною, з рідною землею і не відкидаємо їх. У нашому конкурсі беруть участь представники різних національностей, але надихають їх завше наші українські громади. Вони тримають у серці Україну і дуже сильно за нас вболівають.

Моя невиспана, // з палючим поглядом, // з мішками синіми // під очима, // знайома з підступом, // війною, голодом, // з важкою ношею // за плечима... // Іге, накульгує, // проте — нескорена. // Вчить мову прагигів. // Стає до війська. // Бо їй відміряно // довіку гонору. // Глибока нація. // Українська!

Виступаю перед слухачами, в бібліотеках, але не настільки часто, щоб книжки розкуповувалися і розліталися поміж читачів. Пишаюся, що я «неформат» у сучасному світі, деякі книгарні навіть відмовляються від моїх книжок. Мовляв, не продаються... Люди, я така щаслива, що не продаюся! Нехай ще трохи зачекають...

...Внучку мій! Дігуньо твій Павло // у бою із кривдою загинув, // стоячи за неньку Україну // на війні. якої «не було». // Бабу при надії полишив — // батько твій Павло на нього схожий — // та, йдучи з малям у світ ворожий, // доста надивилась чорних жнив!.. // Вилюднів синок — Афганістан. // Чи ж могла селянка мати знати, // де він є і як зарятувати // в час, коли, знеможений від ран, // син

молився на її тепло?!..//Змовчала історія-фальшивка — //твій татуньо ледь ся не лишив там, // на війні, якої «не було»..// Соколе!.. Й на вашій «невійні» //нівечаться голі непочаті..// Душі, призвичаївшись втрачати, // губляться: настане, а чи ні // час, коли впаде потворне тло // хижої брудної напівправду? — // щоб ніколи гітлям не вмирати // на війні, якої «не було».

Для багатьох людей, на жаль, «війни нема» і сьогодні, але кожен день є звення про загиблих. Як нам протистояти нашому безпам'ятству, байдужості, установці «не моя війна»? Знаєте, це не просто війна нації з нацією, а суто цивілізаційний вибір: або ми йдемо вперед і творимо щось своє, або повертаємося в колонію суворого режиму. Ми бачимо, що робиться по той бік кордону і на прилеглих тимчасово окупованих територіях... Діти, онуки колись із нас спитають. Не хочеться, щоб вони росли якоюсь сірою масою (яку ми ще застали), не хочеться ходити повз сірі паркани, не хочеться бачити все однакове, хочеться, щоб оці клятві однакові «хрущовки» (побудовані не для людей, а для робочого класу) позникали з наших думок, і щоб діти вміли бачити синє небо і могли знати, що від їхніх бажань і від їхньої волі дещо залежить, щоб весь час не чекали підступу (як ми) й нічого не боялися.

Я «хронічно» мандрую в Карпати, бо ще не всі двотисячники мої. Мрію, щоб були всі подолані. Минулого року повторили сходження на Говерлу, бо моє дитя тягне мене саме на неї. Дуже сподобався наш маршрут на Піп-Іван, — важкий, на чотирьох корвалолах... Але мені конче було необхідно це зробити: треба перевіряти себе в різних умовах, зрозуміти, чого ти вартий.

Ще одна мандрівка — на Донбас — це дорога від серця до серця, до дітей з Маріупольського центру соціальної реабілітації «Пілігрим», які брали участь у нашому Міжнародному конкурсі «Тарас Шевченко єднає народи». На Всеукраїнському етапі ці діти здобули перше місце за чудовий зафільмований флешмоб на вірш «Доля». Ми не сподівалися на такий рівень від цієї частинки не зовсім україномовної України. Але ці обличчя!.. Ніби напевне знають, про що читають... Настільки щиро і красиво було зроблено! На знак нашої вдячності ми поїхали особисто вручити дітям нагороди, з найщедрішим нагородним списком: були грамоти, подяки, дипломи, були призи — книжки та ляльки в різних національних строях... Особисто я накупила для дітей в книгарнях українських книжок. Потім спілкувалися, емоції були неперевершені. Не забути, як нас зустрічали, — з хлібом-сіллю. Коли ти приїздиш і ще здалеку чуєш: «Гості! Гості!», і обнімаєшся з тим, кого бачиш уперше, — відчуття не передати словами... Діти усміхнені, соціальноадаптовані, вік від 7 до 15. Шестеро з них брали участь у флешмобі, частина дітей на час нашого візиту полетіла на велопробіг до Америки, який відбувається під гаслом «Світ без сиріт». Дітей туди повіз пастор Геннадій Мохненко який, наскільки я знаю, крім своїх рідних дітей, є батьком ще для 32-х. Шкода, що ми не змогли побачитися, але ми побачили інших прекрасних людей: і директорку Тетяну Карпуніну, і вихователів... Тут працюють дивовижні люди. Інакше як можна розкрити цих зболених дітей до такої міри, що вони такі дива роблять? Те, що діти не озлобилися, не засумували, не впали у відчай означає одне: дуже багато людей докладають для цього частинку свого серця. Було чудово! Ну й Азовське море набігом-наскоком...

«Українські Передзвони» — ще один творчий проєкт. Це фестиваль, який ми проводимо до пам'ятних дат, збираючи творчих українців з усіх-усюд: поетів, ви-

конавців авторської пісні, бардів... Основний майданчик — Будинок письменників України (НСПУ), бувають виїзні фестивали, постійного власного майданчика не маємо, бо все робиться на ентузіазмі, так само, як і Шевченківський проєкт.

Ще одна волонтерська ініціатива — Благодійний проєкт «Непереможні» триває і дотепер. Зараз він більш просвітницький, а починався власне з підтримки важко поранених воїнів — крім того, що люди могли передати якусь частинку статків, вони передавали й тепло свого серця, і посила воїну, що його не забули, що його ім'я звучить... Раніше дещо активнішими були наші зустрічі в шпиталях, зараз багато часу відбирає Міжнародний проєкт-конкурс, але там частенько буває засновник проєкту, виконавець авторської пісні В'ячеслав Купрієнко, який, до того ж, дав сотні концертів на передовій, на лінії розмежування, і по всій Україні. Людина знає, що робить і для чого несе українську авторську пісню. Мені здається, це вкрай необхідно.

Україна — це вибір: чи сином землі, чи ніким.//Україна — це ми, а не погіл на «Я» і «край мене».//Україна — це мур, що стоятиме сотні віків.//Україна — це світ — невідкритий, тому — незбагнений.// Україна — це вчинок. Це сум відчайдушних вагань: //гругу допомогти, а чи гosci незнаній людині...// Хто це не з розумів? Україна — це дар, а не дань.// Бутьмо віггані їй, небезпечній своїй Україні!

Так, нас захищають російськомовні воїни. Але те, що відбувається в Україні, — наслідок нашої неувважності до власної ідентичності і невміння поставити бар'єр, розрізнити, розмежувати, пізнати себе і свого ворога. І провести чітку межу. Тому ми працюємо над цим. Хочеться, щоб люди навчилися цінувати те, що вони мають, щоб не велися на провокації. Зараз багато політичних провокацій, а нам треба мати внутрішній стрижень. І не скидатися на будь-який «гвалт», а бути послідовними у своїх вчинках.

Нас чекають. Ми сильні! Нехай полотніють раби.// Ми сьогодні — стіна вогняна, за якою — навала...// Ким були б ми з тобою, мій брате-солдате, якби // з перемогою вдома і всюди на нас не чекали?// Якби нас не чекали жадані, зіщулившись до// чорних цяток в очах, до жаринок в натомлених гушах,// якби нас не чекали дива материнських щедрот,// ми не мали би змоги стояти отут непорушно...

P. S.

На Майдані стояв вирізьблений з дерева молодий Шевченко, якого творили понад 10 тисяч осіб, кожен і кожна могли вирізьбити власну рисочку до образу. Ініціатором цього проєкту був скульптор Володимир Заєць, який створив ще одну оригінальну скульптуру — величезний чобіт-швидкохід, на якому вмонтована бронзовий Хлопчик-мізинчик розміром у 4 см. Ця скульптура мотивує не боятися великої мети. Ви не боїтеся великої мети?

— Я не боюся, я зубата...

Галина Стефанова

Українська актриса театру і кіно, володарка «Київської пекторалі» за найкраще виконання головної жіночої ролі в мовноиставі «Стіна» в театрі «Актор» (1997), лауреатка премії імені Василя Стуса (2001), премії імені Дмитра Нитченка (2002).

«Леся — це було рідне, одразу привласнене, вона стала моя. Я не хочу говорити пафосно, але Леся стала головною Богинею у моєму храмі»

Вона — єдина в світі акторка, яка може отак! — «з голосу Лесі» — повторити слова Міріам, що готова віддати «життя... і кров... і душу... все даремне! Не за щастя... не за Небесне царство... ні... З любові!»! І ці слова з «Одержимої» прозвучали сьогодні знову, в день народження Лесі Українки. Яка долала Ай-Петрі, тяжко хворіла, обурювалася смиренною юрбою. Але резервуар її любові і тепер підживлює нас абсолютною самопосвятою і яснобаченням, від якого, кажуть, Лесині очі під кінець життя стали блакитними, як сонячне небо.

— Дуже важливо коли ти для себе із художником, композитором, музикантом, письменником маєш своє: свої стосунки, свою історію. У мене історія з Лесею почалася дивно і цікаво. Я виростала на Колимі, бо батьки мої, родом із Львівщини, були ув'язнені в советському ГУЛАГу. А Україна — то була для нас така земля обіцяна, обітована... І все, що йшло з України, було неймовірно, через погляди, сльози, розмови батьків. Зрозуміло, я українською мовою розмовляла від дитинства, бо за порогом була російська, евенкійська, якутська, а вдома була українська. В Україні була моя кузинка Леся, яку я дуже люблю. І коли моя мама читала «Мамо, іде вже зима, снігом травицю вкриває...», Леся Українка, то я була переконана, що Леся Українка — і є моя кузинка Леся. І ніхто мене довший період, навіть у школі, не міг переконати, що Леся Українка і кузинка Леся — це різні особи. Тому Леся — це було рідне, одразу привласнене, вона стала моя. Я не хочу говорити пафосно, але сьогодні можна — Леся стала головною Богинею у моєму храмі.

Мені важко сказати, що я вчу текст, я з ним проживаю якийсь час, розмовляю, вибудовую якийсь другий асоціативний ряд, чи бачення якоїсь кіноплівки, і тоді текст до мене приходить. Я не можу просто сісти і вивчити текст, він мені не дається. Я розмовляла з Світланою Короненко, готуючись до її творчого вечора, а колись про це говорила з Іриною Жиленко, що вірші, тексти — це живі субстанції.

МОЯ ІСТОРІЯ

25 лютого
2019 року

Важко сказати про роман, бо ти його увесь не охопиш, а якщо є вірш чи поема, яку ти охоплюєш, з якою проживаєш певний час, ти абсолютно відчуваєш цю живу субстанцію зі своїм характером, зі своєю атмосферою, зі своїм баченням. Її не можна просто вхопити, притягти до себе і вивчити. З нею треба зустрітись, її треба полюбити і зробити все, щоб вона до тебе гарно поставилася.

Коли я приїхала вступати до Києва, в мене тут нікого знайомого не було. І я собі подумала: «Кого я тут знаю? Хіба, Лесю...» І пішла шукати на Байковому її могилу. Це теж окрема історія... Мені зустрілася бабуся, яка жебракувала, а в мене були якісь маленькі гроші і я подумала: «Боже милий, я не можу з нею поділитися навіть тут»... І опустила очі і пішла з тими копійками в руках шукати далі могилку. І раптом далі іду, іду, не розуміючи, який цвинтар величезний і знайти одразу Лесину могилу неможливо... І раптом ця бабуся виринає переді мною, вже коли я пройшла пів старого цвинтаря, бо знала, що на старому треба шукати... І каже: «А ти не туди пішла, дитинко, бо до Лесі треба йти так, і так, і так...» Ясно, що після цих слів усе, що було в моїй жмені, одразу висипалося у бабціну долоню... Бо я розуміла, що бабуся не просто так мені показала... І бабуся пішла собі в один бік, а я в інший... До Лесі.

І ще одна історія про гарних людей. Коли я з батьками повернулася до Львова, мені виповнилося 11 років. У Львові я потрапила до школи 75-ої імені Лесі Українки. Коли було століття Лесі Українки, у 1971 році, школа виборола собі це ім'я, у нас зробили музей Лесі Українки, який працює досі. Наша вчителька Анастасія Йосипівна Гумницька з колегами-філологами робили неймовірні дивовижні вечори. На вечорі я отримала роль Лесі Українки... Я сьогодні з моєю вчителькою говорила. Нехай Господь дарує їй довгі літа. Ще одна моя вчителька, Катерина Миколаївна Ящук, тепер живе в Києві, готувала зі мною цю роль. І ми були цим дуже перейняті... Ми, діти по 13–15 років, переймалися Лесею, всіма персонажами, всіма героями, піснями. Ми дуже до цього серйозна ставилися, я тепер можу це оцінити. У нас на подвір'ї школи стоїть пам'ятник Лесі Українці, є пам'ятна дошка. І з ім'ям Лесі Українки молоді люди входять в життя.

Я дуже люблю вглядатися в молоде покоління і бачу неймовірно талановитих людей. Колись Улас Самчук у своєму щоденнику, пишучи про літературне українське середовище в Україні, діаспорі, в таборах Ді-Пі, написав, що «серед нас було дуже багато талановитих, але дуже мало дерзких». От я бачу зараз дуже багато талановитих і дерзких. Вони інколи дратують, ображають, ранять до крові. Але буває так, що я тоді свою рану затискаю і думаю: «Діти, будьте дерзкі, бо нам цього дуже бракувало!» Ми хотіли бути чемними, трохи відмінниками, щоб нас ніхто не лаяв, щоб подобатися. Леся не мала покірності, вона ніколи була покірна.

Як би вона не любила своїх найближчих, як би не хотіла когось не образити чи не розчарувати, але для неї найголовнішою була правда і домовленість із собою. Бо це була одна з основних засад її шляхетного стосунку з творчістю. Це її така абсолютна правда! І коли вона вінчалася з Квіткою, я думаю, це була їхня згода, а не догода когось. Леся мала на все своє серце, свою думку і позицію... І я це дуже шаную і люблю. Час диктує, і сьогодні в молоді є своє прочитання Лесі.

Про роль Мавки мріють багато. Кожна друга дівчина при вступі в Театральний інститут читала Мавку. Я не читала, я мріяла про Касандру. Микола Іванович Мерзлікін збирався робити «Касандру», не довелося... Але з режисером Грицем Максименком у Молодіжному театрі ми зробили «Одержиму», 1990–91 року. Попередня перед

нашою постановка «Одержимої» була здійснена ще в 20–30-их роках, стільки років її не ставили! В чому була трагедія? Що не було досвіду в підходах — ні вдалого, ні невдалого, жодного... Сама традиція прочитання тексту, сама традиція підходу до образу була перервана... Зараз, коли беруться за постановку «Одержимої», то є вже досвід інших вистав, від яких можна відійти, можна не погодитися, чи погодитися, але йти далі. Є оцей контекст. У нас на початку 90-х цього не було. Ми шукали самі, ми до цього самі доходили. Я вдячна Івану Дзюбі, який тоді на радіо дуже добре відгукнувся про нашу виставу. Це була для нас дуже велика підтримка.

Я хотіла б процитувати вірш, який довшим часом не друкувався, а був вперше надрукований у 1947 році. У дванадцятитомнику Лесі Українки ми його не знаходимо, а вже в новітньому часі цей вірш з'явився: «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя...» // *Чи довго ще, о Господи, // чи довго // Ми будемо блукати і шукати // рідного краю на своїй землі... //*

Наш рідний край меншою мірою, більшою мірою стає для нас тим, про що Стус говорив: «Україна в мені. Україна — це я». І це повернення зараз триває... Тепер, коли точиться стільки розмов про це, коли ставиться стільки різних запитань... І хтось має витримку, шляхетність говорити про це виважено, вирозуміло... Хтось говорить про це взагалі брутално, ганебно... Але це є, як сказав Євген Сверстюк: «Блудні сини повертаються»... Повертаються, в першу чергу, в собі, в своєму серці, бо тут же не йдеться тільки про повертання України, чи відшукування України, чи, коли йде війна, — відвойовування України. Тут ще іде відшукування себе в Україні. Хто ти є? Який ти є? І сьогодні дуже важливо, яка твоя міра совісті? Зараз це питання для мене одне з найважливіших. Навіть не пошук правди чи якогось гасла, чи правильних слів, чи навіть, даруйте, патріотизму. Так це слово виполоскали, так його знівечили, це прекрасне слово, це неймовірне слово, так як понівечили слово пафос, так як понівечили слово гідність. Нам би ці слова трохи менше вимовляти, але в собі шукати цей стрижень совісті. Як жити на землі, планеті? Як жити на землі, тій часточці на планеті, ім'я якій Україна? І приймати правду, і бути благородним, і не зраджувати людей довкола себе, і себе, і землі, і мови, і історії, і Лесі, і Василя. Як? Вони ж, коли ми говоримо зараз, ми говоримо про титанів. А як Леся проживала своє життя? В болях і муках фізичних... Мама щось надрукувала, Драгоманов щось, Франко щось... Але ми ж не можемо сказати, що скрізь вона бачила свої вірші, на полицях, у книгарнях, на вітринах магазинів, на прилавках. Ні! Але ж вона титанічно працювала! Вона була собою, вона прожила і залишилася собою. Так само Стус, упосліджений в камері, писав дружині звідти: «Валю, ми з тобою вже вписані в історію...» Він це знав.

У дні свят ми говоримо про це, але нам треба залишати час на мовчання, щоби поставити собі додаткові запитання. Коли ми працювали над виставою «Одержима» з Грицем Максименком (я завжди буду вдячна Сергію Анастасійовичу Гальченку за це), мені було дозволено побачити рукопис «Одержимої» у відділі рукопису Інституту літератури АН України. Не доторкатися, ні, мені перегортали сторінки. І я могла бачити, що тут майже немає правок. Таке враження, що це написано з голосу, що в Лесі це вже було і вона тільки сіла і записала... І я вдячна долі за цю зустріч з Міріам. «Я писала її в таку ніч, що не знаю, як я жива лишилася, — писала Леся Франкові, — але я можу тепер сказати, я з того створила драму»... // *«О, сину Божий, // нехай у моєму житті все-все неправда, // та вір мені, що я тебе любила...»*.

Олена Бондаренко

Українська політикиня,
журналістка, письменни-
ця. Народна депутатка
України III, IV, V, VI скли-
кань. Працювала голов-
ною редакторкою газети
«Час/Time», заступницею
голови Народного Руху
України. Нагороджена
орденом «За заслуги»
III ступеня.

«Мене найбільше вразило те,
що умовах ГУЛАГу люди зі своїм
коханням, як квіти з каменю
проростали, і вивершувалися до
неба»

Її було невтямки, як це вона, дівчинка з невеличко-
го села на Луганщині, народилася у якомусь Тай-
шеті, в Сибіру. Чому? Що робили там її мама й тато? У ро-
дині про це не говорили. Дідусь і бабуся покладалися на
те, що про все розповість мама, і старалися уникати цієї
теми. Тож тривалий час про Кенгір вона нічого не знала.

— І от якось серед ночі, мені було десь років 15,
я прокинулася від того, що мама страшним голосом
кричить! Підскочила до неї, питаю: «Мамусю, що ста-
лося?» І раптом вона каже: «Танки!..» Тієї ночі вона
розповіла, як придушили повстання в Кенгірі... З цього
почалася розповідь про її життя — те, про що я майже
не знала, бо мама мене оберігала. То були часи, коли
вона не могла повірити, що радянський монстр буде ко-
лись зруйнований, і боялася за мене. Адже в тому кон-
кретному випадку велике знання породжувало великі
проблеми.

Правда, ще раніше мама дуже часто мені говорила:
«Ну от, у тебе характер точно, як у твого батька! Ти зов-
ні точно, як твій батько. Ти непримиренна до брехні, як
твій батько». І мені так хотілося про нього більше дізна-
тися! Якби мама сказала, що він був льотчиком і заги-
нув — як тоді було прийнято говорити — я б, напевно,
не повірила. Бо щось було в цьому інше, інакше. Але чи
могла я уявити, про які величні й трагічні події йдеться,
про які неосяжні людські почуття — порив до свободи,
любов і кохання на межі смерті й життя?..

Зрештою, коли пізніше я прочитала батькові спо-
гади про Кенгірське повстання, то зрозуміла, що мало
не всі його учасники не вірили, що можна перемогти.
Але вони були готові йти на смерть і свідомо йшли на
смерть, заради того, щоб вільно дихалося іншим — по-
тім, можливо, навіть і не в наступному поколінні. І при
цьому вони були спроможні на велике кохання.

Тато і мама були чи не першою парою, яка обвін-
чалася. Їх вінчав католицький священник, так само по-

МОЯ ІСТОРІЯ

16 травня
2019 року

літ'язень. За дружбу в них був мамин близький товариш, один з організаторів повстання, воїн УПА Володимир Караташ (автор відомої книги «На барикадах Кенгіру»). Мама народилася з паном Володимиром у один день, місяць і рік — 2 березня 1926-го — то він називав маму «моя близнючка». Пан Володимир зустрів свою кохану Ганнусю також у Кенгірі (сестри Ганна і Марія Людкевич, племянниці композитора Станіслава Людкевича, відбували строк за участь в ОУН).

До останніх днів (пан Володимир помер у 2017 р.) він і мама спілкувалися — листами, телефоном. Мене неймовірно розчулив нотаріально завірений документ, який він надіслав з Голованівська, де мешкав: «Я, Караташ Володимир Михайлович, засвідчую, що, перебуваючи в таборі Кенгір, Ольга Лядська (Бондаренко) і Ференц Варконі... дружили і були обвінчані католицьким священником отцем Антоном Куявою в кінці травня 1954 року. В результаті того вінчання у них народилася донька Олена Бондаренко». Я думаю, що нотаріус, яка завіряла це унікальне свідоцтво про моє народження, зазнала справжнього потрясіння — навряд чи колись у житті вона бачила подібний документ!

Мама потрапила до табору, як вона завжди казала, «по-дурному». Кілька місяців перед початком війни вона вчилася в школі імені М.Горького в Краснодоні, куди перевели на роботу її тата — бухгалтера інспекції з якості вугілля. Це був восьмий клас і шматочок дев'ятого. А в паралельному класі вчилися хлопці й дівчата, які згодом увійдуть в історію як учасники підпільної організації «Молода гвардія».

Мама до тієї історії жодного стосунку не мала. Просто в школі затоваришувала з однією дівчинкою — Тосею Мащенко. Коли прийшли німці, мого дідуся забрали на трудовий фронт, а бабуся з мамою (мамі тоді було 16 років) повернулися до нашого села Оріхівки. З села почали забирати молодь на роботи до Німеччини. Старші радили молодим прикладати гарячу картоплю до тіла, опіки перетворювалися на страхітливі виразки, й так вдавалося уникнути відправлення на примусові роботи. Мама скористалася порадою, нога від гарячої картоплі страшенно розпухла, і маму не забрали. Залишилася в селі, а через знайомих передала листи — Тосі й хлопчику на прізвище Ізварін (він їй дуже подобався у школі). У листах проклинала німців, вірила в Сталіна й перемогу і таке інше — як звичайна тодішня комсомолка. Коли викрили підпільну організацію, заарештували й Тосю; листа знайшли, по маму прийшли поліцаї. Забрали до Краснодона, сильно били, а вона взагалі не мала поняття ні про яке підпілля. Тим часом бабуся моя купила бутель самогону, взяла дві свої «турецькі» шалі, що з посагу лишилися, і понесла в поліцію. Подарунки прийняли, маму виштурхали межі плечі, бабуся цілу дорогу від Краснодона до Оріхівки — шлях неблизький — маму частувала стусанами...

Минув час, німців вигнали. І тут приїздить до села смерш: «Как это тебя выпустили? Пачему не расстреляли?» Раз лишилася живою, значить, щось не те. Знову допити, побойі. Потім як усім — 10 років ув'язнення, за що — невідомо, мовляв, колись розберемось.

Аж раптом «товариш» Сталін доручив «товаришу» Фадееву написати книгу про «Молоду гвардію». І письменник Фадеев приїхав до Краснодона. Оселився у мами Олега Кошового і почав писати. А позаяк замовлення було не тільки на позитивних героїв, а й на негативні образи, в романі вигулькнули постаті двох

дівчаток-«зрадниць» — Вирікової і Лядської. «Художній вимисел». Але прізвища були справжні. Й суд — теж.

Маму, яка вже «мотала» свій строк, доправили до Москви, у Лефортово. Почалися справжні тортури. Вимога — взяти на себе «зраду «Молодої гвардії». Били, не давали спати по кілька діб, потім викликали до слідчого, саджали на красючок табуретки. Потім — відкрита форма туберкульозу. «Підсадна» з парадю: «Візьми все на себе, бо помреш, а так покладуть у больничку, одужаєш...» Підписала, не читаючи — не ради одужання, а щоб скоріше розстріляли...

На відкритий суд мою маму одягли дуже гарно — в чийсь крепдешининову сукню. Із залу вимагали розстрілу. Дали загалом 15 років спецтаборів — напевне, знали, що судять невинну.

А тепер уявіть, що я навчаюся в радянській школі в місті Луганську і вивчаю за програмою «Молоду гвардію», де йдеться про зрадницю Олю Лядську...

Людина, яку я вдячно згадуватиму до останнього свого дня — доцент кафедри філософії Луганського педагогічного інституту Юрій Михайлович Козовський — взяв на себе відвагу дослідити історію з «Молодою гвардією». Як фабрикувалися справи «зрадників» (а їх — окрім моєї мами і Зінаїди Вирікової, котрим «пощастило» найбільше — виявилися десятки молодих людей, які дістали різні табірні строки лише тому, що повинні бути «предателі»).

1990 року мою маму повністю реабілітували «за відсутністю складу злочину». Вона вмить стала «людиною-сенсацією». До Луганська ринули ЗМІ з усього тодішнього Союзу. Якось із центрального московського каналу приїхали, зйомки відбувалися в квартирі Ю. М. Козовського. І, власне, тоді відбулася перша і єдина в житті зустріч моєї мами і Зінаїди Вирікової, за фадеєвською вигадкою — «подружок-зрадниць». Виявилось, обидві думали, що інша — вигаданий персонаж. Отак наклеп на угоду радянській ідеології зламав долі на той час 16-річних дівчат. А таких доль було — мільйони...

Мій батько Ференц Варконі був лікарем. Його мама Анна, з дому Лебер, — німкеня, а батько Петер Варконі — угорець. Молодого студента-медика Ференца «попросили» лікувати «хортистів». Потім прийшли «визволителі» й дали йому за це 10 років. Так батько опинився в таборах Кенгіру.

Мама розповідала, що колони в'язнів чоловічої та жіночої зон, коли йшли на роботу, часом рухалися одна повз одну. Хтось комусь кивнув, хтось усміхнувся, а потім перекидали записочки чи й передавали через вільнонайманих, якщо знаходилися співчутливі. У таборі в мами знову відкрився туберкульоз — наслідок пів року в лефортовських карцерах.

Із татом побачилися зблизька, коли її привели на рентген. А коли почалося повстання, він її знайшов і одразу запропонував узяти шлюб.

40 днів і ночей тривало повстання. 40 днів і ночей люди були вільними за ґратами. Близько 60 відсотків — українці й українки. Переважно — хлопці з УПА, дівчата й жінки — зв'язкові й ті, що також воювали в партизанці. Мама з величезною вдячністю їх згадує. Дівчинка, яка вірила Сталіну і його партії, вперше від них почула правдиву історію України і правду про криваву червону владу. Мама чудово малює, її часто просили малювати листівочки до Різдва чи Великодня. Може, в якійсь галицькій родині досі зберігається її мальована листівка — як пам'ять про бабусині чи дідусеві табірні роки...

На світанку 26 червня на повсталих рушили танки. Беззбройні, беззахисні жінки, взявшись під руки, рушили проти танків — думали, що чавити людей не посміють. Посміли. Маму врятував батьків знайомий, вкинувши в якусь яму...

Кенгірське повстання зазнало поразки. Маму та інших учасниць повстання етапували в Сибір, до Тайшету. Батькові додали термін, але щось сталося: його передали до Західної Німеччини. За однією версією, обміняли на якогось радянського розвідника; за іншою — нібито його визволив родич, який тоді обіймав високу посаду в ФРН. Я не переконана, що ці версії відповідають дійсності, але факт той, що його привезли до Потьми на перевалку і раптом повідомили, що відправляють до Німеччини. Батько мешкав у Мюнхені, багато років працював в угорській редакції «Радіо "Свобода" — Радіо "Вільна Європа"». Помер 27 червня 1987 р. — рівно через 33 роки після придушення Кенгірського повстання...

Мама закінчила машинобудівний інститут, вечірнє відділення, а заробляла на життя, працюючи в «малярці» на тепловозобудівному заводі. У неї хвороба Паркінсона через те, що тримала в руках фарбопулт. Я одного разу була в неї на роботі, то навіть підняти його не змогла...

Дуже довго тато намагався запросити маму і мене до Німеччини. Навіть пропонував передати мене йому, але мама на це не пристала, та й навряд чи це було можливо. Всі татові листи читали в КДБ, і в поштовій скриньці вони з'являлися вже у відкритому вигляді, з підкресленими олівцем окремими рядками.

Одного разу маму запросили в місцевий КДБ: «Якщо ви хочете, щоб батько вашої дитини побачив її, запросіть його в гості, хай приїде». Мама одразу відчула, що й до чого. І так перелякалася, що одразу йому написала: мовляв, виходжу заміж, більше мене не чіпай. Мені згодом сказала: «Це був капкан для нього». Так вони в цьому світі більше ніколи не побачилися...

«Моя книга — про потужну силу мистецтва і знань, які допомагають людині вистояти, про щастя мати багато справжніх друзів, які утверджують в тобі віру, що Україна має велике майбутнє»

Маргарита Довгань

Вона вважає, що її родинне древо добряче пошарпали скажені буревії московсько-більшовицької імперії, але не зламали. Воно вистояло і живе.

— У 1944 році наша родина повернулася з евакуації до Києва. Тимчасова оселя — старовинний дерев'яний будиночок — на Печерську, на Мільйонному провулку. Поруч у старій школі розмістився шпиталь для безруких і безногих інвалідів війни.

Мені було 14 років. Після школи ми, дівчата, бігли до того шпиталю допомагати медперсоналу годувати безпомічних хлопців кашами, витирали безруким сльози, часом соплі. Прогулювали їх двориком на дерев'яних двоколісних візочках. Скоро шпиталь щез. Згодом відкрилася страшна правда. Цих нещасних з усіх кінців імперії одвезли на Північ, ніби до монастирів на о. Валаам, і там їх потопили, аби не псували картину «великої перемоги» і не створювали зайвого клопоту для цінної радянщини...

Через 75 років я знов побачила, тепер уже українських хлопців і дівчат, — жертв московської агресії. Почала ходити до Київського військового шпиталю. Вже до своїх внуків і правнуків. Приносила ліки, фрукти, книжки. Виникали теплі бесіди. Багатьом хотілося висповідатися. Вміла почути їх. Зав'язувалися дружні стосунки.

Наприкінці 2015 року навідала в лікарні свого друга, відомого шістдесятника, в'язня більшовицьких і психіатричних лікарень «для політичних злочинців» Миколу Плахотнюка. Розповіла йому, що навідоюся до шпиталю. А він каже: «Записуй все, що розповідають хлопці, друкуй, аби люди знали своїх захисників!» Ту мудру настанову дав мені Микола за кілька днів до свого відходу. І я почала старанніше записувати почуте. Набралося понад 300 історій. Деякі хлопці стали частинкою мого життя, переживаю їхні біди, радію їхніми радощами. З інтересом і розумінням сприйняла мої репортажі зі шпиталю головна редакторка

Журналістка, письменниця, шістдесятниця, громадська діячка, волонтерка. Працювала у газетах «Вечірній Київ», «Друг читача». Подруга Василя Стуса, Григорія Кочура, родини Світличних, Івана Дзюби, В'ячеслава Чорновола, Зіновія Красівського, Оленки Антонів, Бориса Мозолевського, дружина великого нашого скульптора Бориса Довганя. Знає напам'ять найулюбленіших: Тараса Шевченка, Ліну Костенко, Василя Стуса. Авторка книжок «Шпитальні нотатки» (2018), «Ріка життя. Сповідь» (2019).

МОЯ ІСТОРІЯ

5 січня
2020 року

«Слова Просвіти» письменниця Любов Голота і почала друкувати їх на сторінках газети... Публікації заохочували читачів провідувати поранених, тішити їх подарунками, всіляко підтримувати. А я далі ходила й ходила до своїх мужніх, героїчних діточок. Помалу за 4 роки сотворилася книжка «Шпитальні нотатки». Вийшла у видавництві «Кліо», яким керує подвижниця книговидавничої справи Віра Соловейова. Про нотатки відгукуються люди якнайкраще. Іван Дзюба написав: «Цю книжку читатимуть... Вона хвилюватиме й обнадіюватиме».

А тим часом у мене вимальовувалася ще одна книга — «Ріка життя. Сповідь». Фактично надихнув мене на її видання Василь Овсієнко, який так людяно, тепло бесідував зі мною. Саме він «породив цю книжку, збудивши спогади, що охоплюють ледь не ціле століття» і по суті благословив її. Два слова про чарівну обкладинку видання. На ній надруковано картину нашого з Борисом воістину друга цілого життя, великого живописця, шістдесятника Олексія Захарчука «Весняний день», яку я відчула як ілюстрацію філософії книжки. На горі над Дніпром Храм. З долини на гору, до Храму йде Людина. Навколо — рання весна. За ідею обкладинки книги і все подальше її оформлення я вдячна Наталії Михайличенко.

Історія нашої родини, як історія більшості людей московської імперії, трагічна. Мій дід Микола, батько мами, жив на Волині, 1928 року його заарештували як «ворога народу» і відправили в концтабір на Кушку. За ним поїхала і бабуся Ольга, а згодом — і мої батьки. Облаштувалися в Ташкенті. Батько був геодезистом, мама — фармацевтом. Через півтора року народилася я. Маргаритою назвали на честь однієї з прабабусь, яка була німкененю, також із Волині. У концтаборі дідусь одбув років 5—6. Нам довелося пожити в Сталінабаді, Фергані, Самарканді.

У 1939 році тата переводять до Білорусі в місто Волоковиськ, куди щойно ввійшли радянські війська. Повз наші вікна щодня їхали возами на базар красиві люди. Везли банячки, глеки з молоком, сметаною, сиром, маслом, прикриті білими рушниками. Чарували мене жінки у вишитих білим по білому сорочках. За кілька місяців вся ця краса щезла. Почався терор, розстріли, висилки на Сибір. Через рік до Радянського Союзу приєднали Прибалтику, і родина геодезиста опинилася у Вільнюсі — треба було «приумножати» карту імперії.

Литва попервах здавалася казкою. Але недовго. Вчилася я в колишній гімназії, яку перетворили на російську школу з необов'язковим вивченням литовської мови. З сорока приїжджих дітей, які записалися до мого класу, вчити литовську мову погодилися двос. Перед початком занять вчителька литовської мови чемненько спитала тата, чи вивчатиму я литовську. Тато відповів: «Буде! Ми ж приїхали до вас жити!» Вона із стриманим риданням кинулася обіймати тата. А я нічого тоді не розуміла і до тата розгублено: «Чого вчителька плаче, я ж буду вчити литовську?..»

Зі шкільного вікна видно будівлю консерваторії, яку московські окупанти облаштували під НКВД. Яюсь я почула нелюдський вереск і побачила, як із вікна п'ятого поверху летить людина. Почала кричати: «Дядя падає!» Погано мені стало. Викликали батька. Всі гуртом умовляли, що то мені привиділося... Бо не дай Бог десь розповідь і за «клевету» на радянську владу постраждає вся родина...

Друга світова війна застала нас у дачному містечку Поспешки біля Вільнюса. У неділю 22 червня 1941 року тато узяв мене з братом на рибалку. Ранесенько рушили. Йдемо. Раптом високо над головою якесь тяжке гудіння й хмарою насуваються літаки. На вулиці — люди. Багато хто попадали на коліна, моляться. Тато вражений.

Радянським людям втовкмачували, що війна неможлива, бо Радянський Союз підписав з Німеччиною угоду про ненапад. А ми вже чуємо вибухи. Підірвано міст над річкою Вілейкою.

Наступної ночі за родинами геодезистів приїхала машина з татового управління. Мама взяла із собою чайник з водою, бо мала скоро народжувати. Мені дала невеличкий вузлик, ще тримаю двох братиків. Їдемо в тісноті, час від часу зупиняємось і біжимо в кущі, коли фашисти розважаючись починають стріляти в біженців. Потім була довга їзда товарняком. В мамі почалися перейми. Батько зірвав стоп-кран, ми вистригнули з поїзда й опинилися серед степу. Де — не знаємо. Помітили — далеченько доріжкою коник тяг воза. На ньому й народився третій молодший братик Володимир. Пуповину відрізали ножицями, якими старенький чабан овець стриг. Відвезли нас до села Богоявленіє, яке виявилось в Горьківській області. Дві старшенькі жінки, колишні монашки, допомогли братику і мамі вижити.

Скоро батька направили в Марійську Автономну республіку в місто Козьмодем'янськ. Нас поселили в напівпідвалі. На горіщі хазяйського дому я знайшла купою скинуті безцінні книги — повні зібрання Брокгауза і Ефрона. Мабуть, до революції жив тут якийсь інтелігент. Я цією знахідкою була щаслива і перечитала тоді тих геніїв від корочки до корочки. При каганці. При місяці... Життя в евакуації було тяжке, голодне. Тата відправили на Крайню Північ. Думаю, за непослух. Не хотів до партії вступати.

Рік 1944. Ми в омріяному Києві. Фахівців війна забрала. Мій дуже короткозорий тато вцілів і хоч упертий був, але толковий, от і знадобився в Києві. Тут колись жили моя прабабуня Анна і її чоловік, розстріляний більшовиками в 1918 році. Він був видатним юристом. Бабуня мені багато розповідала про нього і про історію та красу Києва. І ось ми тут! Школа. Моя благородна, високоосвічена викладачка української мови і літератури Олександра Ігорівна Білоцерківська одразу так сердечно і мудро пригорнула заблукалу доньку до рідного Слова, до геніального Шевченка. Потім — університет. Скоро й кохання прийшло. Романтичне і назавжди. До студента художнього інституту Бориса Довганя. У 1953 році навесні Рита Зайцевська стала Ритою Довгань. Весільну першу ніч ми з однокурсниками прогуляли із Князем Володимиром на його Гірці.

Вже на останньому курсі, в 1952 р., почала працювати в недавно створеній газеті «Вечірній Київ». А тоді організували газету «Друг читача». Ото була мені радість. З'явилась можливість знайомитися з новинами літератури, з новим поетичним словом. На моє велике щастя у видавництві «Молодь» редактором тоді був Іван Дзюба. Усі молоді й талановиті тяглися до нього — Василь Симоненко, Ліна Костенко, Борис Мозолевський... Яюсь Іван запропонував мені організувати рецензію на нове видання творів Бажана і спрямував до талановитого аспіранта Інституту літератури АН Василя Стуса. Коли я зайшла до нього в кабінет, то на хвилюк завмерла — я вже бачила його! І як! У вестибюлі станції метро «Хрещатик»! Він — високий, чорнявий, вона ніжна і тендітна. Хлопець обіймав дівчину, про щось вони розмовляли тихенько. Я ще тоді подумала: «Які красиві!». Такі гарні профілі, як у Данта і Беатріче... І от я бачу цього чоловіка перед собою. Це — Василь Стус. З того часу в нас із Василем почалася велика дружба. З ним і його Валечкою. Я давно організовувала вечори поезії. Відтепер їх активним учасником став Василь.

Найпам'ятніший вечір поезії — в 1965-ому році в Інституті зв'язку. На ньому виступили наші найкращі поети і літературознавці, всього їх було 13: Іван Світличний, Іван Дзюба, Микола Воробйов, Василь Стус, Ліна Костенко, Борис Мозоловський, Микола Холодний, Віктор Кордун, Гриць Тименко... Для переповненого залу то було велике духовне відкриття України.

А наступного дня в ЦК партії вже обговорювали мою підривному антирадянську діяльність. У редакції влаштували погромні збори. Звільнили мене з роботи негайно. Утрималися при голосуванні лише двоє — головний редактор Володимир Гнатівський і В'ячеслав Чорновіл, який пару місяців тому прийшов до редакції на роботу. Гнатівського звільнили тут же, а Чорновола через кілька тижнів... Пів року мене тягали на допити в КДБ, не ув'язнили, бо в паспорті писалася «русская». Колись із татових предків окупованої імперією Вороніжчині, де були поляки і українці, зробили «руськими».

Василя Стуса скоро відрахували з аспірантури Інституту літератури. Настав складний, важкий час безробіття для багатьох. Після митарств і хвороб Василя прийняли в Міністерство будівельних матеріалів до відділу інформації. Василь помітив, що у відділі є вільні посади. Знайти б шпаринку, аби хтось допоміг влаштуватися. Батько знайомої художниці, як ми дізналися, був не останньою особою в Міністерстві. Скоро і мене зарахували до штату. Мабуть, уздріли економію: двоє «крамольних» працівників — один наглядач. А для нас це були три дивовижні роки співпраці і дружби сім'ями. Василь писав тоді «Феномен доби» — книгу про Тичину, поезії. Столи наші поруч. Я то все читала. Насолоджувалася, вчилася, підпільно давали читати добрим людям. В обід гуляли на подвір'ячку Святої Софії. Василь був дуже чуйною людиною, добрим порадиником у питаннях життєвих. Майже водночас ми познайомилися зі старовинним Львовом. Через нього ми з Борисом особливо зблизилися і подружилися з великим Кочуром.

Про страшні події 1972 р., про арешт Василя є багато спогадів. Є і мої. Запеклося в душі 4 вересня 1985 року. Про трагічні події нашої з Валею та її сестричкою Шурою (а ще ми ледь випросили із собою з армійської служби Дмитра, сина) поїздки на Урал в концтабір Кучино є окремий мій спогад, надрукований в різних виданнях про Поета.

Давно вже Василь стараннями сина Дмитра і друзів перепохований на Батьківщині. Тепер Він з нами. І рідні, і друзі, і шанувальники великого Поета з цілого світу приходять на Байковий цвинтар покласти квітку пам'яті на могили Юрія Литвина, Олекси Тихого, Василя Стуса.

На пенсію я вийшла в 75 років, але ніколи працювати не переставала. Понад 25 років організувала в хаті «Парнас на Видубичах» для дітей і молоді. Пишаюся вихованою тут інтелектуальною молоддю. Довго співала в хорі Леопольда Яценка «Гомін». Нині чим можу, допомагаю пораненим на фронті воїнам. На презентації книги «Шпитальні нотатки» в Національному музеї літератури, у Військовому шпиталі, в Донецькому університеті імені Василя Стуса (Вінниця), в Малій академії наук, у Вишгородській мерії і т.д. збиралися завжди повні зали людей. В усій творчій моїй діяльності мені завжди допомагали мій чоловік, скульптор Борис Довгань (відійшов у інший світ 30 квітня 2019 на 91-ому році життя), моя донечка Катруся — художниця-реставраторка, онука Стефаночка, світова оперна співачка. Дяка їм велика.

Як резюме, як підсумок нашої Історії — рядки Ліни Костенко: //Час поле тихого сапою.//На світі бійня і гризня.//А я іду до водопою, //Веду крилатого коня.

**Катерина
Чуєва**

Генеральна директорка Національного музею мистецтв Богдана і Варвари Ханенків. Від 2001 — кураторка фонду мистецтва Єгипту, Греції та Риму. Членкиня президії Українського комітету Міжнародної ради музеїв (ICOM), співзасновниця секції археології та давнього мистецтва ICOM України.

«Я мушу пам'ятати про «егоїстичну любов», щоб не створити бар'єри, оберігати твори — але з тим, щоб ця любов дозволяла відкрити їх світу»

Як у справжньої наукової гурманки її десерт — тиша на робочому столі. Але влітку 2018 вона очолила Музей Ханенків, перемігши в конкурсі на заміщення посади. І культурна спільнота України радісно зааплодувала цій перемозі!

— Я мріяла про польову археологію. Але в перший рік після школи на омріяний історичний факультет не вступила. Рік до наступної вступної кампанії потрібно було десь перебути, і Музей Ханенків став таким тимчасовим притулком. Як тепер з'ясувалося: немає нічого більш постійного, ніж тимчасове. Одразу після школи, без вищої освіти я не могла одразу посісти наукову посаду, але мене взяли лаборанткою у відділ західноєвропейського мистецтва до Олени Живкової, яка нині працює заступницею директорки. І з цього почалася моя робота.

Хоч я люблю планувати, розписувати, що, як і коли повинна зробити, але не з тих людей, які вибудовують свою кар'єру. У мене вона виростала органічним чином. Чи це правильно, чи неправильно, але так склалося. Я сформувалася в цьому музеї як фахівчиня, виросла як дослідниця, і власне, продовжую рости, адже це нескінченний процес.

Директор — це і ремонти, і пошуки коштів, і постійні перемовини та купа паперової та іншої видимої і невидимої роботи, в якій мало романтики. Але музей — це не лише директор, а й команда. Я маю щастя працювати з колективом дуже досвідчених людей, цей колектив невеликий, близько 90 осіб, включно з науковцями, доглядачами, з людьми, які відповідають за чистоту приміщень, технічний стан будівель і систему охорони, фінанси, реставрацію та інші процеси. Це дуже різні люди. Безумовно, директор — це координатор і стратег, але він не все робить своїми руками. При правильному плануванні можна знайти також і трохи часу для тієї справи життя, яка називається наукою. Безумовно, музей для мене на першому місці, але якщо я не буду нічого робити в науковій царині, то це означатиме, що за якийсь час я деградую як фахівчиня. І я не можу цього собі дозволити, відповідно, маю багато

МОЯ ІСТОРІЯ30 грудня
2018 року

планів, які, мабуть, не вкладаються в найближчі 5 років, а займають набагато більше часу — це і книги, і дослідження.

У музеї змінюється атмосфера, він стає більш дружнім до відвідувачів, але ця дружність вимагає певних наших спільних зусиль. Музей — це майже завжди протистояння між збереженням і доступністю творів. Ми, на жаль, належимо до тих музеїв, де твори не можна чіпати руками. Ми не дозволяємо цього навіть собі, всі науковці працюють з фондovими предметами в рукавичках. Ми не можемо дозволити й відвідувачам торкатися експонатів і мусимо цю прогалину заповнювати в інший спосіб — наприклад, через створення тактильних матеріалів, реплік або копій, які можна дати в руки. Також будемо робити певні заходи у форматі майстер-класів або лекторіїв, що дозволить людям ближче роздивитися музейні предмети.

Нещодавно ми мали цікавий досвід, компанія Nestle подарувала нам гравюрний станок, на якому можна власноруч друкувати гравюри. Ми його вже апробували, а на майстер-класах виносило також гравюри з фондів, щоб діти і дорослі могли брати збільшувальне скло і роздивитись старовинну гравюру в деталях. Розуміємо, що подивитися на твори впритул для відвідувачів — це зовсім інше відчуття, ніж для наукових працівників, які щодня з цими матеріалами працюють. Хотілося, щоби всі мали таку чудову можливість, адже це інша якість, інший досвід сприйняття мистецтва — а отже, й інше сприйняття Музею і всього, що ми робимо, та розуміння, навіщо ми це робимо. Тому ми будемо і надалі у різний спосіб зменшувати цю дистанцію.

Моя мама працювала в Меморіальному музеї Миколи Лисенка. Цей музей, що знаходиться у Києві на вулиці Саксаганського 95, входить до комплексу Музею видатних діячів української культури. Із цим музеєм пов'язано багато моїх дитячих спогадів. У тих залах, де відтворена меморіальна частина квартири композитора Миколи Лисенка і його чудової родини, я вперше, наприклад, побачила ялинку зі старовинними ялинковими прикрасами і вперше дізналася, що святкується не тільки Новий рік, а є ще день Святого Миколая. Саме так фактично почалося моє знайомство з низкою аспектів української культури, в музейному форматі.

Ми, на жаль, не знаємо, як святкувала Різдво родина Ханенків. Історія музею не тільки дуже цікава, а й дуже драматична. Значна частина музейного архіву, на жаль, була втрачена. Ми маємо свідчення директора музею, професора Миколи Макаренка про те, що в домі був особистий архів родини Ханенків та заповіт Варвари Ханенко. Але, на жаль вони нам сьогодні не доступні: Микола Омелянович згадував, що заповіт Варвари Ханенко загубився, а разом із заповітом у рік її смерті — 1922, зник і архів, його ніби-то спалила сестра Варвари. Слідів цього архіву не знайдено до сьогодні. Ми знаємо лише окремі речі зі спогадів Варвари, або з її листів до родичів про її зворушливе ставлення до свого чоловіка, до близьких людей. І це ще досить мало досліджений пласт історії музею, лише частково опрацьований нашими дослідницями, зокрема Ганною Рудик, яка опрацьовувала біографію Варвари Ханенко і намагалася віднайти родинні архівні документи.

Колись на Новий рік та Різдво ми збиралися вдома цілою родиною і свято завжди було сімейним. З часом відбулися зміни, і часто перед святом до останнього моменту ти вирішуєш якісь робочі питання. Цього року ми в музеї зробили маленький відступ від традиції і спробували зібратися усім колективом, з тими людьми, які раніше святкували нарізно, привітати одне одного, випити келих вина, підбити підсумки. Це був насправді зворушливий момент, тому що наступного року музею 100 років, а це озна-

час, що у 101-й рік люди, які перебували у передноворічному залі, увійдуть усі разом. Це був важливий момент для кожного і для кожної. Такі зустрічі — важлива частина нашого музейного життя.

Мені здається, що задоволення від роботи є дуже важливим — і для співробітників, і, зрештою, для відвідувачів. Це також крок, аби зменшити дистанцію між нами. Музей — це так зване третє місце, воно не є ні приватним, ні публічним, в класичному розумінні слова, але воно є дружнім для всіх. Кожен, хто приходить, відчувається тут на своєму місці. І свято — це привід підсилити ці відчуття. До речі, цього року науковці, які готують музейні різдвяні програми, залучили до них не лише дітей, а й дорослих, щоб усі могли відчути святкову атмосферу.

Те, що стосується приватного життя, то ми часто зустрічаємо Новий рік з друзями або у мандрях. Для мене — це особливий момент, коли можна відключитися на кілька годин від робочих справ і згадати про друзів, родину, якісь теплі моменти, помріяти про наступні подорожі.

«Ніч у музеї» або Новорічний бал можна зробити в будь-якому музеї, але такої атмосфери, як у Музеї Ханенків, мені здається, немає більш ніде. Але в будь-якому музеї, який відчуває себе домом, це свято матиме власний присмак. Наприклад, ми зробили цикл зустрічей під назвою «Салони в музеї» — бесіди на інтелектуальні теми: історія культури, історія мистецтва за келихом вина, часом із тематичним дрес-кодом. Формат швидко набув популярності. Можливо, в музеях Києва були якісь схожі проекти, але Салони неповторні — адже це авторський проєкт в унікальному ханенківському домі.

Моя мрія — зробити музей максимально відкритим, зокрема, облаштувати так звані відкриті фонди. Тобто всю колекцію музею, а це близько 25 тисяч предметів світового мистецтва — найкраща в Україні колекція! — зробити доступною. Для цього нам потрібно ревіталізувати частину музейного комплексу. Це дуже складна комплексна задача, яка вимагає цілої низки послідовних кроків, які, на жаль, не можна робити всі одразу і перебудувати в одну мить. Це проєктування, реставрація, реконструкція, облаштування — загалом дуже дорогий і дуже складний проєкт. Це не вдається зробити швидко, це навіть не перспектива найближчих кількох років, але якщо буде підтримка міста (адже ми муніципальний музей) — це можливо. І тоді в спеціально обладнаних приміщеннях кожна людина зможе дізнатися, як зберігаються ці предмети, як вони досліджуються. Вона зможе відвідувати фондосховища в складі групи, або з нашими науковцями, і зможе побачити всі предмети аж до останнього і до найменшого. Для України це поки що безпрецедентна ситуація, у нас немає таких відкритих фондів, про які ми мріємо, хоча в деяких музеях є певне обладнання.

Колись мистецтвознавець Георгій Лукомський згадав, що Варвара Ханенко відзначалась «егоїстичною любов'ю до кожного експоната», що поєднувалася з бажанням передати музей народу. Це відбувається і з музейниками — чим довше ми працюємо, тим більше прив'язуємося до предметів, які нас оточують. Заради того, щоб про них розказати, щоб їх дослідити, представити, ми готові зробити дуже багато. Музей Ханенків — це музей, в основі якого лежить колекція, з її історією, історіями людей, які її збирали, та їхнього дому. Без предметів ці історії розказати неможливо. І тому предмети для нас усіх, особливо для кураторів, які безпосередньо працюють з ними у фондах, відіграють дуже важливу роль. Так що я мушу пам'ятати про цю «егоїстичну любов», щоб не створити бар'єри, оберігати твори — але з тим, щоб ця любов дозволяла відкрити їх світу.

Євгенія Подобна

Українська журналістка, воєнна кореспондентка, письменниця, медіатренерка, викладачка кафедри мультимедійних технологій та медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Лауреатка Національної премії імені Тараса Шевченка 2020 року за книгу «Дівчата зрізають коси».

«Якщо вам хтось скаже, що на війні не страшно, то ця людина там не була, або вона вас обманює. Страшно навіть найсміливішому чоловікові і найсміливішій жінці»

Жінка і війна — звучить не парадоксально. Мені здається, що цей стереотип «звучить» більше у свідомості жінок.

— Насправді, якщо подивитися на історію, то і серед воїнів УПА були жінки, у 19-ому столітті — як сестри милосердя, і під час Другої світової, і ще під час Першої — жінки постійно були у війську. Ясно, що в значно меншій кількості, ніж чоловіки, але жінки однозначно були присутні на війні. Мені здається, що бажання і здатність захищати — це просто вроджене, це як любов до своєї країни, ти ж любиш країну незалежно від своєї статі.

Наші дівчата у війську, нехай це не прозвучить сексистськи, всі дуже гарні. І на передовій я часто запитувала, як їм вдається, живучи в землі, бліндажі, окопі, залишатися красивими. Тобто як суто побутово жінці влаштуватися в цих умовах. Дехто з них розповіли, що до війни мали довгу косу, обрізали її, тому що тепер будуть використовувати менше води на миття волосся і більше води залишиться їхнім побратимам. І мене це зачепило. Моя книжка спочатку мала іншу назву — «Вона. Війна». Але перед самим затвердженям проекту, в прокат вийшов фільм з такою назвою. І нам терміново, за п'ять днів, треба було змінити назву книжки. Тоді згадався вірш Олени Задорожної «Дівчата зрізають коси». Вірш цей був написаний не просто так, і всі метафори в ньому не випадкові, тому спало на думку назвати так книжку, хоча декому з дівчат назва не сподобалась.

Коли розпочалася війна, у мене, як у кожного українця, виникли думки: «Що робити? Як допомогти?». Стало зрозуміло, що у війську з мене буде мало користі, принаймні тоді так здавалось, тому я почала допомагати волонтерам. Знімала сюжети про поранених і різні волонтерські ініціативи, допомагала руками, але цього було мало. Потім мені запропонували працювати

МОЯ ІСТОРІЯ

9 грудня
2019 року

телерепортером на передовій. Я погодилася, і від літа 2015-го щомісяця по тижню-дев'ять днів проводила в зоні АТО. З того часу вийшло більше 100 моїх сюжетів і статей. Неможливо поїхати на позицію і написати звітти один сухий новинний репортаж. У нас війна для багатьох людей — це сухі зведення з фронту: «один загинув, одного поранено, обстрілювали зі стрілецької збрї та мінометів». А насправді війна — це унікальні історії про військових і місцевих. Війна — це особливий світ, де діють свої закони. Тут інші цінності, мозок працює по-іншому, тут з людиною може трапитись таке, чого ти навіть уявити не міг. І люди тут особливі, їм є про що розповісти. Новини це все не відображають. Сюжет на телебаченні — це максимум 30 секунд прямої мови від героя. А якщо ти зустрічаєш людей різних професій, бувало таке, що на одній позиції поряд сиділи професор, сантехник, аквалангіст та актор, то ти розумієш, що в кожного з них унікальний життєвий досвід! В інформаційному сюжеті, згідно з журналістськими стандартами, я викладаю лише факти, не маючи права на емоції. Якщо ти йдеш у професію, то маєш грати за її правилами. Але дуже хотілося показати десь цих людей більше: їхні історії, емоції, відчуття.

Писати правду про війну та людей війни — це моя малесенька спроба зробити щось для нашої спільної перемоги. Зараз війна особлива — гібридна. Воюють не лише зброєю, а й економічно, інформаційно. Так ось цю інформаційну війну ми програли на самому початку, і досі пасемо задніх.

До того як написати «Дівчата зрізають коси», я була співавторкою двох книжок і мала одну видану монографію, а ця — моя перша велика робота. В попередніх двох книжках я теж писала про війну. Одна — про мешканців та захисників Авдіївки. Це справді унікальне місто, яке від 2014 року постійно живе в стані війни і де сталось багато трагічних подій, але, водночас, люди, що живуть там мають унікальний життєвий досвід і неймовірну силу духу. А інша — це збірник художніх репортажів конкурсу «Самовидець», мій репортаж ввійшов у 10-ку кращих. Там я написала про дуже важливий для мене підрозділ — 128 гірсько-штурмову бригаду, в якій ми провели надзвичайно важкі дні. Це — закарпатська бригада. Тобто це хлопці з абсолютно протилежного від Донбасу кінця країни. З області, яка межує з чотирма країнами Євросоюзу. Дехто з хлопців живе зовсім близько до кордону і може легко їздити працювати за кордон. Але натомість вони прийняли рішення їхати воювати за свою країну і за такий далекий для них Донбас. Пам'ятаю, сиджу в бліндажі, дивлюся на хлопців, а вони — дуже молоді, бачу, що всі молодші за мене. Запитую кожного: «Скільки тобі років?» «21!». «22!». «19!». «20!»... Тобто вік, у якому їхні однолітки закохуються, відпочивають в клубах, ходять на побачення. А вони — добровільно їдуть воювати. Ти розумієш, що коли йшла в перший клас, вони тільки народилися, а зараз ти їм повністю довіряєш своє життя, ти за їхніми плечима і розумієш, що вони твої захисники. А ще в них був неймовірний командир — його звали Роман (позивний «Діджей»), йому було лише 22, але в ньому стільки мужності і мудрості, що ти просто дивуєшся: йому 22, а він має командувати кількома десятками чоловіків в умовах постійної небезпеки. Вони різні, в кожного свій характер, але його дуже поважали. І це велика відповідальність — керувати обороною, тримати дисципліну, командувати під час бою і повернути всіх своїх солдатів живими додому. Треба бути непересічною особистістю, аби потягти це. Тому цей офіцер — Роман і його бійці стали

головними героями цього репортажу. Вони стояли тоді в дуже небезпечному місці — під Горлівкою, і тієї ночі був пристойний обстріл. Кулемети, гранатомети. Мені було дуже страшно, а для хлопців це «та, дрібниці, трошки постріляли».. Це ті, завдяки кому ти спиш у мирному Києві.

А ще виникла ідея дати голос жінкам війни: медсестрі, замполіту, кухарці. Хотілося, щоб українці бачили, що жінок на війні багато. Жінка — це не обов'язково працівниця штабу, яка займається паперами, або зв'язкова, хоча це теж важливі посади в армії. Хотілося показати, дівчат, що нарівні з хлопцями воюють. І що хлопці насправді ставляться до них, як до рівних. Поштовхом до книги стало багато причин, зокрема, і неприємний випадок, коли про жінку, яка воювала на передовій, почали писати в соціальних мережах нехороші речі, називати «хвойдою», поганою матір'ю. Є в наших людей таке упереджене ставлення, що жінка в армії не воює, а лише «ходить по руках», а, якщо гарно виглядає, не дай Боже, то поїхала на війну за нареченим. Це мене настільки «збісило», що виникло бажання написати про дівчат, щоб вони самі про себе розповіли. І щоб всі прочитали їхні історії та зрозуміли, чим насправді займаються жінки на війні.

Коли я зрозуміла, що має бути книжка, і Інститут Національної пам'яті підтримав мою ідею і став видавцем книжки, тоді почався серйозний відбір, пошуки героїнь. Для мене важливо було, щоб це були ті жінки, які насправді воювали і бачили все на власні очі. Не хотілося, щоб до цієї книги потрапили люди, які дуже люблять чіпляти собі чужі медалі. Хотілося, щоб історії тих дівчат, яких я записувала, бачила, були в хорошій, правильній компанії. Більшість я знала особисто, так чи інакше з ними перетиналась, але є троє дівчат, яких порекомендували бійці.

Кожна історія зачіпала по-своєму. Але одна з героїнь, про яку взагалі ніхто ніде не писав, була єдиною жінкою в місії «Евакуація 200». Вона рвала шаблони — модельної зовнішності, неймовірно красива, з косою нижче пояса, щира та відкрита і ось саме її поставили вивозити тіла загиблих солдатів — і наших героїв, і ворогів. В її обов'язки входила ексгумація, транспортування, доправлення тіла батькам. Те, що вона пережила, — важко собі уявити. Українці мають знати такі історії, через що пройшли люди, аби тут був мир.

Серед наших героїнь є дівчата з пораненням. Одна втратила ногу, хоча в неї сама мирна спеціальність — кухар. Інша отримала контузію на передовій, наслідки якої вона й досі лікує. Є дівчина, яка розповідала, що пережила шість контузій і дивом вижила, є така, що отримала осколкове поранення голови, на щастя, не сильне. Хтось воював 4 місяці, хтось 4 роки.

Обмежувати їх не було жодного бажання. Хотілося, щоб вони самі про себе розповідали, а не я про них, бо все одно, коли ти пишеш історію людини, то вносиш туди щось суб'єктивне, щось своє. А головна мета книжки — дати їм голос! Сідаєш, вмикаєш диктофон, дівчина починає говорити. Іноді цей монолог не потребував моїх запитань, іноді, навпаки, питань було дуже багато. Хтось акцентувався на історіях, хтось на боях, хтось на історичних подіях, хтось більше говорив про своїх побратимів, свій підрозділ, хтось — про свої відчуття, про емоційний досвід війни. Ми намагалися максимально залишити їхню мову, нічого не вирізували і практично не редагували. Мені здалося, що всі 25 героїнь були макси-

Євгенія Подобна

мально відвертими, нічого не приховуючи, вони відповідали навіть на незручні запитання, які я іноді ставила.

Соромно було за себе перед дівчатами, що вони змогли, а я — ні... Серед моїх героїнь дві росіянки, які приїхали воювати за Україну. Ольга Сімонова приїхала на Донбас з Челябінська воювати за Україну, чого не зробили багато українців. Такі історії змушують багато чого переосмислювати. Бо легко бути патріоткою у Львові, Кропивницькому, Києві. Але набагато складніше бути росіянкою, від якої потім відвертається вся родина, і приїхати на Донбас воювати, бо, як казала Оля: «Мені соромно за те, що зробили мої колишні співвітчизники». Зараз вона має українське громадянство. Ти розумієш, якщо росіяни захищають, то ти не маєш права казати, що стомилась від війни... Є дівчина, чие весілля я знімала на передовій, а вже через місяць — похорони її чоловіка. Такі історії примушують цінувати все, що в тебе є, свою сім'ю, рідних, тишу в твоєму місті, кожну мить, кожен день і жити на повну. Як сказала координатора цього проекту, співробітниця Інституту національної пам'яті, Тетяна Ковтунович — це терапевтична книжка. Вона дозволить багатьом переосмислити своє життя, свої цінності, усвідомити, що те, що здається проблемою, насправді проблемою не є. Ну і, звісно, спробувати зрозуміти, що таке війна і що пережили люди заради твого мирного життя.

Мій тато з окупованої нині території Донбасу. Кожне моє літо проходило там. На жаль, там залишилися могили бабусі з дідусем, і я не можу туди потрапити вже 5-ий рік. Сподіваюся, що завдяки нашим хлопцям і дівчатам потраплю колись, хоча б приберу... Там залишився будинок тата, там залишився шмат мене, я завжди кажу, що лінія розмежування — це не просто тимчасовий адмінкордон, для мене — це великий рубець всередині мене, з яким складно змиритися. Тема Донбасу — не просто тема захисту країни, а й особистого болю, в тому числі.

Якщо вам хтось скаже, що на війні не страшно, то ця людина або там не була, або вона вас обманює. Страшно абсолютно кожному, навіть найсміливішому чоловікові, найсміливішій жінці, особливо, коли по тобі стріляє артилерія. Але ти маєш розуміти, навіщо ти там. Це стосується і журналістів, і волонтерів, і військових, абсолютно кожної людини. Мотивація переважає ризики. Я не люблю, коли мою роботу героїзують, бо це ніщо в порівнянні з роботою солдата. Були моменти, коли мені здавалось, що смерть зовсім поруч, навіть під час одного обстрілу мамі писала есемески «мамо, я тебе люблю, вибач»... На щастя, все закінчувалося добре.

«Господарі в ці дні ставали богорівними! Саме цієї богорівності, шляхетності боялася влада! Їй же треба виховати покірних рабів, хоч комуністам, хоч російській імперії»

**Оксана
Гордієць**

Вона знає все про силу і справжність Різдвяних свят, про глибину колядок і щедрівок, про філософію і смисли наших традицій, про те, як потрібно святкувати. Вона не дає нашим традиціям загубитися в сучасному світі. І тримає дух українського Різдва!

— Це був рік, може, 1970-ий. Я, на той час учениця п'ятого класу київської школи, з батьками прийшла на гостину до вчителя, художника-графіка Василя Прокоповича Вечерського. Ця людина належала до кола шістдесятників, про що я довідалася пізніше. Був накритий величезний стіл, дружина пані Світлана запрошувала нас. Але я зауважила, що стіл накритий для великої кількості людей. Раптом — дзвоник! Двері відчинилися, і зайшла ватага щедрувальників. Це були художники, люди, які тримали на висоті наш національний дух і дотримувалися свята в ті непрості роки, коли все було заборонено. Вони з морозу, жінки красиві, дивовижні, в хустках, принесли з собою свято, яке остаточно перевернуло мою свідомість...

З цього моменту мені стало цікаво розібратися, що то за свято — Різдво? Я зрозуміла, що це не просто гостини і краща їжа. Свято символізує найсвятіші моменти в житті народу. Долучилася сама до цього свята вже тоді, коли прийшла в хор «Гомін» до Леопольда Івановича Яценка. Тут я почула традиційні колядки, щедрівки, які ми разом вчили, співали і разом пізнавали глибини, які несе наша народна пісня, зокрема, обрядова. На Різдво, Василя і Маланки ми збирались в колядницькі гурти і відвідували знайомих, діячів культури, співали в метро, де нас наразі могли й арештувати і прогнати. Але ми творили справжнє свято, і варто було лише бачити очі людей, які слухали нас і розуміли, що відбувається диво!

Влада боялася наших свят і забороняла їх з давніх-давен. Хочу поділитися фрагментом одного документа київської консисторії від 1719 року. У документі 300-літ-

Народознавиця, дослідниця українських традицій, солістка гурту «Рідна пісня», співробітниця Національного музею архітектури та побуту в Пирогові. Організаторка унікальних виставок народного одягу з фондів музеїв України та власної колекції.

МОЯ ІСТОРІЯ

12 січня
2020 року

ньої давності йдеться про наші пісні і про те, щоб заборонити молоді збиратися і співати на свята. В документі дослівно сказано, що «пісні оскверняють повітря» і їх треба заборонити. Це був, звісно, не перший документ, що засвідчував давнє коріння нашої традиції, чия глибина лякала імперську державу.

У витоків нашої традиції лежить культ Предків та їхнього світогляду, що робить українців відмінними від інших народів. Українці — це давнє хліборобське плем'я, тому все коло свят було за'язане на явищах природи, зв'язку її законів з аграрними циклами в житті і веденні господарства. Сьогодні ми вже вільно щедруємо і колядуємо, але часом недбало ставимося до того, як потрібно святкувати. У нас вкупі ідуть колядки і щедрівки, хоча це різні обрядові пісні. Коли на Різдво весь світ співає нашого «Щедрика», і ми співаємо, то навіть не вслухаємося, що тут йдеться не про зиму, а про весну, бо «прилетіла ластівочка». Отже, ця пісня — веснянка. Ми повинні знати про себе багато, бо інакше не зрозуміємо самі себе і не зможемо пояснити, звідки наші витoki, чому потрібно дотримуватися традицій, що вони несуть за собою. «Прилетіла ластівочка...», бо колись Новий рік українці святкували в березні. А з приходом християнства святкувати почали в діаметрально протилежній період року — у вересні. Для українців-хліборобів новий рік означав стан природи, коли вона оживає після зимового сну, і це весна. В Палестині ж після неймовірної літньої спеки настає полегшення для всього живого, тож для них пора оновлення і новорічного свята — осінь. 1700 року, при Петрі I, нам наказали святкувати новий рік серед зими, але все одно народ не може так просто відкинути величезний скарб, здобутий попередніми поколіннями за 1000 років. Тоді ж виникає розбіжність між світським і церковним календарем, тож єдине свято роздвоюється на святкування «старого» і «нового» років. Треба дійти консенсусу, але ми щось тоді загубимо...

Мені хотілося б наголосити на тому, щоб ми не перетворили свято і святість просто в карнавал та розвагу, є тепер таке, на жаль. Ми маємо прискіпливіше відстежувати тенденції і знати, що належить робити на Різдво, а що — перед Новим роком. Дотримуючись традицій, господарі творять матрицю свого майбутнього. Вони закладають її сьогодні своїми реальними діями. До свята ми підходимо, впорядкувавши ідеально свою оселю, улаштувавши себе внутрішньо, гарно святково вбравши себе і усіх членів родини. Це і є тим ґрунтом, з якого людина має подивитися в майбутнє і забажати чогось дуже важливого. Сьогодні багато говорять про візуалізацію бажань, пропагують методи, згідно з якими потрібно лише вирізати картинки з журналів і повісити на стіні, для того, щоб пришвидшити здійснення заповітних мрій! Але ні бажання, ні здійснення їх не з повітря мають братися!

Сьогодні ми повинні створити підвалини, для того, щоб постало наше бажане майбутнє. Яким красивим був звичай на Андрія та Маланки господарю ховатися за мискою з пирогами або за пишним хлібом і питати дітей: «Чи бачите ви мене за хлібом?» Ті відповідали, що не бачать. А господар їм: «Дай, Боже, щоб і на той рік не бачили!» Це не означало, що впадуть з космосу пироги в миску наступного року, а господар з родиною докладуть праці. Єдине, що вони повинні отримати з космосу, це духовну підтримку, своєрідне благословення від Душ предків — охоронців Роду та сил Природи, а з ними — добрих Духів Лада, яких шанували завжди. За древніми переказами, на Маланки сходить на землю Щедрий Бог і перевіряє, як ведеться у господарстві, уявить собі, тварини, за віруванням, розмовляють в цю ніч і розповідають,

Оксана Гордієць

чи добре їх годують, як з ними поводяться. Якщо все добре — тоді Щедрий Бог буде помагати господарю мати гарні статки, якщо той докладе зусиль, і наступного року.

В Україні йде війна, але ми повинні дотримуватися традиції, тож колядуємо і щедруємо. Народна пісня лунала в усі часи. Наші щедрівки звернені до молоді, до наших хлопців та дівчат, які на фронті сьогодні воюють проти ворога. Ми енергетично підсилюємо їх своїми добрими побажаннями, посилаємо до них думки про силу, здоров'я, насагу і відвагу. В ці святкові дні Музей народної архітектури і побуту демонструє глядачам Різдвяну атрибутику. У Шоколадному будиночку в Києві організована виставка «Бог Предвічний народився», що відображає дух Різдва. Виставка зацікавила багатьох людей, які хочуть вивчити і зрозуміти символіку українського свята. Коли говоримо про свято, то не можемо обминути обрядові пісні, вони ідуть зі святом як одне ціле. З піснями приходили гурти до господаря додому. Господар сам творив сакральний простір і обрядодію в своїй хаті, творив свято і святість у себе в родині...

Чому наші свята не сприймалися владою? Тому що в традиційних колядках до господаря приходили в гості Сонце, Місяць і сам небесний Бог. Господарі в уяві українців в ці дні ставали богорівними! От саме цієї богорівності, шляхетності, гідності боялася влада! Боронь, Боже, як люди почнуть себе поважати! Що ж тоді робити владі? Владі треба виховати покірних рабів, хоч комуністам, хоч російській імперії... Ми не влаштували їх своїм достоїнством, тим, що ми були внутрішньо наповнені. Якщо говорити про коляду, то основні її мотиви — космогонічні, сотворення світу, тоді ідуть мотиви військові, мисливські, господарські, родинні, побутові. І, звичайно, релігійні, біблійні, які спудеї духовних навчальних закладів несли від середини 18 ст. з храмів у побут до народу. Що стосується щедрівок, там відсутні моменти світотворення, але є більше побажань на наступний рік. В них лишається величний образ господаря, його головне багатство — золоті руки, і дружина — гарна господиня, а його потіха — хороші діти.

Прихід колядників, щедрувальників чи молодіжних ватаг, магічні дії, які мали віщувати господарю добробут у наступному році, творили матрицю майбутнього. І за це господарі щедро обдаровували тих, хто ніс їм цю заслужену довгоочікувану звістку. Також це було намагання задобрити сили природні, добрих духів, які мали посприяти одержанню статків, прибутків тощо. Вітальні славні і примовки вимовлялися так вільно, як людина дихає.

Дивно, коли бачиш у місті гурт колядників і людей, які проходять повз, бо не знають, що треба робити. За коляду треба винагороджувати. У давнину ватаги не минали жодної хати — ні багатой, ні бідной. Більшість із того, що ватаги назбиравали у свої міхи, віддавали на благодійність, несли вдовам з дітьми, таким чином молодь при звичаювалась до вирішення проблем громади, а об'єднання молоді набувало суспільної ваги.

Коли ж сьогодні дітки-колядники просять «дай, бабо, п'ятака», то це більше схоже на дитячий рекет. Щоб не засмучувати господарів такою приповідкою, бо колядою це важко назвати, ми маємо вчити наших дітей традицій в усьому її багатстві і повноті.

«Я просто роблю свою справу. Кому
це близько — той прийде на мій
ВОГНИК»

Її дівоче прізвище Бережко і родом вона з Херсонщини — степового краю біля моря.

— Цікаво, що мама мною завагітніла якраз під час перебування з татом на морі. Так що я родом із морського узбережжя не тільки завдяки прізвищу. А Камінська — за чоловіком. Це ніби на моєму березі біля моря з'явилася кам'яна скеля, кам'яний оплот — твердиня, захист, сила. Мені здається, що важко було б знайти інше прізвище, яке б настільки добре звучало б із Бережко, аніж Камінська.

Поезія — це та призма, через яку дивлюсь на світ. Це — мій камертон. Поезія для мене — це не просто тексти. Це передовсім та енергія, з якої вони створені. Вона — в усьому. Поезія — в красі, якою дихає наша земля. Поезія в долях людей. Вона проступає крізь драматичні події будь-якого масштабу — наче магма виходить назовні. Поезія — це не якісь «красивості», квіточки і пухнасті котики. Це — концентрація суті, ніби генетичний код людини, її духу, життя, нашої історії, самої сутності народу. Справжня поезія не терпить зайвих слів, нещирості й надуманості. Це — оголений нерв людини. А поети — окрім іншого, — й провідники. Ні, не всі, звісно. Не можна плутати поезію з умінням римувати слова. У справжньої поезії завжди є сила вогню. От саме того, який і притягує людей до слова століттями і тисячоліттями. У цьому — магнетизм і магічність поезії. Чим більше в словах вогню, енергії — тим вони значиміші, тим сильніше відгукуються в людях, тим більший мають вплив.

Найважливіше завдання, яке, на мою думку, стоїть перед поетом, — у першу чергу — зібрати в собі оцей вогонь. І жити так, щоби його полум'я було максимально чистим, зігрівало і давало ясне світло.

Сьогодні люди якось відійшли від поезії. Причин багато. І самі поети в цьому теж винні. Забагато випущено в люди прохідного і навіть абсурдного. Не чути голосу вдумливих критиків. «Оптимізована» школа редакторів. Звалено в одну купу все — і високе, і пустопорожнє. Кожного називають відомим і лауреатом,

Юлія Бережко-Камінська

Письменниця і журналістка, членкиня Національної спілки письменників України. Авторка семи книг поезії. Переможниця всеукраїнських та міжнародних літературних конкурсів і фестивалів. Лауреатка всеукраїнських літературних премій ім. Григора Тютюнника, Олександра Олеся, Василя Скуратівського та Анатолія Криловця. Організаторка численних мистецьких заходів. Ініціаторка і керівниця Міжнародного проекту «Музично-поетичний салон «Камертон». Секретар Національної спілки письменників України, очолює «Кабінет молодого автора НСПУ».

МОЯ ІСТОРІЯ

21 липня
2019 року

кожному аплодують і «лайкають». Спробуй розібратися в цьому людині, далекій від поезії, — натхнеться на кількох слабких авторів, скуштує сире і незріле й відвернеться від поезії взагалі: «Не смачно!»

Але мене це не лякає. Я роблю свою справу, бо так могу проявляти себе, свій внутрішній світ. І якщо комусь буде близьке те, чим я живу, той прийде на мій вогник. А бути прохідним двором для роззяв — це не моє.

Нова книжка, як і для всіх авторів, мабуть, це відчуття певної завершеності. Неопубліковані вірші не відпускають, інколи складається таке враження, що вони не дають можливості приходити новим. От маю випустити написані, і тоді починається новий творчий виток.

Книги поезій творю як живі взаємопов'язані історії. Вірш тягнеться один за одним, занурює в атмосферу, посилює попередні настрої, поглиблює їх, витончує, доповнює. І коли саме так читати мої книги, то потім з усіх окремих епізодів, як у мозаїці чи з пазлів, з'являється цілісна картина. Такий собі роман у віршах. От і нова книга — «Невідворотне» — побудована за цим принципом. До речі, вона видана спільно з талановитим фотохудожником з Ірпеня Юрієм Косіним. Його світлини наповнені потужним філософським змістом, і як самі по собі звучать, так і ведуть із поезіями окрему розмову. І це теж дуже важливо.

Принагідно хочу подякувати літературному агенту із США Єлизаветі Соломатиній, — людині, яка побачила те, що я пишу, відчула, що це їй близьке, й підтримала. Це для мене безцінне. Такі випадки ніби нагадують, що все в житті не випадково, що ми не залишені сам-на-сам, що, якщо робиш хорошу справу, то в потрібний момент приходиться допомога звідти, звідки її навіть не чекаєш, і ніби сама доля дає можливість реалізовувати те, що хочеш принести в цей світ.

Я не вважаю свої теми якимись дуже оригінальними. Вони вічні. Про це писали до нас і писатимуть після нас. Значить, ці питання універсальні, не є вирішеними, вони не лишають людей у спокої. І мене теж. Це, передусім, філософська лірика. Відображення макрокосмосу в мікрокосмосі і поєднання цих двох світів. Це пошуки себе, справжньої. Це огранка свого духу. Це намацування меж, яких сягає власна душа. Це рефлексія на зламі часів — ми ж відчуваємо, як швидко усе змінюється. Це спроба «виграти» час — у самої себе виграти, у своєї епохи, спроба його зрозуміти, відчутти і зафіксувати.

Це потреба поділися теплом, розпалюючи його у своєму серці, навіть коли самій холодно.

І, звісно, таїнство кохання і диво цього світу — його краса і геніальність Великого Задуму — самого життя на цій землі, у цьому Всесвіті. От про це все й пишу. Нещодавно привідкрилася й тема роду — наших коренів, нашого підґрунтя, нашої не проявленої генетичної пам'яті.

Історії творяться з будь-якого «матеріалу». У кожної рослини насіння різне. Так і тут. Але основні «ключі» — це душевні потрясіння, споглядання за людьми, природою і самим життям, а також натхнення від творчості інших людей і пошук слова — коли западає в серце кілька слів, що резонують і не відпускають.

Я ніколи не відпускаю з серця віру, що завтра ми зможемо те, що не можемо сьогодні. І я також. Тримаю віру в свою країну, в своїх дітей і в людяність між людьми. Коли ж цього не зустрічаю, коли бачу підлість, нещирість

і те, що люди говорять одне, а роблять протилежне, — відчуваю себе пригніченою. Мені недостатньо лише особистого щастя. Хочеться бачити, що люди поруч щасливі. Навіть якщо не знаю їх. Тоді саме повітря просякнуте зовсім іншими енергіями — легкості й радості. Це неможливо не відчувати, не звучати на це. Чуже горе і постійне невдоволення тиснуть на серце, не дають спокою і викликають тужливі вірші. А ще — не відпускаю з серця події і місця, де я була щасливою. Це моє особливе багатство і наснага.

Я полюбила Карпати, відколи їх для себе відкрила, і таке враження, ніби там закладено для мене якийсь давній магніт. Іноді мені здається, що той край незримо зі мною завжди, що я його відчуваю на відстані й повсякчас бачу своїм внутрішнім зором. Можливо, колись я там проведу тривалий час. В усякому разі, я б дуже хотіла цього. Це те місце, де хочеться творити.

Люблю море. Море як стихію, як безмежний простір. Як переплетення самотності й ніжності. Звісно, не в час пік, коли там не проштовхнутися.

Тужу за Кримом. Унікальне поєднання гір і моря. Запах ялівця. Кримське сонце. Розкішні крислаті сосни. Неповторний колорит міських вуличок, історії давніх храмів...

Люблю Ужгород, Львів, Чернівці. Нещодавно відкрила для себе невелике, але дуже живописне містечко Кам'янку, що на Черкащині. Саму Черкащину люблю. В моєму серці багато місця для нових відкриттів. І то вже зі мною залишається назавжди, просочується в поезію, наповнює і живить.

Силу мені дає праця і її результат. Відчуття недаремності того, що роблю. Бажання рости й розвиватися, не зупинятися. Сама творчість — потужний мотиватор. Якби я отримувала, скажімо, якусь стипендію і не повинна була би дбати про матеріальний бік життя, то я би більше віддала, більше би зробила в царині поезії, бо спрямувала б увесь час на поглиблення знань з історії, мови, літератури, психології, філософії. Тож мала би більше напрацювань, які додають поезії глибини. Однозначно писала би прозу. Потяг до цього відчувала завжди, але не бралася за великі твори, бо для цього потрібен цілісний період вільного часу. Звісно, займалась би літературними проєктами.

Раз на 5–7 років я роблю великі перезавантаження. Зміню роботу, коригую вектор діяльності. Це відбувається паралельно з внутрішніми процесами — переосмисленням життя і своєї ролі в цьому світі, постановкою нових цілей і відточенням тих, які залишаю.

Те, що зараз роблю на посаді секретаря Національної спілки письменників, очолюючи «Кабінет молодого автора», мені до душі. І займалась би цим без будь-яких посад. Віднаходити талановитих авторів і допомагати їм заявити про себе — це хороша і потрібна справа. І взагалі маю багато цікавих задумів та ідей у цій галузі. Можливо, з часом складеться так, що зможу їх утілити. А те, що можу вже зараз, роблю, не чекаючи якихось особливих можливостей: готую книги, проводжу всеукраїнські та міжнародні конкурси, творчі зустрічі, спільно з Міжнародним благодійним культурно-науковим родинним фондом імені М. В. Лисенка організували Міжнародний проєкт «Музично-поетичний салон «Камертон». Оце все й надихає — коли сама щось робиш і віддаєш це людям. І бачиш, як ці зерна приймаються.

У дитинстві я любила літні канікули. Щасливий час. Не тому, що не любила вчитися — шкільне життя по-своєму було цікавим, а тому, що саме на літніх канікулах відчувала свободу. Так, я мала певні домашні обов'язки, але володіла часом, яким могла розпоряджатися особисто. І саме це канікулярне життя мені видавалося найбільш справжнім, насиченим неймовірним внутрішнім сенсом. Я багато читала, писала вірші і прозу, грала на фортепіано, була на природі; в моїй голові весь час роїлися різні цікаві й приємні мені думки та ідеї, а не якісь задачі з алгебри чи фізики. І таке відчуття відпустки залишилося й донині. Це — можливість належати собі, своїй родині і переключитися на все те, що найбільше люблю. Це — творчість, книги, споглядання краси, робота в саду, зустрічі з близькими мені людьми, відвідування концертів та вистав. А ще — самопізнання і саморозвиток. Повернення у стан гармонії та радості, бо саме це — наш природний стан, для якого насправді непотрібно ніяких підстав.

Останні вісім років мені дуже бракувало відпусток. Оцього повноцінного перезавантаження, перезапуску. У результаті я на собі дізналася, що таке хронічна втома, професійне вигорання, коли відчуваєш таке спустошення, що вже нічого не хочеться — абсолютно нічого... На жаль, редакторство в газеті та ще й у такий час, коли паперові видання, по-суті, вмирають, — це робота на повне виснаження. Це наївна спроба врятувати корабель, смертельно протаранений у кількох місцях. А ще й коли маєш критично маленький колектив для такого порятунку, — то взагалі про відпустки залишається тільки мріяти. Тож, прийнявши рішення, що мій «газетний» період життя завершено, і пішовши у кількомісячну «відпустку», я, по-суті, вчилася наново жити. Вчилася спілкуватися з людьми не з робочих питань. Смакувати життя — його щасливі миттєвості, його буденні радощі й відкриття. Вчилася розслаблятися, відпочивати. А ще — чітко зрозуміла: в основу життя закладено ритм. Відпустка — це теж прояв ритму. Той, хто сам себе не відпускає з роботи, хто не може дозволити на якийсь час відчувати себе повністю вільною від роботи людиною, — порушує один із законів життя і потім розплачується за це.

Від себе я очікую мудрості, любові, терпіння, сміливості, тривалої фізичної активності, постійного розвитку, а головне — виконання своєї місії.

Світлина Юрія Косіна.

Марія Старожицька

Заслужена журналістка України, поетка, кіносценаристка, співрежисерка фільму «Війна Химер».

Анастасія Старожицька,
журналістка, співрежисерка фільму «Війна Химер».

«Війна химер» — це задокументована реальна історія, справжні місцеві жителі, з якими ми спілкувалися у 2015»

29 серпня — чергова річниця Іловайської трагедії. Але ми вирішили не чекати «датського» приводу, бо такі історії мають бути з нами щодня, поки гинуть люди. Врешті, вони створили свій фільм, щоб війна закінчилася! Тим часом, «Химери...» живуть своїм життям. «Війну химер» вже показали кілька разів у прайм-таймі і опісля на п'яти каналах українського телебачення, також на естонському та аргентинському телебаченні, де фільм вразив глядачів правдою про війну в Україні. Марія, заслужена журналістка України, зізналася, що з журналістикою попрощалася і вирішила бути тільки режисеркою. Скільки знаю Старожицьку, вона завше вміла сміливо розвертати вітрильник на 90 градусів! І навіть на 180. Але ніколи — на 360, не поверталася на попередню сходинку. Щоразу дивувала то книжкою, то публікацією, то сценарієм. Написали з Анастасією сценарій нового — художнього фільму. Вже не про війну. Але і не про кохання.

— Майдан для мене почався, як і для більшості, з моменту штурму Адміністрації Президента. Тоді стало зрозуміло, що Майдан тільки розгортається. Ще влітку 2013-го ми з моєю донькою Анастасією вигадали історію, сценарій кінострічки про своєрідне передчуття народного збурення. Зокрема йшлося про те, що бетонні химери на будинку з химерами Городецького, який навпроти Адміністрації Президента, накопичують в собі ненависть влади до людей і людей до влади, яка в тому місці має надзвичайно потужну концентрацію. Раз на сто років ці химери нібито оживають і, видираючись зі стін разом з камінням, йдуть штурмувати будинок навпроти: всі ці леви, слони, велетенські жаби та решта тварин, яких Городецький посадив на свою будівлю. Тобто спочатку історію ми вигадали. До речі, виявилось, що саме на 2013-ий рік будинку з химерами виповнилося сто років... І от ми з донькою виходимо з метро на верхньому виході станції «Хрещатик» і чуємо такі вибухи, наче каміння падає. «О, — кажемо, — це мабуть наші звірі штурмують!» Як виявилось, це вже біля Адміністрації Президента розривалися світлошумові гранати. Відтоді ми

МОЯ ІСТОРІЯ

19 лютого
2019 року

постійно ходили на Майдан. І знімали, бо відчували, що це історичні події, які варто фіксувати. І на запитання, що знімаємо, відповідали, що знімаємо наше власне кіно, «Війну химер».

Тоді на Майдані було щось неймовірне — дуже справжнє і сильне. Річниця Майдану це те, про що казав поет Борис Гуменюк: «Ми ходимо на Майдан, щоб знайти себе тодішніх». Ми, тодішні, з певною надією відкрили в собі, що можемо бути не лише окремими людьми, а єдиною спільною силою. Це надзвичайне відчуття, воно не щезає, лише відійшло на далекий план. Всі песимістичні твердження, мовляв, такого більше не буде, я не поділяю, але сумно, що ми не отримали в повній мірі того, що хотіли. Втім, це надто загальне твердження. Що стосується нас з Анастасією, моїм співрежисером, ми отримали фільм, що зберіг вже назавжди наші почуття на той момент, зафіксував їх в усій повноті і щирості. І це вже дуже і дуже багато.

Знаєш, ми ж разом працювали в газеті «Комсомольское знамя» («Независимость»), це моє практично перше місце працевлаштування після факультету журналістики, далі була телевізійницею у тодішньому агентстві «Вікна», працювала на керівних посадах у «Київському телеграфі», «Профілі», часописі «Український тиждень», співпрацювала з радіо «Свобода», друкувалася у Wprost і Newsweek, журналі «Огонёк», була редакторкою телепрограм на «1+1» та Інтері, сценаристкою фільмів та серіалів. Тобто була всюди і пройшла всі щаблі. Тепер, коли зустрічаюся зі студентами, намагаюся пояснити і попередити, що журналістика — це вікова професія, як балерина чи міліціонер. «Зрозумійте, — кажу їм, — до 35-ти, максимум — до 38-ми років ви собі заробляєте досвід, з яким потім зможете піти або в політику, або, якщо пишете вірші, оповідання, то вже плануйте стати сценаристами, письменниками, драматургами, режисерами. Одиниці лишуються журналістами, це дуже круто, але вмійте прислухатися до себе і вчасно робити рішучі кроки. Бо знайти «своє» — це справді є головним у житті.

Моїм моментом переусвідомлення і рішенням зайнятися кіно став Майдан. Змінювалося наше життя, і ми фільмували. Фільмували на Майдані, потім на війні, йшло життя і ми його фіксували, розуміючи, що наші внутрішні переживання мають стати фільмом. Ніхто не знав, що на наших майданівських друзів, які пішли добровольцями у батальйон «Донбас», надалі чекає Іловайський котел, що будуть втрати, і війна стане нескінченною. Що історія кохання Насті і Лавра, який вижив, вийшов з Іловайського котла, буде саме такою, приреченою, через неможливість відділитися від почуття неіснуючої, насправду, вини перед загиблими побратимами...

«Війна химер» — це задокументована реальна історія, це справжні реальні місцеві жителі, з якими ми спілкувалися у 2015-ому. Фільм ми знімали самі, витрачали власні кошти, самотужки збирали матеріали в тих, хто знімав під час бойових дій. Це квінтесенція наших почуттів і вражень, поєднана в клаптикову ковдру, «печворк» розповіді, вибудованої за хронологією подій. І камера зробила диво, щоразу при перегляді занурюючи глядачів у те саме повітря Майдану-2014 і війни 2014–2015 років.

Ми навіть створили таку хвилю розповсюдження стрічки, «народну дистрибуцію», коли ті, кому вона сподобалася, отримували в нас якісний відеофайл та організовували безкоштовні чи благодійні покази в кінотеатрах, бібліотеках, школах, вишах.

Нас всюди запитують, чи цей фільм побачили за кордоном. Ми його виклали для вільного доступу, тому, звичайно, його дивляться і продовжують дивитися, українська діаспора робила навіть в Австралії численні покази. Але, звичайно, цього замало,

і ми вдячні кожному, хто принаймні знайде, подивиться і порадить іншому подивитися про те, як добровольці йшли на війну, яким жорстким був Іловайськ, яка жорстока війна йде, як сприймають її місцеві жителі...

Чому не всі люди сьогодні йдуть на таке кіно? Пригадую, що я і мої ровесники свого часу теж «перелистували» сторінки про війну. Ми відкидали війну від себе, як щось нецікаве, неприємне. Наш фільм — свідчення для Гааги, що багато російських кадрових військовослужбовців було взято в полон на нашій території. Все, що ми могли — зробили. Виклали і викладаємо на усі можливі платформи стрічку для безкоштовного перегляду. Кожному, хто хоче організувати показ фільму, надаємо копії потрібної якості. Якщо порівняно невеликий попит через збільшення кількості фільмів про війну, то таку тишу можна виправдати, найяскравіше живе стрічка свої перші два роки, але якщо це через відторгнення війни у свідомості, то це не так добре, бо війна — триває. І невідомо, чим скінчиться. Така химерність нашого життя.

Ми не привчені до сприйняття війни. Ми виявилися непристосованими, аби дивитися про війну. Тепер найбільшим попитом користується відпочинок, розвага. Здається, що болю вистачає і в житті, а в кіно треба йти за позитивними емоціями. На цьому побудована ідеологія і філософія кінематографа як бізнесу, в тому числі і в Україні, де «Сказане весілля» в рази популярніше за «Кіборгів», не кажучи вже про художню стрічку «Іловайськ-2014», зняту про ті самі ж події, що і «Війна химер», і спродюсовану одним із тих, хто є і в нашому фільмі, а саме командиром штурмової роти з позивним Бішут.

Втім, ми з Анастасією пропонуємо філософське переосмислення саме цього моменту. Що таке насправді кінематограф, як не світова релігія, кінорелігія, храми якої, кінотеатри, є в кожному містечку, і щотижня до них приходять нова світова прем'єра стрічки зі своїми меседжами. І впливати на світ за допомогою кінематографа дуже і дуже круто. Кіно — це таке собі щеплення від усіх життєвих колізій і саме цим воно цінне. А ще є моментом відсторонення від себе самого на ту відстань, з якої можна роздивитися і минуле, і майбутнє.

«Війна Химер» насправді має велику психотерапевтичну місію, навіть у неочікуваних моментах. Якось після перегляду нашого фільму в маленькому містечку, під час мандрівного кінофестивалю, його організаторці о другій годині ночі передзвонили бійці, які були на показі і сказали, що вони досі обговорюють «Війну Химер» і тільки тепер зрозуміли, як погано ставилися до своїх дівчат і дружин, які теж переживали війну, віддавали перевагу чоловічому братству, відтак тепер хочуть вибачитися перед жінками. Організаторка ледь умовила зачекати до ранку.

Стрічка «Війна химер», як і наші власні нотатки «на пам'ять», що виявилися цікавими мільйонам глядачів, з часом тільки стають ціннішими. Так сказав наш головний персонаж Валерій Лавренов з позивним «Лавр» одразу.

Життя триває і ми вже написали сценарій художньої стрічки, екологічної антиутопії «Камінь-ножиці-душа». Про те, як всі війни на планеті припинилися задля об'єднання жителів для протидії світовій кліматичній катастрофі — глобальному потеплінню. Впевнена, всередині кожного з нас точно є те, що може зберегти планету. І це вже зовсім інша історія, хоча в ній також будуть добровольці, які захочуть відбити сонячну агресію.

Марина Соченко

Українська художниця, викладачка, громадська діячка. В її творчому доробку 50 персональних виставок, учасниця більш ніж 50 міжнародних та всеукраїнських виставок. 20 років викладає в Національній Академії образотворчих мистецтв і архітектури. Заслужений діяч мистецтв України. Старша викладачка кафедри живопису. Членкиня Національної спілки художників України. Її творчість базується на глибокій національній традиції, патріотизмі.

«Культурний і духовний фронт є надважливим для України, тому я на ньому воюю»

Шість років тому вона малювала під кулями і димом героїчних людей зі світлими обличчями і гарячим бажанням свободи. Сьогодні вона малює героїчних людей, які захищають Україну від російського агресора. А головна її робота — настінний розпис каплиці Воздвиження Хреста Господнього на Аскольдовій Могилі в Києві, присвячений Героям і Героїням, полеглим за Україну.

— Та боротьба і сила духу, які тримали Майдан, актуальні й сьогодні. Я тримаюся за ці цінності, які для мене перейшли в творчу тему. Мене не відпускають ці люди, обличчя. Якщо подумати, то на Майдані я працювала не тільки як художниця з мольбертом, а це була певна інформаційна робота, кореспондентська. Не знаю, хто ще відобразив стільки майданівських обличчя на портретах, до мене ніхто такого не робив. Я стояла з мольбертом і олівцями, намагаючись передати те, що бачу, тими засобами, які дає мистецтво. На прохання самооборони в грудні 2013 року я робила виставку вже з майданівських робіт у будинку профспілок для моральної підтримки повстанців. Часи були страшні, кожен день — напади беркута. На другому поверсі в штабі були вибиті вікна, а стомлені, змучені повстанці просили виставку. Я зрозуміла, що їм це потрібно і важливо. Потім, на свій ювілей, я зробила ще свою ювілейну виставку 22 грудня в дерев'яній ніші біля Будинку профспілок на Майдані, це була неділя. Народне віче, море людей, навіть писали відгуки, не дивлячись на мороз.

Пригадую, як все почалося. Я щодня їхала через Майдан на роботу. І чую, як поряд одна жінка іншої каже: «О, дивись, це бомжі зібрались». А я думаю, які ж це безхатченки, це герої, тому що лід, мороз, холод, а люди стоять у жахливих умовах, і всі такі характерні, красиві. Я почала малювати їх після Нового року. Спочатку мене покликали волонтери, я думала щось

МОЯ ІСТОРІЯ

16 лютого
2020 року

допомогти зробити, але вони кажуть, що є повно людей, які справляються, а от художниця — я одна. І я вирішила малювати, а людям подобалося, їх це підтримувало морально. Спочатку я підписувала тільки імена, бо тоді розшукували багатьох і ставити прізвища було небезпечно, а вже потім почала додавати і місцевість. І виявилось, що там представлена вся Україна. Останній портрет, 7 липня, був портрет Сергія Мартинюка, коли вже знімали сцену і Майдан розійшовся.

Поки що готових є близько двох сотень портретів героїв Майдану, але точно їх ще ніхто не порахував. А є ще сотні фронтівих.

Щойно я закінчила великий настінний розпис військової каплиці на Аскольдовій могилі, присвячений героям, загиблим за Україну. Створено 70 портретів героїв — від часів Київської Русі до сучасних подій. Там є гетьмани, герої часів УНР, герої АТО і фронту — від Коновальця до Сліпака. Дух героїв і дух слави властивий українській культурі. Ігор Онишкевич, настоятель храму Миколи чудотворця УГКЦ, задумав цей розпис і підтримав. Робота була складна, але вдала, вона тривала два роки.

Події на Майдані привели мене до певного розвитку, може, я себе ще до кінця не знала тоді. До Майдану я малювала квіти, пейзажі, різні тематичні картини. А після Майдану з'явилася героїчна тематика. Ми з волонтером Петром Гудимою вирішили робити виставки по школах, розповідати мовою картин дітям історію Майдану як частину історії України. Приблизно зробили 30 виставок. Фізично дуже важко влаштовувати такі виставки, але мало хто це знає, бо ми про це не говоримо. Після кожної виставки мені буквально реабілітація потрібна, по-перше — енергетична, а ще й фізична. Вранці о 7-й ми приїжджаємо до школи, там ще немає нікого, і буквально все самим треба робити. Спочатку на 4-й поверх перетягти всі картини, а вони нелегкі, а ми ж виставляли до 100 картин! Але діти це бачать, вони починають щось розуміти. Звісно, було б краще, якби це була державна програма, бо мистецтво дуже сильно впливає, це дієвий метод патріотичного виховання молоді.

У планах — орієнтуватися далі на Схід, бо саме там непочатий край роботи. І на Захід, за кордон теж — це все треба показувати обов'язково, бо культура розповідає про нас у світі, нашу суть, наш час, нашу боротьбу.

Софія Русова казала, «що дві святині є у кожного народу: його армія і його школа». Я робила портрет Софії Русової і дуже багато читала про неї, бо я маю уявляти цих історичних людей, яких малюю. Мені запропонували в Просвіті зробити портрети до 100-річчя УНР, дали літературу, я почала працювати, вивчати, читати. Весь мій життєвий шлях іде через книжки, я дуже люблю читати. Коли прочитала «Виховання молоді» Олега Ольжича перед тим, як робити його портрет, я подумала, що якби нас так виховували, Путін би ніколи сюди не поліз. А коли Ольжич усе це ще писав! Чому в нас це ніде не викладається? Не виховуємо молодь патріотично, не буде в нас майбутнього. Тільки через духовний розвиток збережемо Україну і уникнемо величезних жертв. Але я смерть героїв сприймаю не як смерть, а як безсмертя. Це вічна слава і віддане життя за Батьківщину.

Років 10 тому Конгрес націоналістів попросив мене написати портрет Лєопольда Ященка. Я прийшла до нього на хор, а він каже: «Співайте з нами», а я співала колись у хорі в дитинстві, і так я почала до них ходити співати в хорі «Го-

мін» і разом малювати. Я малювала портрети, і хористи дуже до мене звикли. Я не можу не малювати, в мене така натура, що потрібно постійно це робити. Коли я вже задумувала портрет Леопольда Яценка, то зрозуміла, що його неможливо уявити без хору. Тому зобразила його разом з хором. Окремо, змальовувала кожного хориста і хористку, але їх багато, і на картині є не всі. І тоді вони попросили зробити триптих, щоб помістились всі. Така історія картини, яка цього року виставлялася на бієнале «Україна від Трипілля до сьогодні».

Художники всі різні, вони не повинні ходити строем і малювати всі однаково. Я виділяюся саме цією темою — Майдану, війни, можливо, для когось вона видається травматичною, або інакше сприймається. Але мене повело цим шляхом, і я не можу звернути. Малювати батальні картини потрібно для фронту, у цьому є актуальність і велика необхідність. Ми з Миколою Цимбалюком, головним редактором газети «Слово Просвіти», неодноразово їздили на фронт. Я зробила там багато портретів бійців на передовій. Коли ми робили виставку для 93 бригади, бійці привели свого побратима Віктора Кисельова і сказали: «Малюй!» Зовсім молодий, красивий, обвішаний у три ряди нагородами, якийсь незвичайний, ніби світиться весь, Я придивляюсь, а він каже: в мене ж пів голови немає, там пластина. Після важкого поранення в Красногорівці став на ноги, пройшов реабілітацію і навіть повернувся на фронт. Зараз викладає у військовому училищі. І таку людину малювати честь.

А ще малювала нещодавно пораненого, який навіть не міг сидіти, бо був тільки з госпіталя. Таких людей я б не просто малювала, а писала б про них романи, співала пісні, а якби я була молодша, то була б поряд із ними на фронті. Це наша Україна, і другої у нас немає.

Духовний і культурний фронт є надважливим для України, тому я на ньому воюю. Зараз героїчна доба, і настав час нового витка самоусвідомлення народу після Голодоморів і Геноциду. Творці повинні творити героїчну українську культуру, бо, як вважав Олег Ольжич, провідною ідеєю української духовності є «слава» — впродовж цілої історичної перспективи.

Марина Соченко

Наталія Осьмак

Українська громадська діячка, дослідниця спадщини Кирила Осьмака, упорядниця 41-го тому Літопису УПА, авторка книжки «Кирило Осьмак: автопортрет в листах на тлі Владімирського централу», членкиня Всеукраїнської ліги українських жінок, членкиня Всеукраїнського Братства УПА. Нагороджена орденом княгині Ольги.

Кирило Осьмак, громадський і політичний діяч, Президент Української Головної Визвольної Ради (1944), кавалер ордена Свободи.

«Я мушу бути гідною свого Батька, який вчить мене і тепер бути українкою, бути державницею»

Від трьох років вона жила з мамою у селі Підбуж, колись курортному містечку на Дрогобиччині, в Карпатах.

— Гори, річки Бистриця і Сторонявка з неширокими долинами. Народний дім, переназваний Клубом. У ньому бібліотека, читальний зал: в куті стоїть англійський годинник з боєм, посеред зали на столі — часописи, які щедро поставляє Москва, серед них великий журнал «Советский Союз», більярд. Церква Собору св. Іоанна Хрестителя, побудована 1828 року за Австро-Угорської імперії, Церква Преображення Господнього (1722). Був ще й костел, перетворений в молочарню. Тюрма. Яюсь напочатку літа 1950 року на її подвір'ї виклали 12 вбитих молодих повстанців, щоб їх впізнавали. Впорядковані дороги-«гостинці», обабіч них — «фоси» (канави). Як у Франка: «твердий змуруємо гостинець...». Тобто, все було культурне: садиби, городи, поля, дороги. Я думала, що так скрізь у світі. І це Бойківщина.

Ми опинилися в Підбужжі у вересні 44-ого, вже пройшов на Захід російсько-німецький фронт, почалося «установлення совєцької власті», тобто — російської окупації. Я це бачила і чула їх, тих, хто «установлював». Це були війська НКВД, правда, для села прислали не таких вже «елітних» вояків, а солдатиків «деревенських», у них російська мова була «деревенська» наполовину з матюками, вони навіть вірші декламували матюками...

Моя мама, теж не місцева, була іншою, вона розмовляла літературною українською мовою, була кравчиною. Коли трохи роззнайомилися з місцевою «сметанкою», то мама щось їм розповідала, бо ж вони цікавилися, хто ми такі...

1989 року, коли Мама вже не було на світі, я приїхала до Підбужжа на Великдень і пішла в гості до господині, в якій ми тоді жили, пані Катерини Марич. Вона розповіла, що ми мали їхати на Захід, але зупинилися у Львові. Яюсь у поближніх горах зчинився великий гуркіт, і мама сказала: «Десь там мій чоловік...». Отак сказала мама. Значить, вона знала, що батько там, де йде бій... Але вона не знала, що батько вже був у Дрогобицькій тюрмі.

МОЯ ІСТОРІЯ

8 вересня
2019 року

І от, це був 54-ий рік, березень, Сталін вже рік як помер, почалося загальне послаблення, але ще не розвінчали його культ, на наше подвір'я заходить листоноша і дає мені лист в зеленому конверті. Я беру його, читаю: «Владимир-областной, Осьмак Кирилл Иванович». Хто такий, я не знаю. Я — Осьмак, але я Богданівна, так в метриці, яку мені виробила мама.

Заходжу до хати, даю мамі конверт, вона читає і каже: «Це батько!». Я: «А чому Кирило?» «Бо так його звать». Уже пізніше Мама написала листа батькові і там було таке: «Коли я вперше взяла цей конверт у руки, мені здавалося, що я сплю і мені це сниться, настільки це було неймовірним». Це був коротенький лист, десь він пропав — нема його, але я пам'ятаю, що там було... Батько хотів з'ясувати, чи це дійсно ми. Мама написала листа, а мені написала чернетку, я її переписала і ми відправили. І коли прийшов лист від батька, то був окремо мамі, окремо мені, мамі — російською, мені — українською.

«Люба моя донечко, невимовна радість опанувала мною, коли я дістав першого маминого листа і першого твого листа. Майже 10 років минуло з часу нашого розстання. Багато страждань поховали ті роки, багато надій горіло в моїй душі, і завжди в очах моїх зорів образ мами і образ твій. В найстрашніші хвилини я все бачив маму і на руках у неї — тебе. Ти все була для мене такою, якою ти була, коли я востаннє тримав тебе на руках». Так написав батько 7 квітня 1954 року.

Я не пам'ятаю батька, жила з мамою, тато пропав без вісті, так сказала мама. Те, що батько знайшовся в російській тюрмі, не було чимось особливим — багато людей було в російських тюрмах, багато людей повивозили в Сибір. Особливим було те, що я не мала почуттів до цієї людини. Тому мама мусіла мені писати листи-чернетки, а я їх переписувала. Я тепер згадую це, і в мене біль і вина перед батьком за те, що не я фактично писала йому листи. Та я і не вміла їх писати, зараз би написала. Та ви знаєте, листи писати, це тяжко завжди.

До цього треба було дорости, сформуватися. З 90-го року, коли почали з'являтися публікації про УПА, я уявляла собі, що десь там в цій національно-визвольній боротьбі і мій Батько. Про Українську Головну Визвольну Раду я не знала. Не знала того, що це — підпільний парламент воюючої України, який взяв на себе керівництво національно-визвольною боротьбою. Коли я почала відкривати для себе батька, мами вже не було на світі, вона померла в жовтні 1986 року.

Після святкування 50-річчя УГВР у липні 1994 року, коли вголос зазвучало ім'я Кирила Осьмака, я звернулася до СБУ, з тим, щоб мені дали його слідчі справи для ознайомлення. Мені дали, і я їх читала, вивчала. З цих документів почала вибудовувати біографію батька. Потім ще бувала в архівах, зокрема, в Державному архіві Москви, де знайшла фонди Московського сільськогосподарського інституту, і там знайшла «Личное дело Осьмака». Мушу сказати, що до мене ставилися з симпатією і співчуттям, мені сприяли.

Батько помер у 1960-ому році. За час нашого листування він написав до родини близько 200 листів. Ці листи я опрацювала і вони увійшли разом з архівними документами в 41 том Літопису УПА, присвячений Кирилу Осьмаку. Документи знаходила, крім архіву в Москві, у Владімірі, де він відбував 25-річний тюремний термін, у Рязані, де під час «Великого терору» він був у слідчій тюрмі 25 місяців, у Києві, в Державному архіві СБУ та Державному історичному архіві України. Весь том я зробила повністю: сканувала, друкувала, вичитувала. Похвалюся, цей 41-ий том

зроблений дуже гарно з точки зору й історичної, і оформлення. На моєму життєвому шляху, це теж Божа ласка, трапилася Олена Созонівна Лук'янчук, яка стала літературним редактором. Вона була фахівцем найвищого рівня.

Отже, 41-ий том вийшов у 2004 році, і цього року ми з чоловіком і Всеукраїнським товариством репресованих перепоховали прах батька в Києві. Я продовжую далі працювати над батьковою спадщиною. Відкриваються для мене нові сторінки його життя. Наприклад, коли вони переходили лінію фронту в серпні 1944, батько був поранений біля села Орів, на Сколівщині. Я в тому селі зараз як своя, маю гарну приятельку Наталю Бойко-Петрів. Якось вона каже: «Ми колись з моєю мамою говорили про Кирила Осьмака... І раптом мама згадує, що трохи нижче від місця, де на горі «Ямельницький Діл» над Оровом йшов бій, в якому Кирило Осьмак дістав поранення, жила Марія, сестра її мами Катерини. Біля Маріїної хати була величезна криївка, яка мала вихід у хату, стайню і на луг. 28 серпня, на свято Успіння Пресвятої Богородиці, скоро після бою, Катерина пішла в гості до сестри Марії. Гостяться собі і раптом в хату входить високий сивий чоловік. Був блідий, видно, що поранений, але йшов на «своїх ногах». Марія пішла поратись по господарству, вони розмовляли з Катериною і раптом він каже бабі Наталі Бойко зі сльозою в голосі: «Що я наробив? На кого я залишив дружину і дитину в чужому краї?»... Там, у цій криївці, була боївка Служби безпеки УПА і був лікар. І, напевне, там йому зробили перев'язку, а потім переправили до Дорожева на Дрогобиччині, де 12 вересня його заарештували.

Ще недавно дізналася з документів, що 20 квітня 1944-го року батько разом з членом Головного проводу ОУН робили інспекційну поїздку до військового старшинського вишколу «Олені» на горі Магура. На вишколі був і заступник Романа Шухевича Василь Сидір — «Шелест». Цього року в липні я там побувала. Ми їдемо, їдемо лісовою дорогою, понад рікою Сукіль на місце, де проходив вишкіл. Відкривається панорама гір, і я знаю, їх бачив мій батько. Ми доїхали до річки Гирява, що бере початок на Магурі. Перейшли її і вгору, вгору, йдемо серед великих дерев. В урочищі «Під Магурою», де був вишкіл, багато високих дерев, серед них — намети... Вишкіл «Олені» відбувався від січня до липня 1944. Батько описував ці гори в листах до мене з тюрми: «Приємно дивитися на вершини гір, коли вони покриті снігом. Це наші любі високі Карпати. Я благословляв би можливість навіть бачити їх голими, бо вони все ж покриються зеленими шатами — шатами життя. Вітаю тебе з весною, чудовою прекрасною весною на Підгір'ї. Пестливе весняне сонце, духмяна черемшина, розкішний зелений килим трав і гори, гори, чарівно прекрасні гори — такі близькі, такі дорогі...»

Найважливіше в сьогоднішньому світі — Українська держава. Я намагаюсь оприлюднювати не тільки батькове життя, але й УГВР — оцієї державницької організації, яку створили в липні 44-го року. Я зробила листівочку: УГВР — 75! Тут Кирило Осьмак — Президент УГВР і Роман Шухевич — Голова Генерального секретаріату УГВР, Головний командир УПА. Є Присяга УГВР: «Будемо боротися за те, щоб ти, Український народ, був володарем на своїй землі! На вівтар цієї боротьби кладемо свою працю і своє життя».

Батько був агрономом, ерудитом, вченим, ходив на прощу до Канева на могилу Тараса Шевченка, я знаходжу батькові сліди на землі, в українській історії, культурі, визвольних змаганнях. Написала книжку «Кирило Осьмак: автопортрет в листах на тлі Владімирського централу». Я мушу бути гідною свого батька, який вчить мене і тепер бути українкою, бути державницею.

Наталія Осмак

**Василіса
Мазурчук**

Журналістка, письменниця, в минулому прес-офіцер добробату «Донбас» і полку «Дніпро-1». Авторка книжки «Любов на лінії вогню».

«Ми готові були до втрат і крові.
Але не готові були до почуття, яке
народжувалося під вогнем»

«**Р**едаторка з глянцевого журналу. Доглянута шатенка, з ідеальною фігурою і гардеробом. Навіть ім'я у неї було неземне — Василіса. Такою ми її знали і не підозрювали, що через рік вона стане для нас єдиною зв'язковою між двома світами — світом, де, як завжди по п'ятницях, напиваються і ходять по барах і світом, де життя і смерть злились воедино». Це зі вступного слова до «Любові на лінії вогню»

— Я була, мабуть, не єдиною зв'язковою, але прес-служб, які працювали на фронті, було не так багато. Не в кожного підрозділу був пресофіцер, який оперативно інформував про дійсну ситуацію на фронті і формував адекватне ставлення у дезінформованого і дезорієнтованого населення. Тому довелося виконувати свої професійні журналістські обов'язки. Це був 2014 рік, спочатку робота у 3-му резервному батальйоні Національної гвардії, він же «Донбас», а потім у полку «Дніпро-1».

Бажання написати книжку народилося тоді, коли я вже звільнялася. Моя покійна бабуся, кадрова військова, відслужила всю другу світову війну і продовжила службу потім. І коли в 2014 році все тільки починалося, я замахнулася на більш серйозне і глобальне і теж подумала, що буду там від першого моменту і до останніх днів. Але я мабуть трохи переоцінила свої фізичні та емоційні можливості. Через півтора року служби я вже звільнялася. Ізюм, Часів Яр, Володарське, Попасне, Курахово, Мар'їнка, Красногівка, Добропілля, Краматорськ, Піски, Волноваха, Гранітне, Чермалик, Лебединське, Маріуполь, Авдіївка. Ми були майже в кожному населеному пункті, неокупованому тою стороною. І всі їх я «прожила».

Коли закінчувався півторарічний термін і надходив час звільнитися, то залишилось забагато емоцій, непережитих почуттів, які потрібно було просто віддати паперу, щоб вони залишилися в пам'яті. І я захотіла написати книжку. Зараз багато з тих, хто служили і звільнилися вже, чи хто продовжує служити, видали свої військові щоденники. Це не відображення реалістичної картини, це спроба простими словами розповісти про складні речі. Сказати, що така література передає усі подробиці як є, не можна. В принци-

МОЯ ІСТОРІЯ

7 вересня
2018 року

пі усе мистецтво про війну має в собі трошки пропагандистських акцентів, які підіймають рівень патріотизму, бойовий дух, без цього не можна. Якщо, читаючи наші книжки, хтось трохи більше почав пишатися своїм народом, своєю мовою, своєю державою і своєю армією, то це вже невелика наша перемога.

Зовсім небагато книжок про почуття, так званої фронтової лірики. І дуже приємно, що на фотографії у ФБ я випадково побачила свою книгу і книжки наших хлопців на полиці Президента Петра Порошенка. Приємно, що Головнокомандувач Збройних сил, людина, від якої залежить майбутнє цієї країни, цінує і, можливо, читає українську військову прозу.

У книжці «Любов на лінії вогню» 33 непридумані історії, жодна не придумана. У деяких щось спрощено, щоб не так сильно травмувати родичів. Бо пишеться про двох героїв, а є ще лінія людей, які пов'язані з цією історією. Доводилося трохи пом'якшувати сюжети, адже деякі історії — про людей, яких вже немає, у них є родичі, деякі з них чекають досі, деякі дочекаються, деякі ні. Але залишиться пам'ять про їхніх близьких. Тому намагалася максимально коректно описати цю частину їхнього життєвого шляху, щоб у кожного і кожної залишити в душі теплі почуття після прочитання.

Я писала цю книжку наприкінці 2015 року, дописувала в Краматорську. Я вже не була у ротації, але ще залишалася в штаті, виконувала певні службові обов'язки і дошліфовувала книжку — «маленькі історії, ніжні і гострі». У січні 2016 звільнилася, у тому ж році книжку було надруковано.

Я звикла любити все, що роблю: підрозділ, в якому проходжу службу, регіон, в якому у відрядженні, рідне місто і все, що пов'язано зі мною. Якщо не підходить до всього з любов'ю, неможливо зробити щось якісно. Якщо ти не любиш, то навіщо тягнеш у своє життя? Тому все для мене було в єдиному позитивному ключі. Не можу назвати себе людиною, яка вирізняється любов'ю до місцевого населення, в мене певний нейтралітет, але я думаю, що вони полюблять колись Україну, хто ще не встиг, а ті, хто встигли, то не лише словом, а якоюсь справою можуть це довести, як доводили ми. Любов до Батьківщини і до рідної землі, повага до її суверенітету — це не обов'язково питання служби в армії. Це просто щодня — справи на місцях.

Сьогодні я набагато менше спілкуюся з тими, хто були поруч на Донбасі. Але це те спілкування, коли не обов'язково кожного дня комунікувати з людиною, щоб знати, що коли їй знадобиться твоя допомога — ти завжди будеш поруч, і якщо тобі знадобиться її плече чи підтримка, то вона прийде. З «Дніпром-1» у мене саме така історія. Я дуже люблю Юрія Миколайовича Березу, можна сказати, як ментального такого батька, він дуже багато нам дав. І хоч під час служби я ображалася на нього за незначні моменти, тепер розумію, що це все питання того часу і безпосередньо службових обов'язків. До хлопців із «Дніпра» я ставлюся як до великих друзів. З «Донбасом» у мене складніша історія, він дуже розшарувався і його як підрозділу вже фактично не існує, є батальйон ЗСУ. Але я згадую, що був такий добробат, і нам за свою роботу не соромно, а те, що вже сталося після — не наша історія. Зараз є проблема, якої не було в 2015 році. Люди переважно думають про посвідку учасника бойових дій, яка дає індульгенції. Не кожен УБД усвідомлює, що посвідка, навпаки, виставляє найвищі рахунки і найвищу планку морального характеру. Я не можу поблажливо ставитися до цього, бо знаю, що з нас питатимуть суворіше.

За час моєї вагітності підготувала книжку про війну для дітей, яку вже скоро буде кому читати. Тато військовий, тому дитина, на яку ми чекаємо, буде виховуватися

у правильному дисциплінарному, моральному і емоційному дусі. І в любові. У книжці описані події 2014–2015 років, але трохи в іншій, казковій реальності, з казковими персонажами і королівствами, одне з яких потерпає від нападу іншого, і де, звісно, проглядається Україна.

Спочатку події на Сході мене змінили, потім ледь не зруйнували, а потім зробили сильнішою. Коли ти звільняєшся, в тебе все ще добре. Недобре починається, коли ти вже звільнилася. Коли є необхідність щодня виходити на роботу, жити цивільно, є необхідність щоранку виносити сміття, вчасно платити за комунальні послуги і робити все те, від чого тебе огорджувала служба. Імплементуватися знову в суспільство складно. Дехто йде шляхом самознищення, алкоголю, поганої компанії, поганого бізнесу, навіть самогубства, на жаль, така практика існує.

У мене пішло трохи по-іншому. Через декілька місяців після звільнення я познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком. Він дуже багато спілкувався зі мною і цим емоційно допомагав пережити складні моменти і переусвідомити їх. Плюс книжка, плюс у мене було дуже багато друзів, які також звільнилися в той час. Я не зверталася до психологів, я працювала над собою і знаходила роботу, яка б давала мені задоволення і стимул рухатися далі.

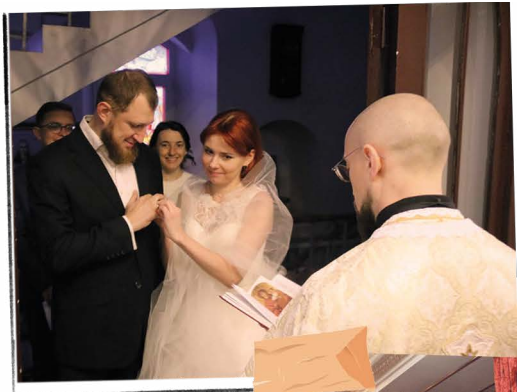
Я дуже часто чую нарікання: «На що перетворилась Україна?», «За що вони воюють голі й босі?». Це неправда, ми не голі-босі! Адже в 2014 році ми навіть не могли уявити таких чудових результатів як безвіз, як сильна армія. Які чудові хлопці в ЗСУ, і це ж не мобрезерв, а контрактники. Хлопці і дівчата, які йшли на параді до дня Незалежності — це добровільна армія. А яка потужна техніка! Це все здавалося в 2014 нереальним сюрмом, бо армія 14-ого — це гумові тапочки і одяг із секонд-хенду. Добровольці дали поштовх емоційний, вони виконали свою місію, але без потужної сили нашої армії, без їхньої освіти, знань, вміння, досвіду зміни в армії не відбулися б. Я думаю, що не варто переоцінювати здобутки добровольців і недооцінювати здобутки армії та держави. Для людей, які працюють у ЗМІ, з'явилася не просто свобода слова, а необмежена свобода слова, яка обмежується виключно твоїм морально-етичними принципами. І це теж здобуток, за який ми стояли на Майдані і який сьогодні захищаємо.

Жінка на війні — це такий самий важливий компонент, як і чоловік. Незалежно від статі, в першу чергу, має бути людина професійна. Якщо це просто баласт, то яка різниця, до якої статі він належить? А якщо професіонал, то професіонал!

Я ніколи не вимагала до себе особливого ставлення, просто знала, що маю ідеально виконувати свою роботу. Тут, на мирній землі, поширюються чутки, що жінки на війні влаштовують своє особисте життя, таке саме розповідають про волонтерів, виправдовуючи тим самим власну пасивність. Люди, які задовольняють власні потреби, є скрізь, і на війні є. Але не треба до жіночої служби ставитися, як до чогось корисливого. Це такий самий професійний вибір жінки, як і в будь-якій іншій професії.

Я поміняла Дніпро на Київ тому, що тут більше можливостей професійних, які задовольняють мої амбіції. Я люблю свою роботу і не люблю сидіти на місці, я постійно працюю, виконую великий об'єм справ і мене це постійно радує. Коли мені доводиться виїжджати на роботу, то мене може підстрахувати і допомогти мій чоловік. Він проїшов зі мною кожен крок і підтримував мене на кожному з цих кроків.

Я лишила собі трохи творчості, бо коли ми переживали цього року ротацію, вже не мою, а чоловіка, чотири місяці, я знову почала писати книжку. Моя особливість така, що я пишу переважно тоді, коли страждаю, а щасливою мені писати складно.

Василіса Мазурчук

Лариса Брюховецька

Журналістка, кінознавиця, критикиня, головна редакторка журналу «Кіно-Театр», викладачка кафедри культурології НаУКМА, керівниця Центру кінематографічних студій НаУКМА, заслужена працівниця культури України. Упорядниця і редакторка 14 збірників про українське та світове кіно.

«І Осика, і Миколайчук, і Ілленко, і Денисенко — всі ці люди приходили до нас на факультет, і ми бачили їх живими, сповненими творчої енергії»

Щоб бути фаховою кінознавицею, головною редакторкою «Кіно – Театру», треба передивитися сотні фільмів. Вона їх передивилася, і бажання дивитися не пропало. Кіно «в часи перехідні і вічні» — таке ж захопливе мистецтво, як і в її дитинстві. Вона готова говорити про кіно в ефірі, на шпальтах газет і журналів, видавати про нього книжки. Щоб кадри українського кіно ніколи не стиралися з нашої пом'яті.

— Ми всі народженні в епоху кіно, все 20 століття пройшло під зіркою кінематографа. Навіть у часи мого дитинства кіно доходило до найдальших глибининок. У нашому селі, що за 5 кілометрів від райцентру, теж показували фільми, і, звичайно, вони входили в свідомість і підсвідомість, але я не могла уявити, що буду саме кіном займатися все своє життя. Усвідомлення цього наблизилось тоді, коли я навчалася в університеті і слухала предмет «Кіномистецтво» під керівництвом Олега Кіндратовича Бабишкіна, доктора філологічних наук, кінознавця. Він зробив нам своєрідний «заштрик» зацікавлення. Його факультативний предмет захоплював, ми могли дивитись фільми Олександра Довженка, що немало важило. 1962–1972 роки, коли очолював кіностудію Олександра Довженка Василь Цвіркунов — період розквіту українського поетичного кіно, я його називаю «другий золотий вік». Він зібрав когорту молоді, яка створила кіношедеври, наприклад, «Тіні забутих предків». І Осика, і Миколайчук, і Ілленко, і Кадочникова, і Недашківська, і Денисенко, і Наум, і Лефтії приходили до нас на факультет, і ми могли їх бачити живими, сповненими творчої енергії. Спілкування з ними не могло не вплинути на нас, тому багато моїх однокурсників зацікавилися кіно. Ми ходили на кіностудію Довженка, де в кожному павільйоні знімали кіно. Я на власні очі бачила Івана Миколайчука в одязі героя фільму Тимофія Левчука «Помилка Оноре де Бальзака», де Миколайчук грав роль кріпака-скрипала. Тоді він був у фаворі. Це був розквіт Імперії кіно, як казав Іван Драч: «На кіностудію мене ноги самі несли!»

МОЯ ІСТОРІЯ

12 серпня
2018 року

Коли зараз я читаю в архіві стенограми з різних художніх рад, розумію, як це все було цікаво, енергетично насажено. Більшості людей вже немає, але лишилися їхні фільми, документи і наша пам'ять, яка допомагає нам переживати емоційно той час. Коли з'являється потреба відчувати це особливе свято, я дивлюся і «Камінний хрест», і «Білий птах...» і «Пропалу грамоту». Це для мене як вишукана-вишукана страва.

Коли обступають якісь дати, щось дістаю з пам'яті: 3 серпня — вже 31 рік без Івана. Але нинішнє покоління його не пам'ятає. Звідки молодим його знати? Де вони бачать фільми за його участю? У 90-і роки хоча б у День українського кіно українські фільми показували, а тепер — ні, хіба що на каналі «Культура». Я вважаю, що це велика прогалина Міністерства освіти, яке мало б вводити кінознавство у навчальні програми. У той час, коли ці фільми виходили на екран, вони потрапляли на Все-союзний прокат, за кордон, здобували призи на міжнародних фестивалях, це були події. Я вважаю, що кожна країна у світовому співтоваристві мусить мати своє і дорожити ним, долучати молодше покоління, щоб теж «свого не цуралося» і дорожило. В українському кіно, насправді, є шедеври світового рівня.

Моя давня мрія, я навіть писала звернення в Київську державну адміністрацію, — створити в Києві спеціальний ретроспективний кінотеатр, де показуватимуть шедеври світового кіно, у тому числі й українського. Поки що нічого не зрушилося, але я вірю, що люди повернуться до кіно.

Іван Миколайчук працював як режисер за тою ж метою, що і Олександр Довженко. Він мусив увійти в духовну спільність з актором, якого запрошував до роботи. Треба було, щоб актор відчув, що персонаж — це його особиста сутність, його доля. Для Миколайчука дуже важливі були всі ці тонкі психологічні нюанси, але не скажеш, що це лише психологічне проживання образу. «Вавилон ХХ» — це поетичне кіно, яке підносить до важливих філософських узагальнень і для українців з села Вавилон, про яких написав Василь Земляк, і важливе для інших людей, які через цей фільм пізнають нас. Миколайчук точно відчув цю поетичну прозу Земляка. А яке точне попадання акторів і персонажів, всі на своєму місці!

Писати про українське кіно, читати курси Кіномистецтва, Історії кіно в Києво-Могилянській академії, видавати журнал Кіно—Театр, книжки мене стимулює і мотивує бажання відновити правду про феномен українського кіно. Кіно періоду 20-х років минулого століття було фактично викреслено з історії. Право на пам'ять мав тільки Олександр Довженко з його трилогією — «Звенигора», «Арсенал», «Земля». Але з нього робили більшовицьку ікону як співця революції. А чи могли виникнути шедеври на непідготовленому ґрунті? Звичайно, ні. Мене завжди цікавили не ті факти, про які всі знають і пишуть, а про історії фактично забуті. Я відмовилася від фінансово вигідного замовлення, лише б вернутися у 20-ті роки, хоча розумію, що, може, ніхто й не оцінить цю колосальну працю.

Для українського кіно ідеалом була людина, її драма, її трагедія, а не машина. Якщо у фільмі «Земля» Довженка з'являється трактор, то він є приводом для того, щоб показати людську трагедію, коли селян змушують революційним шляхом змінити спосіб життя. Для Росії революція була самоцільна, а для України вона стала шансом звільнитися, вийти з імперії. Але були сили, які є і нині в Україні, які були проти такого звільнення. І досліджуючи українське кіно, ти бачиш, що на кінематографічному полі були різні гравці. Для свого часу Довженко був революціонером, авангардистом, але для ствердження світогляду — еволюціонером, тому що він вболівав за українське селянство, переживав, що нація розірвана. У «Звенигорі» Павло

і Тиміш — два онуки вічного діда, опиняються по різні сторони барикад. Згадайте «Білого птаха з чорною ознакою» Юрія Ілленка, — ця лінія, на жаль, не втратила актуальності. По різні боки — це якесь наслання трагічне для України ще від часів Київської Русі. Кіно його виявило, у трагічних постаттях вічного діда, якого зіграв Микола Надемський, це реальна роль і символ часів «перехідних і вічних».

У 20-х роках в Україні кіноіндустрія була дуже розвинена, була закладена потужна економічна база, виходили десятки фільмів, працювала Ялтинська і Одеська кінофабрики. Але вже у 1925 році цих фабрик було замало, щоб задовольнити потреби глядача. Розширялася кіномережа, потрібні були фільми, не вистачало фахівців, запрошували кінооператорів, лаборантів з Німеччини та з інших країн. Був дефіцит кінорежисерів, яких тоді спеціально не готували. Вони приходили з різних галузей: Кавалерідзе — скульптор, Довженко — художник, Тасін — комісар Червоної армії. Це українці, які пізнавали кінопрофесію практично в діяльності.

У моїй книжці «Перерваний політ. Українське кіно часів ВУФКУ. Спроба реконструкції» представлено 15 портретів кінорежисерів, в їх числі і Петро Чердинін, який мав досвід дореволюційного кіно і вмів робити кіно для широко глядача. Його фільм «Тарас Трясило» виник на хвилі українізації, а перед тим був 2-серійний «Тарас Шевченко» у головній ролі з Амвросієм Бучмою. Хочеться згадати Леся Курбаса, який більш як пів року життя віддав кіно, знявши фільми, які потім були знищені. Окрім Курбаса цікаве кіно знімали люди з театру — Лопатинський, Борис Тягно, Павло Долина. Театр «Березіль» Леся Курбаса був зразком порушення гострих соціальних проблем, які з часом, у 1925—1926 роках, дали зрозуміти, що революція виходить, виливається у щось не те, на що вони сподівались. У людей була ілюзія, що революція це панацея від усіх несправедливостей, а вона обернулася тим, що усіх їх розстріляли. Цвіт нації українського кіно і театру — Лесь Курбас, Надемський, Лопатинський, які творили високе мистецтво, загинули. «Репресовані кінематографісти» — це збірник статей і документів, про тих, хто був арештований, починаючи від 30-х років до наших, серед них кінооператори Данило Демуцький і Микола Топчій, і режисер Олег Сенцов, наш сучасник. Наш обов'язок говорити про це.

Від самого початку кінокритичної дослідницької діяльності я більше надавала перевагу режисерам, тому що це автори. Для мене були важливі мої особисті зустрічі з Леонідом Осикою, Юрієм Ілленком у 70-х роках. Я б хотіла зустрічатись з ними і розпитувати багато разів. Хотіла зробити так, як зробив свого часу Франсуа Трюфо, який розмовляв з Альфредом Хічкоком три дні і записував відповіді на свої запитання.

Люди відходять, тож зараз я стараюся більше спілкуватися з людьми старшого віку. Багато спілкувалася з Олександром Муратовим, Плаховим — Модестовим, його остання трилогія про Гоголя просто блискуча інтелектуальна есенція вистражданої ним долі Гоголя. На жаль, він вже відійшов. Я зрозуміла, що роль актора це те, що неможливо вхопити раціонально. Те, що актор робить перед камерою, як він перетворюється, це не театральна гра, адже на сцені є глядач і ти звертаєшся до нього, а в кіноактора його немає. Тож його гра — це просто унікально!

P.S.

Її статті про кіно можна цитувати, коли йдеться не лише про кіно, а про любов, родину, талант, культуру, Україну. І нашу пам'ять. У статті про Івана Миколайчука пані Лариса написала: «Дякуємо, Іване, за те, що ти був. Людина — легенда, справжній патріот, який не міняв талант на гроші»...

Лариса Брюховецька

**Вікторія
Дворецька**
(позивний «Дика»)

Старший лейтенант ЗСУ,
у минулому заступниця
командира роти баталь-
йону «Айдар». Героїня
книжки «Дівчата зрізають
коси», учасниця Жіночого
Ветеранського Руху.

«Коли я їхала на Схід, то взяла з собою чорну хустку, щоб, коли буду повзти по полю, то запну волосся, наче у фільмі»

Початок Майдану і її день народження збіглися. Їй виповнився 21 рік, вона відсвяткувала, повернувшись у гуртожиток і побачила на дошці оголошення, що міліція побилла студентів. Подумала: «Яке вони мало право когось ображати?»

— Це від тата таке виховання, що потрібно когось захищати і за когось заступатися. З дитинства я могла десь «всунути голову», як люблю казати, щоб поборотися за справедливість.

На Майдан я вийшла 1 грудня. А на початку березня 2014-го ми вже були з зібраними раннями і чекали відправки в Крим. 11 березня нас вишикували і сказали: «Буде війна!». На той час ми жили в Будинку офіцерів, і коли нас ніхто не відправив, ми зрозуміли, що Крим у нас забрали. Але додому ми не розходились, а зайнялися інформаційною діяльністю. Ми відправляли в уже частково окуповані Донецьк, Луганськ листівки, які друкували шаленими тиражами, шукали людей, які роздруковували їх та розклеювали вночі. Про те, що Росія окупант, про те, що Крим — це Україна, Луганськ — це Україна, фотографії Абхазії... І люди їх розклеювали по ночах аж до травня 2014-го.

І от я потрапила на зібрання сотників, де проголосували за створення добровольчого батальйону, і я відразу зрозуміла, що хочу поїхати на Схід. Перше відправлення автобусів було 8 травня. Але тут Анатолій Ведмідь, добре знаний на Майдані, каже мені: «Ти не поїдеш, бо завтра 9 травня, треба переодягтися і забезпечувати порядок в Маріїнському парку, бо незрозуміло, що буде завтра». Я так образилася, сказала, що нічого принципово робити не буду і «просиділа» до 18-го числа. Тут було одне кафе на Майдані, куди заходив Анатолій, я сідала напроти за столик і з докором дивилася на нього: «Поки не відправиш, я від тебе не відчеплюсь». І 19-го травня я вже приїхала на Схід, причому, ми не знали, хто куди їде, бо навіть ті, хто там були, не виходили на зв'язок і точно не казали нічого.

Я знала, що на передовій всі мої друзі, і зараз там щось почнеться, а очікувати в Києві було тяжко і страшно

МОЯ ІСТОРІЯ

22 вересня
2019 року

но морально. З іншого боку, я знала, що мінімальну підготовку маю ще від батька, і військову, і поводження зі зброєю. Я розуміла, що багато чоловіків та хлопців, які їхали на Донбас, взагалі ніякого досвіду не мали. Тож для мене просто не існувало варіанту «не їхати». Але картинка війни мені здавалась такою... Коли їхала, то взяла з собою чорну хустку, щоб коли, як я уявляла, буду повзти по полю, то запну волосся, наче у фільмі.

Прийжджаю, пам'ятаю, виходить перший комбат, з яким ми були знайомі по нашій діяльності з листівками, і каже: «А я чекав, коли ти прийдеш: в першому чи другому автобусі». Я дивлюся, а там дівчата ходять, йде Андріана Сусак в білусі, з кобурою, в джинсах, і я подумала, хіба так можна, адже ми в армії, а де чорна хустка?

Ми думали, що їхали на три тижні, максимум — місяць, що побудемо і повернемося додому. Багато через це не хотіли оформлюватися в ЗСУ. Я розуміла, якщо мене мобілізують, то маю відслужити 12 місяців, а коли війна закінчиться, то мене посадять, як казав мій покійний тато, бордюри фарбувати. І подумала, ну добре, дофарбую вже цей рік бордюри, все одно бакалаврат закінчую. І одразу призвалася. Умови, в які ми потрапили, були далекі до мого уявлення про фронт: банка консерви на чотирьох...

Перші дні — це шок! Ми сиділи без Інтернету на якомусь комбінаті, у ковбасному цеху... Щоб мати якийсь доступ до Інтернету, хоча я була в бойовій групі, мене запускали на пів години в штаб за єдиний комп'ютер. Тоді Дмитро Тимчук, нині покійний, писав для «Української правди» новини, я їх швидко виписувала і виходила перед строем о сьомій вечора, зачитувала, і бійці дізнавались, як там Слов'янськ... Було таке особливе почуття гумору, всі вже, знаєте, такі потомлені, всі кожну ніч чергують, я виходжу, читаю: «Заїхав камаз, 50 чоловіків чечен», і від себе: «Де ми їх будемо всіх ховати?», і всі засміялись... Гумор трохи розбавляв напругу. Це була така собі політінформація, наш зв'язок зі світом.

Коли пішли перші загиблі — це був стрес для всього батальйону, цього не можна було досягнути. Ще день такий був важкий... Ми з групою потрапили в засідку. Я всіх людей, які загинули, пам'ятаю, вони наче живі... Вилажу з БТРа і виджу, йде наш Камаз, нині покійний, у шльопанцях... у нього були до мене просто батьківські інстинкти, каже: «Мені сказали, що ви всі там загинули і ми відправили по вас машину — вивозити тіла». Він теж у шоці був. І поки нас везли до лікарів, ми дізналися, що у нас є перші загиблі. Хлопчик, командир групи у 8-му полку, Зелінський Женя, вивозив нас, потім вони теж потрапили в засідку, а він впав у кому, пізніше загинув, зараз Герой України. Наші — Серьожа, Камаз, Рустам — загинули. Всі одразу зрозуміли: все, ігри закінчились. Ми — не безсмертні і тут можемо залишитися назавжди.

Я була поранена, в мене була контузія невелика, але дрібні осколки вирішили не виймати, привезли нас у Київ, і в Києві не знали, що з нами робити. І я кажу: «Раз таке лікування, то я повертаюся назад, на фронт». І поїхала. Моя мама якимось чином вийшла на нашого комбата і поскаржилася, що я навіть не «капалась», і він мені наказав сидіти 10 днів на нашій базі у Старобільську. За ці 10 днів загинув мій командир, тепер вже мій кум, я двох його діток хрестила — Женя Войцехівський. Для мене це був перехідний момент, коли я бачила, що хлопців зашкалює, просто психічні зриви, вони стріляли під моргом, не давали робити ексгумацію.

Після смерті Жені Войцехівського група розпалася. А я надовго застрягла в цьому морзі, тобто виїжджала по тіла, в самих боях участі не брала. Людина може захистити себе від усього, але до цього звикнути важко. Тобі тяжко на все це дивитися... Але все одно ти вантажиш себе, наче у капсулу, і сприймаєш пошуки людей у моргах як роботу, бо інакше зійдеш з розуму. Коли тебе серед ночі будять кожен день, бо когось привезли... Серед жінок у нас займались цим Каріна, ще Юра допомагав.

27 липня — чорний день нашого батальйону: 12 загиблих відразу, а перед тим ще один. Але коли тобі повідомляють про 40 загиблих, ти навіть не питаєш, хто саме ці люди! Бо це найперший склад батальйону, і всі тобі дуже близькі й рідні, і кожна смерть така болісна. Ти відразу думаєш, де знайти 40 гробів та машини. У нас колись був «на підвалі» один сербський високопоставлений військовий, можливо, полковник, я не пам'ятаю, але він потім писав у якомусь виданні російському: «Там була дівчина, яка бігала і кричала: "Я зараз зупиню рефрижератор на дорозі!"». Це коли я залишилася з трунами двох своїх друзів і мені не було чим вивезти їхні тіла на Франківщину. І в цей час мені дзвонили, що ще купа людей загинуло. І їх треба опізнати. А більшість — опізнати нереально. Було й таке, що людей, з якими ти дружила, добре знала, впізнавала по кросівках, які ми разом купили, бо от... я вже розумію, що це він.

У 2015 році я закінчила курси офіцерів запасу. Це був перший набір до Національного університету оборони України імені Черняхівського. Відразу після цього я повернулася на нову посаду і прийняла новий підрозділ. Це був зовсім інший «Айдар», інші люди, армійський командир Максим Марченко з батальйону зробив справжній бойовий підрозділ.

Я впевнена, що якби не було Майдану, не прийшли зміни, то нас Росія просто проковтнула б через свої економічні зазіхання на Україну через років 3–5. Не ми цю війну почали, але нам її закінчувати. Росія наш ворог, це вона напала, і я впевнена, що війна має закінчуватися не капітуляцією. Ми — перша країна в світі, яка відкрито дала Росії по зубах, яка має всі докази російської агресії, яка протистояла цій агресії з нуля, з порожньою армією на той час. І здаватися — це просто зрадити всіх тих, хто залишилися на тій війні. І ми не маємо права допускати такі думки. Ми хочемо миру, але ми хочемо миру на своїй землі, а не десь там, в колонії Росії.

...У чорний день батальйону загинули двоє дуже хороших офіцерів Лялік і Сірко, нерозлучних друзів, які все життя служили в армії, воювали разом в Афгані, були наставниками для всіх нас. У мене теплі з ними були стосунки. Так от, колись після поранення, втрат Лялік сказав мені: «Ти всі ці морги забудеш лише тоді, коли народиш дитину. Ти зрозумієш, що може бути не тільки смерть, а й життя, і тоді в тебе очиститься пам'ять».

Мій син Іван такий випрошений, виболений всіма цими роками на війні, де були хвилини, коли втрачала всякі сенси...Я тепер живу тільки ним, це моє щастя. Коли б не було Івана, то знову повернулася б на фронт, бо після часу, проведеного там, важко знову перелаштуватися на цивільне життя.

Поки Іванку не виповниться три роки, я не розглядаю свого повернення на Схід.
P.S.

Коли Вікторія розповідала, я дивилася на тату з маками пам'яті на її руці. І слухаючи неймовірну історію, бажала, щоб гарячі маки більше ніколи не обпікали її втратами! Подарувала Іванкові петриківську сопілку, щоб він завше міг покликати маму, а вона завше могла озватися.

Вікторія Дворецька

**Ірина
Щукіна**

Завідувачка музею Лесі Українки (Музей видатних діячів української культури), дослідниця спадщини Лесі Українки.

Організаторка літературно-музичних заходів, присвячених родині Косачів та багатьом іншим діячам культури України.

«Климент Квітка не просто любив Лесю, він її обожнював, і це було помітно»

Леся Українка зізнавалася, що любить «оті години праці», коли на київські вулиці сходила ніч, затихало все навколо, і вона «одна, неподоланна» починала творити літургію слова. Вже багато років київський будинок на вулиці Саксаганського, 97, де Леся прожила майже 10 років, я пов'язую ще з однією жінкою — Іриною Щукіною, яка очолює меморіальний музей Лесі Українки. Щоразу вона приходить на Радіо з новою Історією про незвичайне Лесине життя, відкриваючи його, спростовуючи міфи, виправляючи помилки, які встигли накопичити дослідники, додаючи ще один правдивий рядок до Лесиної біографії, з якою вона завше на Ви.

— Тема нашої сьогоднішньої історії природно виникла у зв'язку з тим, що 4 лютого ми відзначали 140-річчя від дня народження чоловіка Лесі Українки Климента Квітки, про якого знаємо дуже мало, не більше знаємо і про них обох, як подружжя. Леся Українка була старшою за Климента Квітку на 9 років, і їхні взаємини не завжди сприймалися тогочасним оточенням з розумінням, тим паче, із схваленням. Ця тема привертає увагу і наших сучасників. Виникають певні питання, адже Леся і Климент, прагнучи спілкування, відповідно до своїх переконань, їздили разом на лікування, проводили разом багато часу, хоча офіційно свої взаємини не оформлювали. Так тривало кілька років. Якщо взяти до уваги, що це відбувалося більше ніж століття тому, то вони, вочевидь, йшли всупереч усталеним традиціям. Рідні, й особливо батьки, наполегливо рекомендували їм взяти шлюб, адже, окрім канонів, треба було враховувати, що Климент Квітка був державним службовцем, і це накладало певні зобов'язання. Проте Леся Українка та її молодша сестра Ольга Косач-Кривинюк боронили свою позицію, бо вважали, що офіційний шлюб не додає нічого у житті, він не єднає душі, а для єднання двох людей є щось значно ваговитіше.

Але так трапилось, що Климент Квітка слідом за Лесею Українкою захворів на туберкульоз, і, як розповідають, у цей тяжкий для себе час звернувся до неї з про-

МОЯ ІСТОРІЯ

23 лютого
2020 року

ханням оформити їхні взаємини. Ця подія для нього, як для людини надзвичайно чутливої душі, стала б стимулом для одужання. Хтось може поставитися до того скептично, але зараз ми знаємо про психосоматику і про те, як можуть виникати серйозні захворювання. Проте є й зворотні процеси і події, що скеровують організм у бік позитивних змін. Леся і Климент обвінчалися влітку 1907 р. у храмі на Деміївці у Києві. І він таки одужав, прожив ще 40 років по її смерті, а Лариса Косач змінила прізвище і стала Квіткою. В нашій музейній експозиції є оригінал закордонного паспорта, з яким письменниця подорожувала до Єгипту на лікування, його власниця зазначена як Лариса Петрівна Квітка.

Ким же був обранець поетеси? Після довгих років замовчування і подачі недостовірної інформації тепер доводиться заново створювати правдивий образ Климента Квітки. Леся Українка у свідомості кількох поколінь — це мужній стоїк, патріотка, яка любить свою батьківщину, зараз, на щастя, вже відходить у минуле її образ поетеси-революціонерки, але вона акцентована в більшій мірі не як велика письменниця, як велика хвора. Дуже мало було відомостей про її родину. А в особистому її житті показовою була історія кохання з Сергієм Мержинським, — «щирої дружби», як говорила сама Леся, — ця історія педалювалася дуже активно, тому що він соціал-демократ, і сама історія, звичайно, сповнена самозречення і трагізму. Цю тему донині дуже сильно розкручують.

А от портрет чоловіка Лесі Українки був дуже невиразний, навіть з відтінками зневаги. Насправді, на момент, коли він одружувався, це 1907 рік, йому вже 27, це не хлопчисько, а вже сформована особистість. Він не був селянином, за біографічними відомостями, його батько був керівником поштової станції в невеличкому містечку Хмелів у Сумській області. Звичайно, дистанція в родоводі колосальна — Леся Українка спадкоємиця герцогського роду по батькові, по матері — дворянка.

Дуже часто відвідувачі запитують, чому Олена Пчілка так неприязно до нього ставилась? Навіть Леся пише про те, що подекуди, коли приходив Климент, мама сиділа в кріслі й затулялася газетою, роблячи вигляд, що його нема. Чому? Насамперед, звичайні материнські ревності. Окрім того, мати виплекала талант доньки, і прагнула для неї когось виняткового. Вони з чоловіком, Петром Косачем, за життя віддали дуже багато душевних і фізичних сил своїй тяжко хворій дитині, жили довгі роки з цією нездоланною бідою, не кажучи вже про те, що їхні статки давали можливість боротися за покращення її стану. Батьки розуміли, що Квітка не зможе всього цього дати Лесі, а вони вже старі...

А Климент Квітка не просто любив Лесю, він її обожнював, і це було помітно, він їй «служив», як тільки міг. Його допомога у вимушених подорожах була їй дуже потрібна: піднести валізу, подбати про житло, купити ліки і вирішити море питань, які слабкій важко хворій жінці тяжко вирішити. Але він їй створює не просто побутові умови, а завдяки своїй високій духовності, інтелекту, культурі співіснування створює сприятливі умови для життя і творчості. Вона була відірвана від дому, а їй є з ким порадитись, є з ким обговорити проблему, він ще й своєю майстерною грою на фортепіано внесе розраду. Вона ж мріяла бути піаністкою, її душа жадала музики, а він був блискучим піаністом. Звичайно, вона теж його підтримувала як чоловіка, однодумця, партнера в етнографічній праці, це була пара, він обрав її, вона його. Леся вибрала споріднену душу, а він в її особисто-

сті знайшов те, чого йому не вистачало в житті — любов і підтримку. Вона була дуже сильною жінкою, а його доля до зустрічі з Лесею складалася так, що весь час він відчував себе нікому непотрібним. Батько рано помер, а мати віддала його на виховання в родину київських міщан Карпових і періодично їх шантажувала, тримала в напрузі. У нього були непрості стосунки з прийомними батьками, і це все дуже виснажувало.

Климент Квітка увійшов в історію, насамперед, як фольклорист, записав більше шести тисяч пісень різних народів. Ми знаємо, що Леся знала 10–12 іноземних мов, а останні дослідження говорять про те, що Климент Квітка знав 18 мов. Гімназію він закінчив із золотою медаллю, навчався в Київському музичному училищі у відомого піаніста Григорія Ходоровського, і той готував його до кар'єри професійного піаніста. Та Климент не зміг, у нього завжди була слабка нервова система, він не витримував серйозних навантажень, а сцена потребувала максимальної концентрації усіх сил людського організму. Коли він ще здобував фах піаніста, за прекрасні результати у навчанні йому дали спеціальну стипендію. Невдовзі, задля того, щоб мати надійний заробіток у майбутньому, він полишив заняття музикою і пішов вчитися на правника в Київський університет. Але навіть за таких обставин, виплата стипендії, призначеної музучилищем, не припинилась. Климент Квітка до себе був настільки вимогливим, що часто люди цим користувалися, щоб полегшити собі працю, вони «грали» на його відповідальному ставленні до справи і на тому, що він, як інтелігентна людина, не міг їм відмовити. А Леся ці його чесноти цінувала.

На жаль, здоров'я Лесі Українки дедалі погіршувалося, і 1 серпня 1913 року вона померла. Климент був поруч із нею в найтяжчі роки її життя. Рідні були на відстані, і саме він вирішував численні нагальні проблеми. Коли ж ситуація доходила до критичної межі, він телеграмою сповістив маму та сестру дружини, і останній період життя Лесі вони були поруч. Родина до Климента ставилася не дуже прихильно, але вони намагалися шанувати вибір Лесі Українки. Після того, як у 1909 році помер Петро Антонович Косач і суттєво погіршилося фінансове становище родини, гостріше відчувалося те, що Климент не може заробити достатньо грошей, щоб належно подбати про здоров'я Лесі. Хоча, звичайно, продовжити життя було б навряд чи можливо, адже вичерпалися всі ресурси її організму. Розповідають, що після поховання Лесі на Байковому кладовищі, коли усі вже розійшлися, Климент ще довго-довго залишався біля могили на самоті.

Після цієї події аж до 1917 року фактично нічого не відомо про життя Климента Квітки. Останніми роками, завдяки спеціальним дослідженням, інформації стає більше. У листопаді 1917 р. К. Квітка стає заступником генерального секретаря судових справ Української Центральної Ради. Звичайно, дуже важливо було, що родина Лесі Українки ввела його в своє коло, коло свідомої української еліти, яка намагалася будувати українську державу. Він став своїм у цьому середовищі. За радянської доби — уже зовсім інше ставлення Олени Пчілки до свого зятя, життєві події багато чого змінили в її житті. Вже не було Лесі і колишнього статусу. Коли Олена Пчілка мала статки, у неї було відчуття влади і вона тримала дистанцію, а коли з приходом більшовиків усе націоналізували і вона лишилася без нічого, її свідомість почала мінятися. На той час у неї вже не було двох старших дітей і чоловіка, сама вона вже немолода, а душа її дуже зранена. Олена Пчілка

змогла оцінити і побачити душу Климента Квітки, зрозуміти, наскільки ж він порядна і надійна людина. Він не мав ні слова докору і щиро допомагав у вирішенні будь-яких справ: опікувався видавничими процесами, добував пайки з Академії наук, давав поради. Всі тогочасні проблеми вирішувалися, фактично, на межі виживання. І ніхто інший, як Климент Квітка, на правах довіреної особи родини Косачів, бере на себе підготовку першого зібрання творів Лесі Українки.

У 1918 р. Климент Квітка був заступником, тоді це називалося — товаришем, міністра юстиції в уряді Української Народної Республіки, і це, зрозуміло, вплинуло на його подальшу долю. Хоч він і працював у Академії наук, заснував Кабінет музичної етнографії, йому навіть пропонували стати членом-кореспондентом ВУАН, але з роками все більше відчував, що праця його належно не поцінуються, його навіть зневажають, і не бачив ніякої для себе перспективи. Коли ж 1933 року Климент Васильович був на півтора місяця заарештований і звільнений з роботи, він вирішив покинути Київ і, завдяки підтримці колег-науковців, що його шанували, почав працювати в Московській консерваторії. Проте і в Москві, того ж 1933 р., його було заарештовано. Заслання він відбував у Казахстані.

Після звільнення у 1936 р. К. Квітка повернувся до роботи в Московській консерваторії, заснував Кабінет вивчення музичної творчості народів СРСР, нині це — Науковий центр народної музики, що носить його ім'я. Для Климента Васильовича було важливо, насамперед, щоб були умови і можливість працювати, але консерваторія не надала йому навіть житла. Він жив у жахливих умовах, по-невір'явся по квартирах, ночував у знайомих, на вокзалі, і лише в 1942 році йому виділили пів кімнатки з перегородкою із тканини. У консерваторії він не мав свого робочого місця, чекав, коли звільниться стіл у читальному залі. Для нього була встановлена комендантська година. А він у той час був на посаді професора, і в цих умовах плідно працював.

Лишилося море наукових робіт і досягнень, і тепер про Климента Квітку говорять як про світового рівня етномузиколога. Вчені належно оцінили його спеціальне дослідження, в основу якого покладено вивчення мелодики і ритміки пісні, за ними, виявляється, можна простежити розвиток етносів і їхню міграцію у світі.

Климент Квітка зробив величезний внесок у збереження творчої спадщини Лесі Українки. Тож можемо говорити про нього як про самодостатнього неординарного вченого, а не тільки як про чоловіка видатної письменниці.

У Львівській консерваторії цілий колектив науковців протягом 10 років збирав і готував до видання Зібрання прижиттєвих праць Климента Квітки, і робили це так само, як і він, — жертвовно, ніхто їм гроші за цю роботу не платив. Ці люди, розуміючи внесок Климента Квітки в українську науку, музикознавство і фольклор, вирішили в такий спосіб зберегти його науковий спадок для нащадків.

«Я казала жінкам: «Треба поспішати, дівчата, зараз все закінчиться, а ми нічого не зробили. Ми будемо рвати на собі волосся, що були такі равлики!»»

**Ірина
Довгань**

6 років тому світ вразила фотографія дикунської історії! На ній зображена жінка біля стовпа, загорнута в синьо-жовтий прапор, яку б'є ногами з усієї сили інша жінка. Жінка, що зазнала катувань від сепаратистів у 2014, яку поставили з українським прапором біля стовпа ганьби, на площі в Донецьку, вистояла і звільнилася. Ми домовилися не говорити про п'ять днів полону. («Бо вже стільки сказано!») Не говорити пафосно («Я не героїня, бо пережила не більше, ніж мій народ»). Тоді повернімося у липнєве дитинство. «О, дякую, це дуже приємно!»

— На подвір'ї моєї бабусі, в селищі Межова, що на межі між Дніпропетровщиною і Донеччиною, росла величезна шовковиця. І я спостерігала, вилізши на дерево, що відбувається на вулиці, як по дорогах на роверах бадьоро їдуть жінки в барвистих шовкових сукнях, а під низом — у совєцьких спортивних штанах. Це було цікаво! Жінки були вродливі та пишні і розмовляли гарною українською мовою. Вона була трохи іншою, ні я чула, але дуже цікавою. Я багато чого взяла звідти. І коли тепер я дивлюся, як небо затягують хмари, то досі чую голос бабусі: «Щось небо накондубасило!» До бабці я їздила на вихідні і на літо, а жила з батьками в Ясинуватій.

Ясинувата була всім життям і улюбленим містом, де я народилася, жила до 53-ох моїх років і планувала жити тут завжди. Там поховані мої батьки і бабуся, яку ми забрали на старості. У мене було цікаве життя в Ясинуватій, я багато чого тут досягла.

30 років тому, через рік після того, як зламали Берлінську стіну, я опинилася в Західній Німеччині, в Баварії. Мені було дуже страшно, коли я туди їхала. Совдепівська жінка, я відчувала страх, думала, що зі мною буде. Ніякого зв'язку, ніхто з моїх родичів не знав, куди саме я їду.

У бабусі перед тим попросила грошей, вона мені дала, це були гроші за той будинок, який ми продали в

Волонтерка, колишня полонена, яка зазнала катувань у зоні воєнних дій на Донбасі 2014. Сьогодні живе на Київщині. Бере активну участь у громадському русі. У вересні 2018 року її показання увійшли до тих 58-ми свідчень постраждалих про злочини стосовно сексуального насильства на Донбасі, які правозахисники оформили в подання до МКС у Гаагу.

МОЯ ІСТОРІЯ

28 липня
2019 року

Межовій. Грошей вистачило тільки до військової частини, де були мої друзі. Забрав мене звідти один німець, якому я сказала, що готова працювати на будь-якій роботі, бо гроші в мене закінчилися, а я ще хочу повернутися додому. І трохи заробити, вибитися з тих злиднів, у яких жила — донька бібліотекарки та інженера. За Союзу — це були абсолютні злидні без перспективи.

Але працювати тут не було вкого, бо всі німці з НДР, у яких я планувала «чорну» роботу, виїхали на заробітки в Західну Німеччину, у ФРН. Німець, з яким я тоді познайомилася, сказав: *abenteuer!* — авантюристка. Він приїхав наступного дня і запропонував роботу на пиломатеріалі, на важкій циркулярній пилі, на 3 місяці. І я два роки їздила в Німеччину на заробітки, і це стало основою мого багатства, мого майбутнього бізнесу. Це пазли цікавих історій, які формували мій світогляд. Європа — це ще одна вища освіта, вона дала мені великий досвід.

А тоді маятник хитнувся і перезапустив історію. І був квітень, травень, коли світ навколо тебе розвалювався просто на шматки. Я не була на Донбасі своєю людиною. У мене були друзі, невелике оточення. І всі мої друзі з Ясинуватої не стали зрадниками. По-різному, але всі вони були за Україну. Ми всі чекали, що ось-ось це швидко закінчиться. Кілька разів я казала жінкам: «Треба поспішати, дівчата, зараз все закінчиться, а ми нічого не зробили. Ми будемо рвати на собі волосся, що були такі равлики. Давайте їздити кожен день». А Оксана, ще енергійніша, аніж я, казала: «Давайте їздити двічі на день!» Возили, але це ставало небезпечним. І вже важко було повертатися через блокпости, на яких стояли денеерівці і вже нас запам'ятовували в обличчя, і ми не були дурні, ми розуміли, що рано чи пізно нас спитають. Ми відчували себе розвідницями. І навіть придумали собі легенду, куди ми їздимо в Слов'янськ. Навіть придумали родичів, яким веземо гуманітарну допомогу, адреса, прізвища — все у нас було.

Возили ми все, що можна було взяти з дому, що було під рукою. Мій чоловік був у Маріуполі, бо в нього вмирав батько від раку легень. І помер. Чоловік залишався там і планував доньку відправити в школу в Маріуполі. Руки у мене були розв'язані, рідні в безпеці, я сама. Це був тільки мій приватний ризик. Це вже інша історія, ніж коли з тобою діти і ти за них відповідаєш. Я забирала чоловікові речі, одяг і казала: «Ми заробимо і купимо тобі все нове». А зараз пакувала взуття, футболки, інструменти, все, що потрапляло під руку. Так само робили і інші жінки. По місту почала розходитися інформація, і люди почали все нести, нести гроші, передавати допомогу. І я не могла зрозуміти, що робити з цими грошима. Бо спочатку їх ще можна було якось відправляти. І я відправляла їх на «Крила Фенікса» і Тетяні Ричковій. І вона навіть встигла прислати мені одяг. А так ми возили антибіотики, краплі, бинти, навіть резинки, щоб прив'язувати тактичні окуляри. Купувала в різних місцях «йоржики» для миття посуду. Ясинувата не така вже й велика, треба було це десь знайти. Та й постачання вже не було доброго. Цигарки було найважче купувати. Бо якщо я запитувала 20 коробок, то тут же починали на мене дивитися! Я курсувала по різних місцях і купувала по три пачки.

Ця робота тривала може 2 місяці, а потім за мною прийшли... За ці п'ять днів хотіло одного — померти швидко і легко! Це було найбільше бажання. Бо те, що відбувалося зі мною, було жахіттям, це було очікування страшної смерті! Нічого не обіцяло доброго закінчення. Це було ті кілька діб, так збіглося, коли був Іловайський котел. Частина батальйону була під Іловайськом. На місці дислокації, де

Ірина Довгань

мене утримували, майже нікого не було. Мене спочатку допитували тут, а потім передали осетинам, бо я не розповідала того, що вони хотіли. Мені вони казали: «Ми тебе тримаємо, а от повернуться наші, їм потрібен буде релакс». Там не був курорт, і вдень і вночі знущалися, по-різному. Коли ти нарешті засинаєш, і тут маленький лазерний ліхтарик вмикають тобі просто біля очей, то таке враження серед ночі, що тобі цей промінь проходить через мозок. Один охоронник так розважався.

Ті жінки, які проходили повз мене на площі в Донецьку, було не найстрашніше. Ніхто не бачить того осетина, який стоїть позаду. Оце страшно. Та жінка на площі один раз ударила в живіт, це був жіночий удар і нічого такого страшного. Була бабуся, яка біла мене палкою, на яку перед тим опиралася. Але отой осетин, який потрапив на фото, я не знаю його імені... Я багато знайшла тих, хто мене катували і стріляли і вбивали, бо вони мене й розстрілювали. Нічого оригінального, вони робили те саме з усіма полоненими. Цей осетин був дуже жорстокий. Як він бив, розганяючись, кросівкою в груди, то це було щось особливе. Ці показання я дала для матеріалів на Гаазький суд, який, сподіваюся, буде.

Я нічого особливого не зробила. Скільки таких жінок, як я, там, на Донбасі, загинуло! Ми ніколи не зможемо порахувати, але їх сотні, щось ми знаємо, про когось — ні. Я — жива, можу тут розповідати, люди співчують, але я і розповідаю тільки для того, щоб люди подумали: а що витримали ті, хто загинув! Що вони витримали!

А я живу, я щаслива людина. Я три роки після звільнення прожила в такій ейфорії тут, на Київщині і в Києві, серед людей. Може, тепер я маю менше тої ейфорії, а раніше мені здавалося, що тут тільки добрі, гарні, патріотичні люди. Тепер трошки коригую свою ейфорію.

Думка про Донбас за всі ці роки ніколи не була зафіксованою назавжди. За ці 5 років я відчувала різне: від того, що я хотіла відгородитися високою стіною до того, що думала, це наша земля і Україна не повинна просто так її дарувати Росії.

Що було незмінним за ці роки — це ненависть до Росії. Це почуття в мене не видозмінилося. Воно народилося після Майдану, коли стало все зрозумілим і з Кримом, і з Донбасом, і яку роль в цьому грає Росія, то як та ненависть народилася, я її не плакаю, але вона вже нікуди не подінеться! І це для мене не деструктивне відчуття. Це те, що дає мені сили жити, боротися, відкидати якісь дрібниці, які мене виснажують і йти далі. Мати свою ціль і знати, що оце мій ворог, мій смертельний ворог, він повинен понести покарання. І все, що я зможу зробити, в своєму житті, я все роблю, з таким задоволенням, насолодою, з такою жагою до життя. Але така в мене мета, що ворог, який стільки гидкого зробив для мого народу, повинен понести покарання. І я все роблю для цього. І я думаю про це, плакаючи сад під Києвом, саджаючи квіти, вирощуючи все, що можна вирощувати на маленькому клаптику моєї землі!

«Для мене мати, як грудочка землі.
І товкли її, і палили, і топили, а вона
все одно проростала»

**Віра
Барінова-Кулеба**

Трирічною вона вперше затисла пальчиками вуглинка і заходилася розмальовувати піч. Заняття потрясло, і Вірочка вирішила, що віднині малюватиме завжди. Минуло майже вісімдесят літ, дівчинка давно стала народною художницею України, визнаною цілим світом. А бажання творити не полишало з тих пір ні на мить.

— Я народилася перед самою війною. Мені виповнилося 2,5 роки, коли німці ввійшли в наше село. Батька забрали на фронт, а мої дядьки й дядини перетягнули з хутора на Полтавщині Гадяцького району для нас хату, зліпили її під осінь, зробили піч ще не побілену, щоб мали де грітися. Ось тут було моє перше малювання, у три роки, на печі, на коминках. Брати вже спали, а я ще продовжувала малювати.

Мама моя, Ольга Олексіївна Ковтун, була маленького зросту, але володіла сильною волею та сильним духом. Казала, що це в неї від її мами, моєї баби. Мама все розуміла і знала, вона любила красу — що побачить, все нам показувала і все розказувала. Бувало, іде з поля і несе нам якусь квіточку, якусь гілочку і «від зайчика» кусочок хліба. І я все це малювала і знала у три роки, що я вже художниця. Мама часом на грядку дивиться і каже: «Ой, ну це, як намальоване!» Оті рушнички, що залишились від голодовки, були наче живі істоти в хаті, особливо, коли від каганця ворушились тіні по білих стінах, то ці рушники оживали своїми квітами. Все це мене хвилювало і хвилює донині.

У повоєнні часи у нас на Полтавщині страшний голод був, і люди спасались, хто як міг. Ровесниці рвалися у Гадяцьке педучилище, хлопці виїжджали на шахти Донбасу, а я малювала. Але теж вирішила поїхати до Гадяча, щоб вивчитися на вчительку. Там мені зустрівся художник із Харківського училища. Він був без руки, і я подумала, як же це художник і без руки. Був у мене глечик намальований, як справжній, навіть з потьоками козиного молока. А вчитель побачив мій малюнок і каже: «Тут усе, дитино, є, тільки нема повітря». Я заплакала, скрутила аркуш... Я повітря не бачу і не знаю, як його

Народна художниця України, заслужена діячка мистецтв України, членкиня Національної спілки художників України, член-кореспондент Академії мистецтв України. Наскрізною темою творчості є незнищенність генетичної пам'яті народу, що втілюється в образах матері, жінки, незалежно від еволюції стилістики творів. Її роботи зберігаються в музейних і приватних колекціях України та зарубіжжя. Від 1968 р. і дотепер займається педагогічною діяльністю, професорка НАОМіА. Народжена орденом Княгині Ольги III ступеня.

МОЯ ІСТОРІЯ

12 травня
2019 року

малювати. А він пояснює, що «мають бути блики, рефлексії»... Мені ще страшніше від тих слів стало, я таких і не чула. А він мені: «Ну нічого, поїдете, навчитесь...». І сказав, що треба мені їхати у Харків, де мене вчитимуть малювати. Щоб вступити до художнього училища, треба було здати свої домашні малюнки, а вони ж у хаті на коминках залишились...

У школі дали мені якийсь плакат, чистий з одного боку, акварельні фарби, як гудзики, 6 штук. Мама прив'язала ниткою до палички шерстинку котика, вийшов пензлик. Я вмокнула його у водичку і так малювала. Треба було композицію намалювати, а що це таке, я не знала. А брат каже: «А ти прочитай «Слово о полку Ігоревім» і те все намалюй». Я прочитала, а коней не знаю, як малювати, бо тоді коней майже не було в селі, тільки бики. А мама все життя із кіньми була в дитинстві, то вона мені тих коней намалювала.

А тоді, це був 1954, послали ми документи у Харків. Директор училища Борис Андрієвський подивився мої малюнки, і мене викликали з села телеграмою. Батько биками довів мене в місто, разом з нами їхали люди на Донбас. Я дуже плакала, щоб не залишатись у Харкові, де не видно ні неба ні пташок. А сама собі думаю: «Як же я тоді і де навчусь?» Я з собою нічого не мала, крім фарб отих і пензликів котячих. Андрієвський щось у мені відчув — дав мені індивідуальне завдання, я намалювала. І скажу, що всі 5 років, до 20-ти, поки я вчилася в Харківському художньому училищі, робила вдень по 200 замальовок, щоб відбити техніку. І мені це вдавалося.

Тепер сама вже 50 років студентів учу. Моє завдання як педагога зрозуміти, що в цій дитині закладено, чому вона прийшла вчитися. Це ж не бізнесова робота, це робота важка. Ось зараз дивлюсь, по Хрещатику ходить молодь, гарна, весела, а мої художники — у тих халатиках, олійних, засмалених, скромні, працьовиті... Свої роботи готують. Думаю, а яка сила енергії йде від них, яка сила духу! Хочеться, щоб життя не розчарувало їх.

Я не знаю, чи люблю свої картини. Я люблю маму на своїх картинах. Для мене мати, як грудочка землі, і товкли її, і палили, і топили, а вона все одно проросла. У мене в майстерні є двометрова заввишки картина, написана олією та вугіллям, я її назвала «Мати землі». Я намалювала свою маму, в мене таке враження, що вона від землі сягає неба і все бачить... Через усю мою творчість проходить образ матері. І молоді матері... Яка вона красива... Яка вона неймовірна з тим дитятком! Недарма весь світ малює матір Божу або матір з дітям. Для мене кожна матір, яка народила дитя, є свята. Яка то краса — мати, як сама любов! Навіть у тваринок ця любов присутня. Часом показують, як собачка рятує своє цуценя, бере його за шкірку, сама захлинається, а його витягує з небезпеки. Або про кішку, може чути, що витягала з пожежі своїх кошенят... Уже осліпла, а бігала, їх виносила з вогню. От що таке мамина любов!

Я жила у той час, коли комуністична партія готувала ідеологів своєї політики, тому для цього художникам давали і фарби, і майстерні, і гроші, і картини купували, і виставлялись ми мали змогу. Але обов'язково, щоб там жінка була велика така, з могутніми руками, щоб мішки могла підіймати... Отака повинна була бути жінка в мистецтві. А моя мама маленька була і дрібненька, хоча великою силою володіла! І життя мала трудне... Як вона могла витерпіти те все! Як вона несла сина,

Віра Барінова-Кулеба

мого меншого братика, який наступив на косу і порізав ніжки, далеко до лікаря... Як вона могла витерпіти, коли плакав мій братик, який був від війни інвалід...

А тут наша кішка народила кошенятко, що ж з ними робить, як у нас самих біда? І викинула мама їх у ямку. А коли кішка за ними почала плакати, то мама полізла в яму і витягла їх і стали ми їх доглядати. Розумієте, настільки було в людини оце з'єднання з Природою... Яюсь ішли ми з мамою через конопляне поле, я боса, трохи ковзаюсь, і мама каже: «Гляди, Вірочко, не наступи на конопину, бо ти ж зламаєш»... Мене це так вразило, це ж колгоспні коноплі — там море їх. Наскільки сільська людина любить рослинність. І тому мама для мене, як Бог. Не знаю, чи правильно це, але я кажу, що мама — це «грудочка землі», яка проростає.

Після Харкова я хотіла вчитися у Ленінграді, бо це була велика школа — Ленінградська. А директор мене не пустив, сказав, щоб їхала тільки в Київ, бо там є Тетяна Яблонська. Я ніколи не знала київських художників. Нас і вчили тоді тільки на картинах російських художників. Звичайно, геніального Рєпіна, який під Харковом народився, теж вважали російським... Мусила їхати в Київ. Була впевнена, що я вступлю, не боялася ніякого конкурсу. В інституті діяла постанова — прийняти одну дівчину — від колгоспників, одну — від робітників, а одну — від інтелігенції. Всього — три, так було. Я пройшла, впевнено намалювала малюнок і прийняла. Боялася вдома сказати батькам, що буду ще 6 років учитися, бо мені на той момент було 20, мої односельці вже заміж повиходили, а я ще буду вчитись.

Коли приїхала додому, пішла відразу в поле на роботу і коли побачила, як оці жінки ідуть з поля! Земля була аж жива, і сутінки такі, вони спішають додому, в кирзаках, з лопатами, а такі красиві, аж світилися! І я зробили з них ескіз. Зразу ж 1 жовтня отримала відмінну оцінку.

А на дипломну роботу треба було придумати тему, яка б відповідала постанові партії. Я порадила із моїм наставником Пузирковим, показала ескіз, він сказав: «Ну, робіть». І я почала, і так красиво пішли по полю мої жінки! На художній раді переглянули цей ескіз, і моїх однокурсників пропустили далі вчитися, а мене — ні. Сказали: «А вам дамо довідку, що ви вчилися 5 років». А я була тоді на весь художній інститут одна Ленінська стипендіатка — бо все відмінно! І Трохименко встав на мій захист і виступив: «Як же це так? Чому не можна?» На що йому розгортають газету, де написано: «Догнати і перегнати Америку». Як це жінки в кирзових чоботах пішки можуть догнати Америку? І все. Диплом за цим ескізом робити не можна...

Послали мене в село, ідіть, мовляв, шукайте, може там машинами жінок возять, але щоб пішки не йшли! Приїхав мій, уже покійний, однокурсник, подивився, що в мене так красиво йдуть дівчата... Але Америки не доженуть... Що робить? Він і каже: «Відріж їм ноги»... Я і відрізала, довелося... І я захистилася добре, мене навіть до Німеччини направили на стажування. Я завжди була, як тоді писали, «и прочее...», бо кому в ті часи мої жінки були потрібні? А я все одно їх писала і писала, убраних і красивих. Боже сохрани, розпатлану жінку малювати, це енергія, що має бути в очіпку.

Я сама — мама і бабуся, тому глибоко відчуваю, що означає бути жінкою. І свої картини я народжую, як дітей. Перед тим у душі виношую, переживаю, думаю, яка ж вона буде, якою постане, а потім народжую. Їздила багато по світу на запрошення і там картини малювала, і там залишала, а тоді бачила їх на стінах у золотих рамах. Мені навіть незвично і дивно було, невже це я їх намалювала?

«І в той день, коли фільм був повністю готовий, і я зателефонувала пану Івану, 95-літній легендарний герой помер, так і не побачивши «Трьох Іванів»»

**Марина
Ткачук**

Історія почалася з того, що Марина поїхала знімати телесюжет про українців у Казахстані. Передача готувалася до 70-річчя акції «Захід», внаслідок якої з Західної України за один день, 21 жовтня 1947 року, примусово було виселено близько 80 тисяч осіб. Те, що почула Марина від очевидців депортації, вже не відпустило її. Історії жінок, літніх людей, маленьких дітей, яких два місяці везли з України в товарняках, мов худобу, яких викинули посеред голого безводного степу і наказали облаштувати житло, і вони копали тверду, мов камінь, землю ложками, бо інструментів не було, просилися у кадри документального кіно.

— Перш за все я журналістка, і залишаюся нею. Ще будучи студенткою і після закінчення університету, я тривалий час працювала в газеті «Україна молода», потім була робота на телебаченні. Випадок часто змінює наше життя, так, мабуть, склались обставини, що я зустріла правильних людей, потрапила в правильний час у потрібне місце. Ми подали заявку і перемогли на серйозному конкурсі кіносценаріїв патріотичного спрямування, який проводило Міністерство культури 2018 р. Я взялася за цей фільм ще й тому, що в мене повірив мій продюсер, відчув, що це мені болить і в мене вийде. Це був мій режисерський дебют з документальним фільмом.

Наш фільм «Три Івани: історії українців у Казахстані» розповідає про трагічну сторінку в історії нашого народу і відповідає на запитання, чому в Казахстані так багато українців. Коли я розповідала про це друзям і знайомим, то зрозуміла, що 99 відсотків моїх співрозмовників досі не знали, чому у нас там така велика громада. А відповідь трагічна: тому що в радянські часи в Казахстані був створений філіал Гулагу — Карлаг — Карагандинські табори. Площу Карлагу порівнюють із територією Франції. Українців через ці табори пройшло дуже багато, здебільшого — політичні в'язні. І туди ж, у Казахстан, у 1947 році,

Журналістка, режисерка. Працювала в редакції газети «Україна молода», на телебаченні. Режисерка документального повнометражного кіно «Три Івани. Історія українців у Казахстані».

МОЯ ІСТОРІЯ

15 грудня
2019 року

фактично за одну добу, було депортовано 80 тисяч мешканців Західної України. Це робилося, щоб підірвати Рух спротиву, пов'язаний з ОУН, УПА. Всіх, хто так чи інакше були з цим рухом пов'язані, депортували. Якщо хтось із родичів сидів або сім'я сприяла підпіллю, ці люди були «зірвані» зі свого місця з дітьми, третина депортованих — жінки і діти. Про це спокійно неможливо говорити. Ці голі й босі люди їхали в холодних товарняках. Подекуди у вагоні було до сотні осіб. Більше місяця вони їхали в Казахстан. Вони не розуміли, куди їх везуть і що їх чекає. Ось вам і відповідь, чому в Казахстані одна з найбільших українських діаспор у світі.

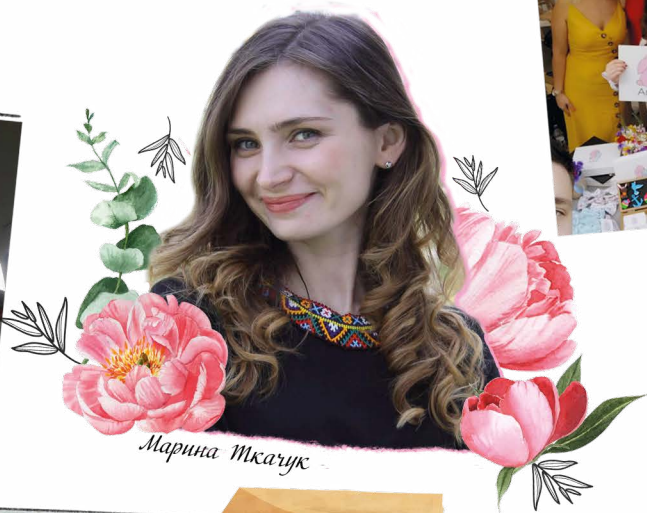
Наші герої розповідають, що їх викинули просто посеред степу. Оскільки людей забрали в жовтні, то поки вони доїхали, настала зима... Я сама бачила цей казахський степ, там справді нічого не росте, навіть теоретично побудувати щось з дерева неможливо, бо дерева немає. Це просто суцільний шалений вітер, який задуває неймовірно. І уявіть собі ситуацію, що їх викидають у тупик, привозять у Караганду і кажуть: «Все, ви тут будете жити».

З розповіді українців Казахстану, вихідців із тих родин, вони, хто чим міг, подекуди й ложками, виделками, тарілками копали собі землянки. В кожній родині були ті, хто не зміг пережити зиму, в основному — літні люди і немовлята. Це була не перша хвиля виселених українців. Їм допомогли вижити люди, що раніше там осіли, — розкуркулені українці та вихідці з Донбасу. Їхні землянки були більш обжиті, і вони брали новоприбулих до себе. Так багато й вижили. Казахи теж рятували, вони дуже добрі люди, теж пережили голод, дуже добре розуміли українців і досі ставляться до наших земляків з особливою приязню.

Наші три Івани — дідусі, безпосередні учасники депортації, навколо них закручена вся історія. Треба сказати, що серед учасників залишилося, по суті, кілька людей такого віку. Один із героїв — Іван Бойко, родом з Яремчі, був серед тих 80 тисяч депортованих. Сестра його була в підпіллі ОУН, і за неї вони з татом були виселені. Разом із татом вони їхали в цьому товарняку. Він жартував потім, кажучи про себе: «Я тут опинився по комсомольській путівці», бо їхали в червоному вагоні. Звичайно, боляче йому про все це згадувати. Але в цих людях мужність присутня, як він каже: «Я ніколи собі не зрадив, не став ні комсомольцем, ні піонером».

І в Казахстані вони не зрадили своїх принципів, хоч їх і переслідували, і змушували вступати в комсомол, але вони були затятими. Як казав Бойко: «Далі Казахстану вже не зашлють!», тобто, вони були дуже сміливі, гідні, гуртувалися, жили величезною українською громадою. Збиралися колядували, хоча це теж було заборонено. Вони навчили дітей української мови. Їхні онуки говорять українською, хоч там не було ніяких українських шкіл, як у Канаді, наприклад, і українці не мали жодних прав, вони були спецпереселенці. В них не було жодних документів, не мали права виходити за межі селища, треба було відмічатися раз на місяць у коменданта. Стояли навіть умовні прапорці, де їм перебувати. По суті вони продовжували сидіти в таборі, але не було колючого дроту навколо поселення.

Другий наш герой — Іван Карпінський. Його заарештували в 17 років, я читала його особисту справу, за те, що читав «Історію України» Михайла Грушевського. Він просто любив читати і поплатився за це своєю волею. Йому дали 25 років, за те, що «спіймали» з книжкою Грушевського і «пришили» участь у терористичному угрупованні. Так він опинився в Кенгірі й став свідком Кенгірського повстання у 1954 році.

Марина Ткачук

Іван Карпінський нам розповідав: перше, що зробив після звільнення, — поїхав додому до Львова і зустрівся з мамою, якої не бачив багато років. Але його попередили, що він має повернутися назад, бо ніхто йому у Львові жити не дасть. Наступного дня його шукало КДБ, і він змушений був повернутися в Казахстан. Думаю, за цією схемою багато українців, що повернулися в Україну, вже не застали ні майна, ні родичів, фактично, не було куди повертатися.

Третій герой — Іван Мамчур, повернувся до України. Для нас це було дуже символічно, ми хотіли показати постійне прагнення повернутися додому, бо такої можливості вони не мали. Мамчур, третій герой, — оунівець, упівець, його заарештували в 19 років, спочатку він будував Біломорканал, а потім відправили в Кенгір. Вони згадували жахливі речі. Це трагічна історія і для нашого фільму. Він дуже переживав за вихід фільму і хотів його побачити. І саме в той день, коли фільм був повністю готовий і я зателефонувала пану Івану, 95-літній легендарний Герой помер, так і не побачивши «Трьох Іванів».

Більшість українців після звільнення залишалися в Казахстані, бо там була принаймні робота. Вони цілодобово сиділи в шахтах, добували вугілля, працювали на металургійних комбінатах — страшенно важка праця. Один із наших героїв згадував, як коні, які працювали у шахтах, мали один вихідний на тиждень, у людей же можливості відпочити не було. Створювали цілі українські бригади шахтарів, і керівники шахт прекрасно знало, що якщо така бригада є, то все буде зроблено вчасно і добре. Це була депортована і ув'язнена українська інтелігенція, тобто наш цвіт нації — працювали у шахтах, будували міста.

Мені здається, що нас, журналістів, теми самі знаходять, як діти народжуються, ти просто береш за руку і приводиш у цей світ. Я була в цій темі чистим аркушем. Не розуміла масштабів трагедії. І плакала 1000 разів зі своїми героями.

Вони так само говорять, як у селах на Західній Україні. Вони з великим боєм говорять, як хотіли повернутися на батківщину, проте їх не пускали. Вони досі мріють про повернення. Коли ми побачили дитяче кладовище, серед яких точно є багато українських дітей, то це не можна було пережити. Це діти жінок, ув'язнених в Карлазі. Розповідали, що взимку була настільки мерзла тверда земля, що не могли вирияти яму, тому мертвих дітей складали в бочки з-під квашеної капусти. Потім навесні їх хоронили в братських могилах.

Я відчула, що це мій обов'язок — розповісти правду, і почала цим займатися. Це було велике внутрішнє прагнення. Вся наша команда намагалася, щоб нам вдалося розповісти цю історію, щоб наші дідусі Івани дочекалися, бо знімальний процес — дуже тривалий, а вони ж старенькі. Сподіваюсь, що нам вдалося зняти фільм, який не лишає байдужими. Ці історії — маленькі маячки на великі проекти, на майбутнє, щоб всі зрозуміли, що ми пережили.

А ніхто ж досі не покараний за тотальне російсько-імперське знуцання з наших людей. І в цій непокараності — наша тривога. Про це кричить наш фільм від імені мільйонної діаспори українців, які опинилися у Казахстані внаслідок сталінської депортації! Ці люди і події заслуговують, щоби про них пам'ятали. Саме для цього, власне, «Три Івани. Історії українців у Казахстані» і знімалися.

«Від кожної з нас дуже багато залежить. Головне — на своєму місці зробити те, що можеш: хтось на фронті зі зброєю в руках, хтось словом, хтось конкретними вчинками»

**Анна
Багряна**

Її історія пахне болгарською трояндою і українською вишнею, вона має колір Балкан і зелено-гарячий — Карпат. Анна буде Україну в Болгарії і зводить болгарські мости понад Дніпром. Щоліта приїжджає в Київ на зустрічі зі своїми читачами і читачками, відвідує найрідніші місця, свою малу батьківщину і надихається на нове авторське слово. Кожне її літо особливе — Багряне літо! Вона проводить його в своєму рідному селищі Борова на Фастівщині, де народилася, де живуть її рідні, і де їй добре мріється.

— Найбільша моя дитяча мрія стати письменницею вже здійснилася. І я дякую своїм батькам і вчителям, що вчасно підтримали мене і не намагалися відмовляти. Я щаслива, бо пишу. Пишу поезію, перекладаю, але найбільше пишу для дітей. Одна з найновіших дитячих книг називається «Здійснені мрії». Героїні книжки: актриса Марія Заньковецька, педагогиня Софія Русова, оперна співачка Соломія Крушельницька, малярка, скульпторка і письменниця Оксана Лятуринська, поетеса та громадська діячка Олена Теліга, художниця Марія Приймаченко, політична діячка Слава Стецько та багато інших. Усі ці жінки колись були дітьми, і в кожній з них була своя мрія, яка потім стала покликанням.

Мені хотілося, насамперед, розповісти своїм читачам про тих українців і українок, яких тривалий час в Україні і світі не згадували. А також про тих, яких усі ми добре знаємо, але мало знаємо про їхнє дитинство. Я багато працювала над матеріалами, щоб вивчити кожену історію, бо хочу передати найцікавіше. Створювала книжку, очікуючи народження донечки, тому вважаю, що надихала мене саме Оксанка. До речі, завдяки донечці я почала малювати ілюстрації до своїх книжок.

Коли ми жили у місті Скоп'є, в Македонії, то створила книжку «Казки з міського парку». Моя доня тоді ще була зовсім маленькою, я носила її на ранкові про-

Поетеса, прозаїкня, драматургиня, перекладачка, художниця. Перекладає з польської, болгарської, македонської. Твори Анни Багряної перекладені англійською, французькою, болгарською, македонською, сербською, хорватською. Лауреатка Міжнародної премії ім. О. Гончара. Учасниця і переможниця багатьох міжнародних літературних фестивалів і конкурсів, серед яких «Коронація слова» та «Смолоскип».

МОЯ ІСТОРІЯ

30 червня
2019 року

гулянки, вигадувала і розповідала їй казки про тварин, птахів і комах, яких ми зустрічали. Потім записала, і казки вийшли окремою книжкою у луцькому видавництві «Твердиня». В перекладі македонською мовою книжка має назву «Казки зі скопського парку», бо вона справді народжувалася у парку в Скоп'є.

Українське літо — це особлива історія. Мені запам'ятовуються всі зустрічі з моїми читачами і читачками, а їх чимало, та найцінніше те, що наше спілкування відбувається як діалог. Не лише я виступаю, а й можу почути своїх колег і людей, які цікавляться моєю творчістю. У Болгарії не маю такого контакту з читачами, я пишу, перекладаю, редакую, а влітку, коли приїжджаю до Києва, то ділюся своїм творчим урожаєм.

Намагаюся за літо обійняти усю літературну Україну, побувати на фестивалях, книжкових ярмарках, презентаціях. Вважаю, що творчість і громадянська свідомість — невіддільні. Тому кожне українське слово, а пишу лише українською, — це праця для України, а перекладене іншою мовою — це подвійний внесок у культурну спадщину.

Минулого року в Болгарії почали цькувати болгарського письменника Святослава Нахума тільки за те, що він відважився відверто підтримати Україну. Він видав книжку «Втеча з Криму», де є однойменне оповідання про українку, яка втекла з Криму до Болгарії, після того, як Росія окупувала Крим. Керівництво Спілки болгарських письменників обурилося тим, що на презентації книги був присутній і підтримав автора Віталій Москаленко, нині Повноважний посол України в Болгарії. Це теж, мабуть якийсь сигнал і для нас, що нам треба бути активнішими в інформаційному плані, не боятися відстоювати свою правду. Українці, які мешкають за кордоном, мусять робити все для того, щоб про Україну складалося позитивне враження і відкривалася неспотворена правда.

В Софії ми заснували Український дитячий клуб, щоб гуртувати і об'єднувати громаду. Насправді в Болгарії дуже багато українців. У клубі розповідаємо дітям про наші традиції, кожну зустріч намагаємося робити тематичною. До дня народження Тараса Шевченка зробили для дітей квест «Захалаявна книжечка», щоб їм було цікаво дізнаватися факти з життя Шевченка. Не забуваємо народних звичаїв, обрядів. Закликаємо весну, співаємо веснянки, гаївки, печемо «жайворонків». На Великодніх зустрічах розповідаємо дітям про символіку великодніх візерунків, які вони намагаються відтворити і створити власні.

Подорожуємо, шукаючи «український слід» у Болгарії. Найцікавішою, мабуть, була виїзна зустріч у Владаї — невеличке село за 10 кілометрів від Софії. Воно високо в горах і там дуже красива природа, гірські водоспади, ліс, скелі. У 1894 році влітку там проживала Леся Українка, вона не просто там проживала, а спілкувалася з болгарською інтелігенцією, поетами, художниками, істориками. Там вона займалась перекладами, вивчала болгарський фольклор і писала свої «Невольничі пісні». Зараз на тому місці, де проживала Леся Українка, стоїть пам'ятний знак болгарською мовою, ми часто там проводимо зустрічі з українською діаспорою. Там я написала вірш «Владайська пісня», присвячений «Лісовій пісні»:

*Де осики старі ухопились корінням за камені,
де межа — із ожини, де папороть вірить у цвіт,
ми сповільнимо кроки й по-справжньому вільними станемо,
наче правнуки Мавки й Отого, що в скелі сидить.*

Анна Багряна

У мене немає особистих ворогів, я відкрита для всіх. Мої особисті вороги — це вороги України, без пафосу кажу. Є категорія людей, які від незнання займають певну позицію, вони не агресивні. В Болгарії таких багато, адже там працює постійна російська пропаганда. І коли я розповідаю про свою бабусю, яка пережила Голодомор, про діда, який воював у Другій світовій війні або про друзів, які воюють зараз, то в людей розширюються очі від несподіванки. Вони не знали таких фактів.

Подібний ефект справляє моя книжка «Здійснення мрії», болгарською її переклали студенти україністи Софійського Університету, завдяки Ользі Сороці, викладачці і моїй подрузі. У Болгарії це книжка для дорослих, хоча в Україні видана як дитяча література. До мене часто підходять болгари і кажуть, що завдяки книжці вони дізналися про Україну та українців.

Всесвітньо відомий борець Іван Піддубний, один з героїв книжки, постраждав за свій патріотизм, адже не хотів називатись у паспорті росіянином, закреслив і написав «українець». У родині мого чоловіка був відомий болгарський борець Дан Колов. Він більшість часу мешкав у Америці, але наприкінці життя повернувся в Болгарію і став меценатом, дуже багато зробив корисних справ для інтернатів, для літакобудування. Він не мав родини, не мав дітей і вкладав кошти в благодійні справи. Коли я читала його біографію, то знайшла цікавий факт про те, що в нього був бій з Іваном Піддубним в Лос-Анджелесі. Піддубний був на 20 років старшим і на 20 кілограмів важчим, тож він переміг. У спогадах Дан Колов пише, що для нього це не була поразка, бо він багато чого навчився. Перед тим я саме писала оповідання про Піддубного, і звісно, мені хочеться, щоб болгари знали, що це — український козак, а не «руській богатирь».

В основу художніх творів я беру реальні факти. Пишу в основному для дітей і хочу, щоби діти виховувалися свідомими українцями на прикладі людей, про яких я пишу. Крім того, мені хочеться познайомити маленьких і великих українців з видатними нашими особистостями, які представляли Україну в світі і були незаслужено забуті, я хочу внести і виховний момент.

Коли я зустрічаюся з дітьми, то завжди запитую: «Ким ви хочете стати?» Завжди цікаво спостерігати, що в різних містах діти по-різному міркують і бачать себе. Хочеться, щоб моя книжка якось їм допомогла у виборі свого шляху. Хочеться, щоб ми всі не забували про своє коріння, щоб плекали його і завжди трималися купи. Насправді, від кожного з нас дуже багато залежить. Головне, щоб кожен і кожна на своєму місці робив те, що може зробити: хтось на фронті зі зброєю в руках, хтось — словом, хтось — конкретними вчинками».

«У далекому 1981-ому, в абсолютно зросійщеному Алчевську я обрала собі фах української філологині. «Я вибрала долю собі сама...»»

Де її дім, важко сказати. Як писала Ліна Костенко, «я скрізь своя, і я ніде не вдома».

— Після 2014-го живу між де-юре і де-факто. Де-юре — луганська прописка, там лишилася квартира, якісь дорогі серцю місця й речі, велика домашня бібліотека, старі фотографії... Ще одне де-юре — Алчевськ, місто, у якому я народилася. Там пройшло дитинство, там могили моїх батьків. А де-факто — маленьке містечко Старобільськ, до якого переїхала разом з рідним університетом. Власне, щодо цього жодних вагань не було, бо це не просто робота, це життя, це мій простір, мені в ньому комфортно. Я розумію, що якщо не рухатися, не створювати цей простір навколо себе, життя втрачає сенс. Для того, щоб щось відбувалося, щось змінювалося на краще, треба починати зміни із себе.

Можна жити в маленькому східноукраїнському місті й відчувати себе частинкою України, великої спільноти. Добре, що є друзі, однодумці, які допомагають матеріалізувати це відчуття.

У 2017 році учні зі Станиці Луганської ініціювали флешмоб «Шануймо рідну мову» — запропонували всім охочим прочитати улюблений вірш українською мовою та викласти відео на сторінці Фейсбуку. Ми зі студентами й колегами вирішили підтримати їх, записали кілька відео, через соціальні мережі запросили до участі наших друзів — письменників, учених, учителів, журналістів. Відгукнулося більше 50 людей з Ужгорода і Миколаєва, Запоріжжя і Сум, Івано-Франківська і Чернівців, Києва і Львова, Луцька і Сіверськодонецька, Дніпропетровська і Лисичанська, і навіть з Китаю. А загалом флешмоб підтримали понад 300 людей з різних куточків не лише України, а й інших країн.

У тому ж таки 2017-му приїхав до Старобільська Сергій Жадан. Поспілкувалися ми з ним і вирішили за підтримки його благодійного фонду організувати літературний конкурс для школярів Луганщини, назву для якого взяли з вірша Ліни Костенко — «В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина». Скажу

**Валентина
Лєснова**

Кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української філології та загального мовознавства Луганського Національного університету ім. Тараса Шевченка.

МОЯ ІСТОРІЯ

17 березня
2019 року

чесно, сумнівалися, чи знайдемо бодай кілька десятків учасників: тут війна, а ми про вірші. Звернулися за підтримкою до шкільних учителів, наших випускників. Отримали твори від 243 учнів. Підсумки конкурсу підбивали у Лисичанську і Старобільську.

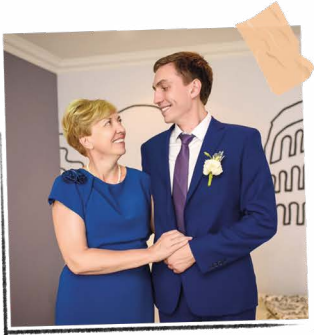
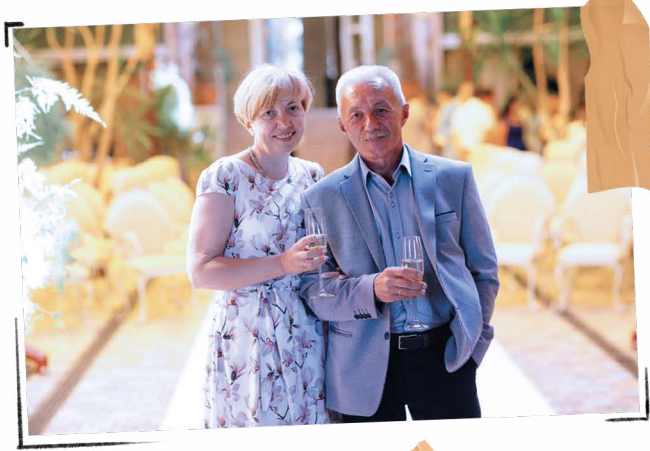
Завжди кажу своїм студентам, що треба відкривати для себе Україну, і кожною нагодою користуюся, щоб допомогти їм у цьому. Підтримка друзів тут дуже важлива. У 2016 році моя подруга, колега з Чернівецького університету Людмила Ткач запропонувала привезти до них наших студентів на діалектологічну практику. Це були незабутні дні розкішного спілкування. Записали діалектні тексти, побували в музеї Юрія Федьковича й на концерті Мирослава Скорика, провели з чернівецькими колегами спільні лекції, встигли на один день до Кам'янець-Подільського з'їздити, там теж друзі — Наталя і Борис Коваленки, вони нам шикарну екскурсію організували до університетського музею й до фортеці.

У 2018 р. з колегами ще один проєкт започаткували — вирішили нашим друзям про Луганщину розповісти. Разом зі студентами підготували мультимедійну лекцію «Літературна мапа Луганщини» й на запрошення друзів зі Східноєвропейського національного університету вирушили з нею до Луцька. І знову дуже насичені дні: ми прислухалися до голосів Полісся й відкривали для себе Лесю Українку в Колодяженському літературно-меморіальному музеї поетеси, а лекцію наших студентів декан факультету філології та журналістики Юрій Громик назвав лекцією-потрясінням. Цього року з нашою «Літературною мапою» до Тернополя й Вінниці вирушимо, уже домовилися з друзями.

У подорожах звертаю увагу на особливості мови. Навряд чи можна беззастережно говорити про те, що якісь слова є вузько локальними, скажімо, луганськими чи львівськими, часто те саме слово знаходжу в багатьох діалектних словниках. Свого часу, коли писала дисертацію, об'їздила 64 села Луганської області, моя тема була пов'язана з назвами рис людини. У селі Тарасівка Троїцького району почула таку відповідь на питання, як називають зазнайкувату, пихату людину: «Це людина, що не дуже людей навидє, сама собою несеться». Тоді подумала, що лише в нас є таке слово — навидіти, а згодом дізналася, що воно відоме і в інших говірках. На Луганщині від старших людей часто можна почути вп'єть — знову, жисть — життя, завтрік — сніданок, калідор — коридор, канхвета — цукерка, кісто — тісто, у деяких селах абрикоси називають жардьолами, шовковицю тютіною, а помідори баклажанами. А ще в нас широко вживані дієслівні форми, за якими нас по всій Україні впізнають: сидю, ходю, носю, зна, дума, чита...

Беру участь у програмі озвучування книг для незрячих дітей. Це волонтерський соціальний проєкт «Книги, що говорять» у межах Всеукраїнського інтеграційного руху «Вір в Україну». Його координаторка — Олена Олійник. Ми озвучуємо тексти шкільної програми й передаємо диски до спеціалізованих інтернатів для дітей з вадами зору. Я долучилася до проєкту в 2016 році, і він є дуже важливим для мене. Коли ввечері, після роботи, або у вихідний день слухаю озвучування (я редакую тексти щодо правильності наголошування слів і дотримання орфоепічних норм), розумію, що насправді я не віддаю той час, а беру багато для себе. Це як у Ліни Костенко: «Віддай людині часточку себе, за це душа наповнюється світлом». Ми не знайомі з Оленою особисто, але коли бачу в її дописах на сторінці Фейсбуку обличчя дітей, які отримали диски, виникає думка, що деякі речі вони бачать краще за зрячих.

Як часто проговорюється серед нас момент війни? Не стільки проговорюється, скільки відчувається. Старобільськ близько від війни, Станиця Луганська — ще ближ-

Валентина Леснова

Хта б там що колу
не говорив а
зине зла і правда переможе!
Леснова

че, а Попасна — вже у війні. У нас навчається молодь з прифронтових зон, з територій, тимчасово не підконтрольних Україні, серед студентів є військові. Нещодавно вручали дипломи випускникам магістратури, і коли на сцену піднімалися студенти у військовій формі, серце стискалося. Це все відчувається. У Старобільську немає обстрілів, але часом вимикається світло, бо були обстріли в Щасті, а там ТЕС. У нашій «Літературній мапі» ми читаємо вірші двох наших випускників, які закінчили університет перед самою війною. Вони виїхали з Луганська, але в їхніх текстах звучить війна, часом поміж рядками. Переїжджаючи до мирних міст, ми намагаємося вирватися з цієї війни, але вона живе в нас.

Мене наснажують, перш за все мої діти, дочка і син. Ми на одній хвилі з ними, допомагаємо одне одному зростати. Колись я прочитала в повісті «Дороги» Наталі Ільїної, що людині, яка розвинула свій інтелект, легше пережити життєві негоди: коли все руйнується, залишаються книги, музика, театр, і той, хто здатен цим насолоджуватися, вистоїть, не пропаде. В умовах, у яких ми зараз опинилися, я знову і знову переконуюся в її правоті: книги, музика, театр залишаються й дають сили. І нічого страшного, що до найближчого театру 60 кілометрів (Луганський український музично-драматичний театр виїхав до Северодонецька), головне, що вистави в нього прекрасні, і тому ми їдемо до них.

Я щаслива людина, доля дарує мені зустрічі з людьми, які надихають і часом примушують подивитися на світ з несподіваного ракурсу. У 2015 році прочитала в інтернеті про Музей янголів, що його організували в місті Кременній Луганської області. Коли познайомилася з його директоркою Оленою Стеценко, вона запропонувала долучитися до творчого проекту — написати есе «Що подарувала мені війна?» Спочатку я була спантеличена, але коли згодом усе-таки написала, то усвідомила, що відбулася переоцінка багатьох цінностей і стосунків, щось відсіялося, те, що мусило відсіятися, щось дало нові паростки, якісь грані стали чіткішими, виразнішими.

Київ для мене — це, мабуть, ще один шматочок мого дому, бо тут живуть дочка й онука. А ще це можливість самореалізації. Мій науковий керівник — Павло Юхимович Гриценко, тому багато років підтримую якнайтісніші зв'язки з Інститутом української мови, спілкування з колегами на щорічних діалектологічних конференціях, та й не лише на них, надихає й окрилює. Останніми роками беру участь у багатьох освітніх заходах, що проходять у Києві. Скажімо, учора відбулася відкрита зустріч прогресивних викладачів, на якій прийняли рішення про створення громадської організації «Прогресивні». Приємно, що є багато молодих амбітних людей, для яких викладач — не просто запис у трудовій книжці. Ми прагнемо змін, які починаємо з себе. Говорили про реформу вищої освіти, співпрацю з органами державного управління, про те, що таке прогресивність. Зійшлися на тому, що це перш за все — рух. До обговорення долучилися представники Міністерства освіти і науки. Приємно, що наша спільнота росте, з радістю зустрілася з колегами, з якими познайомилася на тренінгах для прогресивних викладачів у Тернополі й Одесі. А ще Київ — це улюблені театри і книгарні, музичні вечори і схили Дніпра... Дуже люблю блукати навмання вуличками старого міста, придивляючись і прислухаючись до них.

Моєму серцю самоти вистачає ненадовго, бо хочеться виходити в люди і щось робити. Про що воно думає? Найчастіше це згадки з дитинства: батьки, вчителі, початок мого шляху у філологію — далекий 1981-ий, коли в абсолютно зрусифікованому Алчевську я обрала собі фах української філологині.

«Це мотиваційна книжка для дівчат. Вони мають повірити в себе, і що б не задумали, їх не мають стримувати жодні стереотипи»

**Лілія
Омеляненко**

Видавчиня, громадська діячка, співзасновниця видавництва «Видавництво», яке займається пошуком і друком літератури, що висвітлює складні питання підліткового дорослішання, смерті, самоусвідомлення, домашнього насильства. Важлива тема — історії сильних жінок.

Книжка «Це зробила вона» вже мандрує світом. Гордо і сміливо, як жовта кульбабка, засвітила вона в ці квітневі дні історіями 50 жінок України. Відомих, менш відомих і зовсім невідомих — науковиць, мисткинь, письменниць, історикинь, громадських і політичних діячок! Над виданням працювали 50 художниць (ків)! та 50 письменниць (ків). Після таких історій віриш, що дівчата можуть усе!

— Книжка «Це зробила вона» для нас з Іллею Стронговським (другим співзасновником «Видавництва») дуже важлива. За 7,5 місяців ми втілили нашу мрію разом з талановитими українськими письменниками та ілюстраторами — всього більше 100 людей! Ми задоволені результатом та вдячні нашим партнерам — Національному демократичному інституту та Швеції, які повірили та підтримали нас. Для нас це був досить складний проєкт, оскільки координувати роботу такої кількості людей непросто завдання. Успіх цієї книжки належить абсолютно кожному, хто працював над нею.

Тривалий час не лише в Україні, а й поза її межами жінка була на другому місці після чоловіка, і досі ці традиційно відведені місця часто «непорушні». Хоча в українському суспільстві є в цій сфері і оптимістичні зсуви. Роль жінки стає помітною завдяки ініціативам громадських організацій і багатьох інституцій, які працюють у напрямку гендерної освіти, такі, як, зокрема, «Повага». Але, на жаль, жінки ще в багатьох сферах досі є «невидимими». Навіть у шкільних підручниках, цитують та викладають твори переважно чоловіків. І лише три (!) відсотки відведено жінкам.

Ми подумали: «А як будемо добирати імена?» Це ж треба зробити аналіз, порадитися з експертами. Ми формували список з різних джерел, оскільки хотіли презентувати жінок різних професій. Над створенням першого довгого переліку нам дуже допомогли Катерина Калитко та Олена Герасим'юк. Також ми зверталися до різних дослідницьких груп. Наприклад, є в нас група, яка займа-

МОЯ ІСТОРІЯ

28 квітня
2018 року

ється роллю жінок в українській архітектурі. Відповідно, так ми обрали нашу героїню-архітекторку. В книжці ми збирали історії українок, незалежно від їхнього місця проживання. Там є і українки, які не жили або не живуть в Україні, але все життя пронесли в собі «українськість», так би мовити, все життя вболівали за Україну, продовжували спілкуватися українською мовою. Або, навпаки, у книжці є письменниця Наталена Королева, в роду якої взагалі немає українців. Але ми вважаємо її українкою, тому що вона зробила дуже великий внесок в українську культуру.

Відповідно, коли ми почали «рити», спілкуватися з різними людьми: на Фейсбуці, в соціальних мережах — наш список почав поповнюватися і наразі налічує близько 300 жінок. І тому ми не обмежилися одним томом книжки, вже видали другий том про ще 50 відомих жінок, який називається «Це теж зробила вона».

Ця книжка є мотиваційною для дівчат. Вони мають повірити, що яку б професію не обрали, що б не задумали, їх не можуть стримувати ніякі стереотипи! І ми хочемо, щоб вони бачили, що жінки з подібними історіями насправді є. Це надихає в досягненні власної мети. Саме тому ми намагались охопити якомога більше різних професій. Зрозуміло, якщо говоримо про науку, то це переважно наші сучасниці, бо раніше в них і змоги не було, і розвитку як такого, і багатьох сфер науки не існувало. Таким чином ми органічно підібрали 50 історій, що ввійшли в перший том. Нам допомагали ілюстраторки і письменниці, у деяких були свої героїні життя, про яких вони мріяли написати давно. Зрозуміло, що це наш суб'єктивний вибір, але він ніколи не міг би бути об'єктивним.

У книзі 50 абсолютно різних ілюстрацій, завдяки чому вона виглядає як арт-альбом, і її можна розглядати як приклад наших українських ілюстраторів і ілюстраторок, тому що ми відбирали найкращі імена на ринку. Звісно, ми не могли охопити всіх, тому ті, хто не працювали в першому томі, працювали у другому.

Наші з Іллею спільні проекти почалися з «Доброї листівки». В 2014 році я вперше вийшла в Парк Тараса Шевченка з першим накладом надрукованих нами листівок для того, щоб подивитися, якою буде реакція людей. Наш проєкт сприйняли з захопленням, це мене теж надихнуло. До проєкту «Добра листівка» я працювала менеджером у великих українських і міжнародних юридичних фірмах. Але від 2018 року займаюся виключно нашими проєктами: видавництво «Видавництво», сувенірний бренд «Невпинно», де ми пропонуємо значки і суто українську нестандартну сувенірну продукцію та проєкт «Добра листівка».

Коли ми обговорювали, на чому будемо зосереджувати роботу і промоцію видавництва, то обрали певний фокус-книжок. Ми зрозуміли, що взагалі-то досить «малі», і не можемо одразу з маленького видавництва вирости у велике, нам потрібно вирізнятися. І ми вирішили продовжувати тематику «Доброї листівки» — про дискримінованих людей, про певні табувані теми, які і батьки, і дорослі не наважуються обговорювати. Почали ми досить гучно, як я вважаю, з досить відвертої книжки Анни Хьоглунд «Бути мною». Вона розповідає про дорослішання тринадцятирічної дівчинки Руси з відвертими ілюстраціями, роздумами. Частину цієї книжки займає підлітковий комікс про фемінізм.

Після цього видали вже багато важливих книжки на теми, які не часто порушуються в суспільстві. Перша книга «Усі запитують чому» Еви Суса і Анни Хьоглунд — це такий маленький вступ для дітей у філософію. Абсолютно незвична книжка з традиційними для Анни ілюстраціями і трохи дивними для українського читача,

але ці дивні ілюстрації притягують. Вона говорить про ті життєві історії та думки, які рояться в голові кожної маленької людини від початку її осмислення власного життя. Чому я народилась тут? Чому я не народилась деінде? Чому я можу ревнувати до своєї сестри? Що таке смерть? Що відбувається, коли хтось помирає? Що відбувається після того? Відповіді у нашій книжці даються у вигляді відомих цитат відомих філософів. І ще цікаво, що філософи зображені у вигляді тварин з обличчями цих філософів. Тобто ця книжка — не для швидкого читання, вона для того, щоб батьки вчилися обговорювати з дітьми абсолютно різні теми. Я дуже щаслива, що цього року Ева Суса завітала і до України.

Про ще одну видану у «Видавництві» книжку скажу окремо. Це «Дитя Землі» — перший за 38 років прямий переклад з ісландської на українську, з яким чудово впорався Віталій Кривонос, наш перекладач, якого ми довго шукали. Автор, Сйон, — друг співачки Бйорк, який дуже тісно співпрацював з нею ще з дитинства. Писав для неї пісні. Його твори перекладені більш ніж на 30 мов, і тепер до цього переліку приєдналася і українська. «Серед суворої ісландської зими невловна загадкова лисиця влаштовує звіроловну подорож, що переродить їх обох...» У нас дуже багато таких історій, про які ніхто не здогадувався і не читав. Нас цікавлять історії жінок, жінок з інклюзією. Ми почали видавати і соціальні комікси — про небезпеку домашнього насильства, важкі історичні помилки, як голокост, зокрема. Голос кожного і кожної має бути почутим.

P. S.

Обіцяна друга частина книжки народилася під назвою «Це теж зробила вона», і об'єднала 50 героїнь і 50 їхніх портретів. Про деякі імена ми читаємо вперше, деякі — відомі «зі школи». Тут жінки, які жили до нас. І тут — наші сучасниці. Олена Пчілка, Віра Вовк, Галшка Гулевичівна, Марія Башкирцева, Софія Русова, Ніна Вірченко, Ольга Харлан, Надія Суровцова, Алла Горська, Квітка Цісик, Лариса Шепітько, Ада Роговцева, Оксана Мешко, Соня Делоне, Олена Кульчицька, Олександра Пугря, Світлана Герасименко, Наталія Ульянович. Вони дуже різні за характерами, уподобаннями, сферами діяльності, захопленнями, приватним життям. Але кожна з них стала особистістю. «Стати тим, ким хочеш!» дівчата мріяли з дитинства. І йшли до цієї мрії відважно. Захоплює наполегливість, із якою вони бралися за справу всього життя. Надихає приклад їхнього досвіду. Ця книжка долає наші страхи, робить жінок видимим і почутим світом, для якого нема нічого неможливого.

«Головне — не впасти у відчай.
Головне — радіти, насолоджуватися
й бути вдячним Всевишньому за
кожен ранок, цінувати кожну зустріч,
КОЖНУ МИТЬ ЖИТТЯ»

**Людмила
Чечель**

Коли вона мандрувала Амстердамом, то звернула увагу, що на вікнах немає фіранок. Подумала, що людям просто нема чого приховувати, що люди відкриті до світу, краси, добра.

— Щоранку на своїй сторінці у ФБ я теж відчиняю віртуальне вікно до друзів і з добрими побажаннями п'ю запашну філіжанку кави — за добрий світлий день. Ця традиція з новим горнятком кави триває кілька років.

Історія філіжанок, я люблю саме це слово «під каву», теж почалася з мандрів. У Відні я побачила, що всі купують щось собі на згадку. Я подумала, що для настінних тарілочок у мене залишилось мало місця, а Відень — це кава, це — Юрій Кульчицький, про якого я хотіла більше дізнатися, побачити пам'ятну дошку на будинку... Шукала його адресу, кав'ярню «Під голубою чашкою», знайшла... У той час я працювала в журналі «Жінка» і написала про кавову історію розлогий матеріал. Надрукувала статтю, вказавши, що Юрій Кульчицький — поляк, як наголошував наш гід. На публікацію одержала багато відгуків і з-за кордону, і зі Львова. «Як?.. Ви не знаєте, що Кульчицький — наш земляк?..» Я прочитала історичні розвідки, з'ясувала, що Кульчицький родом зі Львова, виправилась. Ця історія ще раз мене переконала, як багато перекручених фактів поширює інформаційний світ і як важливо їх перевіряти. А ще дякую подорожі до Відня, бо саме тут розпочалася моя філіжанкова колекція. З віденської подорожі я привезла дві маленькі гарні філіжанки до кави, які виявилися дуже «легкими» на початок. Бо згодом, чи я їхала в Париж, до Франції, чи в Будапешт в Угорщину, навіть не задумуючись, вподобувала собі якусь філіжаночку і купувала на пам'ять.

Друзі запитують, чи я їх збираю? «Ні, — кажу, — колекціоную». За кожною філіжаночкою є своя історія, я всі їх практично пам'ятаю. Якщо не пам'ятаю, заглядаю на її дно, я там завжди залишаю запис, хто подарував чи звідки вона приїхала. Сьогодні зранку їх було 575, а щойно додалася ще одна філіжаночка, неповторна, про яку я мріяла. Ча-

Журналістка, письменниця, членкиня Національної спілки журналістів (1995), Національної спілки театральних діячів (2017), лауреатка мистецької премії «Київ» імені Анатолія Москаленка у галузі журналістики. Авторка книжок «Купейний вагон», «Обереги маминих долонь».

МОЯ ІСТОРІЯ

27 січня
2019 року

сом всі, хто приносить мені в дарунок філіжанку, кажуть: «Ой, я боюся, раптом у тебе вже така є!» Можливо є, але історія у неї інша.

Деяким філіжанкам пощастило, вони стоять у шафі. Цей рік я розпочала із білих філіжанок, чомусь мені так захотілося. Чистота, прозорість, я вирішила нехай цей місяць буде таким. Заодно я подивлюся, скільки всього у мене білих філіжанок. Донині жодна не повторилася. Щоразу я дістаю білу філіжанку — вона інша і за малюнком, і за формою. Чорні, з глини, авторської роботи, теж мають адресу постійного проживання на полицях. Інші — повкладалися у коробки та кошики, чекають слухного часу. Щойно 40 філіжанок повернулися із Національного заповідника «Глухів», вони демонстрували свої історії на виставці разом з колекцією дзвіночків. Ірина Колтакова, що колекціонує дзвіночки, стежачи онлайн за моїми новими філіжанками, побачивши, наприклад, чашку із знайомого міста, оголошує, що в неї звідти є дзвіночок або цього ж автора, або цієї ж серії! Ось так ми об'єднали наші захоплення, подружилися. Глухівський голова Мішель Терещенко пішов нам назустріч і виділив кімнату в музеї. Всього ми представили 40 споріднених пар дзвіночків і філіжанок.

Я народилася в Запорізькому краї, в селищі Комишуваха, на березі річки Конка, що впадає в Дніпро. У 7 класі мамина сестра — вчителька повезла мене по Дніпру через Канів на екскурсію до Києва. Я запам'ятала червоний корпус університету Тараса Шевченка, все здавалося мені недосяжним. У 10 класі я визначилася з професією — журналістика. Але починала писати з віршів. На той час, коли я вчилася, мама передплачувала дуже багато преси, серед якої газету для школярів «Зірка». Було цікаво вивчати за нею географію читачів, які дописували свої вірші. Думаю, от всі пишуть, чому ж і я не зможу? Я написала 16 рядків, а не чотири, як решта. Купила конверт і кинула лист у поштову скриньку. Розраховувала: так — сьогодні середа, лист дійде в четвер, а в п'ятницю вийде газета з моїм віршем. Вчитель прочитає перед класом і всі заздритимуть і дивитимуться на мене з гордістю. Коли побачила, що в номері вірш не надрукували, вирішила, що просто номер був не для віршів. А потім якось забулося. Аж ось через півтора місяця розгортаю, дивлюся, а в газеті — чотири рядочки мого вірша! І підпис з моїм ім'ям та прізвищем. Потім я писала лист на підтримку ув'язненої Анжели Девіс. Тоді вся країна підтримувала цю лідерку антирасистських рухів, для нас, школярів, це була героїня... Так починалася моя дорога в журналістику.

Вважаю, що журналістика — це що? де? коли? — донести до читача правдиву інформацію, а не якісь «смажені» факти. Моя тематика: освіта, культура і люди. Моя бабуся Наталка перечитувала все, що я писала! Казала мені, щоб я писала тільки про хороших людей, спрямовувала читачів на добро та на радість. Намагаюся дотримуватися цих принципів і в журналістиці, і в окремих книжках, що виходять як теплі історії.

«Обереги маминих долонь» — це портрети відомих жінок. Я відібрала сильні статті, щоб читачі знали, як можна знайти вихід у житті.

Мене такі люди надихають. Я дивуюся мамі Володимира Правика, Героя Радянського Союзу, пожежника, який закривав своїм тілом реактор під час аварії на ЧАЕС... Мама втратила сина, але живе в його ім'я, їздить на різні змагання його імені, зустрічається з молоддю. Коли пишеш нариси, то часто люди розповідають багато цікавого «не для преси». З таких розповідей згодом народжуються правдиві історії без прізвищ та імен або з вигаданими. Тішить, що мої нариси допомагають людям не здаватися в складних життєвих обставинах.

Коли лікарі винесли невтішний діагноз, почула за спиною ствердний голос доньки: «Ні, це якась помилка». Вдома ми плакали разом, а потім разом поетапно боролися з хворобою. І перемогли! Головне — вірити! І любити це прекрасне життя!

Мирослава Татарчук

Народознавиця, солістка гурту «Зілля», старша наукова співробітниця Національного музею архітектури і побуту в Пирогові.

«Я ніби між світами виростала: і не місто, і не село, водночас шанувалися і міські, і сільські традиції, одна з яких — з усіма вітатися»

Треба більше ходити по світу, щоб добро родило, — вважає вона. А люди кажуть: «Там, де Мирослава ходить — український звичай родить, а де Мирослава буває — там радості прибуває».

— Коли я йду по вулиці, то люди часто звертають увагу на мій «екзотичний» зовнішній вигляд. Дехто дивується, дехто радіє, але відверто байдужі не трапляються. Часто мене доброзичливо запитують: «Ви в якомусь гурті співаєте?» Відповідаю, що співаю у гурті «Зілля» і завжди ношу на собі щось своє, українське, — сорочку, керсетку, крайку, хустку, намисто. Мені подобається так жити, співаючи, граючи, радіючи. Коли ти виходиш на вулицю, тобі усміхається сонце і небо, ти починаєш сама усміхатися цьому світові. Люди відчують твою радість і теж починають усміхатися — виходить колообіг добра. І тоді вишиванка розквітає квітами, не тільки тому що вона вишита, а тому що наповнена змістом. Мені здається, що з приязні повинен починатися світ і добро, на фундаменті любові треба творити Україну.

У нашій родині завжди шанувалися перекази, спогади. Я змалечку цікавилася родинними історіями, багато чого мама передавала. Батько розповідав, що колись дуже давно мій прадід Василь Савицький ходив свататися до дівчат «аж у селище Пирогів». Тапер це вже Київ. Через багато років після «прадідового сватання» моя мама Оксана Чаплінська прийшла в Національний музей під відкритим небом у Пирогові, де познайомилася з моїм батьком Андрієм — такі класичні українські імена поєдналися: Оксана і Андрій, так само, як пізніше ми з Софійчином татом — Василем — Василь та Мирослава — майже як Василь і Маланка чи Маруся (це все варіації на одну давню тему). От бачите, як воно все переплітається. Можливо, саме тими вуличками ходив зорнями вечорами мій закоханий прадід, а тоді освідчувалися в коханні мої батьки. А тепер я у цьому музеї працюю, а чоловік мій ходить на пленери, малює стародавню красу). Я з раннього дитинства почала пізнавати світ того споконвічного українського буття.

МОЯ ІСТОРІЯ

22 квітня
2018 року

Я знаю свій рід до середини 19 століття і по маминій, і по батьковій лінії. Я застала свого прадіда Василя по батьковій лінії, він був родом з Совок, любив співати пісні про козаків. З самого пуп'янку, ще не вміла говорити, а чула пісні: «Ой на горі та й жінці жнуть». У побуті мене теж оточувало рідне — рушники, посуд. Ми тримали сіль у полтавській кераміці, мені вона подобалася... Оце зримає і незримає завжди наповнювало мій світ символами, які я вчилася розрізняти і вивчати. Тобі підказують люди, що розуміються на символіці, природа, власні спостереження. А тоді ти сама вже людям передаєш знання, бо накопичила.

По батьковій лінії моя мала батьківщина — колишні села навколо Києва: Совки, Совські ставки, Пирогів, а по маминій — Фастівщина, звідки родом мій прадід Сисой Саєнко. Він був першим учителем Івана Семеновича Козловського, всесвітньо відомого тенора, великого патріота України. Коли я буваю в хаті мого прадіда, то думаю: «Боже, це ж тут бував сам Іван Козловський!». Бо він приїжджав до прадіда Сисоя. Мама бачила Козловського, це в нас особлива родинна історія, яку ми любимо переповідати.

Було це в кінці 50-х минулого століття. Курною дорогою, тоді ще не було асфальту, під'їжджає до двору біла «Волга» — величезна рідкість у місті, не те що в селі, а звідти виходить дуже гарний статний чоловік, фактично дідусь, з довгою білою бородою, увесь у білому. Усіх вразило що він увесь в білому, аж світиться! І з ним ступає на подвір'я жінка, теж в білому. А прадід в кімнаті у той час молився, бо був дуже набожним чоловіком. У прадідовій хаті досі збереглася ікона Святого Миколая, до якої він завше молився. Ну от. А моя прабаба, яка вчила у Фундуклеєвській гімназії французьку мову і водночас жила потім у селі, каже мамі: «Оксанко, поклич діда». І коли Сисой вийшов, то вигукнув: «Івасику!» І вони з Козловським зворушливо обнялися. Так великий співак приїхав подякувати своєму вчителю. У книжці «Мальовнича Україна» я побачила курган «Переп'ятиха», де Шевченко колись розкопки проводив. Мене вразив напис: «Тут молився Сисой Григорович Саєнко, перший вчитель Івана Козловського». Виходить, що наша правдива родинна історія закарбована в історичному написі.

З Олександром Гончаренком, бандуристом і лірником, ми зустрілися теж у Музеї архітектури і побуту. Пригадую, їду, навколо хатки, розкішна зелень, я занурена в природу, в душі панує святковий настрій, і раптом бачу: сидить лірник, прислухаюся — грає. До того я ніколи подібного не бачила. І мені так добре стало від мелодії. Той звук нагадав — я цікавилася тоді східною культурою — співи тибетських монахів. І раптом зрозуміла, що в нашій культурі є теж щось подібне, глибоке, сильне... Навіщо їхати в Тибет чи Гімалаї, коли можна почути в Пирогові? Так ми познайомилися з Сашком, який розповів мені багато про музичні інструменти, гру і про таке фантастичне явище, як «Вулиця», яке має певні правила і культуру.

З Андрієм Трушевським нашу зустріч теж пов'язала народна традиція. У мене майже всі друзі — це народна традиція, яка живе в сучасному українському місті. Ми зустрілися на святі Коляди. Коли ми колядували біля Золотих воріт, нам на зустріч вийшов Андрій, котрий грав на скрипці. Згодом він став грати у нашому гурті «Зілля».

Працюючи з дітьми, я зрозуміла, що їм треба давати все потроху, щоб краще засвоїли. Вони всього не розуміють, але сприймуть це емоційно, як дар. А згодом, потрошку, коли символів набереться більше, діти доростуть до розуміння і все їм розкриється! Вони збагнуть, що й до чого. Починаєш просто, як у писанкарстві. «Ось,

дітки, біле яйце! Воно кругле, як наша земля, тому символізує світ. Це символ світу! Це яйце-райце! А що станеться, коли його розписати?» Отак потроху, з казки, з віршика, з гри дитячої ми ведемо дітей до абетки нашої символіки. Ми ведемо цих дітей до коренів нашого буття з радістю, у формі гри, і нам радісно пізнавати цей світ разом.

На початку 90-их років я побувала у Львові, мені було років із 9 чи 10. У музеї під відкритим небом Шевченків гай ми потрапили на свято Івана Купала. Я вперше побачила, як люди співають і водять хороводи, як стрибають через багаття. То — незабутнє враження і спогад на все життя. Танець — це особлива стихія, у яку я з радістю занурююсь і зараз. Пісні і рухи в танцях, на мій погляд, не мають бути складні, вони мають бути легкі, щоб люди їх могли повторювати. Яюсь після колядування моя подруга сказала, що колядки — це крутіше, ніж індійські мантри, які зараз модні. І справді, наші колядки, створені на цій землі, резонують з цим простором, працюють.

Малою у селі я любила віршувати. Спостерігала, як сонце визирне, де пташка заспіває, як дощ накрапає — і рифмувала собі... Природа мене енергійно наснажувала, хоча маленькою я цього не розуміла, але відчувала дитячу радість від спілкування з нею — від крапель і шуму дощу, від поривів віру, від променів сонця і співу птахів і навіть від голосів моїх улюблених тваринок — собак, котів, коників. Віршувала, коли не спалося у прадідовій хаті, яку я ніколи не боялася. Ця хата стоїть і зараз. А навколо — квіти моєї прабабусі і старі прадідівські дерева. Хату ми бережемо, підмальовуємо, стараємося причепурити. Я мрію, щоб моя донька Софія також берегла її, тому що там і пічка, як серце хати, і вогонь горить. І коли дитина дивиться, як вогонь бігає по стінах, то для неї цей «кадр» кращий від мультику, бо він живий! Щоліта Софійка ретельно готується до поїздки в село. Вона гарно малює, каже, що малювання і природа знімають міським підліткам стрес.

Я граю на багатьох народних інструментах, їх у мене ціла колекція. Дримбарити — це теж наше народне. Я читала, що в наших селах на Гуцульщині в кожній родині була своя родова мелодія, яка передавалась від мами доньці. В деяких селах дримби — це були жіночі інструменти і жіноча музична традиція.

У нашій хатинці в Боровій під Києвом ми створюємо казки і легенди. Василь різьбить героїв із дерева, ми малюємо їх у вигляді фресок на стінах, дверях та комині, щоб одвічно лунала наша традиція у звуках і кольорах, вимальовуючи Дерево Роду, Дерево Життя.

Яюсь їхала в метро і познайомилася з київським гуцулом. Одразу звернула увагу: сумка-тобівка, чоботи-постоли, в сучасному місті — це екзотика! Я надзвичайно таке люблю, бо шаную нашу традицію, яка для мене не екзотика, а життя. Я запитала, чи можна його сфотографувати, бо досліджую сучасні міські типи. Він каже: «Прошу!» Ми роззнайомились, і тепер він на наших фестивалях представлятиме Гуцульщину, бо вмє грати на трембіті, теленці, флюярі. Якщо зайдете до гуцульської гражди в Музеї, то і ви почуєте від нашого чудового Мольфара багато історій і легенд, а це теж родова традиція.

Мирослава Татарчук

Марія Морозенко

Українська письменниця, літературна редакторка, філологиня. Членкиня Національної спілки письменників України (з 2006). Серед найпопулярніших — книжки «Іван Сірко — великий характерник», «Іван Сірко — славетний кошовий», «Я закохалася». Переможниця багатьох всеукраїнських літературних конкурсів. Лауреатка премії імені Лесі Українки.

«Я була дев'ятою дитиною з 12-тьох дітей в сім'ї. І дуже щаслива, що життя на початку мого становлення дало мені таке випробування і відповідальність»

Її прізвище Морозенко віддавна вважається трошки із «чоловічим» характером.

— І в мене є беззаперечні чоловічі риси. Але в жінці, як і в чоловікові, є, безумовно, речі сильні, а є і слабкі. Якщо сильний чоловік виявляє в якийсь момент слабкість, значить йому в цей момент треба якусь підтримку, бо всі ми — люди. Жінки інколи бояться бути сильними, бо ці стереотипи вже наклалися, вважається, що сильна жінка «важка» для комунікативної роботи, для співпраці. Але за прикладом багатьох людей, яких я знаю, а найперше моєї мами, це, навпаки, дуже добре. Якщо є в родині сильна жінка, то за її прикладом будуть сильні діти, а тоді будуть сильні і внуки, тоді буде сильніша наша країна. Силу потрібно не боятися проявляти, а виявляти її.

Я була 9-тою дитиною з 12-тьох дітей в сім'ї. І дуже щаслива тим, що життя на початку мого становлення дало мені таке випробування і відповідальність перед молодшими і перед старшими. На мене з дитинства дорослі вже покладали якісь обов'язки, тому що це сім'я, де є 12 дітей, і кожному потрібно брати відповідальність за тих, хто йде за тобою. Коли мені було 9 років, трагічно загинув тато, і це було для нас громом серед ясного неба, адже батько був саме тією людиною, яка тримала всю сім'ю. Вони з мамою мали бажання створити велику сім'ю і побудували для цього великий дім, де ми всі народилися, і тато хотів кожного вивчити, кожному дати науку.

Поклик душі — це символічне родове місце покути, де ти маєш і сповідатися, і говорити про плани на майбутнє. Для мене це могила мами. Таке місце покути має бути в кожній людині, яка розуміє, чому ми на цій землі, що ми несемо, звідки ми черпаємо свою силу, і що ми з собою робимо далі. В тихій розмові з мамою я багато виголошую речей, тих, які для мене, як совість. Навіть коли я у Києві, розмова з мамою триває, це розмова з вічністю.

Мене нагородили на моїй малій батьківщині спецвідзнакою, і я сприймаю це як аванс, і ставлюся до цього

МОЯ ІСТОРІЯ

16 вересня
2018 року

дуже філософськи. Так, мені дуже приємно, що десь там далеко, де ти ходила маленькою, тебе помітили за твої справи, відзначили. І це як духовні обереги. Але, як у народних казках мовиться: дитина має піти в світи і щось привнести у цей світ натомість. Здобути, знайти, збагатитися і послужитися тим людям. Я з дитинства любила в казках, коли батьки проводжають дітей в дорогу: «Ідіть вчіться уму-розуму». Для мене це теж своєрідне повернення додому, бо ці кілька років я хочу щось робити на своїй батьківщині, скажімо провести невеличкий фестиваль...

Свій перший вірш я написала в 9 років, він називався «Страхіття чорної війни». Чому саме такий вірш написався дитиною? Можливо, через те, що на мене звалилося зовсім не дитяче горе — смерть батька, і я в один мент зрозуміла, що життя не тільки солодка казка. Або й зовсім не казка. Моя мама співала в церковному хорі і багато розповідала нам притч з Біблії, де йдеться, що життя — це ще й випробування. І от, заскочена несподівано написаним віршем (а ніхто в нашій родині не писав досі ніяких віршів), я побігла до своєї вчительки української мови і літератури, яку страшенно любила, і першій їй його показала.

Так почалось моє несвідоме ще входження в дорослий та магнетично привабливий (читала я весь час і багато) світ літератури. Моя мама казала мені: «Хто є біля мене, того я не відпущу далеко, а тебе відпущу». Вона дуже хотіла, щоб я вчилася. Та коли я зрозуміла, що маю їхати аж до Києва, мама просто злякалася цієї звістки, але потім підтримала. У першу ніч, коли я складала іспити, ночувала на залізничному вокзалі. Тієї ночі мене пограбували і забрали документи та гроші. Я заснула над своїми книжками і зошитами, от хтось і скористався.

Таким було перше випробування на міцність. Але згодом у мене було дуже цікаве наповнене життя в столиці. Мене прийняла в студії Катерина Мотрич, до якої я ходила весь час, не дивлячись на негоду чи власну запрацьованість. Мусила ж іще думати про «власний кусень хліба». Потім у мене була гарна школа Костя Волинського, я його згадую як вчителя, якого подарувала доля. Він мене прийняв як свою дитину, і прийти до нього на вулицю Гончара поспілкуватися, це було як прийти до рідної людини, як потрапити додому. Ці розмови були для мене настільки важливими, тому що я одна в Києві, фактично дитина. І от за кілька років я вже була не самотня, бо в мене з'явилась київська моя сім'я.

Мама все життя навчала мене своїм прикладом, як важлива в житті кожної людини родина, коли ти проходиш становлення, як жінка, мати. Коли ми тільки познайомились з моїм чоловіком, все моє оточення казало, що він тобі не пара, і все його оточення казало, що я йому не пара. Це були зовсім інші два світи. Головне, що я зрозуміла те, що він мені пара. А зрозуміла я це тоді, коли ми вперше зустрілись. Я їхала пізньої пори із занять, і до мене почав чіплятися незнайомий чоловік, що був у транспорті, всі мовчали і заступився лише він. Так почалося наше знайомство, оцей момент захисту мене вразив. Відтоді, коли в нас склалась сім'я, я першому йому читала свої вірші, іноді його будила і просила послухати, що написала. Чоловік став моїм другом і порадиником. Коли ж народилася донечка Марина, саме для неї написались мої перші казки. Я думала, що наша донечка також буде писати, адже Маринка дуже образні віршики складала в дитинстві, записувала в блокнотик. Але в дорослому віці донька почала займатися туризмом. Обрала собі інший фах.

Втім, думаю, важливо не те, щоб люди в родині займалися однією справою, а щоб поруч завжди була людина, яка сприймає світ хоча би приблизно як ти. Ми з

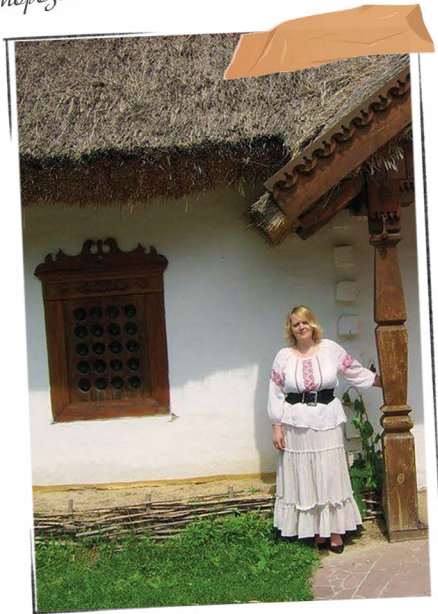

чоловіком ось уже 28 років у шлюбі, і в нас є свої золоті правила родини, є у нас і своє вечірнє спілкування, це коли разом провести час — вечірня прогулянка чи просто попиту чаю і поговорити одне з одним. Щоб ми говорили вголос, щоб ми чули, які в нас спільні теми є, щоб світ не замикався в кожного у свій, а щоб ми чулися, що ми одна сім'я. Це для мене дуже важливо, збиратися, гуртуватися, — те, що передала мені мама.

А ще, oprіч іншого, в мене є завжди потреба вчитися в тих, хто вже за нами. Ми неусвідомлено опираємося на ці постаті, багато правил вводимо у власне життя саме тих, які встановили задля нас видатні особистості. І от ми, відкриваючи ці постаті глибше, стаємо більш відкритими для пізнання самих себе. Коли я писала про княгиню Ольгу, шукала її для себе, якою вона була насправді. Її показували різною: мудрою, хитрою, жорсткою, святою, мені ж хотілося показати її як жінку, яка сіла на Київський трон у час, коли чоловіки не давали жінкам верховенства влади. В історії країни вона показала себе великою жінкою, яка не воювала, а управляла державою. І це великий урок для сучасних державотворців. От і в козацькій темі, коли я написала діалогію про Сірка, дуже радію, коли до мене підходять діти і говорять про те, що він був насправді унікальною та сильною людиною, на яку дивились по-різному сусідні держави. Багато чого про Сірка мені відкрилося і в переказах народних, і в збережених історіях про нього, занотованих часом. Коли я пишу про визначних особистостей, мені хочеться, щоб сучасники шукали в таких постатях істину, як можливість не зробити очевидних помилок. Не вертатися на вже пройдене.

Безперечно, я також роблю свої помилки. Намагаюсь осмислити і не повторювати їх. От коли бачу свою родину, розумію, які вони красиві, прекрасні, мої рідні, і як їх разом із внуками багато. Це справді велика втіха серця! Всі люди в селі тишилися, коли бачили, як збирається в маминому дворі моя родина. І от коли після смерті мами ми довго цього не робили (близько десяти років), то щось дороге обірвалося разом із цим. Момент втрати мами був дуже глибоким для кожного з нас. Рана ця не залікується вже повік. Та от вже в ці роки ми знову зібралися всі, і я зрозуміла, що варто це робити щороку. Ми сиділи родинною великою за спільним столом, і стільки всього згадували, сміялись, жартували, журились... Цей момент мене дуже посилив.

Що ще сказати наостанок. Очевидно, ще це. Я безмежно люблю «Лісову пісню» Лесі Українки. В дитинстві ховалась (мама мене не раз сварила) і читала її біля вікна, при місячному сяйві. Я чекала, поки всі позасинають і тихесенько брала книжку. І от отримала знакову нагороду, особливу для мене. Премія імені Лесі Українки — це для мене велика відповідальність, бо це шанс і можливість трохи вирости, і ти маєш цей ріст шанувати й ні на йоту не відступати, вдосконалювати свою душу. Те, як писала Леся, те, як вона любила цей світ, Волинь, як вона тонко все розуміла, це — глибинна відповідальність. Якщо ми не будемо брати відповідальності, то відбувається зворотній процес. //Замало в землю кинути насіння —//Хай в гарну пору, з легкої руки.//Дощем і сонцем проросте коріння,//Його заглушать зілля й бугяки.//Так і в людей — замало в світ пустити,//Важливо не схилити цвіт до зла.//Навчати жити, вірити, любити.// Дитина, щоб людиною зросла.

**Ксенія
Кравцова**

Художниця, режисерка повнометражного документального фільму «Шелест кроків» (2019), який здобув нагороди на Голлівудському незалежному фестивалі документального кіно та Празькому кінофестивалі.

«Стіну пам'яті повністю залили бетоном і знищили все, що Ада і Володимир створили з великою любов'ю за 13 років!»

Історію про Стіну та Парк пам'яті вона чула давно, але не кожен історію можливо зафільмувати, поки не відчуєш героя, атмосферу довкола нього, не уявиш — як це «звучатиме» візуально.

— Яюсь ми прийшли в гості до художника Володимира Мельніченка. З того моменту, як зайшли в майстерню, ми відчули, що все, просто так піти звідси ми не зможемо. Одразу перед очима поставали образи, ракурси, в яких можна було б знімати цю надзвичайну майстерню, величезні скульптури — все це виглядало дуже атмосферно. Ми зрозуміли, що в історії цієї людини повно сторінок, про які ніхто не знає! А Ада Рибачук і Володимир Мельніченко, які найбільше відомі Стіною та Парком пам'яті, справді великі майстри, і не лише завдяки цій роботі. Серед їхніх доробків — дивовижні мистецькі витвори: архітектурні, культурні, живописні. А ще — надзвичайно цікава доля, історія життя і кохання.

Я — режисерка, і я люблю людські історії, це головне для мене. Мені цікаві люди, їхні таємниці, характери, вчинки, настрій. Мабуть, я себе знайшла в такій соціально-культурній тематиці. Перша моя освіта — «художник-монументаліст», мене захоплює мистецтво, але водночас турбує і «тримає» соціальний прояв життя. Тому моя творчість пов'язана як з культурою, так і з соціальними проблемами.

За останні фільми, зняті на соціальну тематику, ми з командою отримали нагороди на українських та міжнародних фестивалях: «ПЖ» (Голлівудський незалежний фестиваль документального кіно — фільм місяця, фестиваль документального кіно DOCUTAN — шорт-ліст фіналу) і «Така робота» (Празький кінофестиваль — найкращий документальний фільм, фестиваль «Бардак» — приз глядацьких симпатій).

Стрічка «Шелест кроків» трішки відрізняється від наших попередніх робіт. Це — фільм про мистецтво, але й тут присутній нерв життя, почуттів, творчості.

Наші герої — Володимир Мельніченко й Ада Рибачук — ще в студентські роки з-поміж інших вирізнялися

МОЯ ІСТОРІЯ1 березня
2020 року

бажанням не йти протореними шляхами, а творити свій світ і втілювати своє бачення цього світу. За дипломною роботою вони зібралися аж на Крайню Північ. За словами Володимира Мельніченка, саме ця подорож дала поштовх для багатьох майбутніх художніх образів та вплинула на їхнє світобачення. Він і досі гарно пам'ятає ці дивовижні зустрічі за тисячі кілометрів від Києва, образи мешканців Півночі, їхню культуру, ставлення до життя і навколишнього світу. І в концептуальну ідею Храму Неба — дивовижних залів прощання на Байковому цвинтарі, де людину проводжають в останню путь, — покладено геометрію трьох чумів (подивіться, як виглядає будівля згори!). За задумом авторів, у цих формах поєднано філософію вічного життя, тиші, спокою, безкінечності, яку вони споглядали і відчували на Півночі, з давньою українською традицією прощань та прощання з померлими у храмі — Залах прощання. І на мою думку, майстрам це вдалося. Там, на Байковій горі, дивовижна атмосфера.

Але Храм Неба був лише частиною задуманого комплексу, величезну роль у якому мала відігравати Стіна пам'яті. Підготовка до спорудження Стіни була дуже тривалою. У 60-ті роки скульпторам запропонували створити проєкт «звичайного крематорію» — просто прямокутну будівлю, — і все. Але Ада з Володимиром відчували, що вони мають зробити щось насправді незвичайне. По-перше, тому що люди в той час не готові були сприймати «просто крематорій»: дуже болючими були асоціації з концтаборами часів Другої світової війни... До того ж люди нашої, християнської культури не були готовими до «просто крематорію», бо в нас за традицією ховати тіло потрібно в землю.

Через те, що духовна та обрядова література була заборонена, художники не могли знайти в бібліотеках книжки про українські традиції, бо такого зацікавлення радянська влада не вітала. Тоді Володимир з Адою вирушили в подорож по всій Україні, щоб вивчити українські обрядові традиції. Вони їздили в Карпати, в села на сході, півдні й сім років поспіль спостерігали за традиціями поховань. Бували на Великодні свята, в поминальні дні. Вони заглиблювалися в ці традиції і досконало їх вивчали.

Це моя найулюбленіша тема у фільмі. Я дізналася, що те місце, яке обрали на Байковому для Парку пам'яті, було не таким, як тепер. Художники вирішили зробити штучні пагорби, поміж якими пролягав би довгий шлях прощання. Цей задум не випадковий. У селі люди, як правило, не везуть, а несуть домовину на кладовище. І ця сільська дорога — довга. У тих, хто проводить, має бути час, щоб усе осмислити, прийняти і зрозуміти. Зрозуміти, як каже Володимир у фільмі, що «от зараз у землю, і все — більше ніколи».

Це час подумати про сенс життя, його швидкоплинність. Саме для такої непростой дороги на Байковому було зроблено штучні пагорби. Як у селах, де цвинтарі завжди робили на пагорбах, на природному узвишші, щоб можна було бачити краєвиди навколо, свій рідний край, село — і це споглядання було надзвичайно сильним! Тому зі стандартної зали прощання художники задумали створити Храм Неба. Це, по суті, як у селі, де обов'язкове відспівування у церкві, так і тут Храм — аналог церкви, де після прощання людину віддають землі.

Коли Ада Рибачук і Володимир Мельніченко створювали концепцію Парку пам'яті, то планували, щоб територія була відкритою. Парк — у центрі міста, на Байковій горі, під небом, тому не потрібно ставити недолугі огорожі, за якими в кожного «своя шафка, ганчірочка й віник — і ніякої пам'яті». Вони прагнули створити відкритий Парк пам'яті, де б посадили дерева, а під Стіною мав бути басейн з водою, в якому віддзеркалювалися б фігури на Стіні.

Коли вони працювали над цим проєктом, то відчували таке щастя, що самі дивувалися: «Невже це ми самі зробили?» Це й справді дивовижне місце в Києві. Дивовижне своєю філософською глибиною. Скажу мою улюблену фразу (що звучить у нашому фільмі), яку вони (АРВМ) записали в одному селі: «За життя людина має всього три свята — народження, весілля та смерть. І кожне з цих свят споряджають для нас інші».

13 січня 1982 року Володимир і Аді подзвонили і сказали, що на цвинтарі щось відбувається. Це при тому, що Стіна була майже готова, рельєфи зроблено повністю, залишалося тільки залити їх кольоровими фарбами, адже Стіна мала бути кольоровою, щоб не було смутку! Збереглися її ескізи в кольорі. Стіна мала спонукати до роздумів, до відчуттів, а не нагнітати сум.

Після дзвінка художники взяли таксі та примчали на Байкову гору. По периметру Стіни стояли люди в формі, сказали, що підходити не можна, на що Ада відповіла, що вони художники і скульптори. «Це наше творіння, ми тут працювали 13 років!» Але їм просто заборонили підходити ближче. Добре, що там був їхній друг, художник, який зміг зробити декілька фотознімків. Ці світліни залишили хоча б пам'ять і дають шанс відновити стіну.

За кілька днів за розпорядженням влади Стіну залили бетоном. За митців заступилося багато представників київської інтелігенції, але нічого не допомогло. Леонід Первомайський, Микола Амосов, Данило Лідер, Микола Бажан, Павло Загребельний писали звернення, але ніхто їх не чув. Це дуже трагічно, адже було викреслено 13 років — величезну частину творчого життя! Як казала сама Ада: «Ми відобразили на Стіні все те, що любили»... Прометей, Ікар, Вогонь, Дощ — були залиті товстим шаром бетону... Влада мотивувала свій вчинок тим, що концепція Стіни не відповідає радянській ідеології і «створює благодатний ґрунт для ідеалістичних рецидивів». Важко це було пережити. Але художники не здавалися, а продовжували творити.

Гарний фільм не можна зробити нашвидку. Щоб показати цю історію, людину, показати її такою, яка вона є насправді, — ми мали стати друзями, і ми ними стали. Треба було щиро пережити з героєм увесь шлях, кожную його мить: коли йому погано, коли добре, коли радісно, коли сумно. Не можу сказати, що ця робота була занадто важкою. Кажуть, робота режисера важка, бо ти відповідаєш за всі процеси і за всіх, за роботу команди, за настрої: чи є він у когось, чи нема — зйомка має відбутися! Але ця робота була настільки потужною і настільки цікавою, що слово «важка» — це не про неї.

Зйомки відбувалися протягом року, і це був надзвичайний час для всієї нашої команди. Я так глибоко занурилася в цю історію, що й досі під сильним враженням.

Вже 10 років Володимир живе без Ади. Він дуже позитивна людина, не сидить на місці і постійно щось робить. Разом з другом сім'ї Олександром Галинським, який в усьому підтримує Володимира ще з того часу, коли жива була Ада, вони видають книжки. Ада надзвичайно цікаво й поетично писала. Художниця описала українські традиції, свої спостереження, коли вони їздили по селах, зокрема в книзі «Бабине літо». Володимир це все впорядковує, дбає про сімейний архів. Мріє про відновлення Стіни пам'яті. Творить і, як і колись, підписує роботи: АРВМ — Ада Рибачук та Володимир Мельніченко.

Ці люди мене надихають своєю силою, позицією, самобутністю, почуттями. Коли ми починали знімати фільм, я довго не могла знайти відповідний настрій, день. Аж поки якось ми не приїхали на Байкове на світанку. А там — білий-білий туман, що оповив парк. І ці кадри стали лейтмотивом розповіді про Майстра, долю і Храм Неба.

Ксенія Кравцова

**Еліна
Свенцицька**

Філологиня, письменниця, професорка Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Авторка книжки «Речі, що лишилися від дому».

«У житті багато важить випадок. Він теж переселенець. Коли ти виходиш з рідної домівки, то починається шлях»

«Я думаю про майбутнє, але не знаю, чи буде в ньому Донецьк», — каже Еліна. Хоча сьогодні те її місто присутнє в цьому її Києві щодня. Отже, воно є. У мушлі пам'яті. Збожеволілий час вирвав її з дому. Але вона зрозуміла, що це не трагедія. «Речі, що лишилися від дому» — поетична книжка, де Еліна зберегла минуле. Поезія перетерла біль у вдячність за те, що змогла полишити все, до чого прикипіла серцем. Причинила за собою двері не грюкнувши, а лише скрипнувши лезом тимчасового жалю. А коли вже живеш у цьому часі, то він не Тим-часовий. Він Тобі-часовий. І вона обняла цей берег українським словом.

— Донецьк — мій дім і водночас мій біль, але я впевнена, що так буде не завжди. Зараз так. Дім для мене — це не просто умовність території, це, перш за все, стан душі, перебування серед своїх у своєму рідному просторі...

Я мешкаю в Києві від серпня 2014 року, залишила свій дім з відомих усім причин. Раніше жила й працювала в Донецьку, останні роки — професором кафедри російської літератури Донецького національного університету. Потім — переїхала до Києва, працювала в Вінниці, куди переїхала частина мого рідного ДонНУ, яка не погодилася з тим, що відбулося. Але їздити доводилося дуже часто, проблема з житлом не вирішувалася, то я була дуже вдячна, коли мене запросили працювати до Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, який тоді переїхав до Києва. І тепер я — професорка кафедри слов'янської філології й журналістики цього вишу — тобто тої його частини, яка не погодилася з тим, що відбулося в Криму. Якось тут є сумна послідовність...

Я — науковець, доктор філологічних наук, фахівець-теоретик. Але водночас і практик — пишу поезію українською мовою, а російською — прозу. Активно публікуюся, маю вже вісім книжок, останні чотири видані в Києві, дві з них — ще до сумнозвісних подій.

Я ніколи не писала вірші російською мовою — тобто, саме поезію, і в цьому плані теперішня політична ситуація нічого не змінила. Як і належить, тут діяли не зовнішні, а внутрішні чинники. Вибору свідомого, тим паче кон'юнктурного, в Донецьку в 90-х роках, коли я починала, не було і не могло бути.

МОЯ ІСТОРІЯ

19 листопада
2018 року

Взагалі-то я не дуже типова авторка, через те, що починала писати з прози. Вірші з'явилися у вже достатньо дорослому для поета віці, мені було більше 20-ти років. Цікаво, що коли я почала писати поезію, мені практично не було з ким розмовляти українською в Донецьку. І я почала писати українською, не розмовляючи нею.

Чому це сталося? Я не дуже люблю, коли якісь реальні події пояснюють містичним осяянням, нуртуванням тонких енергій чи чимось подібним. Я просто вірю, я знаю, що Бог є, існує багато такого, що ми не можемо собі уявити, та мені принципово не хочеться заглядати за певні межі, оскільки я живу своє земне життя. Але так сталося, що українська мова вибрала мене...

Вибрала небезпідставно. Українською я завжди читала (а читала я багато і з радістю). З 5 чи 6 класу мені було все одно, якою мовою читати — українською чи російською. Тобто, українська мова жила всередині мене, але ж не факт, що вона захоче розмовляти через мене поетичним словом. Бо поет — саме знаряддя мови, і саме мова вибирає поета, а не навпаки. Тут відбувся диктат мови, про який казав колись Й. Бродський.

Тож не було містичних осяянь, і блискавка мені не біла в голову, просто так сталося, що я почала писати українською. Як фахівець з поезії, я собі пояснюю це тим, що поети дуже часто прагнуть якоїсь іншої, незвичної мови, створюють нові слова і тому подібне. Для мене на той момент вже існувала моя проза російською. То цілком логічно, що вірші з'явилися саме українською.

Крім того, як на мене, існує різниця між самовідчуттям людини в прозі і в віршах. Проза — це навколишній світ, це завжди багато людей і багато різних голосів, які звучать одночасно. І навколишній світ у Донецьку звучав для мене російською. А вірші — це завжди один голос. І українську мову я відчуваю як самотній голос душі, загубленої в нескінченних просторах. І душа заговорила українською. Час від часу в мене з'являється відчуття, що в мені живуть не одна, а дві чи навіть три (враховуючи мою наукову діяльність) різні людини. Але насправді за цим єдиний вибір — бути в слові, при словах, слухати слово, думати про нього й про його смисл.

Чесно кажучи, рішення покинути рідну домівку було важким. Коли я виїжджала, буда надія, що це на якісь тижні, місяці... Поступово прийшло розуміння, що все набагато складніше. Можуть відбутися певні політичні зрушення, це можливо, тому що політика взагалі річ непередбачувана. Але все одно — це буде вже якесь інше, абсолютно нове місто, і чи зможу я там жити? І ще питання, яке було найважчим: чи існувало те місто, в якому я жила, насправді, чи то лише в моїй уяві? Окрім усіх дуже складних життєвих моментів — відчуття чисто екзистенційне: велика батьківщина і мала батьківщина розійшлися, а мені що робити?

Я не зовсім розумію, що таке — переселенець (принаймні, в моєму випадку). Це — черги до різних кабінетів, де начебто можуть допомогти? Але — чим тут допоможеш? Мені у допомозі від держави було відмовлено через те, що я жила в Києві, а працювала у Вінниці. Я подумала — краще вже ні до кого не звертатися, це тільки даремна витрата часу. Свої проблеми я вирішую сама. Я зрозуміла — треба жити тут і зараз, робити по максимуму те, що маю робити, і хай все буде як буде.

І з часом все якось увійшло в рамки і стало легше. Якось з'явилося відчуття, що наші люди всюди. Я несподівано зустрічала своїх студентів і студенток — у Києві, десь у коридорі соцзабезу, у Львові, наприклад, приїхавши вперше на BookForum, коли гадалося — кому я тут потрібна? Обійми, розповіді про пережите, спогади... Тоді я зрозуміла, що в моїй ситуації є благо: коли постійно бачиш, як могло бути гірше, коли по-

стійно це перед очима, то розумієш, що багато в чому тобі пощастило. Саме тому те, що відбувається зі мною, не трагедія і навіть не драма. Саме тоді, здається, я й написала:

Я просто гонецький равлик, // І хата моя — на спині. // Пеклу безмежно вгячна // За небо над головою, // Я просто гонецький равлик // І отже, моє — зі мною.

Я насправді раптом відчула, що все моє — зі мною. Не тільки тому, що частину речей з того дому, до якого можна було дістатися тільки через блокпости, поступово вдалося привезти до Києва. Спочатку привезли найголовніше — кицьку, яка не просто тваринка, а нібито спогад про домашній затишок. Книжки постійно ми привозили з Донецька...

Та справа не тільки в цьому. Врешті, стало ясно: втрата дому як укоріненості й спорідненості — це не тільки втрата. Яюсь я вдумалася у відчуття, яке в мене з'являлося час від часу: що фізично я тут, але в якісь моменти — іноді просто посеред повсякденних справ — душа полишає тіло і навідує дім, перегортає книжки, що там лишилися, йде вулицями, стоїть на зупинці... якийсь гротеск... чи то існування на межі.

І я зрозуміла: врешті, я ніколи й ніде не буду повністю вдома. Але, з іншого боку, це означає, що я ніколи й ніде не буду повністю не вдома, не буду абсолютно чужою. А це, власне, і є свобода, саме так.

Я вже давно помітила, що тут, на пострадянському просторі, з розумінням свободи щось не те. Вона — або «пізнана необхідність», за класиками марксизму-ленінізму (тобто те ж саме рабство, тільки усвідомлене), або, за життєвою практикою, сваволя (тобто нехтування свободою інших). Насправді ж свобода, скажімо, за М. Мамардашвілі, це необхідність «я». Свобода — це коли людина думає, не орієнтуючись на заданий наперед результат, коли рішення не готове і похідне від особистості. Тільки така логіка, до речі, уможливує відповідальність.

І тоді я зовсім інакше почала сприймати те, що називається нестабільністю, коли неможливо що-небудь спланувати заздалегідь. Насправді в житті багато важить випадок. Він теж переселенець. Коли ти виходиш з рідної домівки, то починається шлях. А шлях — це не просто «я і мої обставини», це постійна трансформація ряду випадків у тяглість і послідовність вчинків, у яких розкривається особистість. А в чому найбільше розкривається особистість, як не в творчості? Тож коли постало питання, у що можна трансформувати мій досвід, то набув закінченості задум книжки «Речі, що лишилися від дому»...

У цій книжці є вірші, які писалися ще в Донецьку, а частина — вже в Києві. Тому й ці вірші — теж «речі, що лишилися від дому». Тут і трагічні обставини часу, і відчуття нашої єдиної батьківщини, і відчуття непоправної втрати.

А ще ці вірші про пам'ять, про те, що людина ніколи не починає з чистого аркуша. Хай пам'ять і не поміщається в житті, й болить — аби жила. Пам'ять про Донецьк — це вічне повернення, яке не дає минулому зникнути, бо людина тягне за собою, як равлик мушлю, своє минуле, і залишений дім, і речі з цього дому. Ось пам'ять про Донецьк, якого більше ніде нема, окрім моєї голови, а можливо й не було, — це те, що я тягну за собою — та кожна людина за собою щось тягне, це нормально.

Для мене тут важливим було ось що: я мала право сказати те, що позначено в епіграфі до збірки — «Нас усіх чекає чужина. // Вийти в непорушність невідому // І шукати в моторошних снах // Речі, що лишилися від дому». Власне, це право сказати «ми». Ці вірші — озвучування певної долі, долі людей, які вирвані зі своїх місць, долі людей, в яких одне життя закінчилося, а нове не почалося, тому для них весь навколишній простір — чужий і ворожий, через сум'яття душі, балансування на межі. І я стала частиною цієї долі, я змогла озвучити її.

Зінаїда Кондрацька

Майор Збройних сил України, учасниця українсько-російської війни, офіцер відділу культурологічної роботи у військах Центру морально-психологічного забезпечення Збройних сил України.

«Щоб служити в армії, її треба любити. Якщо ви не любите армію, то вам немає там місця»

У 2013 «новенька» лейтенантка ЗСУ розпочала службу в механізованій бригаді військової частини в Новоград-Волинському. Перша і єдина жінка в танковому батальйоні. Вона тоді не знала, що вже через рік їхні танки прориватимуться під Волноваху. Що Донецька земля буде окупована російськими військами. Що за право воювати разом з побратимами їй доведеться поборотися. Що служитиме на Сході цілих три роки, втратить багатьох побратимів, а війна не закінчиться... Вона доросте до заступниці командира танкового батальйону. І ніколи не пошкодує, що стала військовою. Бо це найголовніша справа її життя. А мрія? Стати генералом! І те, що вона жінка — не перепона до високого військового звання.

— З дитинства я виробила в собі режим і дисципліну. У мене все мало бути чітко, я повинна була знати, що і коли маю робити. І я постійно думала, де мені це все застосувати? У 9-му класі в школі був предмет військова підготовка для хлопців, і я подумала, чому лише для юнаків, я теж хочу навчитися стріляти, захищати себе. Так само думала і моя подруга Вікторія, з якою ми дружили з першого класу. Удвох ми записалися на військову підготовку. Вона вже також військова і вступали у Військовий інститут ми разом. Військова підготовка дала певний набір базових навичок і вмій. Хотілося б, щоб сьогодні на військову підготовку виділялося більше годин, і підходи в навчанні повинні бути сучасні, а не радянського зразка, як це було за моїх часів проходження ВП.

З того моменту розпочався мій шлях до майбутньої професії, і батьки мене підтримали в моєму виборі. Після закінчення школи я подала документи у Військовий інститут Київського Національного університету імені Т. Г. Шевченка. Мені навіть на думку не спадало, що я можу не вступити. Я була така впевнена, що не хвилювалася. У 2008 році ми були першими випускниками,

МОЯ ІСТОРІЯ

23 червня
2019 року

що складала ЗНО з предметів українська мова та література, історія України, біологія. Англійську я вже здавала при вступі у ВВНЗ. Моє зарахування до Військового інституту ми відмітили разом з бабусею, у якої я тоді гостювала. Ця подія назавжди залишиться в моїй пам'яті.

На жаль, коли я стала студенткою, вже не було в живих бабусі Марії Іванівна Дацкевич, засновниці нашої медичної династії. Вона відмовилась від «броні» і добровільно пішла на фронт Другої світової. Пройшла війну ув складі медичного батальйону військово-польовим хірургом. Нагороджена медаллю «За відвагу». Молода жінка в польових умовах зашивала розірвані снарядами животи, ампутувала ноги. Оперувати доводилося без наркозу, антибіотиків, в умовах смертельної небезпеки. Багатьох воїнів, вона врятувало, багато з них приїжджали до бабусі зі словами вдячності протягом 50 років. Для мене вона приклад сильної неординарної особистості, яка мала вплив на всю нашу родину. І очевидно, на мене

У 2013 році я закінчила університет і стала щасливою офіцеркою за спеціальністю військова психологиня. До війни залишалось всього пів року. Але ми про це не знали. Мене направили у військову частину міста Новоград-Волинський. І я стала військовою офіцеркою-психологинею танкового батальйону, в якому до мене дівчат не було. Пів року мені служилось нелегко, тому що треба було показати свою фаховість, здобути авторитет. Я виконувала всі обов'язки нарівні з чоловіками і ніяких поблажок собі не давала. Хвилювалася, щоб за потреби надати кваліфіковану допомогу, пораду, консультацію. До війни до жінок в армії на відповідальних посадах ставилися несерйозно. Відтоді Україна подолала чимало стереотипів, узаконила військові посади для жінок, а в перші місяці війни жінку сприймали як зайвий клопіт, а не як рівну.

Коли після Майдану мене викликали з відпустки, я не могла зрозуміти, що відбувається. Сказали, що оголосили в частині тривогу, треба терміново прибути протягом 5 годин. І все, більше нічого... І от ми вже сидимо зі зброєю у мирній Україні... Я ніколи такого не могла уявити. Перші наші виїзди до кордону з Кримом були в березні, хто плакав, хто нервував, різні настрої були. А саме наш ешелон виїхав на полігон укінці квітня. А вже 3-го серпня ми виїхали на Донбас, як зараз пам'ятаю, футболка, автомат, навіть бронежилетів не було. Я їхала в автомобільній колоні, а мене не хотіли брати з усіма. І тоді я вперше за всі роки заплакала. Я пішла до заступника командира бригади і сказала, що не залишусь сама. Мені дозволили, я була єдиною жінкою в колоні (приблизно 30 машин). До сих пір пам'ятаю, як ми їхали, зранку не спали, я годувала водія жувальними гумками, бо не було зовсім харчів. Зараз це ніби смішно згадувати, а тоді було не до сміху, бо ми не знали, куди і на скільки їдемо.

Посеред поля зламалася наша машина, ми були вже під Волновахою, і наші телефони не працювали. У нас була лише карта і пункт призначення — кущі й пісок, відкрита зона. Води особливо не було, ми їздили до річки, потім до озера, там і купалися. Виснажлива невідомість всіх дуже втомлювала, хоча ніхто свого страху не показував. Ми спали під танками, в окопах з мишами і зміями.

Рік мобілізації — 2014-ий, був найважчим періодом і для мене особисто. Мені виповнився лише 21 рік, але виконувати доводилося різні завдання. Я навіть брала участь у наборі військовозобов'язаних до лав ЗСУ, зокрема, до нашої військової частини А0409. Ми доукомплектовували бригаду. Через три дні я по-

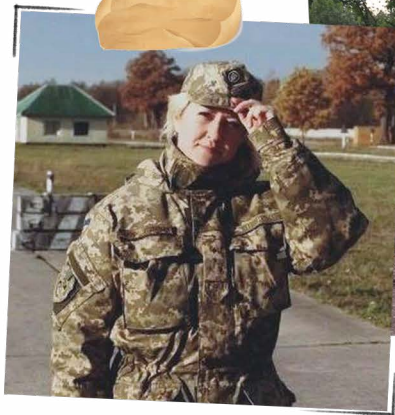
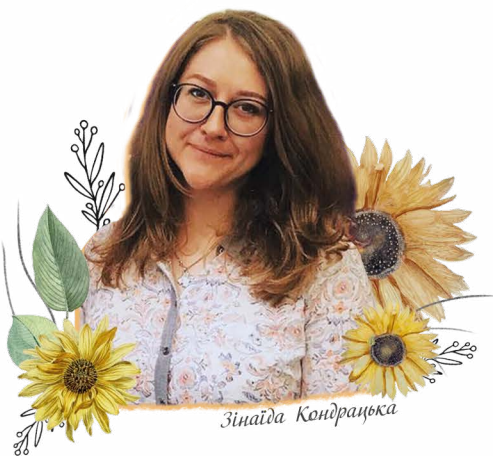
дивилась на свої руки, вони були чорними від тисяч документів і посвідчень, які довелося пропустити. Люди були різні, з усієї України, і до кожного потрібний був свій підхід. Деякі бійці були старші від мого батька. На війні вони для мене ставали батьками.

На Сході я була майже три роки — від 2014 до 2017 рр. У 2017-ому ми вперше виїхали на ППД у місто Новоград-Волинський Житомирської області. За цей час відбулось багато подій, на жаль, були великі втрати: 23 танкісти, і офіцери, і сержанти... Дехто потрапив у полон, дехто повернувся і продовжує службу. Молоді хлопці, яким було по 22 роки, звільнившись з полону, розповідали, як підмітали Донецьк... Історії були різні, цікаво було їх вислухати, а їм важливо було виговоритися. Мені здається, що наше спілкування з бійцями, жіноча присутність дуже їх підтримували.

П'ять років я прослужила в одному підрозділі — від офіцера-психолога до заступниці командира танкового батальйону. Я завдячую багатьом офіцерам, сержантам, які мене підтримували і довіряли мені. Ми до сих пір підтримуємо з ними дружні зв'язки, я щиро переживаю за них і щиро радію.

Тепер у мене є більше часу для себе, для занять, для зростання, розвитку. Так, я себе трошки реабілітую. Не знаю, може ще повернусь у бойову частину. Але сьогодні я задоволена своєю посадою в Києві. У мене новий колектив, з яким мені дуже пощастило. Нові друзі, знайомі, інший стиль життя та загалом я стала психологічно здоровішою.

Щоб піти в армію, її треба любити, тільки тоді ви звикнете до всіх її випробувань. Якщо ви не любите війська, то вам немає там місця. Дуже багато людей не справляються з військовою дисципліною, випробуваннями. Треба бути сильними, впевненими в собі і знати, чому ви вирішили служити. Мене захоплюють дівчата, які справді приходять в армію зі знанням справи, за покликанням. І для яких Збройні сили України — це вибір на все життя.

Неллі Корнієнко

Докторка мистецтвознавства, академік НАМУ, засновниця, авторка і генеральна директорка Національного Центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса, авторка понад 400 наукових праць. Ініціаторка нового напрямку в гуманістиці. Номінантка Міжнародної премії КІОТО.

«Ми і тепер живемо разом...
Нерозлучно. Це просто інший вимір,
просто відпало все суєтне, несутнісне,
і залишились тільки очі в очі»

Її яскраве життя підсвічене двома іменами: Леся Танюка і Леся Курбаса. Саме в такій послідовності. Бо перший, «число один», Лесь Танюк, її чоловік, який відкрив їй і планету Курбас, і сузір'я шістдесятництва, і сонце України. І відтоді її світ обертається в орбіті могутнього дива, ім'я якому українська культура. На передачу пані Неллі прийшла з виставки «Подолання гравітації» Параски Плитки — Горицвіт.

— Я «долаю гравітацію» тим, що йду до нашого коріння, до наших духовних світів, їх безліч, вони дуже цікаві. Але я звертаю увагу не тільки на наші фольклорні корені й народну культуру, я вважаю, що нам треба повернутися до нашої аристократичної культури, до аристократичної філософії, яка дуже потужна.

Звертаючись до світу Параски Плитки-Горицвіт, до її долі, не можна не відчутти, як вона починає нас пронизувати, перетворюватись — в нас, а ми — в неї, ми невідьомо стаємо трошки «ейнштейнами», гравітація — це справді долання, це інша формула життя, і Параска подарувала нам такий приклад.

Я народжена в Хабаровську, батько — українець, а мама — росіянка. Потім жили якийсь час на Херсонщині, де з українством були завжди проблеми. Мої дідусь і бабуся по батьковій лінії українці. А свідомо до українства, і дуже рада цьому, я прийшла завдяки шістдесятникам. Велику роль у моєму становленні зіграв Клуб Творчої Молоді, який створив Лесь Танюк. І я завжди думала: «Боже, хлопцю 19–20 років, і раптом він сам-один задумує — не більше і не менше — стратегію другої хвилі українського культурного відродження на базі цінностей Розстріляного Відродження!»... Клуб Творчої Молоді дуже налякав партію.

На той час я ще перебувала в полоні романтичної уяви про потребу перетворення світу, і як такого собі романтика мене порекомендувала в Київський міськком комсомолу моя однокурсниця, яка вже працювала там. Мене «підкупило» те, що я матиму справу виключно з творчими колективами — театрами, кіностудіями, творчими вишами. Так під моїм «кураторством» опинився Клуб Творчої Молоді на чолі з Лесем Танюком.

МОЯ ІСТОРІЯ

20 жовтня
2019 року

...Світ для мене ділиться лише так — на людей талановитих і неталановитих. У середовищі Клубу я відразу відчула цю особливу креативну енергію. Всі тут були неординарні. Коли я побачила Леся Танюка, Аллу Горську, Володю Прядку, Миколу Вінграновського, Івана Дзюбу, Ліну Костенко, Леоніда Грабовського, Світличних та багато інших, то відразу — навіть не зрозуміла, а відчула — які вони талановиті! Безумовно, я була приручена ними...

Плівки записаного, тепер вже легендарного, першого вечора, присвяченого Лесю Курбасу, терміново на другий день затребували до секретаря ЦК КПУ. Було тривожно, чомусь і Лесь і я відчули загрозу не лише для учасників вечора, а й для плівок, зберегти які було конче важливо. Це вимагало неабияких зусиль в силу особливостей тодішньої магнітофонної техніки. Щоправда, ми завдали клопоту ЦК, говорячи сучасною мовою, — трохи «потролили» його, зате зберегли для історії безцінний документ...

Скажу щиро — я дуже рада своєму досвіду перебування у тор-комсомольській інституції, — адже саме знання її «з середини» убезпечило мене в подальшому від багатьох ілюзій, хоча і не пододало романтичних «заморочок».

Драматургія життя вносила свої корективи — мені офіційно заборонили одружуватися з Лесем... І коли я йшла з міськкому, я написала — розумію, наївну — заяву, що «не хочу займатися духовною проституцією», секретар заяву порвав і сміявся при цьому так заразливо, що мені самій захотілося розділити з ним «це оціночне судження».

Кожен з «клубівців» був окремою планетою. А Клуб, як я розумію тепер, — був творчим кластером, який закладав майбутнє України. Саме так.

Модернізувати, трансформувати Україну, докорінно змінити її систему можна лише на базі культури, а не на базі економіки. І Лесь Курбас, і Лесь Танюк — услід європейським романтикам — мріяли саме про таку управлінську систему держави. Тому що культура — відкрита самоорганізована система — може підтягнути економіки, навіть ті, що впали. Франція колись була дуже вторинною державою, поки не прийшов президент і ефективно її не перебудував, зараз це робить Китай, на останньому з'їзді компартії вони оголосили, що базово підсилюватимуть культуру, аби краще працювала економіка. Культура працює як глибинна система. Додам — всі зміни відбуваються виключно через систему цінностей, а носієм їх є лише культура...

При всій любові до Леся Курбаса, перевтілитися в Курбаса неможливо, але якщо творчо пофантазувати, гадаю, що він будував би Україну на фундаменті культури, однозначно, на базі етики та моралі. Це найважливіше, і критерії політики мали би бути моральними. Нам потрібна нова історіософська доктрина, я хотіла б залучити до цього Івана Дзюбу. Україна за таких умов спроможна дуже швидко випростатись і в динамічному темпі поновитись. Я ретельно, кількома методами досліджувала ментальність українську і російську з проєкцією у сучасне і майбутнє. На базі теорії етногенезу Льва Гумільова, у доповіді на міжнародній конференції продемонструвала перспективи блискучого шляху України. І це правда. Зараз його загальмували різні відомі події, непрофесіоналізм влади і війна. Але в Україні попереду — хід вгору і дуже інтенсивний!

Мене запитують, чи не жертвувала я власною кар'єрою заради Леся. Я не визнаю поняття «жертви», коли є кохання, тому жертвою себе ніколи не відчувала. Кохання є цінністю найвищою — як доля з небес від Бога, як подарунок розумного Солярису. Вважаю, що на землі існують неспростовні на віки цінності — кохання, свобода і прямиостояння. Я, безумовно, не жертвувала — бо в любові ти народжуєшся наново, тобто довиросуєш себе, всередині відкривається щось непередбачене, твоє життя нарощується, наче кільця дерева... За цим принципом ми взаємно доповнювалися.

Абсолютно різні в чомусь, ми ціннісно буквально копії одне одного. Я писала десь, що ми спілкуємось на рівні капілярів. Коли ми розлучалися, то писали листи, і вони дивовижно майже повторювали тексти один одного! Не хочеться заяложувати прекрасне слово містика, але щось від цього було. Ми відкривали одне одного до кінця днів. Любов відміння жертви.

А якщо вже говорити про кар'єру, то я цілком задоволена своїм науковим статусом і науковою творчістю, п'ятьма базовими освітами, принципово новим, ініційованим мною, напрямом у гуманітаристиці — і вже 4 монографіями; проривом у зовсім несподіваний, квантовий світ театру; задоволення репутацією в середовищі колег, на решті, зацікавленістю моїми ідеями рядом країн...

Лесь сказав, що закохався з першого погляду, написав про це і присвятив мені і Оксані своє життя і томи «Щоденників без купюр». Для мене важливий і мій внесок в його життя. Власне свідомою україночкою я стала завдяки Лесю, КТМ і родині Івана Світличного. Ці люди на мене вплинули найбільше. Я ніколи не забуду, як стала носити модерну свиту Люди Семикіної, перейшла на українську мову, і зустріла в якійсь студентській «Вареничній» поета Бориса Олійника. Він дуже здивувався з мого вигляду і сказав, що вперше бачить, що молода модерна інтелігентка говорить українською мовою. А я здивувалась назворот: «Дивно, що ми з цього дивуємось. Це ж те, чим потрібно займатися!»

До Леся Курбаса я теж прийшла виключно через Леся. Вчитель Леся Мар'ян Крушельницький теж досить довго мовчав про Курбаса, він не одразу розповів про нього навіть своїм учням. Курбас був реабілітований ще у 1957 році, а досі заборона на Курбаса в Україні реально існує! Його не викладають, окремі випадковості лише підкреслюють драму вже сьогоднішнього Курбасового життя. А той факт, що він був вилучений з нашого духовного культурного простору, став екзистенційною помстою нашої культури — наш театр, гадаю, на три покоління щонайменше відстає від Європи, на два — точно. Зокрема і тому, що система «скасувала» інтелектуальний філософський театр Курбаса, де кожна «маленька людина» мала слово в своєму суспільстві, була значною і важливою, — це ще лінія Гоголя з його Башмачкіним...

Коли у МХАТі прославляли Любов Ярову, яка донесла на свого чоловіка в каральні органи, в нас Народний Малахій говорив про повагу до кожної людини. А «голуба реформа» людства, що мала розпочатися з українського роду, непокоїлась екзистенційними проблемами людини і світу. Народний Малахій — Сфінкс нашої ментальності. Вирубка коріння театру Курбаса мстить нам досі загрозою розлюднення, відчуження людини, небезпекою тотальних форм існування.

Лесь записав 400 лекцій Мар'яна Крушельницького. Вчитель відчував, що відходить і почав говорити. І Лесь зауважив: «нам здавалося, що десь там, на останній парті сидів сам Курбас і разом з Мар'яном Михайловичем викладав нам театр!»

Мене запитують, «чи не «крав» Лесь Степанович життя у Вас, пишучи понад 50 років, день у день, свої щоденники?» Та ні, ми із задоволенням дарували йому це життя! Хай би він писав хоч всі 24 години на добу — ми його підстраховували! Це ж множить життя. Коли ти щось даруєш, коли ти віддаєш — це твоє. Це — фундаментальний закон буття, а не вигадка. І від того, як ти вмєєш віддавати, народжується і твій талант. Бо талановито можна любити, лагодити чоботи, можна вирощувати дітей, собак, квіти, — так-так, все в одному ряду...

Ми і зараз живемо разом... Нерозлучно. Це просто інший вимір, просто відпало все суєтне, несутнісне, і залишились тільки очі в очі...

**Елла
Ламач**

Українська активістка, експертка в галузі жіночих прав, феміністка, правозахисниця, голова правління Всеукраїнської

ГО «Центр "Розвиток демократії"». У 90-х очолювала молодіжне крило Союзу українок.

«Моя мама навчила мене бути активною громадянкою маленької спільноти і великої країни!»

Залучила її до громадської роботи мама — Катерина Стеценко, ще на самому початку 90-их.

— Вона тоді працювала в громадській організації «Союз українок» і одного разу привела мене на засідання, на якому обговорювали роль жінки в розбудові держави. Україна як незалежна держава робила перші кроки, жінки активно розвивали недільні школи, відроджували національні свята, відкривали імена учасниць національно-визвольних змагань. Я подумала: «Ого, як цікаво!» Але була дуже молода, нічого не вміла і трохи комплексувала. Та через якийсь час відчула себе комфортніше. Мене приязно зустріли, мені допомагали і підтримували: «Вперед, Елло! Ми з тобою!» Громадські діячки Надія Самуляк, Олена Суслова, Олена Замостян поставилися до мене, як до рівної. І я почала усвідомлювати, що жінки реально можуть змінювати суспільство.

Пригадую свій дівочий клуб при Союзі українок, який я створила на базі 225-ої школи, на Оболоні в Києві. Ми проводили акції, ходили на марші, роздавали листівки з інформацією про жіночі права та можливості. Тоді це був більше патріотичний рух, аніж жіночий. Ми боролися за утвердження незалежності України. Дізналася тоді про поняття «сестринство», що для мене означало гуртування жінок навколо ідеї «бути україною».

Феміністкою я стала, коли мені було 9–10 років. Пригадую, тато приїхав втомлений з відрядження, а мама сиділа над книжкою, читала і плакала. Тато каже: «Мама знову читає». Пішов на кухню, приготував їсти і покликав нас до столу. Тобто тато дав можливість мамі емоційно пережити книжку, і не було проблем, щоб приготувати самому обід. Все життя батько був для мене прикладом: «Треба прибрати? Я приберу. Треба помити? Я помію». Так само і мама. «Борю, — казала вона, — давай разом». Вони були для мене прикладом свідомого патріотизму. Пам'ятаю, я хотіла викинути прочитані газети, а батьки мені: «Ти що? Ми підшиваємо і роздаємо людям в селі! А як же в селі будуть свідомі люди, якщо не читатимуть?». Вони досі вважають, що газети і книжки, прочитавши, треба роздавати іншим. Передплачують україномовні видання, «щоб вони змогли вижити на видавничому ринку». Я спитала маму, що їй купити

МОЯ ІСТОРІЯ8 березня
2020 року

з одягу, вона мені відповіла, що на всі гроші треба передплатити газети та журнали, «бо там правдива історія України, нові молоді автори і авторки, тлумачення гібридної війни, яку веде проти України РФ».

Сьогодні, як і багато років поспіль, у день 8 березня, проходив марш солідарності, рівності та сестринства, присвячений Міжнародному дню захисту прав жінок. Я щойно з маршу. Це день, у який ми проводимо просвітницькі заходи про права жінок. Поки жінки будуть плакати, страждати від насильства, ми повинні постійно про це говорити, цьому запобігати. Такі публічні акції, направлені на формування у суспільства розуміння того, що жодна жінка не повинна жити в насильстві. Одне життя дається нам і ми повинні його прожити гідно. Жінки мають знати, що в них так само, як і чоловіків, є вибір щодо сім'ї, кар'єри. Сьогодні на марші мені було шкода, як проплачені суб'єкти кричали, що «фемінізм — це зло». Насправді, фемінізм — це про права жінок.

Сьогодні на марш прийшли багато моїх соратниць з дітьми — виросло нове покоління в незалежній Україні. Головне, що вони не соромляться разом з нами тримати гасла, вони знають свої права, і ці демонстрації сприймають як природні громадянські процеси. Міжнародна жіноча конференція в Пекіні, 1995, де наша делегація вперше за незалежної України брала участь, змінила уявлення про роль жінок у суспільстві, у подоланні гендерних стереотипів. З'явилося багато жінок-політикинь, які пишуться тим, що вони феміністки. Підтримка з'явилася від чоловіків у феміністичному русі. Коли жінка підтримує чоловіка, а чоловік жінку — це здорові сім'ї, тому ми маємо говорити про те, що День сім'ї — це наш спільний з чоловіками день і робити спільні марші.

Я вважаю, що українській родині не притаманне насильство стосовно жінок, це нам нав'язали за радянських часів, і тому ми повинні цю ганьбу прибрати. Жінкам треба розповідати, що вони, як і чоловіки, є лідерками в родині. Незалежно від статі права кожної особистості мають бути реалізовані. І все починається з пошани до кожної і кожного. Сьогодні завдяки Інтернету можна знайти контакти жіночих громадських організацій, які захищають жіночі права, впроваджують цікаві ініціативи, і звернутися до них, зателефонувати, написати, поділитися.

У світі жодна жінка не повинна страждати. Життя треба прожити, сказавши собі: «Я можу, я буду, я зроблю!». Цього мене вчили мої тато і мама, а мої батьки — це демократія.

Я жила з донькою в США, де дітей не б'ють, не кричать, а запитують про їхні бажання, дискутують, перш ніж прийняти рішення. Так само було в нашій родині — мої батьки поважали моє право вибору. Це так важливо, коли ти з мамою і татом друзі, коли можеш їм все розповісти! Колись я мамі дорікнула, що вона про все розповідає татові. А вона сказала: «Стоп, а кому я маю розповідати? Він же твій тато і повинен бути частиною твого життя, як і я». Мені здається, що саме активна участь тата в моєму житті сформувала мене як незалежну особистість.

Моя мама навчила мене бути активною громадянкою маленької спільноти і великої країни. Пам'ятаю, в дитинстві всі розваги в дворі організувала мама. З пожежниками ми разом заливали майданчик для ковзанів. Разом з нами вона грала у дворі в м'яч. Вона збирала підписи в селі про знесення пам'ятника Леніну. Всі про це знали, і одного дня його хтось повалив. Як ви думаєте, кого стали звинувачувати? Мою маму, якій вже було на той час більше 76 років, а батькові під 90.

Мої батьки все життя просять людей берегти воду, не рубати ліси, прибирати і не смітити. Моя мама досі вважає, що її покоління повинно просити вибачення перед онуками за те, що залишили брудну та знищену країну, за тих лідерів, яких її покоління вибирало. Мама, звісно, голосувала за інших. І я вдячна їй за це!

«Скажу словами героя на ім'я Добрик з моєї книжки: «Навіть похмурий день можна зробити сонячним. Настав і мій день, щоб віддячити добром за добро»

Її історія до Києва розпочалася ще тоді, коли вона навчалася в школі і мріяла про факультет журналістики.

— В 11-ому класі я взяла участь в олімпіаді Інституту лінгвістики і права та здобула дуже хороші результати. Мене запрошували навчатися, надіслали листа в школу з подякою, але навчання було платне, його батьки, навіть із великою знижкою, що пропонували після результатів олімпіади, не могли оплатити.

Я вступала на факультет журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Твір написала на п'ятірку, історію склала на четвірку, а за мову і літературу мені поставили трійку, сказали, що розповідаю правила не за підручниками університетських викладачів... Коли поверталася до Ніжина, просто ридала, такий бунт був у душі, що я дивилася з вікна електрички на Дніпро і сказала собі: «Я обов'язково повернуся в це місто і буду тут вчитися!» Потім — чотири роки навчання в Ніжинському університеті імені Миколи Гоголя за спеціальністю вчитель української мови та літератури, зарубіжної літератури та практичний психолог. Ще з II курсу університету відвідувала курси журналістики, їх щойно відкрили у Ніжині, і ми стали першими студентами. Хотілося реалізувати себе в журналістиці, тому після четвертого курсу почала працювати на місцевому телебаченні, чи не єдина студентка, яка працювала. Охоче відвідувала літературну студію.

Потім — магістратура в Національному університеті імені Тараса Шевченка та аспірантура. На захист поки що не вийшла. Народився син, потім ще виникли складні особисті проблеми. Дисертація написана, іспити складені, є виступи на конференціях, я думаю, що визрію і згодом закінчу цю справу.

Сьогодні живу на два міста. У Ніжині підрастає син, він ще не готовий переїжджати в Київ. Коли буде готовий, переїдемо до Києва. Не буду оригінальна, як кожна

**Тетяна
Винник**

Письменниця, перекладачка, журналістка, головна редакторка пригородницького журналу для дітей «Крилаті», лауреатка премії імені Олеса Гончара, премії імені Михайла Коцюбинського, премії видавництва «Смолоскип», переможниця «Коронації слова» (2010). Авторка книг «Самоспалення дерева», «Прокинись живою», «Відлуння нашої хати», «Кришталевий птах» та інших.

МОЯ ІСТОРІЯ

31 березня
2019 року

свідома мама люблю свою дитину, бажаю щастя, намагаюся прислухатися до сина і менше шкодити. Бо часом нам у дитинстві добрими намірами родичі насправді стелять дорогу до пекла. І я найбільше боюся це зробити для свого сина. Я хочу, щоб він жив так, як відчуває, робив те, що йому подобається, і в мені бачив підтримку в будь-якій ситуації.

Мої батьки дуже талановиті, обоє з сіл Ніжинського району, де вже з дитинства закладалися певні стереотипи. Для тата була приготовлена професія тракториста... Хоча тато самотужки навчився грати на баяні, на акордеоні, на гітарі, на трубі, писав вірші й пісні. У селі Кукшин він створив гурт, з яким виступав, він цим жив... Але буденщина, щоденна робота, до якої привчали батьки, город, господарство, косовиця, худоба не дозволяли йому розвиватися.

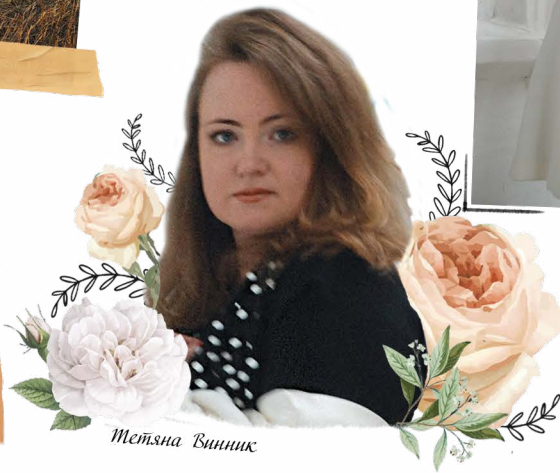
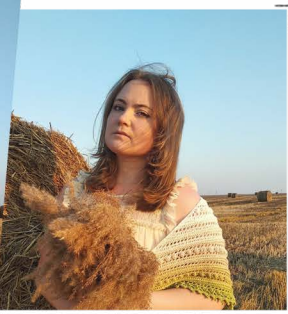
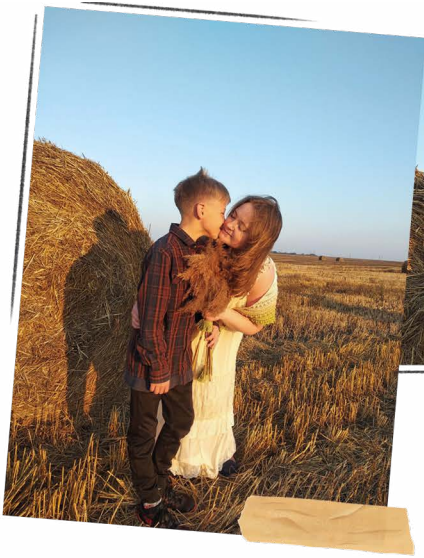
У мами інша історія, вона у два роки залишилася без тата... Мамина мама, моя бабуся, у 32 роки зосталася з двома донечками на руках — 7 і 2 років. Коли моя мама підросла, вона мріяла стати художницею, але бабуся просто побоялася відпустити її в Харків на навчання. Можливо, варто було ризикнути і відпустити, і мама була б більш щаслива в житті. Те, що мої обдаровані батьки себе не реалізували, трагедія.

Звісно, зі мною історія складалася по-іншому. Мої батьки розуміли, що дівчинці потрібно дати освіту. В одинадцятому класі зі мною цілий рік займався репетитор з української мови, і я знала набагато більше, ніж школярка, згодом поглиблювала свої знання, тепер із дипломом, освітою, я стала літераторкою. Батьки пишаються мною, але не завжди розуміють, що ж то за робота — література. Бо коли ти косиш сіно, полеш грядку, рубасш дрова, то видно, що це робота. А коли ти сидиш над комп'ютером, то робота твоя невидима.

На початках, коли мама побачила в мені письменницький талант, відвела до районної газети і сказала: «Йди!» А сама стояла тим часом на вулиці і чекала. Я пішла до редакції з товстим зошитом, з якого редактор, передивившись, нічого не надрукував. Через деякий час я принесла йому ще один товстий зошит своїх віршів, і він вибрав один маленький віршик, який надрукував. І з того часу у нас почалася співпраця. Редактор Олександр Безпалій, Царство Небесне йому, це та перша людина, яка мені показала, як творяться вірші.

Я до стереотипу, що письменник — це майже не робота, вже звикла, не звертаю увагу. Але мені непросто, як і будь-якій письменниці, особливо коли ти мешкаєш у провінції. Будемо відверті, провінція — це те середовище, де цінується більше фізична праця, ніж інтелектуальна. А коли ти працюєш із тонкими матеріями, ти невидима. Хоча без цієї невидимої роботи не буде і видимої. Бо не хлібом єдиним людина живе.

Сьогодні потрібно змінювати в суспільстві ставлення до письменника, до його праці. У школах, на різноманітних заходах, куди запрошують письменника, дуже часто просять подарувати книжки, хоча письменники насправді дарують дуже багато. Вони збирають шкільні бібліотеки, але постійно не можуть займатися доброчинністю, бо книжка коштує гроші. А письменники — небагаті люди. Коли кличуть приватного лікаря, то його візит оплачують. Письменник так само приватна особа, чю роботу треба шанувати і оплачувати. А коли ти приходиш на запрошення до школи, де зібрали дітей і не купили жодної твоєї книжки, то ти розумієш, що до тебе ставляться споживацьки. І це засмучує.

Тетяна Винник

Я друкуюся зі школи. Мій редактор і духовний вчитель Олександр Безпалій надрукував мій перший вірш, коли навчалася у 6 класі. До Спілки письменників України вступила в 2006 році. Громадською діяльністю почала займатися, коли повернулася до Ніжина, народивши сина. Коли син трішки підріс, я зрозуміла, що мало бути просто домогосподаркою, мамою, мені хочеться заповнювати внутрішній простір активної людини. Тому що я активна людина, можу робити кілька справ одночасно, і це приносить мені задоволення. Громадська робота не приносила мені нічого матеріального, проте наповнювала духовно. Я почала заповнювати внутрішню порожнечу, депресію, тому що Ніжин — не Київ. Люди, з якими я могла спілкуватися, повийжджали з нашого містечка. І щоб компенсувати брак спілкування, я почала запрошувати своїх друзів — музикантів, письменників, художників до ніжинських дітей. Хотілося познайомити молодь із сучасними письменниками, водночас хотілося відчувати, що я в своєму середовищі.

Так був започаткований фестиваль родинного читання «Словограй», до якого залучені 13 районів Чернігівщини. У фестивалі беруть участь батьки з дітьми, бо дитина найперше слово всотує в родині. Мені в дитинстві пощастило, тому що мама мені купувала книги. З самого малесенького віку мені читали книжки, я знала казки і напам'ять вірші Тараса Шевченка, Лесі Українки. Звичайно, вчили ми і Пушкіна, тому що такий був час. Багато красивих книжок привозили тоді з Москви, в Києві таких не було. Мені завжди хотілося, щоб ніжинські діти знайомилися з якісною літературою. Міжнародний фестиваль «Литаври», який охопив кілька міст і сіл Чернігівщини, мав на меті зробити Чернігівщину культурним центром Сіверського краю.

Сьогодні я головна редакторка пригоницького журналу «Крилаті», який понад не одне десятиліття тому започаткувала Спілка Української молоді. Це прекрасний журнал, який очолювали свого часу Богдан Гошовський, Леонід Полтава, видавався в Торонто, в Канаді. У 2000-х переїхав до України, від 2010-го я його головна редакторка. Ми розраховуємо його читачів 8–9 років, хоча цікавинки для себе можуть знайти і вихователі і батьки, бо творимо цей журнал як допоміжне джерело для виховання і розвитку дітей.

Час для творчості живе в мені постійно, та я не завжди керую ним, інколи він мною. Але незалежно від того, чи є час писати, чи нема часу писати, голова письменницька завжди працює... Розкажу маленьку історію. До мене звернулася болгарська письменниця, яка упорядковувала антологію про хліб, з проханням надіслати мою поезію з цієї тематики. Я кажу, що не маю такої, а вона мені: «То напишете на вихідних». Я їй розповідаю, що в мене і те, і те заплановане... «Та ні, — каже вона, — Ви можете відпочивати, працювати фізично і як завгодно, але голова письменника працює завжди!» І я написала вірш і надіслала їй, вона була дуже задоволена, що я дослухалася до її поради... «Голова письменника працює завжди».

Головне для мене — зробити те, що я можу і що спроможна зробити і в літературі, і в громадському житті, і в родині. У цьому триєдина сутність мого головного: творчість — це ліва рука, родина — права... Об'єднує їх бажання творити добро. Скажу словами героя на ім'я Добрик з однойменної моєї книжки для дітей: «Навіть похмурий день можна зробити сонячним. Настав і мій день, щоб віддячити добром за добро». Добрі справи робити просто, а радості від них — найбільше.

«Я щаслива, що мене не розчаровує життя, що мої дні відгукуються метафорами майбутніх віршів»

Вона родом із Західної України, з красивого містечка Сколе, що на Львівщині. Звідси її перші поетичні рядки, натхнення й псевдонім, яким нагородили одно-класники, — Галичанка.

— Хоча я з дитинства мешкаю на Київщині, але завжди відвідувала малу батьківщину. Мені треба було хоча б день-два побути в карпатській стихії, відчути гори, смеречину, скупати ноги в гірському потічку, щоб знову ожити і стати собою. Тепер я мало буваю в рідних місцях, і мені дуже бракує тих зустрічей.

Мої батьки були будівельниками. Після війни на Західній Україні сформувався мостобудівний загін, який відбудовував зруйновані мости і рухався на схід. Так батьки опинилися в Броварах, де я живу вже понад 40 років. Бровари — моє рідне, миле серцю місто. Люблю його за затишок, компактність. Ми ніби всі знаємо одне одного, хоча тут мешкає понад 100 тисяч людей. Часом мені здається, що тут зібралася одна велика родина. Мене приваблює те, що ми не губимося у місті. Я живу в парку, під моїми вікнами щебечуть солов'ї. Цивілізація — далі, є можливість послухати природу і власну душу. Можливо, тому в Броварах так багато поетів.

Усе життя я працюю педагогинєю. Викладала українську мову і літературу в Національному економічному університеті. Багато років учителюю в Броварській школі № 1, найстарішій у місті. Наша школа дала Україні багато цікавих постатей, серед яких знана поетка Лариса Петрова. Поетичне слово — захоплення багатьох учителів й учнів. Багато з них не лише розуміються на справжній поезії, а й пишуть власну. Моя мрія — видати шкільні поетичні твори окремою книжкою і презентувати її у місті.

У вступі до моєї останньої книжки «У променях сонця» письменниця Любов Пшенична написала: «Читаючи вірші Галі Галичанки, перебуваєш постійно у незбагненній музиці». Отак незбагненно і несподівано приходять до мене вірші. Буває, виникне якийсь рядок у дорозі, або під час уроку, чи на перерві. Для мене це

**Гая
Галичанка**

Педагогиня, поетка, авторка поетичних збірок «Струни ніжності і печалі», «Роса душі», «У променях сонця», дослідниця Резистансу, громадська діячка.

МОЯ ІСТОРІЯ

17 червня
2018 року

незручний час, а для поезії — час, коли приходить слово. Іноді народиться рядочок і роками живе один... А потім виникають нові асоціації, події, і рядок переростає у вірш.

Головна тема моєї нової, як і двох попередніх книжок, — закоханість у життя, зачудування навколишнім світом, почуття любові як прояв жіночої душі.

Я люблю життя пристрасно, десь на такій емоційній ноті і народжуються рядки. Бувають й образи, і неприємності, і втрати. Але починаєш мислити віршами, відповідаєш, реагуєш — і вже іншим стає світ і твої відчуття. Це велике щастя — трансформувати печаль у світло. Люблю нашу розкішну природу. Особливе захоплення, благоговіння і світлий смуток викликає у мене осінь: *«Візьми мене з собою в листопад, // Вже відкружляло сиве павутиння. // А я така зворушливо-осіння. // Візьми мене з собою в листопад. // Я пригорнусь до спогатів-госад // І так залякну, тиха і невинна. // Я розказати стільки ще повинна! // Візьми мене з собою в листопад. // І щось колишне поверне назад // Солодким щемом розтривожить душу. // Я так з тобою хочу бути. Мушу! // Візьми мене з собою в листопад...»*

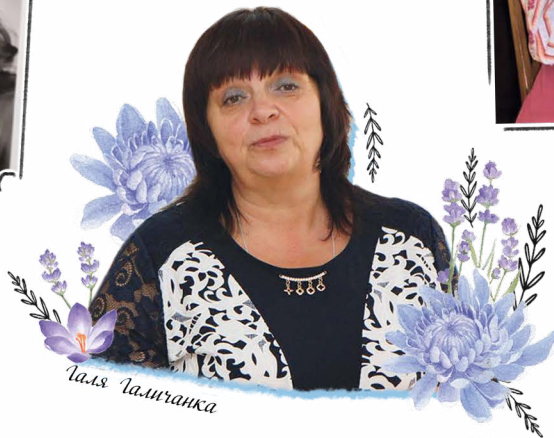
Трьом моїм збіркам назву давали друзі. Мій колега по кафедрі назвав другу збірку «Роса душі». Першій — «Струни ніжності і печалі» дав ім'я Ярослав Григорович Гелетій. А ось третю збірку назвав мій коханий чоловік. Назва проста, але мені дорога, глибока, символічна. Останнім акордом став вірш з такою ж назвою «У променях сонця». «А потім — розверзнуться неба межа. // Де в променях слова згорає дотла // Усе, що фальшиве, усе, що з оков. // Хай править у світі Всевишня Любов».

У 1996 році в моєму житті відбулася подія, яка спрямувала мене ще до однієї теми — літератури Резистансу. Вона вибудувала по-новому моє життя і світовідчуття, направила на новітню життєву стежку, якою я досі йду.

А було це так. На запрошення Миколи Пшеничного я приїхала до Дубна, що на Рівненщині, де вшанували пам'ять розстріляних 22 червня 1941 року більшовиками політв'язнів Дубенської тюрми. На роковини пам'яті прилетів і Ярослав Гелетій (Почесний житель Дубна). Він працював тоді в Комі нафтовиком, а з рідним містом підтримував найтісніші стосунки. Спілкуючись з Ярославом Григоровичем, я вперше почула про Марка Боеслава (Михайла Дяченка) — члена Української Головної Визвольної Ради, крайового провідника пропаганди ОУН, кавалера Срібного Хреста Заслуги, редактора підпільного журналу «Чорний ліс», талановитого поета й публіциста.

А ще пан Ярослав благословив мене на першу поетичну збілочку. Та поки вона з'явилася, минули три роки моїх сумнівів, вагань. У 1999 році збірка «Струни ніжності й печалі» вийшла в серії «Бібліотечка часопису «Український вісник» ім. В. Чорновола. Це було друге видання видавництва «Джерело». Першу книжку присвячено пам'яті загиблого В'ячеслава Чорновола.

Ілюстрував мою збірку відомий художник Микола Волощук. Він щойно приїхав із Канади, працював над реставрацією Дубенського замку князів Острозьких. У такі хвилини ми мало думаємо про те, що це вже люди, які працюють на вічність... Книжка проілюстрована чудово, вдячна за це світлій пам'яті пану Миколі. Передмову написав Ярослав Гелетій, який зауважив, що ця невеличка збілочка «як ковток чистої джерельної води в спеку».

А потім була робота над літературою Резистансу, над творчістю воїнів УПА і, зокрема, Марка Боєслава. Чотири роки роботи в архівах СБУ, зустрічі з людьми, причетними до тих подій, записи спогадів, пошуки світлин увінчалися тритомним виданням творчої спадщина одного з найяскравіших представників літератури українського Резистансу з промовистою назвою «Сурми, партизанська музо». До літератури було повернуто несправедливо забуте ім'я. Щоденники, поезію, драматургію, твори для дітей і навіть колядки — все це може прочитати кожен із нас. Хоча сам воїн-поет був переконаний, що його записів ніхто ніколи не побачить.

Людина старіє тоді, коли перестає розвиватися. Хочеться ще багато чого осягнути, і мотивацію до цього дає мені оточення. Приятелюю з Галиною Мосійчук — співачкою і композиторкою з Дубна, яка поклала на музику низку моїх віршів, зокрема, «Прилечу до тебе...», «Горлиця». Дружу з Галиною Ольховською, керівницею фольклорного ансамблю «Перевесло».

Щаслива, що мої пісні виконує народна артистка України й талановита співачка Світлана Мирвода. Ця людина не потребує щоденного спілкування по телефону, але яка це вірність, справжність! Можливо, наші розмови не часті, але вони настільки окриляють! Високо ціную думку пані Світлани, яка сказала одного разу: «Кожен рядок її поезії відгукнувся у моєму серці. Вони влітаються і в мою вразливу жіночу душу». Я можу навзаєм сказати так про виконання Світланою моїх пісень — вони влітаються у мою тональність. Так народилася пісня «Люби мене». Світлана довго думала, кому з композиторів віддати мій вірш, а тоді настільки відчула його мелодію, що сіла і написала сама. Пісня полюбилася воїнам на сході України, де часто виступає Світлана Мирвода.

У мене дві доньки і четверо онуків — це моє найбільше багатство. Усі вони по-своєму талановиті, обдаровані, цікаві.

Маю ще багато планів, щаслива, що мене не розчаровує життя. Що мої дні відгукуються метафорами майбутніх віршів: *«Перечекати. Перейти. Не вмерти. // Не зупинити поступу душі. // А після смерті — в Вічності воскреснуть // І відродитись в кожному вірші»*.

«Я перемагаю побут, краду час,
щоб приголубити глину і засвітити
гончарне сонце»

**Леся
Денисенко**

Перш ніж прийти до глини, вона кілька десятків літ працювала біля кульмана, закінчивши Політехнічний інститут, здобувши професію інженерки. Відчувала, що це не її справа, і їй хотілося вирватися звідти.

— Це було якесь тимчасове рабство, і внутрішній стан відшукати себе — переміг. І коли тато поклав мені до рук глину, я відчула, що це — моє. І зробила першого свищика-півника. І з того почалися перші скульптурки. Але це ще не був гончарний круг.

Гончарний круг рухають чоловіки, і Космос має дати добро, щоб жінка опанувала цю справу. Очевидно, я отримала таке благословення. Коли я працюю на крузі, я народжую: ті ж фізичні відчуття, і хвилювання, і очікування. Все, що я творю, я намагаюся наповнити смыслом, одухотворити. Не просто зліпити миску, а дати їй зміст, власне ім'я, історію. Хоча я роблю різний посуд, але більше душа лежить до заземлення — до філософії буття. Творча підказка, що це буде за твір, приходить в процесі і не зупиняється, і уява щоразу працює по-іншому. І результат інший виходить, часом і сама з цього подивуєшся.

Тішуся, що мої речі людям потрібні. І коли твої миски, глечики, горнятка від тебе віддаляються, починають жити власним життям, то тоді лише можеш оцінити, як ти спрацювала. Це все одно, що дітей виховати і подивитися, коли вони виростуть, а що ти вклала у їхнє виховання? Приблизно таке відбувається з моїми керамічними дітьми. Я їх впізнаю, коли бачу в друзів і ніби заново відкриваю. Я роблю їх багато, тому не все встигаю фіксувати, запам'ятати. Бачу, річ моя, а не пригадую, коли я її робила. Щось продаю на ярмарках, виставках. Люблю дарувати і бажати, щоб кожна моя подарована річ працювала.

Є подарунки, які виконують потужну життєву місію. Мій покійний чоловік зробив мені подарунок, який працює на сьогоднішній день. Він подарував мені гончарний круг. Потім зробив гончарну піч. Створив усе це своїм талантом, своєю уявою, своїми руками — і це найдо-

Заслужена майстриня народної творчості, перша і єдина гончарівна в семи поколіннях гончарів великої родини Денисенків. Лауреатка Київської обласної премії імені Петра Верни. Авторка багатьох персональних гончарних виставок.

МОЯ ІСТОРІЯ

17 грудня
2017 року

рожчий подарунок мого життя. Бо він працює і я працюю разом з ним. Я стала підписувати свої речі Денисенко-Єременко, у паспорті теж узаконила подвійне прізвище і відчуваю, що Валерій мене підтримує. Коли ми були разом, він захоплено фотографував мої перші речі, він тишився, грався з ними. Тоді лише розпочинався Інтернет, а він був технічною людиною, по-своєму творчою, і фіксував мої вироби, залишав їх на світлинах. Я тепер не встигаю цього зробити, моя кераміка йде у люди, і слава Богу, але невідзнятою. Я наживо йду до людей з нашим знаком: Денисенко—Єременко, об'єднаним словом «Леся». Я ставлю ці літери на кожному своєму виробі, що у зав'язі нагадують знак змії. Я спочатку це зробила спонтанно, а потім придивилася, що три літери зав'язував у знаку і мій тато. Полюбився мені цей знак і він тепер скрізь — як моя марка.

Мене зіпчили мої батьки, реально, як витвір. Вони мене настільки любили, що моє життя пройшло поряд з ними. Народивши мене, мама не відпускала до останнього. Я була скупана і огорнена батьківською любов'ю. Любов працює досі, хоча батьків уже нема. Я завдячую Небу, що вони зустрілися. Мама моя з села Здоровки, що межує з Васильковом. А тато з Олешні Чернігівської області. 1949 року головний інженер Васильківського майолікового заводу, татів земляк з Олешні Михайло Бібик, запросив його на роботу. Разом із татом до Василькова приїхав олешнянин Михайло Денисенко. Так два молоді талановиті майстри, гончарі з діда-прадіда, стали працювати художниками знаменитого на весь світ Васильківського майолікового. Тут тато познайомився з мамою і вони одружилися, об'єднавши два кінці творчої України.

Утримати традицію, щоб вона пішла у завтрашній день, занадто важко. Сьогодні «працює» таке засмічення, що лише найсильніші можуть втриматися. Багато майстрів просто «фарбуються» під традицію, а насправді традицією не є. Що справжнє, а що фальшиве — треба вміти розрізнити на рівні інтуїції.

Я хочу, щоб глина жила і працювала в нашому побуті. І з цієї філософії я починаю творити. І якщо мене допускається до цієї справи, то це завдяки силі моєї щирості і бажанню виконати місію. Працювати з глиною не гріх, це якась солодка спокута.

Кераміка — це від Бога, вона очищає їжу, зберігає тепло, коли треба прохолоду. Я перемагаю якийсь побут, я краду час, щоб глину приголубити. Поезія вибухає як форма на крузі. Уява мобілізується, починається народження.

Сьогодні підказує нові форми, нові ходи, але основа залишається сталою. На 12 поверсі міської квартири не може бути печі з рогачем, яким ми відправляємо у піч горщик. Але виріб має нести стихію енергії, оздоровлення, сили, генетичної пам'яті. Форма змінювалася у різні часи по-різному, все удосконалювалося індивідуально і такий життєвий відбір творив традицію. Українці, перш за все, чують глину. І не потрібно в глині робити брехню, бо лукавство все одно відкриється. Можна зробити традиційно красивий горщик, але він не понесе людям сили майстра, якщо він не вклав її у виріб.

А є горщик справжній, створений, щоб оздоровити людину. Ти в нього заходиш вся, перехворієш, віддасиш силу, закладеш потужну енергію, якою наснажуєш згодом людину! А потім сама відроджуєшся. Я знаю пані Лідію, яка придбала собі одну-єдину мою мисочку, яка її оздоровлює. Варто до розуміння сили кераміки підходити не поверхнево, а розуміти, що глина в руках майстрині — це явище,

в яке заходиш, як у весьвіт. Наше мистецтво пов'язане з вічністю. Гончарство стояло біля витоків свідомої людської діяльності. Історію нашої культури класифікують і вивчають за рештками кераміки. Це мистецтво вічне. І якщо через 7 тисяч років відкопають черепочок, а там мій знак, то це ж фантастика!

Ми всі тепер вишиванки одягаємо, але українець не той, хто у вишиванці, а хто духом українець, хто дякує вічній матері-землі, яка його годує. Якої б нації людина не була, але живучи на цій землі, вона має її любити. З любові починається творець у людині, чим би вона не займалася.

Серед штучної позолоченої порцеляни, несправжніх вишиванок, керамічних підробок, здоровим залишиться той, хто хоче ним бути. Я впевнена в цьому. Свою колишню роботу я робила чесно і правильно, мала за це зарплату. Але я знала, що займаюся не своєю справою. Ідесь узялися сили усе поміняти і сісти за гончарний круг. Отак і в сьогодні, бігаючи серед гармидеру, ми маємо нарешті відчути, де справжнє і йти до нього!

P. S.

В Україні таких, як Леся, жінок-керамісток, які творчий задум утілюють самі на гончарному крузі, нема! Леся спростовує стереотипи про суто «чоловічу» професію гончара, хоча це важко. Каже, що все треба згодом «відпрацьовувати», «брати дозвіл». Бо ж, сказано — «нежіноча справа», «бо гріх жінці вмочати руки у глину!» Розписувати — це, будь ласка! Творити малі форми — просимо! А крутити круг жінці — не пасує! Складно правильно випалити глечик! Перепалиш — трісне! Не допечеш — воду пропускатиме! Та Леся без цієї роботи себе не мислить. Її душа лежить до вічної глини! До миттевостей, які народжують не просто красу, а дуже потрібні і корисні людям побутові речі! Кераміка очищає і оздоровлює — і не лише філософія, а реальна історія! А щоб твій посуд працював — треба бути правдивою. Тільки з правдою можна сідати в рідному Василькові, в батьківській хаті за гончарний круг, який рухає український космос! Вона стоїть при ватрі вічного вогню, біля якого погрієшся, подякуєш і сотвориш. Вона — як «сіль землі», як подвижниця, серед яких Голосіївська матінка Аліпія, що творять невтомну молитву з землі до Всесвіту.

У Лесиних полив'яних горщиках Україна варить борщі. А в її макітрах тре мак до куті. Її крилата зозулиця, що стала талісманом «Євро 2012», облітала світ і накувала тисячі літ життя Гончарівні і її виробам. Вона працює як символ нашої тисячолітньої історії. Вічної, бо вічна глина. Як зернина, що дає хліб і свободу.

«Пам'ятник Сонце Правди «заважає» по сьогоднішній день. У нього стріляли і залишили сліди від куль, у 2003 його звалили, згодом він зник зовсім, і його ледве відшукали»

**Тетяна
Нечай**

Києвознавиця, екскурсоводка, громадська діячка, організаторка Пошанувальної ходи понад Дніпром 19 травня до Сонця Правди Шевченкового слова.

Київ її дитинства — це запахи квітучої липи, акації, півників. Це палісадники в центрі Києва з приватною забудовою по вулицях Дмитрівська, Річкова і в кожному дворі — перевернутий човен.

— Коли я стала екскурсоводом, то відкрила цікавий факт: трохи нижче від нинішньої вулиці Чорновола, в долині, протікав дуже давній струмок Скоморох, що впадав у Либідь. Скоморох мав для Києва глибоке стратегічне значення, оскільки пов'язував місто з землею древлянською. Човни в тодішніх дворах — не дивина, оскільки Київ стоїть на Дніпрі і люди користувалися цією розкішшю. Це тепер кияни, живучи на дніпровських берегах, не бачать річки. Мій батько після війни перепливав Дніпро без човна. Він мені розповідав: «Міст розвалений, а я від бика до бика перепливаю Дніпро».

Моє раннє дитинство теж минало в центрі Києва. У парку Шевченка найбільше вражав басейн, що відтворював Чорне море і Азовське море, з чудовими водяними рослинами, золотими рибками і Кримським півостровом, де була позначена гора Ай-Петрі. Маленькою, я боялася суворого Шевченка на пам'ятнику, він здавався дуже великим і трохи лякав. Коли ми сиділи на лавці, моя бабуся Юзя казала мені: «З'їж печиво, бо Шевченку віддам!»

Київ мого дитинства був у пахоцях квітів, які цвіли безперервно, весь теплий період. Зелена оаза була на Хрещатику, вже відновленому після війни. Перед Бессарабським критим ринком теж був зелений острівцець. Гадаю, що літні кияни пам'ятають зелений скверик перед ринком, з гранітним фонтанчиком у центрі, де плавали золоті рибки. Коли бабуся йшла на Бессарабку, я годинами могла розглядати ці золоті рибки в прозорій воді. Це мій Київ — з прохідними дворами, які обвивали площі й дикий виноград. Де були невеличкі басейни і

МОЯ ІСТОРІЯ

9 червня
2019 року

фонтанчики, де не було автомашин, автостоянок, де цвів алісум і братки. Той Київ уже в спогадах...

Є сучасний Київ, з традиціями, які потрібно зберегти. Про одну з таких новітніх традицій я хотіла б розповісти, бо стояла біля її витоків. Хочу, щоб кияни запам'ятали дату — 19 травня. Можливо, асоціації з цим днем будуть різні. Але, найголовніше, — це день пошанувальної київської ходи до Сонця Правди Шевченкового Слова.

19 травня 1861 року Тарас Шевченко прощався з Києвом. Його тіло винесли з храму Різдва Христового, і понад Дніпром на руках понесли на пароплав «Кременчук», що стояв за 2 кілометри від храму. Там Тарас переночував, на Дніпрі, під київськими кручами. І о 7 годині ранку пароплав повіз Тараса до Канева, на місце вічного спочинку. 19 травня — це Київський день. Уявіть собі, які світочі йшли за домовиною Тараса Григоровича у 1861, несли її на своїх плечах! Молоді Микола Віталійович Лисенко, Михайло Старицький, Тадей Рильський, Віктор Забіла, Олександр Лазаревський, Михайло Драгоманов, Володимир Антонович. Це імена людей, які стали національною гордістю України.

Навколо храму в той день зібралися тисячі. Падав дощик, якась жінка сказала, що це сама природа прощається з нашим генієм. Були заборонені будь-які промови. Генерал-губернатор наказав кінній поліції пильно стежити за порядком.

І тут крізь натовп протиснулася пані в глибокому траурі, з чорною вуаллю на обличчі і поклала на домовину терновий вінок. Всі були вражені її вчинком. Поліція одразу той вінок прибрала. Але цей жест промовив більше за будь-які слова. Ніхто не знав імені цієї жінки. Але коли в 2004—2005 відроджувалася церква Різдва Христового, яку кияни називають Шевченківською, то навколо колонки з копією посмертної маски Кобзаря роботи Петра Клодта, на підлозі, був викладений бронзовий стилізований терновий вінок. На жаль, два роки він вже відсутній, сподіваюся, що його поновлять, бо це вінок поету-мученику, Пророку. Той терновий вінок нагадував про конкретну подію, ось чому він важливий. Не знаю, кому він заважав. Як заважає досі пам'ятник «Сонце Правди»...

Події народження пам'ятника розгорталися в часи національного вибуху, злету національної свідомості, коли приходило розуміння «чиїх батьків ми діти». У 1988 році було оголошено конкурс «Останній шлях Кобзаря». Художник Роман Петрук, вільна, самостійна, мисляча людина, який переміг у конкурсі, сказав тоді таку фазу: «Немає останнього шляху Кобзаря, а є шлях у вічність, до безкінечності». Як сонце ходить світом, так Шевченкове слово має піти в усі світи, де живуть українці. Ідея його полягала в тому, щоб з'єднати великі українські діаспори з місцем народження генія — з селом Моринці.

Якщо ви підійдете до пам'ятника, побачите, що там написано: «Від Києва до Моринців — 181 кілометр». Відповідні написи засвідчують віддаль від Мельбурна до Моринців, від Мюнхена (Український Вільний Університет) — до Моринців, від Парижа (бібліотека Симона Петлюри) — до Моринців... Діаспори планували місце, де пам'ятники будуть встановлені. Думаю, що якби наш славний співак, який, на жаль, загинув на Донбасі — Василь Сліпак знав цю історію, то зрадів би. Він себе відчув українцем, генетика вибухнула! Отак вибухнула українська генетика в 1989 році. Але Москва стояла на «страже». Кремль не допустив, щоб пам'ятники стояли в Чикаго, Буенос-Айресі, Мельбурні, Парижі, Мюнхені. І на Арбаті,

в Москві, де була знищена більшовиками церква Святого Тихона, у якій Шевченко ночував перед вічною дорогою, і куди приходили прощатися з ним його друзі Щепкін і Бодянський та інші.

Не випустили цей проєкт не тільки тому, що там була поезія Шевченка на козацькій версті. За задумом Романа Петрука, поруч з козацькою верстою мав стояти 5–6 метровий бронзовий «Кобзар-лірник» — як символ Воїна, що воює словом! Ось, що налякало владу. Глиняна модель Кобзаря була розбита в майстерні пана Романа. Залишилися тільки верстові стовпи з вапняка у вигляді козацького сонця, і їх треба було поставити.

Глибоку поезію глобального звучання на постаментах добирала пані Наталя Петрук, дружина скульптора Романа Петрука, одного з найкращих скульпторів України, шістдесятника. Ці слова мали нести потужну енергетику Шевченкового слова, духу, думки по цілому світу. Але зупинилися 5 «Сонць» лише в Україні, а за її межами, на жаль, «не зійшли».

Недалеко від Львова в селі Демня, де існував унікальний кар'єр видобутку вапняка, каменотес Степан Одноріг вирізав масивні вапнякові брили для усіх п'яти пам'ятників. Він ще живий, його син Іван продовжує справу потомственного каменотеса. Як влучно сказав Роман Петрук: «Перше Сонце було поставлене там, звідки воно викотилося» — у селі Демня. А згодом 5 пам'ятників з головним задумом — Сонце на постаменті — були встановлені в різних місцях. У Львові — в Палаці Потоцьких, у селі Жуківці — на південній Київщині, за Трипіллям. Ця ідея належить архітектору Анатолію Ігнащенку, який там його встановив. Він мріяв побудувати в селі музей Черняхівської культури. Від цієї ідеї лишився підмурок, і вбік Дніпра на постаменті викарбуване: «Нема у світі України, немає другого Дніпра», а вбік села: «Думайте, читайте і чужому научайтесь, свого не цурайтесь». Правда село Жуківці тримає Сонце правди як оберіг на своєму гербі. Ще одне Сонце Правди стоїть у чудовому Трускавці, на території санаторію «Карпати». У 1989 році поставили Сонце Правди у Києві, біля Дніпра.

Висновки про пам'ятник робили художники школи Миколи Стороженка. Як і Микола Андрійович, вони вважають, що це пам'ятник-символ. Символи тримають нас і нашу свідомість. Як влучно сказав доктор мистецтвознавства Микола Іванович Кутняхов: «Значення і сила пам'ятника в тому, що він є символом... Із чим бореться ворог? З символом!». «Злоначинаючим» Сонце Правди заважає по сьогоднішній день. У пам'ятник кілька разів стріляли, сліди від куль видно досі. У 2003 його звалили, згодом він зник і його ледве віднайшли. Потім його хотіли цинічно перенести до кінотеатру «Зоряний», де був виборчий штаб Партії Регіонів. Слава Богу, завдяки протестам громадськості, екскурсиводів у 2005 році «Сонце Правди» повернули на історичне місце, на Набережне шосе.

Він має стояти там, де Тарас Григорович у 1861 році провів останню київську ніч. Де виголошувалися промови п'ятьма мовами — українською, польською, сербською, македонською і російською. І де, напевно, розбилася та пляшечка з наливкою Віктора Забіли. Ну не могли друзі Тараса залишити одного. Вони, як гайдамаки, палили там вогнище, співали, читали його поезії, згадували його «незлим, тихим словом».

Тому щороку 19 травня ми йдемо Пошанувальною ходою від церкви Різдва, від Поштової площі до станції метро «Дніпро», переходимо дорогу, трохи повертаємо назад. Там мають бути обіцяні вказівники, їх поки нема. Має бути облаштована територія згідно з проектом архітекторки Тетяни Добровольської, яку хтось щоразу вперто перелаштовує на свій лад, порушуючи авторське право... Зупиняємося біля Сонця. Щоб бути, як ті світочі, що проводжали Тараса і несли на плечах до пароплава «Кременчук». Щоб прочитати слова «Молитви» на пам'ятнику, які всесвітньо відомий український письменник-філософ Василь Барка назвав «вершиною філософської думки всієї поетичної творчості поета»:

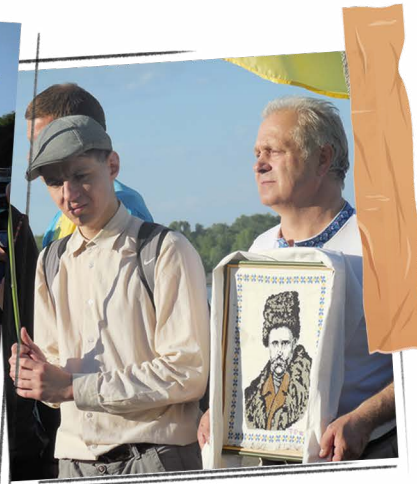
*Злоначинаюущих спинц, // У пута кутії не куй // в склепи глибокі не муруй. //
А доброзиждуущим рукам // І покажи, і поможи, // Святу ю силу ниспошли. // А чистих серцем? Коло їх // Постави ангели свої // І чистоту їх соблюди. // А всім нам вкупі на землі // Єдино мисліє погай // І братолюбіє пошли.*

Цього року ми втринадцяте йшли понад Дніпром. З нами був справжній лауреат Шевченківської премії народний художник України Василь Якович Чебанік. Він приніс картон, на якому нашою давньою українською каліграфією, «Рутенією», написано було чотири слова, що їх несли учасники ходи: «Сонце Правди Шевченкового Слова». І «Чумаки» співали, і Шевченка читали. Бо вшанувати Кобзаря — це читати його поезію. І збиратися нам треба, щоб стати українцями, відчутти дух єднання, щоб не перервалася традиція, щоб бути наступниками тих велетнів, стопами яких ми йдемо.

P.S.

Вона закінчить з червоним дипломом економічний виш, але повернеться до золотих дитячих спогадів і стане киевознавицею. І захоплено розповідатиме історії про Місто під час екскурсій. Одна з них захопить по-справжньому. Вона до найменших деталей вивчить події 19–20 травня 1861 року, що відбувалися на Подолі. І стане організаторкою щорічної Пошанувальної ходи вздовж Дніпра до пам'ятника «Сонця Правди» Шевченкового слова. Завзятістю, наполегливістю вона пробиватиме мури чиновницького нерозуміння і байдужості, писатиме, телефонуватиме, пояснюватиме, вимагатиме і фактично врятує пам'ятник скульптора Романа Петрука, «Галицького лицаря», кавалера ордена «За інтелектуальну відвагу».

«Сонце Правди» стоїть у Києві, на українській землі, але поки що без українського паспорта. Його не внесли до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Але Тетяна Нечай, як справжня волонтерка і Вартова, готова боронити ватру Сонця до перемоги.

Літературно-художнє видання

Дацюк Галина Іванівна

ОДНА *з* нас

Незагублені історії

Аудіозаписи історій надані UA: Радіо Культура

Координаторка проєкту *Дарина Максимець*

Створення аудіовидання *Михайло Петрів*

Редакторки *Аполінарія та Дарія Білокобильські,
Інна Криворук*

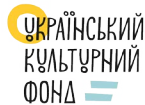
Коректорка *Тамара Юрій*

Дизайнерка *Анна Андреева*

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 19,35.

Наклад 1000 прим. Зам. № 1549.

**Видання підготовлене за підтримки Українського культурного фонду.
Позиція Українського культурного фонду може не збігатися з думкою автора**

*Проєкт реалізовано за
підтримки Українського
культурного фонду*

*Інформаційний партнер
Проєкту – UA: Радіо
Культура*